

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK
REKABETİN GELİŞİMİ
(12 MART 1971- 12 EYLÜL 1980)

ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI

HÜSEYİN ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

DR. ÖĞR. ÜYESİ YAKUP KAYA

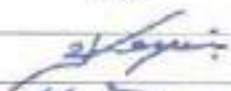
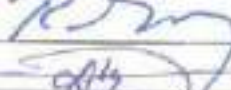

KONYA-2018

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hüseyin ŞAHİN
	Numarası	168105011003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yakup KAYA
	Tezin Adı	TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN GELİŞİM (12 Mart 1971-12 Eylül 1980)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Türkiye'de Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Gelişim (12 Mart 1971-12 Eylül 1980)** başlıklı bu çalışma **24/12/2018** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Yakup KAYA	
2	Prof. Dr.	Kenan Özcan	
3	Doç. Dr.	Alaattin UCA	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hüseyin ŞAHİN		
	Numarası	168105011003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN GELİŞİM (12 Mart 1971-12 Eylül 1980)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hüseyin ŞAHİN

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hüseyin ŞAHİN	
	Numarası	168105011003	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	
		Doktora	
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yakup KAYA	
Tezin Adı	TÜRKİYE’DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN GELİŞİMİ (12 MART 1971-12 EYLÜL 1980)		

ÖZET

12 Mart 1971 muhtırası ile 12 Eylül 1980 darbesi arasında sağ ve sol ideolojik rekabetin gelişimi ve bu rekabetin Türkiye’de nelere mâl olduğunun gösterilmesi amacıyla hazırlanmış olan tez çalışmasında başta dönemi yaşamış olan kişilerin yazmış olduğu hatıratlar olmak üzere dönem ile ilgili inceleme ve araştırma eserleri, dönemin gazeteleri ve yabancı yayınlar kaynak olarak kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda dış devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda Türk milleti arasındaki ideolojik ayrılıkları desteklediği ve bu destek neticesinde kendi isteklerini Türkiye’de gerçekleştirmek istedikleri gözlemlenmiştir. İdeolojik ayrımların genel olarak dış devletler tarafından desteklendiğinin gözlemlenmesinin yanı sıra siyasetçiler tarafından iktidarlarını devam ettirebilmek amacıyla da desteklediği de tez çalışması süresince kaynaklardan alınan bilgiler doğrultusunda gözlemlenmiştir. Sürekli olarak figüranlar değişmesine rağmen senaryonun aynı olduğu, cepheleşmenin sürekli olarak bu millete zarar verdiğinin gözlemlenmesi ve bu gözlem neticesinde farkına varılan durumun gözler önüne serilmek istenmesi bu çalışmanın ana amacını teşkil etmektedir. Çalışma, genel olarak 1971-1980 yılları arasındaki ideolojik rekabeti kapsıyor olsa da, bu süre zarfında Türkiye’de gerçekleşmiş olan iç ve dış politik sorunlar ve bu sorunların ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları da araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Çalışma süresince tarihçiliğin objektiflik prensibinden herhangi bir şekilde taviz verilmemiş, gerek sağ gerek sol ideolojik yayınlar ve gerek yerli gerek yabancı yayınlar göz ardı edilmeden çalışmaya prensip çerçevesinde dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, Amerika, Komünizm, Milliyetçi Cephe Hükümetleri.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Author's	Name and Surname	Hüseyin Şahin		
	Student Number	168105011003		
	Department	Department of History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc.Prof.Dr. Yakup KAYA		
Title of the Thesis/Dissertation	THE DEVELOPMENT OF LEFT AND RIGHT IDEOLOGICAL RIVALRY IN TURKEY (12TH MAR 1971-12TH SEP 1980)			

ABSTRACT

In this thesis study, that is written for showing the development of left and right ideologic rivalry and what this rivalry cost in Turkey between the declaration of 12 March 1971 and the strike of 12 September 1980, it is notably used memories of people who lived at that period, research studies related with that period, newspapers of the period and foreign publications as a source. As a result of the research, it is observed that foreign nations support the ideologic separation among the Turks in accordance with their own benefits and want to implement their wishes in Turkey in consequence of this support.

In addition to observing the ideological separations which are generally supported by foreign nations, it is observed that these separations are supported by politicians who aims to maintain their power, are observed from the informations taken from the sources during the period of this thesis study. This study aims to show that the scenario is always the same although characters change constantly and observing the damaging effect of this discrimination against this nation and desires for displaying the situation which is realized in accordance with this observation. Even if this study contains of the ideological rivalry between the years of 1971-1980, it also includes the domestic end external political problems occurred in Turkey during this period and the economical, social and cultural results of these problems.

It is not made any concessions to the principle of the objectivity of History in any way throughout this study and both “left and right publications” and “domestic and external publications” are included to the thesis within’ the frame of principle.

Key words; 12th Mar 1971, 12th Sep 1980, America, Communism, National Front Governments.

İÇİNDEKİLER

Tez Kabul Formu.....	i
Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v
Kısaltmalar Listesi.....	viii
Önsöz.....	xi
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİNİN OLUŞUMU

1.1. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ.....	5
1.1.1. Darbeye Giden Süreç.....	5
1.1.2. ABD’nin 27 Mayıs Askeri Darbesindeki Rolü.....	12
1.1.3 Tutuklamalar, Yargılamalar ve İdamlar.....	15
1.1.4. Demokratik Rejime Dönüş.....	19
1.2. SOL İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ.....	23
1.3. SAĞ İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ.....	26
1.4. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN GELİŞİMİ

2.1. 12 MART MUHTIRASINA GİDEN SÜREÇ.....	32
2.1.1 Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Parlamento Dışına Çıkması.....	32
2.1.2. Türkiye’de Öğrenci Olayları.....	39
2.1.3. İdeolojik Çatışmada Tarafların Tutumu.....	41
2.2. SOL KAVRAMI.....	43
2.2.1. Sağcılar ve Solcuların Sol Tanımı.....	43
2.2.2. Sağ ve Sol İdeolojinin Benzerlikleri.....	46
2.2.3. Sağ ve Sol Atatürkçülük.....	48
2.2.4. Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Kızışması.....	51

2.3. 12 MART 1971 MUHTIRASI.....	61
2.3.1. Kliklerin Oluşumu.....	61
2.3.2. 12 Mart Müdahalesinin Gerçekleşmesi.....	63
2.3.3. Muhtıranın Mahiyeti.....	67
2.3.4. 12 Mart Muhtırasında ABD'nin Rolü.....	69
2.4. 12 MART DÖNEMİ.....	73
2.4.1. Nihat Erim Hükümetleri.....	73
2.4.1.1. I. Erim Hükümeti.....	73
2.4.1.2. II. Erim Hükümeti.....	84
2.4.2. Soğuk Savaşın Talihsiz Bir Olayı.....	86
2.4.3. CHP'de Lider Değişimi.....	93
2.4.4. Ferit Melen Hükümeti.....	94
2.4.5. Anayasa Değişiklikleri.....	95
2.4.6. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi.....	97
2.4.7. 1973 Genel Seçimleri.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN TIRMANIŞI VE TÜRKİYE'YE MALİYETİ: 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

3.1. CHP-MSP KOALİSYONU.....	107
3.1.1. Kıbrıs Barış Harekâtı.....	114
3.1.1.1. I. Barış Harekâtı.....	114
3.1.1.2. II. Barış Harekâtı.....	119
3.1.1.3. Barış Harekâtına Devletlerin Tepkisi.....	120
3.2. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ.....	124
3.2.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	124
3.2.1.1. Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Yükselişi.....	133
3.2.2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	142
3.2.3. III. Bülent Ecevit Hükümetinin Kuruluşu.....	148
3.2.3.1. 12 Eylül'e Giden Son Viraj: "Kahramanmaraş Olayları".....	153
3.2.3.2. Abdi İpekçi Suikastı.....	158
3.2.4. III. Milliyetçi Cephe Hükümeti ve 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Yol.....	160
3.2.4.1. 24 Ocak 1980 Kararları.....	162

3.3. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ.....	165
3.3.1. 12. Eylül 1980 Darbesinde Amerika'nın Rolü.....	175
Sonuç.....	179
Kaynakça.....	180
Ekler.....	192
Öz Geçmiş.....	204

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AP:** Adalet Partisi
- a.g.e. :** Adı Geçen Eser
- a.g.m. :** Adı Geçen Makale
- a.g.t. :** Adı Geçen Tez
- BPKD:** Büyük Proleter Kültür Devrimi
- CCA:** Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
- CGP:** Cumhuriyetçi Güven Partisi
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- CIA:** Merkezi İstihbarat Teşkilatı
- çev. :** Çeviren
- CKMP:** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
- DÇM:** Dövize Çevrilebilen Mevduat
- DEV-GENÇ:** Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
- DEV-GÜÇ:** Devrimci Kuruluşlar Güç Birliği
- DGM:** Devlet Güvenlik Mahkemesi
- DİSK:** Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- DP:** Demokrat Parti
- DP:** Demokratik Parti
- FKF:** Fikir Kulüpleri Federasyonu
- GP:** Güven Partisi
- İMF:** Uluslararası Para Fonu
- MBK:** Milli Birlik Komitesi

MC: Milliyetçi Cephe

MDD: Milli Demokratik Devrim

MGP: Milli Güven Partisi

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Milli Nizam Partisi

MOSSAD: İsrail Gizli Servisi

MP: Millet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

MİT: Milli istihbarat Teşkilatı

MTTB: Milli Türk Talebe Birliği

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü

ss. : Sayfa Sayısı

s. : Sayfa

SKB: Silahlı Kuvvetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

TEKSP: Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi

THKO: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi

TİKP: Türkiye İşçi Köylü Partisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKMD: Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TMTF: Türk Milli Talebe Federasyonu

TÖB-DER: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TSP: Türkiye Sosyalist Partisi

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

ÜGD: Ülkücü Gençlik Derneği

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Türkiye’de özellikle 1961 Anayasası’ndan sonra gelişim evresine girmiş olan sol ideoloji ile sağ ideolojinin “düşünceye saygı” prensibi çerçevesinde gerçekleştirilememiş oldukları fikir teatisinin ülkede nelere mâl olduğunu ve bu fiziksel çatışma ortamının hangi güçlere hizmet ettiğini ortaya koymak için hazırlanmıştır. Birçok ideolojiye ev sahipliği yapmış olan Türkiye’de, düşünsel ayrılıklar kimi zaman dış güçler tarafından Türkiye’deki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak için kimi zaman ise siyasilerin iktidarlarını devam ettirebilmeleri için kullanılmıştır.

Geçmişten günümüze figüranlar değişmiş olmasına rağmen oynanan senaryo hep aynı olmuş, güç odakları ülkede ki taşeronları aracılığıyla Türk toplumunda ki ideolojik farklılıkları çıkarları doğrultusunda destekleyerek, kutuplaştırma planları uygulamış ve Türk toplumunun bu zaafından her zaman faydalanmasını bilmiştir. Bu ayrılıklar, kimi zaman ise siyasiler tarafından ülkedeki iktidarlarının devamının anahtarı olarak görülmüş ve kutuplaştırma siyaseti ile toplum kamplara ayrılmış, Türk toplumunun aldığı ve alacağı yaralar önemsenmemiştir. Bu minvalde hazırlanmış olan araştırmada Türk toplumunun ideolojik olarak en çok çatışmaya düşer olduğu 1971-1980 dönemi araştırma kapsamına alınmıştır. 1971-1980 yılları arasında ağırlığı fazlasıyla hissedilmiş olan sağ ve sol ideolojik rekabetin ülkeye ve topluma açtığı zararlar, bu rekabetin kimlerin işine yaradığı tafsilatlı bir şekilde incelenmiştir. Bunun yanı sıra 1971-1980 yılları arasından meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar iç ve dış politika bağlamında değerlendirilerek bu olayların siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçları araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Tarihçiliğin objektiflik prensibine çalışmanın her aşamasında tam anlamıyla riayet edilmiş olan araştırmada, kaynak olarak o dönemi yaşamış olan kişilerin anıları başta olmak üzere dönem hakkında yayınlanmış olan inceleme ve araştırma eserleri, dönemin gazeteleri, resmi yayınlar ve bahsedilen dönem ile ilgili yabancı yayınlar kullanılmıştır. Yazım aşamasında her iki ideolojiye mensup yazarların eserlerinden alıntılar yapılmış, objektif yazım tekniği terk edilmemiştir.

Araştırmanın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen ve her zaman arkamda adeta bir dağ gibi duran babam Fikri Şahin, annem Gönül Şahin ve kardeşlerim Hasan Şahin, Emine Şahin ve Ali Şahin’e; araştırma boyunca desteklerini esirgememiş olan değerli meslektaşlarıma ve her zaman tebessüm etmemi sağlayıp enerjik bir şekilde araştırmamı devam ettirerek, tamamlamama en büyük vesile olan birbirinden değerli, millet olarak gözüme nuru ve aydınlık geleceğin yılmaz bekçileri olan hepsinin adını burada yazamayacağım öğrencilerime teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bana bu çalışmayı hazırlama fırsatı veren, eğitimci kişiliğimin şekillenmesinde büyük katkısı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yakup Kaya’ya ve kendileriyle fikir teatisinde bulunmuş olduğum değerli hocalarıma saygılarımı ve şükranlarımı sunarım.

Hüseyin ŞAHİN

Giriş

Bilindiği üzere ‘sol’ kavramı siyasal literatüre Fransız Ulusal Meclisi’ndeki radikal ve devrimci üyelerin mecliste sol tarafta oturmalarından dolayı girmiştir. Hakikatte Fransız İhtilali baskı altında bulunan toplum kesiminin sadece ilk direnişlerini değil, aynı zamanda zafere ulaşmış direnişlerini ifade etmesinden dolayı ihtilalden sonraki dönemlerde baskı ve sömürüye karşı çıkan ve radikal toplumsal değişiklikler isteyen bütün hareketler ‘sol’ olarak tanımlanmıştır. Nitekim ihtilalden sonra bu sözcük sürekli olarak işçi sınıfının siyasal hareketlerinde kullanılmıştır. İhtilalden 1848 yılında yayınlanan *Komünist Manifestosu*’na kadar ‘sol’ toplumsal hareket olarak oldukça cılız bir seyir takip etmiştir. 19.yüzyıl başlarında İngiltere’de doğan Çartist Hareket bu bağlamda büyük bir istisna teşkil etmesi açısından önemlidir.¹ İngiltere’de 1832 seçim reformu kanunu hakikatte birçok eksikliği düzeltmiş olmasına rağmen tam anlamıyla demokratik bir seçim sistemi oluşturamamış ve işçi sınıfının yaşam standartları üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirememiş olmasından dolayı işçi sınıfı sefalet içerisinde yaşamaya devam etmiştir. 1837 yılında İngiltere’de Kraliçe Victoria’nın tahta geçmesinin ardından işçiler 1838 yılının mayıs ayında Londra’da bir araya gelerek isteklerini kapsayan bir dilekçe hazırlamışlardır. “*Peoples Charter*” adı verilen dilekçenin ardından bu işçi hareketine Çartist Hareket adı verilmiştir. Verilen dilekçe Avam Kamarası tarafından reddedilmiş ve Çartist Hareket bir süreliğine hızını kaybetmiştir. Fransa’da Şubat İhtilalinden sonra sosyalist bir hükümet kurulduğu haberinin gelmesiyle işçiler 1848 yılında altı milyon imzalı dilekçe toplayıp 500 bin kişinin katılacağı devasa bir miting düzenlemişlerdir. Sonuç olarak, dilekçede bulunan iki milyon imzanın sahte olduğunun anlaşılması ve düzenlenen mitinge elli bin kişinin katılması üzerine Çartist Hareket kısa bir süre sonra sona ermiştir.²

Fransız İhtilâli’yle birlikte yayılmış olan liberal akımın etkisiyle 1825 yılında Rusya’da meydana gelen Dekabrist Ayaklanması’nın kısa sürede bastırılması ise fikir akımlarının gelişim evresine girmesini engelleyememiştir. Nitekim 19. yüzyılın

¹ Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, 3. Baskı, Versus Kitap, İstanbul, 2011, ss. 8-9.

² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, 16. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 168-170.

ortalarından itibaren Avrupa’da Marksizm ortaya çıkmış ve bu doktrin Rus aydınları arasında yayılmıştır. Marx, gerçekleştirilecek olan bir Proleter İhtilâl için en elverişli ülkenin İngiltere olduğunu düşünmesine rağmen Marksizm, Rusya’da gerçekleşmiştir. Fransız İhtilali’nden sonra modern tarihin en önemli olayı hiç şüphesiz 1917 yılında Rusya’da meydana gelen Bolşevik İhtilâli olmuştur.³ İhtilâlden sonra yaşanan yeni gelişmeler ve sonrasında II. Dünya Savaşı’nın ardından kurulmuş olan yeni sosyalist rejimler, çeşitli ideolojik kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Marksist-Leninist, Stalinci, Troçkist, Maoçu, Titocu, Kastrocu ve Enver Hoca takipçileri ve Yeni Sol gibi nitelermeler bunlardan bazılarıdır. Sonuç olarak 1960’lı yıllara gelindiğinde bu gibi nitelermeler alt bölünmelere uğrayarak çeşitlilik artmıştır.⁴

Türkiye’de sosyalist hareket denildiğinde ise ilk olarak akıllara 1900’lü yılların başı ve Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın faaliyetleri geliyor olmasına rağmen bu süreçte belirli bir dünya görüşü ve devrim stratejisi açısından tam anlamıyla bir olgunlaşma görülememiştir. Bundan dolayı Türkiye’de sosyalist hareketin ilk birikim evresi olarak 1917-1927 dönemini görmek daha doğru olacaktır. 1917 yılının ilk birikim evresinin başlangıcı olarak kabul edilmesi ise doğrudan doğruya Ekim Devrimi ve bu devrimin etkileri ile ilgilidir. Osmanlı’nın Ekim Devrimi’nden kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması ve işgale uğramasından dolayı yönelmiş olduğu arayışlar, sosyalist hareketin gelişimi için yeterli veriyi sağlamıştır.⁵ Bu doğrultuda ilk yapılanma Türkiye Komünist Partisi’nin kurulması olmuştur. TKP, 10 Eylül 1920’de kuruluş kongresini Bakü’de gerçekleştirdikten sonra siyasi bir parti olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin en eski siyasi partilerinden biri olan ve siyasal faaliyetleri çoğu kez kesintiye uğrayan TKP, ilk dağılmasını Komünist Enternasyonal’in 1936 yılında almış olduğu bir kararın 1937 yılında hayata geçirilmesi üzerine yaşamıştır. İkinci dağılmasını ise 1951 yılında polis operasyonları neticesinde gerçekleşen tutuklamalardan dolayı yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı ‘demokrasi cephesi’ nin kazanması üzerine Türkiye, Batılı devletlerle ilişkilerini iyileştirmek amacıyla tek

³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi(1914-1995)**, 21. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 122-123.

⁴ Aydınöğlu, **a.g.e.**, s. 9.

⁵ Metin Çulhaoğlu, **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, 1. Baskı, Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul, 2002, s. 49.

parti rejimine son verme gayreti içerisinde girmiştir.⁶ 1945 yılının nisan ayında San Francisco’da imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Şartı’nın imzacı devletlerdeki demokrasi, insan hakları ve hürriyetlere atf yapması Türkiye ve otoriter sistemle yönetilen diğer devletlerin ciddi şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur. Eleştirilere ilk cevabı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945’te TBMM’nin açılış konuşmasında vermiştir. İnönü, yapmış olduğu konuşmasında, “ *Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir...*” diyerek çok partili rejime geçişin ilk sinyallerini vermiştir. İlk olarak kendisi iş adamı olan Nuri Demirağ’ın Milli Kalkınma Partisi’ni kurmasına izin verilmiştir. Kısa bir süre sonra CHP’den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan Demokrat Parti’yi kurmuştur.⁷ Hakikatte CHP’nin çok partili rejimi isteyerek Türkiye’ye getirmediğinin en belirgin kanıtlardan biri yapılacak olan belediye seçimlerinin zamanından dört ay önce DP ülke sathına yayılıp kadrolaşmadan bir oldubitti ile yapılmasıdır. DP İdare Kurulu, bu oldubitti karşısında belediye seçimlerine girmeme kararı almış ve sonrasında “*Eğer, henüz vaktine bir yıllık zaman payı bulunan mebus seçimlerini de öne alacak olurlarsa ona da girmeyeceğiz.*” beyanatında bulunmuştur. Bir süre sonra ise milletvekili seçimleri de bir yıl öne alınmış ve bu da CHP’nin çok partili rejimi Türkiye’ye isteyerek getirmediğinin diğer bir kanıtı olmuştur. Milletvekili seçimlerine katılmama kararının alınmasına rağmen seçimlere katılan DP, 1946 seçimlerinde 66 milletvekiliği elde etmiştir.⁸ 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasının ardından aynı yılın ikinci yarısında Türkiye Sosyalist Partisi, İşçi Çiftçi Partisi, Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Sosyalist İşçi Partisi ve Liberal Sosyalist Partisi’nin içinde bulunduğu sol partiler de kurulmuştur. Kurulmuş olan sol partiler arasında sadece TSP ve TEKSP mevcut sol kadroların büyük bir kısmını yanlarına çekebilmiştir. 1946 yılında gerçekleştirilmiş olan genel seçimlerin ardından DP’nin parlamentoya girmesinden kısa bir süre sonra sosyalist partilerin ve

⁶ a.g.e., ss. 46-48.

⁷ Davut Dursun, **Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)**, I. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 15-16.

⁸ Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, 3. Baskı, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 73-75.

sendikaların bir kısmı kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. 1920'den 1960'a kadar solun en hareketli dönemi yalnızca birkaç ay sürmüştür. 1950 yılında kurulmuş olan Demokrat İşçi Partisi, 1954 seçimlerinden sonra fiilen faaliyetlerine son vermiş, 1954-1957 yılları arasında Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulmuş olan Vatan Partisi ise tutuklamalar neticesinde aynı akıbete uğramıştır. Solun asıl yükselişi 1960'dan sonra gözlemlenecektir.⁹

⁹ Aydınoğlu, **a.g.e.**, ss. 49-52.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİNİN OLUŞUMU

1.1. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ

1.1.1. Darbeye Giden Süreç

CHP açısından tam bir fiyasko ile sonuçlanmış olan 1950 seçimleri sonucunda, DP 408, CHP 69 milletvekili çıkartmış ve bir de bağımsız milletvekili çıkmıştır. Seçim sonuçları CHP'ye karşı halkın yapmış olduğu bir ihtilal olarak algılanmış ve DP, ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir.¹⁰ DP, iktidara gelmesinden iktidarı devretmesine kadar olan süre içerisinde özellikle 1957 seçimlerinden önce bir baskı dönemi başlatmış ve iktidarı devredene kadar bu baskılar gün geçtikçe artmıştır. DP'nin 1957 seçimlerinden önce seçim kanununda muhalefet partilerinin aleyhinde bir takım değişiklikler yapmış olması bazı DP'liler tarafından '1946'nın karşılığı' olarak görülmüştür. Yapılan bu değişikliklerin ardından seçimler DP'nin istediği şekilde yapılmış fakat sonuçlar beklenildiği gibi olmamıştır.¹¹

DP, 1957 yılında yapılmış olan seçimde oyların %48'ini almış ve 424 milletvekili çıkararak seçimi kazanmıştır. DP, seçimi kazanan parti olmasına rağmen CHP oyların %41'ini alarak 178 milletvekili, Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Hürriyet Partisi ise 4'er milletvekili çıkarmıştır. CHP'nin kalabalık milletvekili grubunu meclise sokması ve bunun yanı sıra iktisadi durumun da kötüye gitmesiyle bir sonraki seçimi CHP'nin kazanma ihtimalinin olmasından dolayı DP, baskı politikasını daha önce görülmedik ölçüde şiddetlendirmeye başlamıştır.¹² DP hükümeti, muhalefeti susturmak amacıyla 27 Aralık tarihinde meclis iç tüzüğünde yaptığı bir değişiklikle hükümete sadece Cuma günü sözlü soru sorulması ve bu sorulara cevap verecek bakanların konuşmalarının beş dakika ile kısıtlanması, meclis müzakerelerinde çoğunluk şartının kaldırılması ve gürültü yapan milletvekillerine para cezası uygulanması gibi düzenlemeler getirmiştir.¹³ Seçimlerin ardından başkentte

¹⁰ Kısakürek, a.g.e., ss. 130-131.

¹¹ Sadi Kocaş, **Atatürk'ten 12 Mart'a**, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1977, s. 379.

¹² Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 17. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 253-254.

¹³ Abdurrahman Dilipak, **Menderes Dönemi**, I. Baskı, Beyan Yayınları, 1990, İstanbul, s. 231.

tankların dolaşması ve Gaziantep'te jetlerin uçması yaklaşmakta olan darbenin belirtileri olmasına rağmen bu olaylar DP iktidarını yöneten kişiler tarafından hafife alınmıştır. Bu olayları hafife alınmalarının ne derece yanlış bir düşünce olduğunu ise ilerleyen süreçte anlamışlardır.¹⁴ Bu çetrefilli ortam içerisinde iç politik sıkıntılar yetmezmiş gibi bir de Kıbrıs Meselesi patlak vermiştir. Paris Antlaşması ile Yunan vatandaşlarına Kıbrıs'ta ticaret izinleri verilmesi ve Türkiye'nin hiçbir şekilde itirazı olmadan On İki Ada'nın Yunanlara bırakılmasından da cesaret alan Yunanistan, Kıbrıs'ın kendilerine verilmesini kararlılıkla istemiştir. Nitekim bu doğrultuda Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki haklarını uzun bir müddet inkâr etmiş olan Yunanistan ve Kıbrıs Rum Lideri Makarios tarafından 1959 ve 1960 yıllarında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları ile Kıbrıs'ta iki topluluğun mevcut olduğu kabul edilmiştir. DP ve CHP Kıbrıs meselesinde ortak hareket etmiş olmasına rağmen aralarındaki mücadele gün geçtikçe kızışmaya devam etmiştir. Önü, CHP'nin yürüyüş ve mitinglerinin ordu ile engellenmeye çalışmasına karşılık olarak Türk ordusuna hitaben Kore ordusunun kısa bir süre önce darbe ile Başbakanı düşürmesini işaret eden konuşmalar yapması hiç şüphesiz yaşanacak olan sıkıntılı günlerin habercisi olmuştur.¹⁵

1957 yılından önce kurulmuş olan üç ihtilal komitesinin ikisinin 1957'de birleşmesi üzerine bu iki grup komite başkanlığına Faruk Güventürk'ü getirmiştir. Samet Kuşçu adlı bir subayın komiteyi ihbar etmesi üzerine Faruk Güventürk'le birlikte dokuz subayın tutuklanmasından sonra komite liderliğine 1959 yılı şubat ayında Cemal Gürsel getirilmiştir.¹⁶ 1960 yılına girilmesiyle birlikte DP'nin hem basın hem de muhalefet üzerindeki baskısı daha da artmıştır. Bu sıralarda Adnan Menderes, iktidarını devam ettirmek amacıyla cepheleşme siyaseti güderek '*Vatan Cephesi*' adı altından bir sivil örgütlenme oluşturmak için faaliyetlere başlamıştır. Bu örgütlenmenin ocak ve ilçe örgütleri gibi birçok örgütlenme aşamaları oluşturulmuştur. Dönemin radyoları her haber bülteninin ardından yeni açılan '*Vatan*

¹⁴ Cüneyt Arcayürek, **11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya (1923-1980)**, 2. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2014, s. 151.

¹⁵ Kemal H. Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 173.

¹⁶ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 64.

Cephesi' örgütlerinin haberlerini vermiş, cepheye katılanların isimlerini de okuyarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Hakikatte bu cephenin oluşturulmasının asıl sebebi ise muhalefetin olası kalkışması durumunda DP'nin yığinsel bir savunma yapmak istemesidir.¹⁷

1960 yılına girilmesiyle birlikte yaşanan eylemler günden güne hız kazanmaya başlamıştır. Dönemin CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e karşı Çanakkale ve Geyikli'de eylemler düzenlenmesinin ardından, 1960 yılının ilkbaharında Yeşilhisar (Kayseri) olayının yaşanması bu olaylardan yalnızca birkaçıdır.¹⁸ Yeşilhisar olayının yaşanması İnönü yanlısı askerleri fazlasıyla tedirgin etmiş ve bir süre sonra üzüntülerini bildirmek üzere general ve amirallerden oluşan 14 kişilik subay grubu İnönü'yü ziyaret etmiştir. Menderes daha sonraları yapmış olduğu birçok açıklamada Yeşilhisar Olayı ile herhangi bir bağlantısının olmadığını dile getirmiş olmasına rağmen Celal Bayar'ın istediği ve yönettiği bu olayın faturası Menderes'e kesilmiştir.¹⁹ Bu olayın yaşanmış olması iktidarı daha sert önlemler almaya sevk etmiştir. 7 Nisan 1960 günü toplanan DP grubundan sonra yayımlanan bildiriye '*Muhalefet ve basın yıkıcı faaliyetlerini inceleme amacıyla bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulacağı*' açıklanmıştır.²⁰ 18 Nisan tarihinde ise DP'nin Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ile ilgili önergesi TBMM'de kabul edilmiştir. Tamamı DP'lilerden oluşan 15 kişilik komisyon kurulmaz partilerin tüm etkinliklerini, komisyonun faaliyetleri ile ilgili yayınları ve TBMM'de komisyon ile ilgili yapılan görüşmeleri ve bunlar hakkında yapılan bütün yayınları yasaklamıştır.²¹ Aynı gün içerisinde TBMM'deki gürültülü tartışmalar sırasında İnönü, "*Şartlar mecbur ettiğinde, ihtilal milletlerin meşru hakkıdır*" sözünü söylemiştir. Bu sözü söylemiş olmasına rağmen partisinin muhalefetini açık bir isyana kadar götürmeyeceğini de dile getirmiştir.²² Öncelikle DP'nin grup kararını, sonrasında ise kanun tasarısını meclise sunmasını CHP tam anlamıyla protesto etmiştir. Partiler arasında gerçekleşen

¹⁷ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 74.

¹⁸ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 257.

¹⁹ Dilipak, **a.g.e.**, s. 249.

²⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 75.

²¹ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 258.

²² William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, (Çev. Ahmet Fethi, I. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 148.

tartışmalar ve DP'ye düşmanlıkları ile bilinen İstanbul Üniversitesi'ndeki bazı profesörlerin 26 Nisan tarihinde yapmış olduğu kışkırtıcı açıklamalar neticesinde İstanbul Üniversitesi'nde bir takım öğrenciler ayaklanmışlardır.²³ Polisin olayları önlemede çaresiz kalması üzerine, ordu birlikleri çağırılmak zorunda kalmıştır. Bir öğrencinin öldüğü ve 40 öğrencinin yaralandığı bu olaylarda İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar tartaklanmış ve bunun üzerine hükümet sıkıyönetim ilan ederek, üniversiteyi tatil etmek zorunda kalmıştır. Olayların yaşandığı dönemde yayın yasağı olması, olayların kulaktan kulağa abartılarak aktarılmasına sebep olmuştur. 29 Nisan'da ise Ankara'da Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinin gösterilere başlamış olması üzerine olayların kontrol altına alınamamasından dolayı ordu birliklerinin olayları önlemek üzere çağrılmasıyla hükümetin olayları önlemedeki tutumu gitgide sertleşmeye başlamıştır.²⁴ Olayların önlenmesi için hükümetin polis ve askere ateş açma yetkisi vermesiyle olaylar kontrol altına alınmıştır. 15 numaralı bildiriye Fahri Özdilek, göstericilerin çoğunun çocuk yaşta olmasından dolayı müsamaha gösterildiğini ilan etmiştir. 2 Mayıs'ta toplanacak olan NATO Dışişleri Bakanları Konferansı'ndan dolayı olayların devam etmesine izin verilmemiş ve bir sonraki gün göstericiler zorla dağıtılarak çoğu kişi tutuklanmıştır. Aslında yaşanan bu olaylar askeri müdahale fırsatının doğduğunu gösteriyor olmasına rağmen sokağa çıkma yasağı kısıtlanmış, 3 Mayıs tarihinde ise General Cemal Gürsel yıllık izne ayrılmıştır.²⁵ Aynı gün Cemal Gürsel, Ethem Menderes'e göndermiş olduğu mektupta hükümetin ve DP'nin düşmüş olduğu vaziyetten kurtulabilmesi için bazı tedbirler alınması gerektiğini dile getirmiştir. 12 madde olarak yazılan tedbirler şunlardır:

1. *Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında umumi bir kanaat vardır.*
2. *Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat, çıkarılmalıdır. Ve yeni kabine, mutlaka, dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.*

²³ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 5. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 115-116.

²⁴ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 259.

²⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev. A. Fethi.), 5. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2015, s. 168.

3. *İstanbul, Ankara valileri ve emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.*
4. *Ankara örfi idare kumandanı derhal değiştirilmelidir.*
5. *Son çıkarılan ve Tahkikat Komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.*
6. *Mevkuf gazeteciler, bir af kanunuyla, kısa zamanda tahliye edilmelidir.*
7. *Son hadise de tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri, yeniden faaliyete geçmelidir.*
8. *Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokrat kanunlar, tedricen kaldırılmalıdır.*
9. *Vatandaşın hürriyet ve eşit muamele hakkına, mutlak surette riayet edilmelidir.*
10. *Din simsarlığından vazgeçilmelidir.*
11. *Suiistimaller oluyor mu bilmiyorum. Fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur. Ve milletin, hükümete karşı itimatsızlığına sebep olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmeleri lazımdır.*
12. *Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyüklerinin memleket gezilerinde, suni büyük vatandaş topluluklarıyla karşılaşmaları usulü terk edilmelidir.²⁶*

Gürsel'in dile getirmiş olduğu bu tedbirlerin mahiyeti hükümet tarafından tam anlamıyla anlaşılammış ve darbeye giden sürece taşlar döşenmeye devam edilmiştir. Suphi Karaman ve Osman Köksal'ın Cemal Gürsel'i ikna etme çabaları sonuç vermemiş ve Cemal Gürsel İzmir'e gitmiştir. Cemal Gürsel'in İzmir'e gitmesi üzerine komplocular askeri müdahaleye lider olacak yeni bir kişi aramaya başlamışlardır. Sonuç olarak komplocuların Genelkurmay Lojistik Daire Başkanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu'na ulaşmayı başarmaları üzerine yeni lider olarak Madanoğlu seçilmiştir. Madanoğlu 25 Mayıs olarak saptanan darbe tarihinden iki gün öncesine kadar

²⁶ Dilipak, a.g.e., ss. 254-255.

'*minimum müdahale*' planında ısrar etmiş olmasına rağmen sonuç olarak generaller kısmen gönülsüz olarak daha kapsamlı bir müdahale görüşünü kabul etmişlerdir.²⁷

21 Mayıs 1960 günü Harp Okulu öğrencilerinin Atatürk Bulvarı'nda yürüyüş yapması, DP iktidarının sonunun geldiği anlamına gelmekteydi. Bu durum üzerine düşünülmüş olan tek çare Harp Okulu'nun tatile gönderilmesi olmuştur. Menderes'i yürüdüğü yoldan DP Genel İdare Kurulu ve Meclis Grubu da geri çevirememiş ve bu şekilde 27 Mayıs'a gelinmiştir.²⁸ 27 Mayıs günü sabah saat 04.36'da Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuştur. İstanbul Radyosu'ndan yapılan ilk açıklamada;

"Dikkat...Dikkat... Burası İstanbul Radyosu..."

Büyük Türk Milleti,

1. *Silahlı Kuvvetlerimiz İstanbul, Ankara, Eskişehir ve diğer büyük merkezlerde 27 Mayıs saat 03.00'den itibaren idareyi ele almıştır.*
2. *Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerinin Silahlı Kuvvetlerle yakın işbirliği sayesinde bu harekât hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır.*
3. *İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar, Silahlı Kuvvetler mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konulmuştur.*
4. *Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetlerin vazifelerini kolaylaştırmalarını ve milletçe ümit edilen demokratik rejimin kısa zamanda tesisine yardımcı olunmasını rica ederiz.*

*Silahlı Kuvvetler'*²⁹ denilmiştir.

İlk açıklamadan sonra Alparslan Türkeş'in Ankara Radyosu'ndan okuduğu bildiride ise;

²⁷ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 150-152.

²⁸ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 259.

²⁹ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 79-80.

“Muhterem Vatandaşlar

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır.

Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazanana devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdareimiz hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup olursa olsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların; partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle, anlayışla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetleri’ne sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize; komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası’na ve insan hakları prensiplerine tamamı ile riayettir. Büyük Atatürk’ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh, prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO’ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO’ya bağlıyız tekrar ediyoruz. Düşüncelerimiz ‘Yurtta Sulh Cihanda Sulh’ tür. Türkiye dâhilinde bütün garnizonlardaki garnizon komutanları, o yerin mülki ve askeri idaresine el koyacaklar ve vatandaşların her hususta emniyetini sağlayacaklardır.’³⁰ ifadelerine yer verilmiştir.

Darbenin gerçekleşmesinin ardından Kurmay Albay Alparslan Türkeş, başbakanlık müsteşarlığına tayin edilmiştir.³¹

³⁰ Hale, a.g.e., 2014, ss. 158-159.

³¹ Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA). 30.11.1.0.283.16.1.1.

1.1.2. ABD'nin 27 Mayıs Askeri Darbesindeki Rolü

ABD'nin 1960 darbesindeki rolünün tam anlamıyla ne olduğu hakkında bilgi sahibi olunamamakla birlikte, bu güne kadar ele geçen kanıtlar ABD'nin darbeden haberdar olduğunu, özel ikili antlaşmalarla yasal olarak müdahale hakkı olmasına rağmen, darbecilerin ABD ve NATO'ya karşı olmadığını bilmelerinden dolayı hiçbir şey yapmadıklarını göstermektedir.³² Benzer şekilde DP'lilere göre ABD, 1950'li yılların sonuna doğru DP iktidarından hoşnutsuzluk duymaya başlamış ve 27 Mayıs darbesine bu yüzden tepki göstermemiş, hatta memnuniyetle karşılamıştır.³³

Bir taraftan ise CIA casusu olan Ruzi Nazar, 1960 darbesini ABD'nin yaptırdığına dair genel kanıyı yanlış bulmaktadır. Ruzi Nazar'a göre DP dönemi değerlendirildiğinde, ABD'nin Menderes ve ekibine sıcak baktığı düşünülebilir. ABD bu dönemde DP'ye değil CHP içerisindeki solcu gruplara endişe ile bakmıştır. ABD Büyükelçisi Fletcher Warren, darbenin gerçekleşmesinden sonra Washington'a çekmiş olduğu mesajda “*Elçilik ayaklanmanın tamamen iç politika kaygularından kaynaklandığı kanaatindedir.*” demektedir. Ve daha sonra çekmiş olduğu mesajda ise MBK üyesi subayların elçiliğe gelerek darbenin ABD'ye karşı değil, DP'ye karşı yapılmış olduğunu bildirmiştir. Darbeyi gerçekleştirmiş olan subaylardan bir kısmının CHP'yi iktidara getirme isteklerinin olması, ABD hükümetinin ise CHP'ye karşı bakışının iyi olmadığını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Ruzi Nazar'a göre, 27 Mayısçılar bu darbeyi hiçbir dış güçle bağlantı kurmaksızın kendi eğilimleri doğrultusunda gerçekleştirmiştir.³⁴

Bu düşüncüyü destekler nitelikte 8/7/1960 tarihinde ilan edilmiş olan “*27 Mayıs İnkılâp Hareketi Niçin Yapıldı?*” başlıklı belgede ordunun bu hareketinin neden gerçekleştirdiği maddelerle ortaya koyulmuştur. Bu maddelerde;

1. Memlekette demokrasiyi bütün müesseseleriyle yeniden kurmak.

³² Daniel Ganser, **Nato'nun Gizli Orduları**, (Çev. G. Karadağ.), 3. Baskı, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 396-397.

³³ Mürsel Bayram, “Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y. 2015, C. 2, S. 1, s. 35.

³⁴ Enver Altaylı, **Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu**, Doğan Egmond Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 348-349.

2. *Keyfi ve partizan idarenin yerine kanunlar karşısında vatandaşlara eşit muamele uygulayan bir hukuk devleti düzeni kurmak.*
3. *Suiistimalleri tamamen ortadan kaldırıp milletin tek bir kuruluşunun bile israfına müsaade ve müsamaha etmemek.*
4. *Her vatandaşı, kabiliyeti ve gayreti nispetinde para kazanarak refaha erişmeyi mümkün kılan bir çalışma ve kazanma serbestliğine sahip kılmak.*
5. *Türk parasının içte ve dışta kıymetini yükselterek vatandaşın satın alma gücünü arttıran bir mali politikanın tedbirlerini bulmak.*³⁵ denilmiştir.

Bunun yanı sıra CHP'nin 1959 yılında gerçekleştirmiş olduğu kurultayında '*İlk Hedefler Beyannamesi*' nde kabul edilmiş olan Anayasa Mahkemesi, Çift Meclis, özerk radyo, planlama teşkilatı, özgür basın, özerk üniversite ve yargı güvencesi gibi konuların darbeden kısa bir süre sonra gerçekleştirilmiş olduğu göz önüne alınırsa, 27 Mayısçılar üzerindeki CHP etkisi de anlaşılabilir.³⁶ Darbe gerçekleşikten sonra Balıkesir'den Ramazan Tavşanlı isimli bir köylünün Cemal Gürsel'e yazmış olduğu mektup, darbedeki CHP etkisini göstermesi açısından önemlidir. Tavşanlı mektubunda, "... İktidardan düştükten sonra Sayın İsmet İnönü'nün işi muhalefette kalması tabii iken hiç durmadan Türk milletini her an için seçime davet ve iktidara ağır tazyiklerde bulunuyordu, bunu siz de tabii biliyordunuz ve ancak on sene sonra Sayın İsmet İnönü sizi de ikna ederek Demokrat Parti iktidarını en ağır şekilde yere serdirdi. Türk milleti siyasi hayatın ne olduğunu henüz öğrendiği şu sıralarda Türk ordusuyla ağır bir darbe yapılarak, ekseri köylü, kentli ve şehirli orta tabaka halk bu durumu hiç beklemedikleri ve ileride daha vahim hadiselerin de doğacağı kanaati var. Bugünkü durum Türk milleti nazarında hiçbir suretle hoş karşılanmadığı, gazetelerde okuduğumuz birbirini tutmayan şişirme, yalan ve tahrik haberleri efkârı umumiyei inkılabınıza karşı daha hasmane ve D.P. lehinde sizin aleyhinizde ki çünkü vaziyetiniz tamamen C.H.P. taraftı tuttuğunuzu ve yapılan inkılap tertibi de İsmet İnönü'nün tertibi ve onun erkânı ile yapıldığı zehabı mevcuttur."³⁷ yazmaktadır. Mektuptan da

³⁵ CCA. 30.1.0.0.1.10.2.10.

³⁶ Dursun, a.g.e., ss. 71-72.

³⁷ CCA. 030.01.00.00.21.123.14.1.

anlaşılacağı üzere 27 Mayıs darbesinde İsmet İnönü etkisi halk tarafından da bilinmektedir. Nitekim İnönü'nün 27 Mayıs'ın ikinci yıldönümü münasebetiyle Türkiye radyolarında yapmış olduğu konuşmasında "...27 Mayıs umumi huzuru bozulmuş cemiyetimizin kısa zamanda demokratik rejime geçmesini hazırlamış ve başarmış olan bir inkılabın sembolüdür..."³⁸cümlesine yer vermesi İnönü'nün 27 Mayıs'a açıkça destek vermiş olduğunun göstergesi olması açısından önemlidir.

Nitekim Ruzi Nazar'ı destekler nitelikte 27 Mayısçılar, darbenin gerçekleşmesiyle birlikte 1957 yılında ilan edilmiş olan 'Eisenhower Doktrini' uyarınca hükümetin herhangi bir şekilde içerinden bir tehdit alması durumunda ABD'nin Türkiye'de ki mevcut hükümeti korumak için yükümlülük altına girip girmeyeceği ihtimali üzerinde sürekli olarak kaygılanmışlardır. 1959 yılında bu durumu pekiştirici nitelikte imzalanmış olan antlaşmayla darbecilerin kaygısı daha da artmıştır. Nitekim darbenin gerçekleşmesinin ardından Menderes'in yukarıda işaret edilen antlaşmalara dayanarak, ABD ile Türkiye'de herhangi bir müdahale söz konusu olursa kendisini yeniden başa geçirecek bir antlaşma yapmış olma ihtimali darbecileri endişeye sevk etmiştir. Fakat bir süre sonra Batı devletleri ile Sovyetlerin yeni rejimi tanıdıklarını ilan etmeleriyle bu endişeler sonlanmıştır.³⁹ Ordunun 27 Mayıs'ta yönetime el koymasının ardından NATO ve CENTO'ya bağlılığını ve bu ittifakların yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getireceğini bildirmesinin amacı ise ordunun yönetime el koymasının ardından ABD'nin bu darbeye bir takım nedenlerle karşı çıkabileceğinden korkulmasıydı.⁴⁰ Nitekim Ordu komutanları, 1961'den 1965'e kadar Ulusal Kongre'nin ve parti liderlerinin, orduyu ve 1960-1961 Devrimini eleştirmelerini engellemek için Amerikan Ulusal Kongresi'ne bir takım haberler göndermesi de aynı amaçlardır.⁴¹

Darbe gerçekleşmeden önce Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilere dikkat çekmek bu bağlamda önemli gözükmektedir. 27 Mayıs'tan önce Adnan

³⁸ CCA. 030.01.00.00.16.86.10.

³⁹ William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, (Çev. Petek Demir) Mozaik, İstanbul, 2003, ss. 124-125.

⁴⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası I (1919-1980)**, 21. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 681.

⁴¹ Talukder Maniruzzaman, "Arms Transfers, Military Coups, and Military Rule in Developing States, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 36, No. 4, 1992, s. 745.

Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, ABD'nin Türk dış politikasındaki etkinliğinin azaltulmasına karar vermişlerdir. Hatta dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Temmuz 1960'ta Moskova'yı ziyaret edeceğini ABD'li yetkililere bildirmiş, herhangi bir soğuk tepkiyle karşılaşmamıştır. ABD her ne kadar Moskova ziyaretini normal karşılamış gibi gözükse de Adnan Menderes'in Moskova ziyaretini engellemek için çaba sarf ettiği iddia edilmiştir.⁴²

Darbenin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra Kruşçev'in 28 Haziran 1960'ta Orgeneral Cemal Gürsel'e yazmış olduğu mektup, Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi bir uydu haline getirme planlarında büyük bir değişiklik meydana geldiğini göstermesi açısından önemlidir. Kruşçev yazmış olduğu mektupta Türkiye'nin tarafsız bir politika takip etmesi gerektiğini ve ortak konuların görüşülmesi için her iki tarafın da bir araya gelmesi gerektiğini bildirmiştir. Nitekim Cemal Gürsel, Türkiye'de meydana gelen darbenin Batı'ya olan bağlılığa zarar vermeyeceğini kanıtlamak istemiş ve bu teklife cevap verilmemiştir.⁴³

1.1.3. Tutuklamalar, Yargılamalar ve İdamlar

Elleri silahlı ve donanımlı Harp Okulu öğrencileri darbeden önce planlandığı üzere Ankara Radyosu binalarını, PTT ve diğer belirlenen yerleri kontrol altına almak üzere harekete geçmişlerdir. Bu harekât neticesinde çok küçük bir direnişle karşılaşmış ve PTT'nin ele geçirilmesi esnasında yalnızca bir kişi ölmüştür. Aynı gece silah sesleri ile uyanan dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Veteriner General Burhanettin Uluç ve Albay Ahmet Yıldız'ın başında bulunduğu subaylar tarafından askeri ambulansa bindirilerek Harp Okulu'na götürülmüştür. Adnan Menderes ise yanındakilerle beraber Eskişehir'den Konya'ya gitmek üzere Kütahya'ya doğru yola çıkmış ve sonuç olarak Kütahya valiliğinde yanındakilerle beraber tutuklanmıştır. Menderes, önce Eskişehir'e sonrasında ise uçakla Ankara'ya sevk edilmiş ve Harp Okulu'nda ki tutuklular arasına konulmuştur.⁴⁴

⁴² Bayram, **a.g.m.**, ss. 34-35.

⁴³ Hale, **a.g.e.**, 2003, s. 123.

⁴⁴ Başgil, **a.g.e.**, ss. 158-162.

Darbe sabahı, darbeden sonra nasıl bir yol izleneceğini vatandaşa bildirmek amacıyla gerçekleştirilmiş olan basın toplantısında aşağıdaki dört ilke üzerinde durulmuştur:

“ 1. Hiçbir parti veya kesimi tutmuyoruz.

2. Girişilecek tüm eylemler de meşru savunma dışında silah kullanmayacağız.

3. İhtilalin ilerleyen aşamalarında, ülkemizin tüm düşünsel gücünden yararlanarak, çağdaş demokrasinin tüm kural ve kurumları ile işlerlik kazanmasını sağlayacak anayasal ve yasal düzenlemeleri yapacağız. Özgür ve adaletli seçimle oluşacak yeni TBMM'ye iktidarı teslim edeceğiz. TSK içinde belirebilecek, iktidar, makam ya da özdeksel kazanç tutkularına yer vermeyeceğiz.

4. Dış bağlantıları ve sözleşmeleri olduğu gibi koruyacağız.”⁴⁵

İlk darbe bildirisinde ‘Silahlı Kuvvetler’ imzası bulunmasına rağmen sonraki bildirimlerde ‘Milli Birlik Komitesi’ imzasına yer verilmesine dikkat edilmiştir. Milli Birlik Komitesi ilk iş olarak profesörleri Ankara’ya çağırarak anayasa hazırlığına başlamıştır. Çağırılan profesörler arasında Sıddık Sami Onar, Hüseyin Nail Kubalı, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Tarık Zafer Tunaya, Ragıp Sarıca, İsmet Giritli ve Muammer Raşit Sevig bulunmaktadır. Profesörlerin bulunmuş olduğu komisyonun hazırladığı geçici anayasanın 12 Haziran günü resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmesinin ardından, 12 Ağustos tarihinde kabul edilen 55 sayılı yasa ile anayasada bulunan geçici sıfatı kaldırılmıştır.⁴⁶ Profesörler heyeti geçici anayasa düzenlemesine girişmeden önce 27 Mayısçılara darbenin hukuki dayanağı olacak önemli raporu 28 Mayıs tarihinde sunduktan sonra geçici anayasa düzenlemesine başlamışlardır. Hakikatte bahsedilen rapor 27 Mayıs darbesinin en önemli olaylarından birisi olarak görülebilir. 27 Mayıs günü İstanbul Üniversitesi’nden getirilmiş olan profesörlerin bulunduğu ilim heyeti, hazırlamış olduğu raporda daha önce hiçbir darbenin tarihinde görülmemiş bir uygulamayı

⁴⁵ Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, ss. 176-177.

⁴⁶ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 87-90.

gerçekleştirerek eski iktidarın meşruluğunu yitirmiş olduğunun fetvasını vermiştir.⁴⁷ 1960 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, Milli Birlik Komitesi, 237 general ve amiral ile 5.000 subayı silahlı kuvvetlerden tasfiye etmiştir. Üniversitelerde ise 147 üniversite öğretim üyesini zorla emekliye sevk etmiş, Türkiye’deki bazı ağaları ise buldukları bölgelerden başka bölgelere sürmüştür.⁴⁸

Bu tasfiyelerin ardından Kurucu Meclis’in kurulması ise Milli Birlik Komitesi’nin iktidarı sivillere devretmesi açısından önemli bir adım olarak görülebilir. Fakat MBK, bunu gerçekleştirmeden önce kendi içinde bulunan ve sivil yönetime karşı çıkan muhalifleri tasfiye etmek zorunda kalmıştır. Alparslan Türkeş ve 13 radikal arkadaşının bulunduğu toplam 14 kişi, 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edilmiştir.⁴⁹ Türkeş ve arkadaşları tasfiye edilmeden önce Madanoğlu grubu tarafından 13 Kasım günü tutuklanmıştır. Madanoğlu grubu tutuklamadan sonra Türkeş ve arkadaşlarını öldürmeye kararlı olmasına rağmen Ruzi Nazar’ın tutukluların öldürülmemesi için girişimlerde bulunması sonuç vermiş ve tutuklular yalnızca tasfiye edilmiştir.⁵⁰ Cemal Gürsel’in tasfiye emrini kamuoyuna bildirmiş olduğu konuşması ise şu şekildedir: “1. MBK’nın çalışmaları, ülkenin yüksek çıkarlarını çekinceye sokacak duruma düştüğünden, TSK ve MBK’nın istemleri üzerine, bugün 13.11.1960’dan itibaren MBK’yı dağıttım. 2. Türk ulusu adına yasama yetkisini kullanacak olan yeni MBK üyeleri şunlardır: Başkan Cemal Gürsel, üye Acuner Ekrem, Aksoyoğlu Rafet, Ataklı Mucip, Çelebi Emanullah, Ersü Vehbi, Gürsoytrak Suphi, Karaman Suphi, Kaplan Kadri, Karavelioğlu Kamil, Köksal Osman, Kuytak Fikret, Küçük Sami, Madanoğlu Cemal, Özgüneş Mehmet, Okan Sezai, Öz dilek Fahri, Özgür Selahattin, Özkaya Şükra, Ulay Sıtkı, Yıldız Ahmet, Yurdakuler Muzaffer. 3.Yeni MBK en kısa sürede, kurulacak kurucu meclisle birlikte, ülkenin düzenini demokratik temellere göre düzenleyecektir. 4. Görevlerinden bağışlanan üyeler emekliye sevk edildiler. 5. Bu konuda devlet başkanundan başka bir makam ve kişi beyanat vermeyecektir.”⁵¹

⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes’in Dramı**, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, ss. 448-451.

⁴⁸ Jacob M. Landau, **Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar**, (Çev. Erdinç Baykal), 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979, s. 17.

⁴⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 172.

⁵⁰ Altaylı, **a.g.e.**, s. 354.

⁵¹ Yıldız, **a.g.e.**, s. 201.

Darbenin gerçekleşmesinin ardından Alparslan Türkeş ve arkadaşları, Adnan Menderes ve 50 kadar DP'linin askeri yönetim tam anlamıyla gerçekleştikten sonra masraflarının devlet tarafından karşılanarak İsviçre'ye gönderilmesi ve milletvekillerinin ise serbest bırakılması taraftarıydı. Nitekim bu düşünceleri Cemal Gürsel tarafından da olumlu karşılanmış olmasına rağmen yeni anayasayı hazırlamak amacıyla kurulmuş olan komisyon, DP'lilerin serbest bırakılmasıyla darbenin meşruiyetinin ortadan kalkacağını bildirmesi üzerine DP'liler yargılanmaya başlamıştır.⁵² Yassıadada yapılmış olan yargılamaların kararı 15 Eylül tarihinde ilan edilmiştir. Verilen karara göre; Celal Bayar, Adnan Menderes, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan, eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve eski Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da içinde bulunduğu 15 sanığa idam, 31 sanığa müebbet hapis, geriye kalan 402 sanığa ise çeşitli cezalar verilmiştir.⁵³ Toplumun büyük bir kısmının idam cezalarının onaylanmasını istememelerinin yanı sıra ABD, Hindistan, İspanya gibi birçok devletin yetkilisinden idamların durdurulması için gelen rica ve temenniler, MBK'yı kararından geri çevirememiştir.⁵⁴ Aslında idam kararının çıkmasının ardından MBK'da Cemal Gürsel'in de aralarında bulunduğu birçok kişide idam cezalarının uygulanmaması hakkında bir eğilim belirmiş olmasına rağmen, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin özellikle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay olmak üzere Milli Birlik Komitesi'ne idam cezalarının infazı konusunda baskı yapmalarıyla, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları MBK tarafından onaylanmıştır. 16 Eylül'de Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın, 17 Eylül'de ise Adnan Menderes'in idamları İmralı Adası'nda infaz edilmiştir.⁵⁵ İlerleyen süreçte gerçekleştirilen idamlarla ilgili değerlendirmede bulunun MBK üyesi Ahmet Yıldız, "Açıkçası, aşılması MBK'nun gücünü bile aşacak çıkmaz karşısında olduğumuzdan, çok kötü bir kararı, çok daha kötü olacağı kesin görülen bir durumu önlemek için, almak zorunda kalmıştık.

⁵² Altaylı, **a.g.e.**, s. 350.

⁵³ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 187.

⁵⁴ Dursun, **a.g.e.**, ss. 89-90.

⁵⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 97.

İçtenlikle söylemeliyim ki, keşke DP'lilerin ölüm cezalarını yerine getirmeyebilseydik.'⁵⁶ itirafında bulunmuştur.

1.1.4. Demokratik Rejime Dönüş

1961 yılının yaz ayına gelindiğinde 27 Mayıs darbesinden dolayı yasaklanmış olan siyasi faaliyetler serbest bırakılarak Türkiye tekrardan çok partili hayata dönüş yoluna girmiştir. 12 Haziran tarihinden itibaren siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle yeni siyasi partiler yavaş yavaş orta çıkmaya başlamış ve 1 Nisan 1961 tarihinde ise siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmiştir. Darbenin yıl dönümü olan 27 Mayıs tarihine gelindiğinde Kurucu Meclis'in yeni anayasayı ve seçim kanununu kabul etmesiyle yeni anayasanın 9 Temmuz tarihinde referanduma sunulmasına karar verilmiştir.⁵⁷ Anayasa Komisyonu çalışmaları esnasında toprak reformu, kamulaştırma ve devletleştirme konuları üzerinde birçok tartışma yaşanmıştır. Yaşanan tartışmalarda tarım ve sermaye kesiminden gelen üyelerin direnişte bulunması, 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkacak olan sağ-sol ayrışmasının ilk göstergesi olması açısından önemlidir.⁵⁸

9 Temmuz tarihinde yapılacak referandumdan önce Menderes taraftarları anayasanın kabul edilmesinin, 27 Mayıs darbesinin halk tarafından onaylanması anlamına geleceği düşüncesiyle '*Hayır*' propagandası yapmasına rağmen '*Hayır*' oyları %38'e kadar ulaşmış ve anayasa halkın büyük çoğunluğunun '*Evet*' oyu kullanmasıyla resmen kabul edilmiştir. Anayasanın kabul edilmesine rağmen '*Hayır*' oyunun %38'e kadar ulaşmış olması ise Menderes'in Türkiye'deki desteğinin açıkça ortaya çıkması açısından önemlidir.⁵⁹ Kabul edilen yeni anayasada kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabul edilmesiyle hükümetin yetkisi kısıtlanmış, Millet Meclisinin yanı sıra bir de Senato oluşturularak yasama organı iki başlı hale getirilmiştir. Cumhurbaşkanı yedi yıl süreyle seçme yetkisi ise meclise verilmiştir. Hak ve hürriyetler açısından ise

⁵⁶ Yıldız, **a.g.e.**, s. 240.

⁵⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 179.

⁵⁸ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 25. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 375-376.

⁵⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 186.

daha önce görülmedik ölçüde liberal bir tavır sergilenerek, çok geniş hak ve hürriyetler vaat edilmiştir.⁶⁰

Siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla DP'nin bıraktığı mirasın bölüşümü için üç parti ortaya çıkmıştır. Bu partilerden ilki Milli Birlik Komitesi kökenli olan ve ordudaki büyük tasfiye hareketinden sonra emekliye sevk edilen Ragıp Gümüşpala'nın 11 Şubat 1961 tarihinde kurmuş olduğu Adalet Partisi (AP), ikincisi Osman Bölükbaşı tarafından 1946-1960 sürecinde kurulmuş olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), üçüncüsü ise Ekrem Alican'ın parti genel başkanı olduğu Yeni Türkiye Partisi (YTP)'dir. Hakikatte partilerin yapmış olduğunu ilk faaliyetlere bakıldığı takdirde DP'nin mirasçısının Adalet Partisi olacağı belli olmuştur.⁶¹ Adalet Partisi'ni büyük bir tehdit olarak gören ordunun iç durumuna bakıldığında ise ortada üç ayrı güç odağı olduğu görülmektedir. Birinci güç, 27 Mayıs darbesinin gerçekleştirmiş olan subayların oluşturmuş olduğu Milli Birlik Komitesi, ikinci güç Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın başında olduğu ve adı hiçbir resmi belgede geçmeyen Silahlı Kuvvetler Birliği, üçüncü güç ise Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in başında olduğu '*Albaylar Cuntası*'dır. Orduda durum bu şekilde iken tüm karargâhlarda adeta nefesler tutulmuş ve 15 Ekim tarihinde yapılacak olan seçimlerde sandıktan çıkacak sonuç merakla beklenmeye başlanmıştır.⁶²

Kurucu Meclis'in 21 Temmuz'da onaylayıp kabul ettiği üzere seçimlerin 15 Ekim tarihinde yapılmasına karar verilmişti. Ordu, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin devamının ancak CHP'nin zaferiyle sağlanacağını düşünmesinden dolayı CHP'nin seçilme şansını arttırmak amacıyla AP'yi zayıflatmak için elinden geleni yapmıştır. 15 Ekim seçimlerinin sonuçları, asker çevrelerinde iktidarın sivillere devredilmesinin tehlikeli olacağı hakkında uyarılar barındırması açısından önemlidir. CHP seçimde oyların yalnızca % 36.7'sini alarak 173 sandalye, AP oyların % 34.8'ini alarak 158 sandalye, YTP oyların % 13.7'sini alarak 65 sandalye, CKMP ise oyların % 14'ünü alarak 54 sandalye kazanmıştır.⁶³ Seçim sonuçlarının bu şekilde olması

⁶⁰ Karpat, **a.g.e.**, 2016, s. 174.

⁶¹ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 111-112.

⁶² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 191.

⁶³ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 180-182.

herkeste bir şaşkınlığa, CHP'nin kazanacağını düşünen çevrelerde ise bir panik havasının egemen olmasına sebep olmuştur. AP, CKMP ve YTP'nin oy oranı açısından çoğunluğa sahip olması darbenin halk nezdinde onaylanmadığını göstermektedir. Ordunun bu sonuca karşı ilk tutumu meclis toplanmadan fiilen müdahale etmek olmuştur. Orgeneral Cevdet Sunay, 23 Ekim'de Genelkurmay'da yapılmış olan toplantıda askerlerin şartlarını parti liderlerine kabul ettirebileceğini söylemesi üzerine müdahale düşüncesi zayıflamıştır. Komutanların Cemal Gürsel'e bildirmiş olduğu istekler, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olması, Eminsü⁶⁴'ların orduya geri dönmemesi, darbeden sonra emekliye sevk edilen öğretim üyelerinin üniversiteye alınmaması ve Yassıada suçlularının affedilmemesidir. Sonuç olarak parti genel başkanları 147'liklere ilişkin istekler dışında diğer istekleri kabul etmiş ve Çankaya'da parti genel başkanları tarafından hazırlanan protokol imzalanmıştır.⁶⁵ Ordunun fiilen müdahalede bulunacağı korkusu altında imzalanmış olan protokol gereği parti liderleri İnönü'nün başbakan, Cemal Gürsel'in ise cumhurbaşkanı olmasına destek verme konusunda anlaşmışlardır. İki gün sonra CHP ve AP koalisyon hükümeti kurulmuş, 27 Ekim tarihinde ise daha öncesinde protokolde kabul edildiği üzere Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçilmiştir. İnönü Hükümeti'nin 29 Kasım tarihinde yemin etmesiyle yaşanan büyük huzursuzlukların ardından sivil yönetime geçiş tamamlanmıştır.⁶⁶

30 Mayıs 1962 tarihine gelindiğinde İnönü, yeni kurulacak olan koalisyonun uyumlu olabileceğini umut ederek istifa etmiş ve Cemal Gürsel, 4 Haziran'da İnönü'ye tekrar hükümet kurma görevini vermiştir. İnönü, bütün çabalarına rağmen hükümeti kuramamış ve 18 Haziran'da koalisyon için çabalamaktan vazgeçmiştir. Bu durum üzerine ordunun hükümetin kurulması için yapmış olduğu baskı sonuç vermiş ve 24 Haziran'da CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümeti kurulmuştur.⁶⁷

⁶⁴ Emekli İnkılap Subayları.

⁶⁵ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 115-116.

⁶⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 191.

⁶⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 219.

Çok parti rejimini Türkiye'ye getirmiş olan İnönü'nün rejime sağlamış olduğu en büyük hizmetlerden biri MBK'yla birlikte çağdaş demokrasiye yönelişi sağlamada yapmış olduğu katkıdır. Bir diğer hizmeti ise başbakan olduğu dönemde MBK'ya girememiş olan ve oluşturulan düzenin yeterince devrimci olmadığını düşünen Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde gerçekleştirmek istediği iki darbe girişimini bastırmasıdır.⁶⁸ Talat Aydemir'in 1963'de kalkışmış olduğu darbe girişimi koalisyon hükümetinde CHP, CKMP, YTP ve bağımsızların olmasına rağmen gerçekleşmemiştir. CHP, CKMP, YTP ve bağımsızların ortak olduğu hükümet darbe teşebbüsünü bastırmada CHP-AP koalisyonundan daha başarılı olmuştur.⁶⁹ Talat Aydemir'in gerçekleştirmiş olduğu darbe kalkışmalarından dolayı 1964 yılının Haziran ayında Meclis ve Senato'da idamların onaylanmasının ardından ihtilalci Fethi Gürcan ve Talat Aydemir Ankara Cezaevi'ne götürülmüştür. İlk olarak Fethi Gürcan idam edilmiş, Talat Aydemir ise darbe kalkışması neticesinde deviremediği İnönü'nün kendisini yine affedeceğini düşünmüştür. Nitekim bu düşüncesinde yanılmıştır. İdamların infazı için son kararı verecek olan İnönü'nün Amerika'dan döndükten sonra havaalanında "*İnfaz edin*" emrini vermesi üzerine Talat Aydemir idam edilmiştir. Aydemir'in idam edilmesiyle birlikte ordu içerisindeki kaynama sona ermiş, bundan sonraki süreçte hiçbir asker ordu hiyerarşisine uymayan bir darbe girişiminde bulunmamıştır.⁷⁰

İnönü'nün 1961'den itibaren kurmuş olduğu ikinci koalisyonun kuruluşunda sağlam temellere dayanmadığı belliydi. Nitekim Kasım 1963'te yapılan mahalli seçimlerde hükümetin başarı gösterememesi üzerine küçük partiler koalisyondan ayrılma kararı almışlardır. Küçük partilerin bu kararı almasının ardından İnönü, bazı bağımsızlardan oluşan ve YTP'nin de dışarıdan desteklediği üçüncü koalisyonunu kurmuş ve güvenoyu almıştır.⁷¹ Bir ay süren yoğun pazarlıklar sonucunda kurulmuş olan III. İnönü Hükümeti, mecliste salt çoğunluğu bile sağlayamamış olmasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk azınlık hükümeti olarak tarihe geçmiştir.⁷²

⁶⁸ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 266.

⁶⁹ Kayalı, **a.g.e.**, s. 121.

⁷⁰ Birand, **a.g.e.**, 2008, ss. 115-117.

⁷¹ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 214-215.

⁷² Birand, **a.g.e.**, 2008, s. 123.

1.2. SOL İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

Özellikle 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra sol düşünce üzerindeki baskıların hafiflemesinden dolayı sol düşünce gelişim evresine girmiştir. Yön Dergisi'nin yayımlanmasından bir yıl sonra bazı aydınlar bir araya gelerek Sosyalist Kültür Derneği'ni kurmuş ve o dönemde büyük yankı uyandıran bir bildiri yayımlayarak faaliyetlerine başlamışlardır. 1961-1971 yılları arasında sol basının da bu özgür ortamdan faydalanarak gün yüzüne çıkmaya başlamasıyla birlikte bazı köşe yazarları sol düşünceyi yaymak amacıyla günlük yazılarında kendi ideolojilerini savunmaya başlamışlardır.⁷³ Mehmet Ali Aybar, sol düşüncenin gelişiminden rahatsız olanlara ithafen mecliste yapmış olduğu konuşmasında “ *Sayın milletvekilleri; bizde ya anayasa uygulanacaktır, ya uygulanmayacaktır. Ya demokratik haklara saygı göstereceğiz, (ki) gösterirsek bütün bunlar en tabii davranışlarıdır vatandaşların. Bunun karşısına indî mütalaalar, bu mütalaalar kime ait olursa olsun, çıkarılamaz yahut Anayasa ortadan kalkacaktır.*”⁷⁴ değerlendirmesinde bulunarak sol düşünce için gerçekleştirilen çalışmaların anayasal hak olduğunu ifade etmiştir.

CHP dışındaki solun gelişim evresine girmesiyle birlikte başlıca kurucuları Türk-İş Sendikası'ndan gelen, işçilerin sesi olmak ve işçilerin sorunlarına çözüm bulmak amacıyla 12 sendikacı önderliğinde 13 Şubat 1961 tarihinde Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur. 12 Mayıs 1962 tarihinde Türkiye Sosyalist Partisi'nin TİP'e katılmasıyla TİP, gün geçtikçe güçlenmeye başlamıştır.⁷⁵ TİP'in gelişiminde ve örgütlenmesinde önemli bir rolü olan 'Doğu Mitingleri' Kürtçülük düşüncesinin uyanmasında büyük rol oynaması açısından önemlidir. TİP'in Silvan yöneticisi Mehdi Zana, İsmet Özcan ve Niyazi Tatlıcı'nın düzenlemiş oldukları ilk doğu mitingine TİP yöneticilerinin bir kısmı katılmıştır. İlk mitingin ardından Diyarbakır, Batman, Tunceli, Siverek ve Ağrı'da da mitingler düzenlemiş olan TİP, bu mitingler neticesinde Doğu'da prestij kazanmış ve Kürt aydınlarının sola yönelişi TİP'e güç katmıştır.⁷⁶ TİP kuruluşunda düşüncesini ‘*emekten yana planlı devletçilik*’ olarak

⁷³ Çavdar, a.g.e., ss. 131-134.

⁷⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 2, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 50, 09.02.1967, Oturum: 1, s. 444.

⁷⁵ Tarkan Tufan, **Deniz Gezmiş Fırtınalı Yıllar**, 10. Baskı, Nokta Kitap, İstanbul, 2008, ss. 66-67.

⁷⁶ Haluk Yurtsever, **Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 72.

açıklamış, fakat kısa bir süre sonra sosyalist olduğunu açıkça ortaya koymuştur. 1964 yılında ilk kez Nazım Hikmet'in sakıncasız bir şiirinin Yön Dergisi'nde yayımlanmasıyla sol basın gelişim evresine girmiştir. 1965 seçimlerinden önce CHP kendi dışında gelişen sol düşüncenin temsilcisi TİP'e oy kaptırmamak amacıyla kendisini '*ortanın solunda*' ilan etmiştir.⁷⁷

İsmet İnönü'nün 29 Temmuz 1965 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanan demeciyle '*ortanın solu*' terimi kamuoyuna açıklanmıştır. Açıklamanın yapılmasından sonra muhalefet partileri özellikle de AP; ortanın solunda olmayı, solun ortasında olmak olarak açıklanmıştır. AP'nin yapmak istediği ortanın solu terimini tam anlamıyla CHP'ye karşı silah olarak kullanmaktır. Bu amaçla seçmenlerde antikomünist tepki ortaya çıkarmak amacıyla "*Ortanın solu, Moskova yolu*" sloganı kullanılmaya başlanmıştır. 1966 yılında yapılan CHP'nin 18. Kongresi'nde ortanın solu taraftarı olan merkezin zaferiyle sonuçlanan kongrede İnönü, karşısına rakip olarak çıkan Kasım Gülek'i 929 oya karşılık 230 oyla yenilgiye uğratmıştır. Belki de bu kongrenin gelecek açısından en önemli sonuçlarından birisi de Ecevit'in genel sekreter olmasıdır.⁷⁸ '*Ortanın solu*'nun açıklanmasının ardından CHP, yapılan propagandalara karşı '*ortanın solu*' nun hiçbir şekilde komünistlikle ilgisi olmadığını, bu politikanın tamamıyla sosyal adaleti temel aldığını, komünizmin ortaya çıkardığı sistemin ise bu politika ile engellenebileceğini halka açıklamaya çalışmıştır.⁷⁹

1965 yılında yapılacak olan seçimlerden önce CHP'nin isteği doğrultusunda bir sonraki seçimde kaldırılacak olan ve partilerin almış oldukları marjinal oyların da hesaba katıldığı '*Milli Bakiye*' sistemi kabul edilmiştir. TİP, 52 seçim bölgesinde girmiş olduğu 1965 seçiminde, %3 oranında bir oy alarak '*milli bakiye*' sistemiyle parlamentoya 15 milletvekili sokabilmiştir. Parlamenteoya giren TİP milletvekilleri ise şunlardır: Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan, Sadun Aren, Muzaffer Karan, Rısa Kuas, Yahya Kanbolat, Tarık Ziya Ekinci, Adil Kurtel, Cemal Hakkı Selek, Yunus Koçak,

⁷⁷ Akşin, a.g.e., 2013, s. 266.

⁷⁸ Ahmad, a.g.e., ss. 254-258.

⁷⁹ Cihad Baban, **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 320.

Behice Boran, Ali Kara, Kemal Nebioğlu, Şaban Erik, Yusuf Ziya Bahadınlı.⁸⁰ Dönemin seçmenleri düşünüldüğünde seçmenin DP'nin iktidarda olduğu 1950-1960'lı yıllarla durumun kötüleşmeye başladığı 1960-1965 yıllarını karşılaştırdığı görülmektedir. Fakat durum göstermektedir ki, eğer 1965 seçimlerinde DP olmuş olsaydı muhtemelen seçmen oyunu DP'den esirgeyecekti. DP döneminde geçici bir refaha kavuşmuş olan seçmenin kendisini bu geçici refahın ağır bedelini ödemek zorunda bırakan iktidara karşı tavrı olumsuz olacaktı. Fakat duruma bakıldığında DP dönemi uygulamış olduğu politikaların kötü yanlarını vatandaşa göstermeden iktidardan devrilmesiyle Türk milleti, DP'yi millete birçok şey getiren parti olarak görmüştür. Bu düşünceden dolayı da gerçekleşen seçimlerde oyların büyük bir çoğunluğunu hiç şüphesiz kendisini DP'nin devamı olarak gören AP'ye verecektir.⁸¹

1965 yılı seçimlerine doğru İnönü, AP'ye karşı ağır bir seçim kampanyası yürüterek Demirel'i ve AP'yi '*gerici güçlerin*' partisi olarak nitelemiş ve hatta AP'yi Bediüzzaman Said Nursi'nin yandaşları olarak suçlamıştır. Fakat AP'nin suçlamalarda dile getirildiği gibi gerici bir parti olmadığına MSP'nin kurulması kanıt olarak gösterilebilir.⁸² 1965 seçimleri AP ve TİP için zafer olmasına rağmen CHP'de yıkım etkisi oluşturmuştur. Oyları %30'a kadar düşen CHP, bu büyük düşüşe seçime kadar büyük bir mucize meydana getirmesi beklenen '*ortanın solu*' sloganını suçlu göstermiştir.⁸³ Seçimlerin beklenen neticeyi vermemesiyle bazı kimseler, "*...Melekler sağ omuzumuzda sevaplarımızı, sol omuzumuzda günahlarımızı yazarlar; bu millet 'sol' lafından hoşlanmaz.*" diyerek İsmet İnönü'yü eleştirmeye başlamışlardır.⁸⁴

1.3. SAĞ İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

1964 yılının Haziran ayına gelindiğinde AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ölmüş, Gümüşpala'nın ölümünden sonra iç politikada derin bir kargaşa baş göstermiştir. Komutanlar, Gümüşpala'nın yerine geçecek kişinin katı bir şekilde Menderes taraftarı olmasından endişe etmiştir. Nitekim 27 Kasım tarihinde Ankara'da

⁸⁰ Çavdar, a.g.e., s. 149.

⁸¹ İsmail Cem, *Türkiye Üzerine(Araştırmalar)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 42.

⁸² Cüneyt Arcayürek, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, ss. 348-349.

⁸³ Birand, a.g.e., 2008, s. 156.

⁸⁴ Baban, a.g.e., s. 320.

toplanmış olan AP kongresinde Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel aday olmuş ve Demirel, bu kongrede AP'nin ikinci genel başkanı seçilmiştir.⁸⁵

Alparslan Türkeş, 7 Aralık 1962 tarihinde Yeni Delhi Büyükelçiliği'nden merkeze alınmıştır.⁸⁶ 1963 yılının başında Türkiye'ye dönen Türkeş, hem AP'ye girmeye çalışarak hem de ordu bağlantılı girişimlerde bulunarak iktidar olmaya çalışmıştır.⁸⁷ Nitekim kısa bir süre sonra arkadaşı Talat Aydemir ile birlikte hükümete bir darbe gerçekleştirmeyi düşünmüşler fakat başaramamışlardır. Türkeş, bu başarısız darbe girişiminden sonra politikaya geri dönmüştür. İlk olarak Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin başına geçen Türkeş, milliyetçi ve sağcı ideolojisiyle milyonlarca kişinin yüreğinde taht kurmayı başarmıştır.⁸⁸ 1969 yılında sağ cenahta Alparslan Türkeş'in 1965 yılında yönetimini devraldığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiştir. MHP her partinin olduğu gibi bir gençlik örgütüne sahipti. Fakat MHP'nin '*komandolar*' veya '*bozkurtlar*' olarak adlandırılan gençlik örgütü komünizmle mücadele etmek amacıyla savaş sanatları öğrenen ve aşırı milliyetçi doktrinler öğretilen bir gençlik örgütüydü. Hatta Türkeş açıklamalarında '*Komünizme karşı*' mücadelenin bir parçası olduklarını dahi kabul etmekteydi.⁸⁹ Nitekim Alparslan Türkeş, mecliste yapmış olduğu bir konuşmada bu yargıyı destekler nitelikte "*Milliyetçi gençlik, bizim 'Bozkurtlar' dediğimiz, gerek partimizin gençlik teşkilatı, gerek milliyetçi gençler, daima devlet kuvvetleri ile elbirliği etmişler, onlara yardımcı olmuşlar, kanunlara, nizamla bağlı hareket etmişler.*"⁹⁰ demiştir. CKMP'ye girdikten dört ay sonra lider olduğu partide Türk sağında yeni yapılanma meydana getirmiştir. Bu yapılanmayla birlikte daha önceleri siyaset arenasında '*Halkçı-Demokrat*' olarak görülmüş olan cepheleşme bundan sonra '*sağ-sol çatışması*' na dönüşmüştür.⁹¹ Bilindiği kadarıyla Türkeş CKMP'yi ele geçirdikten sonra tüzüğünde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Fakat 1969 yılında

⁸⁵ Hale, a.g.e., 2014, ss. 215-216.

⁸⁶ CCA. 30.11.1.0.295.34.2.2.

⁸⁷ Tanıl Bora, Kemal Can, *Devlet, Ocak, Dergâh (12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket)*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000a, s. 52.

⁸⁸ Ganser, a.g.e., s. 398.

⁸⁹ Hale, a.g.e., 2014, ss. 222-223.

⁹⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*; Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim 63, 09.04.1975, Oturum: 1, s. 368.

⁹¹ Birand, a.g.e., 2008, ss. 151-154.

partinin adının değiştirilmesi yeni bir tüzüğün oluşturulmasını sağlamıştır. 133 paragraf, 26 sayfadan oluşan bu tüzük TİP'in tüzüğü ile karşılaştırıldığında dikkat çeken nokta ise adeta TİP tüzüğünün bir çözümlemesi niteliğinde olmasıdır.⁹² 1960'lı yılların ortalarına kadar komünizmle mücadelenin çatı örgütleri, Türkiye Komünizmle Mücadele Dernekleri (TKMD) olmuştur. Derneklerin sayısı yıllar geçtikçe artmış, 1968 yılında Türkiye genelinde toplam sayısı 141'e kadar çıkmıştır. Üst kadrosu AP ile iç içe olan TKMD, CKMP'yi ele geçirmesinde ve biçimlendirmesinde Türkeş'e aktif destek sağlamıştır. Sonuç olarak 1967-1968 yılları arasında CKMP'nin otoriter ve radikal söylemleri neticesinde TKMD'nin militan kadroları, CMKP'ye geçmeye başlamıştır.⁹³ Sağ cemahta ortaya çıkan bir diğer parti ise Milli Nizam Partisi (MNP)'dir. Egemen sınıflar arasında meydana gelen çelişkilerin AP'nin bölünmesine zemin oluşturmasıyla Necmettin Erbakan'ın odalar birliği başkanlığını kazanmasından sonra AP'nin İslamcı kesimi partiden koparak 1970 yılında MNP'yi kurmuştur.⁹⁴

ABD, Türkiye'nin NATO'daki varlığının devamlılığı sağlamak amacıyla Pantürkizm hareketini kullanmıştır. ABD'nin Pantürkizm hareketini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmasında İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Naziler'in Türkiye'de bağlantılı kişisi olan Kurmay Albay Alparslan Türkeş merkezi bir rol oynamıştır. İddialara göre Türkeş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1948'de CIA ile bağlantıya geçmiş ve CIA'nın emirleri doğrultusunda Türkiye topraklarında gizli bir gölge ordu kurmak için çalışmalara girişmiştir. Nitekim Türkiye, 4 Nisan 1952 tarihinde NATO'ya katıldığı zaman Alparslan Türkeş'in katkılarıyla gizli ordunun oluşturulduğu iddia edilmektedir. Bu ordunun karargâhının ilk adı Seferberlik Tetkik Kurulu iken 1965'de yeniden yapılandırılmış ve adı Özel Harp Dairesi olmuştur. Özel Harp Dairesi ismi bir süre sonra teşhir edildiği için de bu karargâhın ismi Özel Kuvvetler Komutanlığı olmuştur.⁹⁵

MHP eski İdare Kurulu Üyesi olan Nihat Yazar ise açıklamalarında Alparslan Türkeş'in CIA ile ilişkisinin 27 Mayıs darbesinin içinde yer alması ile başladığını dile

⁹² Landau, **a.g.e.**, ss. 299-300.

⁹³ Bora, **a.g.e.**, 2000a, ss. 57-58.

⁹⁴ Yurtsever, **a.g.e.**, s. 94.

⁹⁵ Ganser, **a.g.e.**, ss. 393-394.

getirmiştir.⁹⁶ Kontrgerilla adıyla bilinen bu örgütün aslında adı yoktur. Kontrgerilla kullanılan yöntemin adıdır. İddia edildiğine göre, bu örgütü yönetenler ise Özel Harp Dairesi'nin sivil uzantılarıdır. Bu örgütte bulunan kişilerin isimleri bilinmiyor ve ne yakalanabiliyor ne de yargılanabiliyorlardı. Sivil uzantılar denildiğinde ise akla ilk olarak 'Ülkücüler' gelmekteydi. Bu iddiayı ise kimileri açık bir şekilde ifade ederken kimileri ise yalnızca ima etmekteydi.⁹⁷ 1 Mayıs 1977 olayından sonra Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e Özel Harp Dairesi ile ilgili yazmış olduğu mektubunda " *Sayın Cumhurbaşkanım, ... söz konusu örgüt, gerilla ve kontrgerilla savaşları için ve her türlü yeraltı faaliyetleri için planlar yapar ve insan yetiştirir... gizlilik içinde çalışır, demokratik hukuk dışındadır... 1974'e kadar gizli olarak Amerikalılardan mali destek görürdü. Amerikan askeri heyeti ile aynı binada çalışırdı... Bu örgütte iyi niyetli kimselerin dışında siyasi düşünceleri yönünden yurt savunması için gördükleri eğitimi Türkiye'deki şiddet eylemlerinde kullananların bulunabileceği güçlü olasılıktır.*"⁹⁸ ikazında da bulunmuştur. Türkiye ile Amerika arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla imzalanan Field Manual Talimnamesi'nin 30-31 direktifleri uyarınca Türk ve Amerikan askeri ve gizli kuvvetleri arasında ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla, 1950'den başlayarak 1979 yılına kadar 19193 Türk'e ABD, Askeri Destek Programı ve Uluslararası Askeri Eğitim ve Terbiye Programı kapsamında eğitim vermiştir.⁹⁹ Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, Milli egemenliğe ABD sponsorluğundaki kontrgerilla tarafından darbe vurulmasını eleştirmiş olduğu değerlendirmesinde, Türkiye'de ABD hâkimiyetine girmiş olan kontrgerilla hakkında, " *Fikir planında geçerli ve doğru. Kontrgerilla her ülkede var... Yalnız şu durumlar var: 1-Fikri ABD vermiş. 2-Finansmanını yapmış. 3- Bu örgüte sızmalar olmuş. Bu sızmalar, Pentagon'dan başlar CIA'nın sızmasına kadar sürer... Yabancı bir milletin Türkiye'deki örgütleri denetlemesi, etki etmesi ve şekillendirmesine müsaade edilmesi noktasına nasıl gelinebilir, bunu anlamak mümkün değil.*"¹⁰⁰ demiştir. 1960'lardan itibaren ülkücü hareketin gelişiminde kontrgerillanın etkisi, çeşitli şekillerde ortaya

⁹⁶ Suat Parlar, **Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet**, 3. Baskı, Mephist, İstanbul, 2005, s. 257.

⁹⁷ Birand, **a.g.e.**, 1999, ss. 49-50.

⁹⁸ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika (27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971- 12 Eylül 1980)**, 5. Baskı, Kilit Yayınları, Ankara, 2011, s. 179.

⁹⁹ Ganser, **a.g.e.**, s. 403.

¹⁰⁰ **a.g.e.**, ss. 406-407.

çıkıştır. Fakat bu etkiyle MHP, kontrgerillanın adeta bir şubesi olarak görülmemelidir.¹⁰¹

Antikomünist hislerle desteklenmiş olan kontrgerillanın asıl amacı ise sol akımların düşman ilan edilmesiyle solun örgütlenmesinin engellenmesidir.¹⁰² FM 30, 31 direktiflerinde bulunan konumuzla doğrudan ilgili olan belki de en önemli tavsiye, oluşturulmuş olan gizli askerlerin barış zamanlarında şiddet eylemleri çıkartarak bu eylemlerin suçunu komünist düşmanın üzerine atıp korku ve alarm durumu meydana getirilmesinin istenmesidir. Devamındaki tavsiye ise düşman hareketlerinin arasına ajan sızdırılmasıdır. Sızdırılan ajanların şiddet eylemleri çıkartarak kontrgerillanın harekete geçmesine sebep olunması tavsiye edilmiştir. Eğer isyancıların liderliğine ajan sızdırmada başarı gösterilemiyorsa, ulaşılmak istenen hedef için çıkartılan eylemlere aşırı solcu örgütleri alet etmenin de faydalı olabileceği tavsiye edilmiştir.¹⁰³ Sunay'ın cumhurbaşkanlığı döneminde “*Bunlar vatansever gençlerdir.*” açıklamasında bulunması, Demirel'in ise “*Bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz*” şeklinde konuşması şoven milliyetçi anlayışa destek veren önemli açıklamalardır. Siyasetçilerin kontrgerilla uygulamalarını desteklemesi kişisel tercihlerinden ziyade bazı makamlara gelmenin ve geline makamda kalmanın gereği olarak görülmüştür.¹⁰⁴ Ocak 1969 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde Türkeş'in komandolar hakkında yapmış olduğu açıklama kendisinin komandolarla bağlantısını göstermesi açısından önemlidir. Türkeş, yapmış olduğu açıklamada, “*Komandoları destekliyorum. Çünkü onları biz kurduk ve eğittik*” demiştir.¹⁰⁵ Demirel tarafından laik düşünce yapısıyla oluşturulmuş olan muhafazakâr sağ kanat ile Türkeş tarafından oluşturulan ve ‘*Milliyetçi Komandolar*’ olarak bilinen Ülkü Ocağı mensubu olan gençler, ülkede meydana gelen sağ ve sol ideolojik çatışmaların artmasına zemin oluşturmuştur.¹⁰⁶

¹⁰¹ Bora, **a.g.e.**, 2000a, s. 44.

¹⁰² Suat Parlar, **Kontrgerilla Kışkırcısında Türkiye**, 2. Baskı, Mephist, İstanbul, 2006, s. 13.

¹⁰³ Ganser, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁰⁴ Parlar, **a.g.e.**, 2006, s.92.

¹⁰⁵ Parlar, **a.g.e.**, 2005, s. 299.

¹⁰⁶ Tuğçe Erdoğan, “Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a” **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, S. 6, 2017, s. 109.

1.4. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Amerika arasındaki münasebetler, sarsıntısız ve sağlam bir zeminde devam etmiş ve bu süreç içerisinde, iyi giden ilişkileri sarsacak herhangi bir anlaşmazlık söz konusu olmamıştır. Tam anlamıyla ittifak münasebeti anlamına gelen bu münasebette Türkiye açısından Amerika, Türk dış politikasının tek dayanak unsuru olmuş ve NATO bile Türkiye tarafından Amerika olarak görülmüştür.¹⁰⁷ Nitekim Türkiye, NATO'yla Varşova Paktı ülkeleri arasındaki toplam sınırın üçte birine korumalık ettiği için Türk elitleri Birleşik Devletler askeri sanayisi için mükemmel bir müşteri haline geldi ve aynı zamanda milyarlarca dolarlık ABD yardımı alınmıştır.¹⁰⁸ Alınan bu yardımlar neticesinde modası geçmiş ve sönük bir durumda olan Türkiye'nin askeri gücü, büyük oranda profesyonel ve kurumsal modern bir askeri güç haline dönüşmüştür. Askeri dönüşüm neticesinde Türkiye, NATO ülkeleri arasında ABD'den sonra ikinci büyük askeri güce sahip olmuştur. ABD tarafından devam eden bu yardımlar 1962 den 1980 yılına kadar toplamda yaklaşık olarak 4 milyon doları bulmuştur.¹⁰⁹ Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerde Türkiye'nin Amerika'dan şüphe duymaya başlamış olduğu ilk olay Küba krizidir. Sovyet Rusya ile Amerika arasında meydana gelen bu kriz Ekim 1962'de dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirmiştir. Bu krizde Sovyetler'in Küba'ya yerleştirmiş oldukları füzeleri sökmeye karşılık olarak Amerika'nın da Türkiye'deki modası geçmiş olan Jüpiter füzelerini sökmeye dünya bir savaşın eşiğinden dönmüştür.¹¹⁰

1964 yılında ise Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale kararının ardından dönemin ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye göndermiş olduğu mektup Türkiye'nin bir bakıma dış politikasını değiştirmesi ve '*görelî özerklik*' dönemine girmesine sebebiyet vermiştir. Johnson'un göndermiş olduğu mektubun içeriğinde birçok sert ifadenin yanı sıra Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında gerçekleşebilecek herhangi bir çatışma durumunda Türkiye'nin savunulamayacağını belirtmesi üzerine Türkiye, ulusal

¹⁰⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, 2016, s. 728.

¹⁰⁸ Ganser, **a.g.e.**, s. 393.

¹⁰⁹ Maniruzzaman, **a.g.m.**, ss. 744-745.

¹¹⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, 2016, s. 729.

güvenliğin tek bir devlete dayandırılmaması gerektiğini anlamıştır. Ve bu doğrultuda 1967 yılında Sovyetler Birliği ile Ekonomik-Teknik İş Birliği Antlaşması imzalanmıştır.¹¹¹ Aynı süreç içerisinde U-2 casus uçaklarının uçuşlarına izin verilmemesi Amerika ile ilişkilerin günden güne soğumasına sebep olan olayların ilk başlangıcını teşkil etmiştir. ABD, uçuşları yasaklama kararının alınmasının ardından yasağın kaldırılması için birçok girişimde bulunmuş olmasına rağmen yasak kaldırılmamıştır. ABD ise bu yasak kararı ile başlayan yeni süreci hiçbir zaman unutmamıştır.¹¹²

¹¹¹ Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 109.

¹¹² Arcayürek, **a.g.e.**, , 1985, ss. 286-288.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN GELİŞİMİ

2.1. 12 MART MUHTIRASINA GİDEN SÜREÇ

2.1.1. Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Parlamento Dışına Çıkması

TİP, 54 ilde örgütlenerek girmiş olduğu 1965 seçimlerinde ülke genelinde %3 oranında bir başarıya ulaşarak 276.000 oy almış ve meclise 15 milletvekili sokmayı başarmıştır. Hakikatte bu başarı '*millî bakiye*' sisteminin uygulanmasının ve radyoda konuşma olanağının iyi kullanılmasının bir sonucudur. Oyların yaklaşık üçte birinin elde edildiği İstanbul'da oyların işçi kesiminin oturduğu semtlerden beklenmiş olmasına rağmen, orta gelirli kesimin oturduğu bölgelerden gelmesi parti için her şeyin yolunda gitmediğinin en belirgin göstergesi olmuştur. Taşradaki oy oranlarına bakıldığında ise TİP'in topladığı oyların büyük bir bölümünün Kürt ve Alevi nüfustan gelmiş olması, işçilerin kalıcı bir sosyalist stratejinin tabanını temsil ettiği görüşünü kabul edenlerin görüşlerini, tartışmaya açık bir hale getirmiştir.¹¹³ 1969 seçimlerinden önce AP'nin isteği doğrultusunda milletvekili seçimleri için benimsenen '*millî bakiye*' usulü kaldırılarak, yeniden '*nisbî temsil*' esasına dönmüştür. Aslında bu değişimden en fazla etkilenecek olan parti TİP'dir. TİP, 1965 seçimlerinde Meclis'te bir grup kuramayacak durumda olmasına rağmen, '*millî bakiye*' sistemi sayesinde grup kurmuştur. 1969 seçimlerinde, 1965'de aldığı oya yakın oy almasına rağmen, mecliste grup kuramamıştır. TİP'in mecliste grup kuramaması aslında 12 Mart Muhtırasına giden süreçte yeni bir takım olaylara zemin teşkil etmiş, bu olaylar ise muhtıraya giden sürece önemli taşlar döşemiştir. Sol, oylarının azalmasından dolayı rejim içi bir mücadelenin yanlış olduğuna daha yaygın bir biçimde inanmış, bu nedenle halka ters gelebilecek eğilimleri tümüyle dışa vurmaya başlamıştır. Bu tutumun halka ters gelmesine ek olarak, kendine koyduğu bazı sınırlamaları bir yana bırakması, solun asker çevrelerinde pek de iyi karşılanmayacak bazı durumları gündeme getirmesine sebep olmuştur.¹¹⁴

¹¹³ Tufan, a.g.e., s. 69.

¹¹⁴ Kayalı, a.g.e., ss. 151-155.

1960'lerden itibaren gençlik olaylarının artmasının sebebinin ne olduğu hakkında sorulan soruya vermiş olduğu cevapta 'milli bakiye' sisteminin kaldırılmasıyla Türkiye'nin kaderiyle ilgili bir karar alındığını dile getiren Toktamış Ateş, kendisiyle gerçekleştirilmiş olan röportajda, "... Fakat tabii ilginç bir şey 1969'da bence Türkiye'nin kaderiyle ilgili çok ciddi bir karar alındı TBMM'de. O da 'milli bakiye' sisteminin kaldırılmasıydı. O zaman ki AP çoğunluk iktidarı küçük partilerin yaşama şansını ortadan kaldıran bu tutumuyla küçük partilerin ya da ufak grupçukların parlamento da temsil yeteneğini ortadan kaldırdı. Bu yasa tasarısının mecliste görüşüldüğü sırada İsmet İnönü'yle Mehmet Ali Aybar'ın konuşmaları vardır. Bunların zabıtları elimizdedir. İsmet Paşa "Çok hatalı bir gidiş bu. İnsanların demokrasiye olan umutlarını ortadan kaldırmamak gerekir." diyordu. Aybar ise açıkça " yarın sokaklarda dökülen kanların hesabını siz vereceksiniz." dedi. Çünkü gerçekten legal siyasal yapıdan umudu kalmayan gençler maalesef diyeceğim, sokağa, sorumsuz ve denetimsiz sokağa düştüler ve bunun ardından silahlanmalar geldi, bunun ardından vuruşmalar geldi. Ve bunun ardından geldi de geldi..."¹¹⁵ demektedir. Sol ideoloji mensubu aydınlar ise 1969 seçimlerinden sonra parlamenter rejimden umudunu kesmeye başlamasıyla parlamentoculuk, 'Filipin demokrasisi', 'cici demokrasi' olarak alaya alınmaya başlamıştır. Bu aydınlar, bir süre sonra ise muhalefetin parlamento dışına çıkabileceğinden söz etmeye başlamıştır. Doğan Avcıoğlu ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketinin başında bulunan Mihri Belli gibi aydınlar ise sosyalizmi gerçekleştirebilmek için darbeden söz etmeye başlamışlardır.¹¹⁶

'Milli bakiye' sisteminin kaldırılmasının asıl sebebi TİP milletvekili Çetin Altan'ın mecliste yapmış olduğu konuşma neticesinde linç edilmek istenmesidir. Bu olaydan sonra Seçim Yasası'nda değişiklik yapılarak 'milli bakiye' sistemi kaldırılmıştır. TİP'in meclise girmesinin engellenmesinden sonra yıllardır parlamenter sistemle mücadele verilemeyeceğini savunan gruplar haklı çıkmış ve meclisteki kavgaya sokağa sıçramıştır. Solcu grupların gerçekleştirmiş oldukları gösterileri sağcı grupların

¹¹⁵ Turhan Feyzioğlu, **Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor**, 4. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 51.

¹¹⁶ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 267.

engellemeye çalışmasıyla gösteriler kana bulanmıştır. Sağ ideolojinin siyasi örgütü olarak görülen Milli Türk Talebe Birliği bu olaydan bir hafta sonra mitinglerde cihat ilan etmiş ve sonrasında dernek başkanının “*Bu son fikri ikazımızdır. Şimdi sıra fiili ikazda.*” açıklamasını yapması üzerine sağ ve sol ideolojik çatışma meclisten sokaklara sıçrayarak karşılıklı çatışma şekline dönüşmüştür.¹¹⁷ Hakikatte kurulduğu zamandan itibaren Kemalist bir düşünce yapısına sahip olan MTTB’de sol düşüncenin gelişimine karşı bir güç oluşturmak isteyen Demirel’in milliyetçi-muhafazakâr gençliğin idareyi ele almasında önemli katkıları olduğu söylenmektedir.¹¹⁸

1961 anayasasının sağlamış olduğu özgürlük ortamından 12 Mart’a kadar giden süreç içerisinde önemli rol oynayan TMTF, MTTB gibi öğrenci örgütlenmelerinin yanı sıra sosyalist öğrenciler tarafından kurulan fikir kulüpleri 1965 yılında tek çatı altında toplanmıştır. Bu örgütlenmelerden en etkili ise çoğunluğu TİP üyesi veya sempatzanı olan ve gençlik hareketinin öncülüğünü üstlenen Fikir Kulüpleri Federasyonu’dur.¹¹⁹ Bozkurt Nuhoğlu, yapılan röportaj da Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) hakkında “*Fikir kulüpleri bir gereksinimden doğdu. Çünkü egemenler Türkiye’deki legal hukuki örgütleri bölük pörçük ederek işlemez hale getirdiler. Artık bağımsız olarak hareket etmeye imkân yoktu. Çünkü bütün dernekler iki başlı yapılmışlardı. O ortam da FKF doğdu. FKF’de sosyalist arkadaşlar, anti-emperyalist arkadaşlar, ilerici-demokrat arkadaşlar vardı. FKF kurulduğu zaman, dernekler iki başlıydı. Türkiye’de hukuki yapıya sahip, gençliği demokratik anlamda destekleyen dernek kalmamıştı fazla. Bir TMGT ayaktaydı. Onun da en güçlü kanadı olan TMTF mevcut durumdaydı. FKF bu ortamda yükselmeye başladı. Önce Ankara, sonra İstanbul sonra değişik yörelerde yayılmaya başladı.*”¹²⁰demektedir.

Bu dönemde ortaya çıkan gençlik hareketi hem kendileri dışındaki öğrencilerle bağlantı kuramayıp hem de devrimci anlayışından koparak bir süre sonra parçalara bölünmüştür. Türkiye’deki gençlik hareketinin bu şekilde gelmesi ise kendilerinin aleyhine fakat karşı çevrelerin lehine sonuçlar meydana getirmeye başlamıştır. Bu

¹¹⁷ Birand, a.g.e., 2008, ss. 175-176.

¹¹⁸ Cengiz Sunay, “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Süleyman Demirel”, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 12, 2017, s. 28.

¹¹⁹ Tufan, a.g.e., s. 76.

¹²⁰ Fezyioğlu, a.g.e., ss. 36-37.

süreçten sonra ise artık mücadelede cemiyetler değil gençler kullanılmaya başlanmış ve gençlik kendi amaçları dışında kullanılarak birbirine kırdırılmaya başlanmıştır. Bu çatışmalardan en çok yarar sağlayanlar ise kendi etkilerindeki gençleri şahsi çıkarlar doğrultusunda otoriter yönetim meydana getirmek için kullanan bir grup azınlık ile karşı tarafta bulunan gençliği de aynı amaçlar doğrultusunda bu oyuna alet eden çevrelerdir.¹²¹

TİP içerisinde meydana gelen ilk muhalefet hareketi Milli Demokratik Devrim'i (MDD) müdafaa eden üyeler tarafından başlatılmıştır. Ortaya çıkan muhalefetin başında ise eski TKP'li Mihri Belli bulunmaktadır. İlk olarak Fikir Kulüpleri içerisinde başlayan muhalefet, kulübün gerçekleştirdiği ilk kurultayda TİP çizgisinde olan yönetimin tasfiye edilmesi ile büyük bir ivme kazanmıştır.¹²² 1969 seçimlerinde TİP'in gerilemesiyle birlikte MDD güçlenmeye başlamıştır. Bir süre sonra ise TİP'i eleştirenlerin tamamı olmasa bile bir kısmının MDD'ye kaymasıyla TİP ile MDD arasındaki parçalanma tamamlanmış ve gençlik MDD'ye geçmiştir.¹²³ TİP içerisinde meydana gelen muhalefet bir süre sonra etkinliğini FKF üzerinde de göstermiş ve 1967 yılından sonra MDD yanlısı gençler FKF'yi ele geçirmiştir. MDD daha dinamik ve uzun soluklu bir görüşe sahip olmasından dolayı gençlik tarafından daha çekici görülmüştür. 1968 yılında gerçekleştirilen FKF'nin kurultayında Doğu Perinçek genel başkan seçilmiştir. Bu dönemde 27 kuruluşun bir araya gelmesiyle 'Devrimci Kuruluşlar Güç Birliği' (Dev-Güç) oluşturulmuş, bir süre sonra ise FKF'de bu birliğe katılmıştır. 9-10 Ekim 1969 tarihinde gerçekleştirilen 4. Kurultayda, kurultaya MDD'nin uzantısı sayılabilecek olan '*Proleter Devrimci*' ler hâkim olmuştur. Toplanan kurultayda örgüt adını "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ)" olarak değiştirmiştir.¹²⁴ FKF olarak başlayan Dev-Genç olarak politik bir yansıma bulan sol gençlik örgütlenmesi 1970'lere kadar toplumsal sorunlara cevap bulmaya çalışan devrimci örgütlere dönüşmüştür. Sol gençliğin örgütlenmeye başlamasıyla Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan gibi önderlerin kimliğinde anılmaya

¹²¹ Cem, a.g.e., ss. 129-130.

¹²² Çavdar, a.g.e., s. 177.

¹²³ Feyzioğlu, a.g.e., s. 63.

¹²⁴ Çavdar, a.g.e., s. 184.

başlayacak olan THKP-C ve THKO gibi siyasal örgütlenmeler ortaya çıkmıştır.¹²⁵ Dev-Genç sadece üniversite öğrencilerin kurmuş olduğu bir örgüt olmasına rağmen 1960'ların sonlarına doğru solun yükselişini temsil etmesi açısından önemlidir. Dev-Genç'in değerlendirilmesi gereken diğer özelliği ise onun bir nevi uzantısı olan 1971-1972 gerilla hareketinin sonucunda 1960'lar solunu sona erdirmesidir.¹²⁶

1965-1969 yılları arasında AP'nin tek başına iktidarda olduğu dönemde CHP, bir yandan sağ iktidara karşı bir yandan da CHP içerisindeki kısık olarak nitelendirilebilecek olan seslere karşı bir savaş vermekteydi. Bu dönemde, CHP içerisinde başta Ecevit olmak üzere Turhan Feyzioğlu, Kemal Satır gibi CHP'lilerin genel merkeze karşı saldırıları yoğun bir şekilde başlamıştır. Parti içi muhalefet büyük oranda artmış olmasına rağmen, hem sağdan gelen eleştirilere hem de parti içerisinde çıkan seslere karşı Ecevit'in karşı koyabildiği gözlemlenmektedir.¹²⁷

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yaşamış olduğu sağlık sorunlarından dolayı ABD Başkanı Johnson'ın göndermiş olduğu özel uçakla tedavi edilmek amacıyla Washington'a götürülmüştür. Washington'a götürüldükten iki gün sonra komaya giren Cumhurbaşkanı, Türkiye'ye geri getirilmiş ve gelmesinin ardından 38 doktordan oluşan heyet Gürsel'in bitkisel hayata girişini belgelemiştir. Gürsel'in bitkisel hayata girmesinin ardından CHP ve AP'nin Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay üzerinde anlaşmaları üzerine Sunay, emekliye sevk edilmiştir. Sunay'ın karşısına rakip olarak sadece Alparslan Türkeş çıkmış ve seçim sonucunda Türkeş 11, Sunay ise 461 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı olmuştur.¹²⁸ Haydar Tunçkanat, Cemal Gürsel'in komaya girmesiyle ilgili olarak, "*Cemal Gürsel'in Amerika'ya sözde tedavi için gönderilmesi, gerçekte AP ve Amerika'nın hazırladığı çok gizli tutulan bir tertipti. Bu tertibi CIA ajanı AP'li en az bir ay dört gün önceden biliyor. Biz bu tarihi, Gürsel'in Amerika'ya hareketinden bir hafta önce öğrenebilmiştik. Kendisini ziyaret için randevu istediğimizde bize randevu verilmedi. Biz de randevusuz gitmeye karar verdik. Gürsel'le bizi görüştürmek istemeyişlerinin*

¹²⁵ Tufan, a.g.e., ss. 92-93.

¹²⁶ Aydınöğlü, a.g.e., ss. 243-244.

¹²⁷ Çavdar, a.g.e., s. 154.

¹²⁸ Birand, a.g.e., 2008, ss. 160-165.

*nedeni, bizim, onu Amerika'ya gitmekten vazgeçirip hazırlanan tertibin bozulmasıydı... Sonuçta Cemal Gürsel'i Amerika'ya büyük bir merasimle uğurladılar ve Gürsel orada komaya girdi''*¹²⁹ iddiasında bulunmaktadır.

12 Mart Muhtırasına giden yolda eski DP'lilere af çıkarılması meselesi en çok tartışmaya sebep olan konuların başında gelmekteydi. Bu mesele anayasa değişikliğini, dolayısıyla parlamentonun üçte iki çoğunluğunu gerektiriyordu. Zaten Ağustos 1968'de Yeni Türkiye Partisi, bu yönde bir anayasa değişikliğini gündeme getireceğini duyurmuş bu açıklamayı takiben kısa bir süre sonra Aralık 1968'de ki Adalet Partisi kongresinde de benzer bir karar alınmıştır. Beş ay sonrasında ise İnönü, partisinin de böyle bir öneriden yana olduğu şaşkıncı açıklamasını yapmıştır. Partiler tarafından mutabakata varılması üçte iki çoğunluğu sağlamış ve gerekli değişiklik yarası 14 Mayıs 1969'da Millet Meclisi'nden geçmiştir. Fakat yasa tasarısı Senato yolundayken, 16-17 Mayıs'ta Genelkurmay'ın, Cumhurbaşkanı Sunay vasıtasıyla İnönü'ye değişikliğe kesinlikle karşı olduklarını bildirmesi, önerinin görüşülmesini bir süre ertelemiştir.¹³⁰ Gerçekleşen bu görüşmede Genelkurmay başkanı, Cumhurbaşkanı'na “ *Sayın cumhurbaşkanım, eğer siyasal haklar yasası Senato'dan geçer ve kesinleşirse, ben ve kuvvet komutanı arkadaşlarım, istifa mektuplarını getirip size vereceğiz. Çünkü ordunun alt kademeleri son derece rahatsızdır. Bir olayın patlak vermesini göze alamayız ve biz, (1960'ta Genelkurmay başkanlığından indirilen) bir (Rüştü) Erdelhun olmak istemiyoruz. Komutanların alttan gelen baskılar karşısında izleyecekleri tek yol budur.*”¹³¹ demiştir. Açıklamadan da anlaşılacağı üzere ordu eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesini istememektedir. Gerçekleşen bu olayın bir yüzü daha bulunmaktadır. 27 Mayıs darbesinden sonra seçimlerden istediği sonucu elde edemeyen İnönü'nün AP'yi bölmeyi amaçlayan projesini burada dile getirmek yerinde olacaktır. Bu proje doğrultusunda Celal Bayar ile görüşen İsmet İnönü, eski DP'lilere siyasi haklarının iadesi için anayasada gerçekleştirilecek olan değişikliğin önünü açtıktan sonra yasa değişikliği mecliste kabul edilmiş ve bir sonraki aşamada yasa değişikliği Senato'ya gönderilmiştir. İşte tam bu aşamada Demirel devreye girmiştir.

¹²⁹ Çetin Yetkin, **a.g.e.**, ss. 132-133.

¹³⁰ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 226.

¹³¹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, ss. 204-205.

Eski DP'lilerin siyasi haklardan mahrum olması en fazla DP'nin mirasına sahip çıkan Demirel'i memnun etmekteydi. 19 Mayıs törenleri esnasında tankların sokaklarda gövde gösterisinde bulunması ve TİP'in başında olduğu sol örgütlerin siyasi hakların iadesine kesin bir şekilde karşı çıkması üzerine siyasi hakların iadesi bir süreliğine engellenmiştir. Sonuç olarak Demirel, değişikliğin Senato'dan geçmesini de kendi çıkarı doğrultusunda hareket ederek engellemiştir. ABD istihbarat raporlarında bulunan ve Mayıs 1969 darbesi olarak adlandırılan olayın aslı İnönü'nün AP'yi zayıflatma projesine askerleri devreye sokarak Demirel'in vermiş olduğu cevaptır.¹³² Ordu üst kademesinin kesin bir dille karşı çıkmasıyla, tasarının görüşülmesi biraz ertelenmiş olsa da değişiklik tasarısı Kasım 1969'da Senato'dan geçerek kanunlaşmıştır. Yaşanan bu gelişme üzerine TİP, Anayasa Mahkemesi'ne kanunun iptali için başvuruda bulunmuş, sonuç olarak ise mahkeme af kanununu iptal etmiştir.¹³³

Af konusu 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin, resmen ifade edilemeyen nedenlerinden biri olması ve Celal Bayar'ın da desteğiyle AP bölünmesiyle birlikte, Demirel bütçesine kırmızı oy veren 41 milletvekilinin 26'sının partiden ihraç edilmesi sonucunda bazı senatörlerle birlikte Demokratik Parti'yi (DP)¹³⁴ kurmaları af konusunun bu dönemde ne derece önemli sonuçlara sebep olduğunu göstermektedir.¹³⁵ Demokratik Parti'nin kurulmasının ardından AP'deki ayrılımların artması üzerine Demirel, TBMM'deki çoğunluğunu kaybetmiştir. Bu durum üzerine 13 Ocak 1971 tarihinde açıklamada bulunan Sunay, “*Demirel'in bir süre çekilmesi iyi olurdu.*” tavsiyesinde bulunmuştur. Komutanlar ise Yunanistan'daki durumu ve 27 Mayıs örneğini değerlendirerek demokrasiden uzaklaşmayacaklarını dile getirmiş ve Demirel hükümetinin bir süre daha devam etmesine izin vermişlerdir.¹³⁶

Tarık Zafer Tunaya, bir yazısında “*Bu dönemde, iki yüz yıldır, ilk kez ortaya çıkan kitle eylemleri oluşmuştur. Döneme asıl niteliğini veren eylem, boyutları*

¹³² Mümtaz' Er Türköne, **Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 104-105.

¹³³ Dursun, **a.g.e.**, s. 106.

¹³⁴ Bu bölümden sonra DP kısaltması Demokratik Parti için kullanılacaktır.

¹³⁵ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu**, Ankara, 2012, s.392.

¹³⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 250.

bakımından Türkiye'nin sosyal tarihinde ilk olarak görülen işçi eylemidir. (15- 16 Haziran 1969) Anayasanın sosyal karakterinin bir yana itilmesi sonucu ortaya çıkan bu geniş ve derin sınıfsal eylem, sıkıyönetimle karşılanmıştır. Böylece, Türk Silahlı Kuvvetleri de, bir sosyal kavganın içine itilmiştir.'¹³⁷tespitinde bulunmuştur. Dönemin DİSK yetkililerinden biri olan Ehli İman, 16 Haziran olaylarının birçok işçinin işten çıkarılmasına kaynak teşkil ettiğini açıklamıştır. Yaşanan olaylar neticesinde çoğu işverenin sıkıyönetimde seslerini çıkartamazlar düşüncesiyle DİSK'in bir kısım liderlerini ve gösterilere katılmış olan birçok işçiyi işten çıkardığı anlaşılmaktadır. Doç. Vural Savaş'ın da altını çizdiği gibi "16 Haziran olayları daha pek sıcak ve canlı hatıralar halinde iken işverenin işçiyi cezalandırmaya kalkışması bir basiretsizlik örneğidir." diyebiliriz. Şüphe götürmez bir şekilde gerçektir ki, olaylar sonucunda uygulanan sıkıyönetim ve sıkıyönetim neticesinde işverenler tarafından uygulanmış olan politikalar yeni işçi hareketlerin doğmasına zemin oluşturmuştur.¹³⁸

2.1.2. Türkiye'de Öğrenci Olayları

1968 yılından önce ilk olarak Fransa'da ortaya çıkan bir süre sonra ise bütün Avrupa ülkelerine ve ABD'ye kadar yayılan öğrenci eylemleri neticesinde, öğrenciler kurulu düzene karşı ayaklanmaya başlamışlardır. Öğrenci eylemlerinin ortaya çıktığı diğer ülkelerde ayaklanmalar kısa bir sürede meydana gelip, ortadan kalkmış olmasına rağmen Türkiye'deki öğrenci eylemlerinin gün geçtikçe sola kaymasından dolayı eylemler Türkiye'de yerleşmiştir. AP, bu eylemlere karşı hukuk devletine yakışır bir şekilde mücadele etmek yerine solcu gençlerin karşısına sağcı gençleri getirerek mücadele etmeyi seçmiştir.¹³⁹ Demirel, Türkiye'de meydana gelen öğrenci olaylarıyla ilgili mecliste " *Türkiye'de birçok talebe hareketleri olmuştur. Bu talebe hareketlerinin tedai ettirdiği birçok hadiseler vardır. Ama bu hadise, geniş çapta üniversite idaresine, okul idaresine yönelmiş olarak zannediyorum ki, Türkiye'de pek sık rastlanan bir hadise değildir. O itibarladır ki, konu nazik bir konudur. Şayet Yüce Meclisimiz birçok meselelerde olduğu gibi, bu nazik meselede de dirayetini ve*

¹³⁷ Tarık Zafer Tunaya, "Taşradaki Deprem", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1971, s. 2.

¹³⁸ Cem, **a.g.e.**, ss. 112-113.

¹³⁹ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 267.

*basiretini esirgemezse zannediyorum ki, hem Meclis böyle bir meseleyi görüşmüş olmaktan güçlü çıkacaktır, hem de icranın, muhtar üniversitelerin ve öğrencilerin istifadesi içinde bulunacak birçok mütalaalar red olacaktır.’’¹⁴⁰ konuşmasını yapmakla meclisin bu olaylar karşısında takınacağı tavrın önemli olduğunu dile getirmiştir. Türkiye’de gerçekleşen öğrenci eylemlerinin sebepleri araştırıldığında sebeplerin iki önemli alanda somutlaştığı görülmektedir. Öğrencilerin ilk istekleri, üniversitelerin ve mevcut eğitim sisteminin öğrencilerin gelişimine ayak uydurmasıdır. Bu isteklerinin gerçekleşebilmesi içinse kendilerinin yönetime katılmasını şart olarak görmüşlerdir. Diğer istekleri ise Türkiye’nin ve toplumun sorunlarına kendi bilgileri ışığında çözümler getirilmesidir. Fakat dönemin şartlarına bakıldığı takdirde bu isteklerini gerçekleştirebilmeleri için birçok engelle baş etmeleri gerekiyordu. Bazı zamanlar ise öğrenciler, değişik amaçları bulunan güçler tarafından Türkiye aleyhine uzun vadeli planlarda kullanılmışlardır.¹⁴¹ TİP adına mecliste konuşma yapan Behice Boran, öğrenci olayları ile ilgili olarak eline geçmiş olan bir broşürde öğrencilerin isteklerinin üç nokta etrafında birleştiğini belirterek bunları “*Bir tanesi üniversitenin gerçekten bir üniversite seviyesinde eğitim düzenine kavuşmasını istiyorlar. Yani öyle kolay imtihanla geçip, kolay diploma almak değil, gerçek üniversite niteliğinde bir öğrenim istiyorlar. İkincisi, üniversitede profesörler saltanatına son verilmesini, üniversitenin özerkliğine yakıştır ve Anayasanın da ruhuna uygun bir şekilde demokratik bir düzene kavuşturulmasını istiyorlar ve bunun bir parçası olarakta öğrencilerin ve öğretim yardımcısı olan asistanların üniversitenin yönetimine iştirakini istiyorlar. Bunun yanında profesörlerin ve diğer öğretim üyelerinin tam çalışması ve yönetmeliklerle ilgili bazı hususların düzeltilmesi, yurt meselelerinin, talebelerin yaşama şartları meselelerinin düzeltilmesini istiyorlar. Bütün bunlar ciddi ve haklı isteklerdir.’’¹⁴² cümleleri ile ifade etmektedir.**

¹⁴⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 2, Cilt: 28, Toplantı: 3, Birleşim 78, 19.06.1968, Oturum: 1, s. 250.

¹⁴¹ Cem, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁴² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 2, Cilt: 28, Toplantı: 3, Birleşim 81, 26.06.1968, Oturum: 1, s. 376.

2.1.3. İdeolojik Çatışmada Tarafların Tutumu

B.B.C. Radyosunda, Dış Haberler Servisi Program ve Türkçe Yayınlar Müdürü olan Andrew Mango'nun yayınlanan mülakatında, Türkiye'de ortalığı karıştıran fesatçıların kim oldukları şeklindeki soruya cevap olarak “*Memlekette aşırı solcu gruplarla, aşırı sağcı gruplar var. Solcu gruplar Marksçıdır. Bu grup üniversitede kuvvet kazanmış durumdadır. Buna karşılık aşırı sağcılar, kaba deyimiyle faşistlerden müteşekkil. Bu iki grup birbirini katlediyor.*”¹⁴³ demiştir. Şiddetini gün geçtikçe arttıran bu sosyal kavga da ne sağ ideoloji mensupları ne de sol ideoloji mensupları bu kavganın şiddetini azaltmak için faaliyetlerde bulunmamışlardır. Aksine yapmış oldukları bazı yanıltmalarla bu kavganın ateşini daha da körüklemişlerdir. Hasan Cemal, samimi itiraflarda bulunarak yazmış olduğu ‘*Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*’ adlı kitabında bir olaydan bahsetmektedir. Olayı kitabından yazdığı gibi aktaralım: “1970 baharıydı. Beynimden vurulmuşa dönmüştüm. ‘Faşistler Mustafa Kuseyri’yi öldürdü!’ Koşa koşa Adakale Sokak’taki Devrim dergisinin bürosuna geldim. Doğan Bey, her zamanki gibi kesif sigara dumanlı, küçücük odasında çalışıyordu. Ağzının bir kenarından hiç eksik olmayan Samsun sigarasını tütürürken ‘Bak Hasan, Kuseyri’yi faşistler öldürmedi. Bir arkadaşı kazayla vurmuş.’ dedi. Kuseyri, tabancayla Rus ruleti oynarken yakın arkadaşı Nejat Arun tarafından kaza sonucu vurulmuştu. Nejat’ın kaçarken bıraktığı kanlı el izlerini silahtan silmişler. Ve olay örtbas edildi. Hemen ertesi gün Ankara’da ‘Anayasa’ya saygı Yürüyüşü’ düzenlendi.”¹⁴⁴ Bir başka örnek ise Uğur Mumcu tarafından iddia edilmektedir. Mumcu’nun iddia ettiği üzere sağcı eylemcilerin el kitabı olan Necdet Sevinç’in yazmış olduğu ‘*Ülkücüye Notlar*’ isimli kitabın başında öldürülen sağcı gençlerin isimleri, önsözünde ise: “*Türk düşmanları tarafından öldürülen ve vatan topraklarının bağrına teslim ettiğimiz yiğit ülkücülerimizi rahmet ve saygıyla anıyoruz.*” yazmaktadır. Şaşırtıcı olan nokta ise adları yazan kişilerin arasında dönemin Ülkü Ocakları Genel Başkanı İbrahim Doğan ve MHP Gençlik Kolları Başkanı Ali Güngör

¹⁴³ **Dünya**, 3 Ocak 1971, s.1.

¹⁴⁴ Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2016, s. 12.

tarafından tabancayla vurularak öldürülen Dr. Necdet Güçlü'nün de isminin bulunmasıdır.¹⁴⁵ Mumcu'nun iddia ettiği üzere Dr. Necdet Güçlü de Musafa Kuseyri'nin öldürülme olayında olduğu gibi kendi arkadaşları tarafından öldürülmüş fakat bu sosyal kavga'nın daha da şiddetlenmesi için ideolojik bir öldürme olayı gibi gösterilmiştir. Aslında her iki ideolojiye mensup kişiler bu kavgayı bitirmede kararlı ve samimi olsalardı kavga bu kadar uzamaz ve bu kadar kan dökülmezdi.

Aydınlarımız sağ ve sol ideolojik rekabetin ülke genelinde kötü sonuçlara sebep olduğu bir dönemde ideolojilerden sıyrılarak vatan ve milletin menfaatini düşünüp bu kavgayı sonlandırmak için elinden gelen çabayı göstermesi gerekirken Muhsin Batur'un da ifade ettiği üzere “ *fikir üreten kesimlerin hemen hepsi, sola açılmıştı.*”¹⁴⁶ Hakikatte bu dönemde bahsedilmesi gereken en önemli düşünce adamı zannımca Cemil Meriç'tir. Kardeş kavgasını önlemek için çok çaba sarf etmiş olan bu yegâne düşünce adamımızın ideolojik çatışmaların sürdüğü dönemdeki tutumu, yazılmış olan bir eserde, “ *Cemil Meriç'in Mahir Çayan ve arkadaşları hakkında müşfik satırlarını okuduktan sonra, karşımda düşman bellediğim ve öldüresiye kavga ettiğim 'komünistler' hakkında bütün kanaatlerim değişti. 'Anlamaya çalışmak' gibi bir dert edindim. Mahir Çayan'ın yazılarını anlamak için okudum. Anladığım tek şey içinde debelendiğimiz bataklığın ne Mahir'in ne de benim eserim olmadığıydı. Bunu anlamak bile o günleri bütün ateşiyle yaşayanlar için bir devrim sayılmalı. Cemil Meriç, o kanlı yılların, en sert kavgalarını bile durduracak sağduyuyu temsil ediyordu benim için. Çoğu genci yazdıkları ile öfkenin, ateşin içinden çekip aldığından eminim. İşte bu yüzden 'Benim 68'im, Cemil Meriç olmadan anlatamam.'*”¹⁴⁷ cümleleriyle ifade edilmiştir. Aynı eserin bir başka yerinde ise, “ *Giriştiğimiz kavgaların bize ait olmadığını, pisipisine ölüp durduğumuzu söyleyerek büyük ütopyaların peşinde olan bizleri ikna edecek güçte sadece o vardı. Belki de 68'den sonra sadece o vardı.*”¹⁴⁸ yazılmıştır. Nitekim Cemil Meriç, aydınlarımızın sahip olması gereken tutumu, “ ...

¹⁴⁵ Uğur Mumcu, **Bir Pulsuz Dilekçe**, 29. Baskı, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 103. Ankara 1'inci Ağır Ceza Mahkemesinin, 30.9.1974 gün 1974-486 sayılı kararında, Dr. Necdet Güçlü'nün İbrahim Doğan ve Ali Güngör tarafından öldürüldüğü saptanmış, 12'şer yıl ağır hapis cezasına çarptırılmışlardır. **a.g.e.**, s. 103.

¹⁴⁶ Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi(1965-1971)**, 3 Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 234.

¹⁴⁷ Türköne, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁴⁸ **a.g.e.**,s. 171.

Evet, düşünce adamı bir zümrenin emir kulu değildir. Hiçbir merkezden talimat almaz. Bir partiye bağlı olmayabilir. Ama tarihe angajedir; kucagında yaşadığı topluma angajedir. Yani vatandaş olarak vazifeleri vardır: Belli savaşları kabul etmesi, belli tehlikeleri göze alması lazımdır. Bir devrin şuuru olmak zorundadır o. Başka vazifesi: bütün hakikatleri yoklamak, bütün yalanların maskesini yırtmak, kalabalığa doğruyu göstermek. Bazen yangın kulesindeki nöbetçi olacaktır, bazen engine açılan geminin kılavuzu. Sokakta insanlar boğazlanırken, düşüncenin asaletine sığınarak, elini kolunu bağlamak, düşünceye ihanettir.’’¹⁴⁹ cümleleriyle ifade etmektedir.

2.2. SOL KAVRAMI

2.2.1. Sağcıların ve Solcuların Sol Tanımı

Hüseyin Nihal Atsız, komünistlik ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmede “*Moskof, bizim soy düşmanımız olduğuna göre, Moskof emperyalizmi olan komünizm de en tehlikeli düşmanımızdır. Komünizm, Moskofluğa mal olmuş bulunduğundan, ona taraftarlık vatan hainliğidir. Türkçülük bakımından en alçak vatan hainleri olan komünistlerin yok edilmesi şarttır.*’’¹⁵⁰ demektedir. Prof. Dr. Osman Turan’ın yapmış olduğu tarif ise sosyalizm diye topluma tanıtılan şeyin hakikatte komünizm olduğu ve Türkiye’ye yarardan çok zarar sağlayacağını göstermesi açısından önemlidir. Turan, yazmış olduğu eserinde, “*Bizim solcuların Komünizmden başka bir sosyalizmi kastettiklerine dair de hiçbir işaret yoktur. Gerçekten onların, işçi ve fakirleri aldatmak sureti ile ileri sürdükleri sosyalizm hakikatte Komünizmin kendisidir. Türkiye’de Komünizm ise kendine mahsun bir fikir olmaktan ziyade vatanın felaketi hesabına ücreti alınmış bir hıyanettir.*’’¹⁵¹ demektedir. Turan’ı destekler nitelikte AP İzmir Milletvekili Osman Zeki Efeoğlu, mecliste yapmış olduğu konuşmada “*... Türkiye’de sosyalizasyon perdesi altında faaliyet gösteren komünizmi şu veya bu parti değil, bütün milletçe bütün partilerce bu konu üzerinde hassasiyetle durmamız, Türkiye’yi Moskova’nın peyki haline getirmek çabasında olanlara karşı çok uyanık bulunmamız lâzımdır. Çünkü bütün bu yürüyüşlerin, tertiplerin şekilleri, nedenleri*

¹⁴⁹ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, 50. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56.

¹⁵⁰ Hüseyin Nihal Atsız, **Türk Ülküsü**, 3. Baskı, Afşin Yayınları, Ankara, 1973, s. 96.

¹⁵¹ Osman Turan, **Türkiye’de Komünizmin Kaynakları**, Şark Matbaası, Ankara, 1964, s. 45.

meydana çıkmış, Türkiye’de Marksist sistemlerin tatbiki için önderlerin ve fikirlerin şekilleri görülmüştür. Karşımızdakiler, Amerikan düşmanlığı yapırlarken bir günden bir güne ‘Kahrolsun komünizm, kahrolsun Moskova’ dememişlerdir, demezler. Çünkü gayeleri Türkiye’de Marksizm fikriyatını yaymak, Türkiye’yi tarafsız bloktan çekmek, komünizm peyki olarak bağlamaktır.’’¹⁵² demekle sosyalizm olarak öne sürülen şeyin tam anlamıyla komünizm olduğunu iddia etmiştir. Deniz Gezmiş’in sorgu tutanağında kayıtlı Marksizm’i ve Leninizm’i açıklamış olduğu savunmasında aslında dönemin bazı aydınları tarafından Moskof ajanlığıyla suçlanmalarına cevap teşkil etmesi açısından önemlidir. Tutanakta, “ Marksizm ve Leninizm her şeyden evvel bir dünya görüşüdür ve bir metottur. Ve gerçeğe varmak için kullanılan bir metottur. Marksist ve Leninist metod içinde bulunduğu şartları tahlil eder değerlendirir, o şartlara göre değerlendirme yapar. Durum böyle iken Marksist-Leninist düzen kurulacağı ve kuracağımız iddiası bunun iyi bilinmemesinden doğmaktadır. Profesyonel devrimci olmak bir suç unsuru olarak ileri sürülmektedir.’’¹⁵³ demiştir.

Benzer nitelikte Doğan Avcıoğlu’da solculukla ilgili “ Biz ‘aşırı sol’a karşı değiliz, ama bu vatani bölmek ve parçalamak amacı güden her türlü kişi, örgüt ve akıma karşıyız. Topraklarımız üzerinde bir Kürt devleti kurmayı hayal edenler varsa, onlara en ön safta ‘dur’ diyecekler arasındayız. Biz ‘aşırı sol’a karşı değiliz, ama Türkiye’nin bağımsızlığına göz diken, tam bağımsızlığı reddederek Amerikan uyduluğunun yerine bir Sovyet, bir Çin uyduluğunu getirmek isteyen ve komünist devletlerin hizmetinde çalışan her türlü kişi, örgüt ve akıma karşıyız.’’¹⁵⁴ açıklamasında bulunmaktadır. Avcıoğlu, bir başka açıklamasında ise “ Deniyor ki, ‘Neden daha çok Amerika’yla uğraşıyorsunuz da Rusya’yi görmezlikten geliyorsunuz?’ Bu görüş doğru değildir. Son Türk devletini koruma konusunda ayırım yapmadan bütün tepkilere karşı son derece hassasız. Dergide daha çok Batı âlemi içindeki meselelerin yer almasının nedeni ikidir: Bir defa ‘Moskof gâvuru’ nu Rusya’yla üç yüz yıllık savaşları ve bu tehlikeyi dağ başındaki, en uzak köydeki okuma yazma bilmez köylü bile bilir. Radyo ve büyük yayın organları devamlı bu tehlikeyi belirtmektedirler. Ama

¹⁵² Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 2, Cilt: 9, Toplantı: 2, Birleşim 6, 16.11.1966, Oturum: 1, s. 86.

¹⁵³ Tufan, a.g.e., s. 162.

¹⁵⁴ Doğan Avcıoğlu, Devrim Üzerine, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, ss. 160-161.

dostlardan gelen kazık üzerinde duran yayın organı yok gibidir. İkinci neden, bizim münasebetlerimizin ve alışverişimizin müttefiklerle olmasıdır. Diyelim ki, ormandaki korkunç koca ayı ufak çocuğu yemek niyetindedir. Ama çocuk daha ormana girmeden, tilkinin ya da çakalın saldırısına uğramıştır. Çocuk kime karşı feryadı basacaktır?’’¹⁵⁵ demektedir. Bu açıklamalarla birlikte Doğan Avcıoğlu’nun yayınlamış olduğu *Türklerin Tarihi* isimli kitabı, TİP’in Marksizm ideolojisinden farklı olarak solcu grup içerisinde milli kültür ve çıkarları ön planda tutan kişilerin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁵⁶

Hakikatte İlhan Selçuk’un solculuk tanımı da bu açıdan önem arz etmektedir. Anadolu solculuğunu tanımlayan Selçuk, solcular hakkında “*Nâzım Hikmet’e bayılır, komünist değildir; ama büyük şairi baş tacı eder. Erbakan Hoca’ya dudak büker, içkağıtçılıkla suçlar; şeriatçıya karşıdır; ama ‘Elhamdülillah Müslümanım’ der. İşçi olmasa da emekçi ideolojisini benimser. Kayıtsız şartsız ‘kalpaksız kuvacı’ dır. Fazıl Hüsnü Dağlarca’yı Orhan Veli’yle birlikte bağrına basar, Mehmet Akif’in ‘İstiklal Marşı’ okunurken gözleri dolar; Tevfik Fikret’i okumadan benimser. Bülent Ecevit ile Erdal İnönü’yü birbirinden ayırmaz, ikisi de makbuldür. Hurafeye kulak asmaz da yerde ekmek parçası görünce öpüp bir kenara koyar. Mazlum halklara sıcaktır, Amerika’ya kızar. Sırasında Allah’a sığınır; Aziz Nesin’i yere göğe koyamaz; yobazlara ateş püskürüp İslam’a saygı duyar. Çarşafıya yan bakmaz, kendi kızının, karısının mayıyla denize girmesini doğal sayar. Sosyalizmi sonuna dek benimser de ayaklarını toprağa dayamasını bilir. Kürtlerin haklarını savunur; ‘Milli Misaktan’ ölür de vazgeçmez. PKK’nın numarasını vermiştir. Ezanı milli marş gibi dinler de hoparlörle cayırtıyı sevmez.’’¹⁵⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur. Cemil Meriç ise sağ ve sol ideoloji ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmeye gerçekleri su yüzüne çıkarmaktadır. Meriç, değerlendirmesinde “*Sol-sağ... Çılgın sevgilerin ve şuursuz kinlerin emzirdiği iki ifrit. Toplum yapımızla herhangi bir ilgisi olmayan iki yabancı. Sol’un halk vicdanında yarattığı tedailer: casusluk, darağaçları, Moskova: sağ’ın, müphem, sevimsiz, sinsî bir iki hayal. Hristiyan Avrupa’nın bu habis kelimelerinden**

¹⁵⁵ Nazlı Ilıcak, *El Yazısı İtirafarla 12 Mart Cuntaları*, s. 343.

¹⁵⁶ Karpaz, a.g.e., 2016, s. 204.

¹⁵⁷ İlhan Selçuk, *İskele Sancak (Sol-Sağ-Şeriat)*, 4. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, ss.186-187.

bize ne? Bu maskeli haydutları hafızalarımızdan kovmak ve kendi gerçeğimizi kendi kelimelerimizle anlayıp, anlatmak, her namuslu yazarın vicdan borcu.’’¹⁵⁸ demiştir.

2.2.2. Sağ ve Sol İdeolojinin Benzerlikleri

İdeolojik olarak bakıldığında sol düşünce ile sağ düşüncenin neden çatıştığı herkes tarafından bilinmektedir. Fakat şaşırtıcı olan nokta ise sol düşünce ile MHP'nin düşüncelerine bakıldığında birçok benzerlik görülmesidir. Ekonomi alanında devletçilik önerisi, siyasî rejim açısından otoriter yönetimin amaçlanması ve bu benzerliklerin yanı sıra milliyetçilik konusunda ise eğer MHP'nin gayri ciddi Turan hayali bir kenara bırakılacak olursa, idealler açısından da bir yakınlıktan bahsedilebilir. Her iki ideolojinin tarihe bakış açısına baktığımız zaman ise İslâmiyet öncesi Türk tarihini esas alma ve bilhassa Osmanlı dönemine karşı olma tavrında bile MHP'li gençler ile TİP dışındaki solun birleştikleri söylenebilir. Bu kadar benzerlik olmasına rağmen karşı düşüncelerde olan kişilerin düşüncelerinin ifade edilmesine özgürlük tanınmaması aydın çatışmalarının demokratik olmayan bir düzleme kaymasına sebep olmuştur.¹⁵⁹

Bütün bunların yanı sıra Teslim Töre o dönemin devrimci gençliğinin ilk esin kaynağının Mustafa Kemal'in gençliğe hitabesi olduğunu ve devrimci gençliğin büyük bir çoğunluğunun gençliğe hitabeyi ya ezbere bildiğini ya yazılı olarak cebinde taşıdığını ya da evinin bir dolabında bulundurduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁰ Hüseyin Nihal Atsız ise sağ ve sol ideolojinin tanımını yaparken “ *Sağ ve solun Türkiye için en doğru tarifi, milliyetçilik açısından ele alınarak yapılabilir. Bir parti, milliyetçi olduğu nispette sağcıdır. Milliyetçilikte milli gelenekler mühim olduğundan bu türlü partiler milli ahlak bakımından muhafazakârdır. Fakat milliyetçilik, milletin toplum ve fert olarak yükselmesi demek olduğundan milliyetçi bir parti adaletin ve servetin dağıtımı bakımından sosyalistlerin fikirlerine yakın olabilir.*”¹⁶¹ değerlendirmesinde bulunmuştur. Atsız'ın yazısından da anlaşılacağı üzere milliyetçiler ile solcuların ortak bir noktası daha ortaya çıkmaktadır. Dönemi yaşamış olan bir yazar ise sağ ve sol

¹⁵⁸ Meriç, a.g.e., s. 81.

¹⁵⁹ Kayalı, a.g.e., s. 168.

¹⁶⁰ Oral Çalışlar, **Denizler İdama Giderken**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 87.

¹⁶¹ Atsız, a.g.e., s. 51.

ideoloji mensupları ile ilgili “*Solcular düşündükleri gibi ‘komünist’ değillerdi, tersinden faşist azınlık diktasının değirmenine su taşıyorlardı. Biz ise sadece ‘birazcık’ faşist idik, solculardan daha fazla cemaatçi(yani ‘komünist’; öyle ya komünist kelimesinin tam karşılığı ‘cemaatçi’ idi) geleneklere sahiptik. Faşizmi içselleştirememiş ve bir hayat biçimi haline getirememiştik.*”¹⁶² çarpıcı tespitinde bulunmuştur.

Hem sağ ideolojinin hem de sol ideolojinin bu memleket için ne derece önemli olduğunu ifade eden Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise her iki ideolojinin de memleket yanında ayrıklara sebep olmasını değil ülkenin daha iyi yerlere gelmesi için her iki ideolojinin de gerekli olduğunu, “*İşte bizde şimdi, partiler yelpazesinin sağ kanadındaki çoğunluğu oluşturan partilerin liderleri ve onların yordakçıları, anayasa değişikliği yapmak, türlü alanlarda özel kısıtlama ve şiddet yasaları koymak ve özel mahkemeler kurmak yoluyla, partiler yelpazesinin sol kanadını, ellerinden gelse, kökünden budamak ve politika havasının harareti içinde yelpazenin sadece sağ kanadıyla serinlemek çabasındadırlar. Ne var ki, bir kuşun kanatlarından birini kökünden keserseniz o, yine kuş olarak yaşamını sürdürür ama, en doğal ve kendisi için en önemli işini yerine getiremez, yani uçamaz. Öbür kuşlar gibi ilerleyemez. Dışardan saldıracak düşman karşısında kendini bütün gücüyle koruyamaz ve savunamaz. İşte sağsız ve solsuz demokrasilerde de durum böyledir: bunlarda parlamento yarım ve özgürlük sadece bu yarım kanat içindedir. Bu nedenle tartışmalar çoğu zaman ilkeler üzerinde değil, kişiler üzerinde olur ve hemen her zaman iş şahsiyata, hatta küfürleşmeye dökülür ve halk da ilerleyeceğiz, kalkınacağız, refaha kavuşacağız diye yıllar yılı bekler durur.*”¹⁶³ cümleleriyle ifade etmiştir. Bu dönemde erişilmesi gereken bilinç düzeyini geçte olsa Hasan Cemal, Behice Boran’ın ölümü üzerine yazmış olduğu yazıda şu şekilde ifade etmiştir: “*Sağdan sola en geniş yelpazede bütün siyasal güçlerin yer alabileceği Batı demokrasisinin koşullarını ülkemizde gerçekleştirelim. Sağda da, solda da hoşgörü, diyalog, uzlaşma gibi kavramları hayata geçirmeye özen gösterelim. Herkesin görüşlerine, inançlarına*

¹⁶² Türköne, a.g.e., ss. 76-77.

¹⁶³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Sağsız Solsuz Demokrasi**, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 13.

saygıyı devlet ve toplum yaşamında geçerli kılalım. Bu çerçevede atılacak ilk adımlardan biri, anayasa ve yasalardaki demokrasinin özüne ters düşen hükümlerin temizlenmesidir. Siyasal şiddete karışmamış olanların yurda dönmelerine ve vatandaşlık hakkına kavuşmalarına artık olanak tanınmalıdır. Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği amaçlayan Türkiye'nin demokrasi ve çağdaşlık ayıplarından bir an önce kurtulması şarttır.’’¹⁶⁴

2.2.3. Sağ ve Sol Atatürkçülük

Bedî Faik, yazısında komünistlerin çıkarları uğruna Atatürk'ü kullandıklarını iki olayla anlatmıştır: “Komünistlerimiz Atatürk'e makyaj yaptılar. Sonra da kafasına tam bir Rus kalpağı giydirerek akılları sıra onu kendilerine kattılar. Bu zibidiliğe ilk tokadı, bir kadın eli indirdi: Kimya Fakültesi'nin Atatürkçü kadın dekanı, bu uydurma resmi yırtıp yapanların suratlarına atmıştır. Bu konu, birinci perde olarak burada biter ve aradan on gün geçmeden ikinci perdesi, aynı komünistlerin zaman zaman yüzlerine örttüğü sahte Atatürkçülüğün maskesini de sıyrarak Ankara'da açılır: Atatürk'ün altında “Türk aleminin en büyük düşmanı komünizmdir; her görüldüğü yerde ezilmeli.” şeklindeki direktifi yazılı olan büyük boy bir resmi, bu defa bizzat aynı komünistlerce taşlanmış ve Kimya Fakültesi dekanının karşısına dikilip “Atatürk” diye bağırmış olan o sürüden bir teki dahi Atatürk adına artık kaş dahi çatmamıştır.’’¹⁶⁵ aktarımında bulunmuştur. Orhan Seyfi Orhon ise yazısında komünistlerin söylemleri ile eylemleri arasında büyük bir uçurum olduğunu belirtmiş ve şöyle yazmıştır: “ ‘Biz Anayasa devrimcileriyiz. Atatürk gençliğiyiz. 27 Mayıs Anayasası'na el sürdüremeyiz!’ diyorlar bir taraftan da Atatürk'ün bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'ni batırmak için molotof kokteylleri, dinamitler, bombalar patlatmakla, bir taraftan da bunu tekrarlamaktadırlar.’’¹⁶⁶

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ise Atatürk'ün devrimciliğinin arka plana atılmasıyla ilgili olarak yazmış olduğu yazıda, “ Yıllardan beri ortalığı öyle bir Atatürkçülük furyası kapladı, öylesine bir kavram kargaşalığı bürüdü ki, bu durumu

¹⁶⁴ Hasan Cemal, **Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim**, Everest Yayınları, İstanbul, 2013, s. 195.

¹⁶⁵ Bedî Faik, “Atatürk Derken”, **Dünya**, 2 Ocak 1971, s. 1.

¹⁶⁶ Orhan Seyfi Orhon, “Anayasaya Tapanlar”, **Son Havadis**, 28 Şubat 1971, s. 2.

yaratanların asıl niyetini görüp sezmeyenler, gerçek Atatürkçülerle sahte Atatürkçüleri birbirinden kolayca ayırt edemezler. Zaten amaç da budur: Bütün yurttaki Atatürk'ü yalnız bir asker, Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı'na önderlik etmiş bir başkomutan olarak tanıtmak, halka ve yeni kuşaklara: “ Atatürk işte bu büyük adamdır” demekle yetinmek, böylece onu bu aşamada bırakarak, onun devrimciliğinin izlerini yok etmek.”¹⁶⁷ demektir. İlhan Selçuk ise Atatürk'ün hedefinin muasır medeniyetler seviyesinde demokrasi olduğuna tamamen karşı çıkmakta ve Atatürk ile demokrasiyi yan yana getirmemeye büyük özen göstermektedir. Çünkü bu çerçevenin dışına çıktığı takdirde Atatürk'ü devrimci demokrasi yolunda, hatta darbe yolunda bir kışkırtma aracı olarak kullanamayacağını kendisi de bilmektedir.¹⁶⁸

Ahmet Kabaklı, yazısında siyasi rejim olarak otoriter rejimi isteyen sağcılara ithafen “Aşırı soldan sonra, sağda ve ortada demokrasiyi istemeyen bazı saman altı akımların belirmeye başladığını sezmek, bize bu satırları yazdırıyor. Aşırı solun ön cephede olanları bile bile Sovyet veya Mao rejimini getirmek istiyorlar. Demokrasiye Marks'tan koyu düşmanlar. Çünkü Türkiye'nin Sovyetlere yem olması demokrasiyi yürütememesine bağlıdır. Sağ sadece bu vakayı görmeli ve uyanmalıdır: Aşırı solun istediğini istemek, ister aynı ister başka bir anlamda bir diktatörlüğe özenmek, iyi düşünseler ya: Türk milliyetçiliği değil, Sovyet milliyetçiliğidir. Anarşiden kurtulmak başka, demokrasiden kopmak çok başka şeylerdir. Otorite istemek milliyetçilik ise; diktatörlük milletin canını cehenneme yollamaya kalkmaktır. Milliyetçi, demokrasiden kıl kadar caydığı takdirde, yurdunu ya Sovyetler istilasına teslim, yahut dinini, tarihini, dilini, töresini, ahlakını...”¹⁶⁹ tespitini yapmaktadır. Gazete yazarlarımızın yazılarında görüldüğü üzere olayların yaşanmış olduğu dönemde Atatürkçülük tam anlamıyla anlaşılacak istenmemiştir. Atatürkçülüğün tam anlamıyla anlaşılacağı ve her iki ideolojinin de kendi çıkarları doğrultusunda bir Atatürkçülük tanımı yapmış olduğu bu dönemde elbette ki bu fikirsel ayrılık bir süre sonra cepheleşmeye kadar varacaktır.

¹⁶⁷ Velidedeoğlu, a.g.e., s. 165.

¹⁶⁸ Cemal, a.g.e., 2013, s. 112.

¹⁶⁹ Ahmet Kabaklı, “Hürriyetten Sıkılanlar”, **Tercüman**, 2 Mart 1971, s. 2.

Emperyalist güçlerin yaşamış oldukları yenilgiyi unutamadıklarını ve bu doğrultuda nasıl bir plan uyguladıklarını dile getiren Velidedeoğlu, emperyalist güçlerin uyguladığı plan hakkında “ *Kardeşi kardeşe düşman etme metodunu uyguladılar. Sağ uçları menfaat miknatısı ile vatan hıyanetine, sol uçları da ideolojik miknatıslarla vatan yıkıcılığı doğrultusuna yöneltmek için sinsi planlar ve metotlar uyguladı ve bunun sonucunda çıkan kargaşalıklarda da, milliyetçilik ve bağımsızlık düşüncelerini ezmek, yok etmek için yararlandılar. Bütün bunlar kendisi geri kalmış, fakat doğası zengin olan, ya da stratejik yönden önemli bulunan ülkeleri iktisadî sömürü ağına düşürmek için yapıldı. Yıkanan aydın kafaları bu metotları, göremediler ve bu ağa düştüler.*”¹⁷⁰ değerlendirmesinde bulunmuştur. Velidedeoğlu, gün geçtikçe artan eylemler hakkında yazmış olduğu ‘*Dikkat Gerektiren Önemli Günler*’¹⁷¹ başlıklı yazısında olaylara devlet görevlilerinin ilgi göstermediğinden yakınmakta ve “*Memleketi uçurumun kıyısına kadar getiren böyle vicdansızca ve anarşist kışkırtmalar yıllardan beri sürüp gitmekte ve devlet sorumluları bunları kayıtsız gözlerle, daha kötüsü, körleşmiş, mantarlaşmış bir vicdanla temaşa etmekteydi.*” serzenişinde bulunmaktadır. Velidedeoğlu, olayların sorumluları olarak sağcıları göstermiş ve şöyle devam etmiştir: “*Uygulanan taktik çok basitti: Olaylar hep Cuma günleri tertipleniyor. Cuma namazından sonra saf cemaatin temiz din duyguları tahrik ediliyor ve arkasından “kahrolsun komünistler” yaygarası ile hücum işareti veriliyor; eczaneler, kitapçıları, atölyeler, öğretmen lokalleri yerle bir ediliyor, insanlar öldürülüyor, yaralanıyor ve sonra da bunun adına “halkın komünizm ile mücadelesi” deniliyordu.*”

Alparslan Türkeş, sol ideolojinin gün geçtikçe artan eylemleri ve politikacıların yapmış olduğu hatalarla ilgili olarak, “ *Uzun zamandan beri anayasamızın getirdiği geniş hürriyet havası alabildiğine kötüye kullanılmaktadır. Bilhassa aşırı uca mensup bazı kimseler çok hatalı ve gerçeklere uymayan bir hava tutturmuş bulunuyorlar. Bunların kin ve garez saçan bölücü, yıkıcı propagandalarının başlıca hedefi Türk gençliği, Türk köylüsü ve Türk işçisidir. Memleketin içinde bulunduğu yoksul ve bakımsız durumun elverişli olması da cesaretlerini arttırıyor. Biliyoruz ki Türkiye geri*

¹⁷⁰ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, ss. 176-177.

¹⁷¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Dikkat Gerektiren Önemli Günler”, **Cumhuriyet**, 17 Mart 1971, s. 2.

kalmış bir memleketdir. Her geri kalmış memleket gibi iktisaden güç durumdadır. Halk yoksul, sermaye insafsız ve şuursuz, emek muzdariptir. Sosyal adalet sağlanamamıştır. Sefaletle cehalet kol koladır. İdare edenle edilenler arasında derin bir güvensizlik uçurumu vardır. Bu yetişmiyor gibi çıkarıcı ve hırslı politikacılar büyük halk kitlesini iki düşman kampa doğru zorla sürüklemektedir. Bu halden sıyrılmak, Batı medeniyeti içindeki yerimizi almak, ayrı partilerde ve ayrı saflarda da bulunsak birbirlerini seven, sayan vatandaşlar olarak yan yana ve iç içe yaşamayı temin etmek için yeni çareler, yeni tedbirler içinde olmalıyız.’’¹⁷² değerlendirmesinde bulunmuştur.

2.2.4. Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Kızışması

Olayların hız kesmeden devam etmesi üzerine orduda bir kıpırdanma meydana geleceği herkes tarafından beklenmekteydi. Olayların önlenememesi ve aksine hızını gitgide artırması üzerine Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olaylara bakış açısını şu şekilde açıklamıştır: “1971 yılına girerken, hakiki bir barıştan uzak, kararsız bir bölgede dünyamız için ayrı bir özellik arz eden dış tehlike ve tehditlerle karşı karşıya bulunan silahlı kuvvetlerimizin, her geçen gün şiddetini ve anlamını genişleterek devletin ana temellerini sarsacak bir düzeye ulaşan eylemlerden çok ciddi endişe ve huzursuzluk duyduğunu açıkça ifade etmek isterim.’’¹⁷³ Tağmaç'ın ordunun tırmanan olayları endişe ile izlediğini ve bir süre daha izlemeye devam edeceğini, açıklaması üzerine Orhan Seyfi Orhon, yazısında “Ah ne olurdu, memlekete büyük bir huzur ve emniyet getiren Genelkurmay Başkanımız Sayın Tağmaç, şöyle deseydi: “Bu rejimi korumakla vazifeli Türk ordusu, meşru hükümete karşı ihtilalciler tecavüze cür’et eder etmez, uzanan elleri alacağı ilk işaretle kıracaktır.’’ Sayın Tağmaç, siyasi üzüntülerini söylemek zorunda değildi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılmayan ordunun başkumandanlığı Cumhurbaşkanı tarafından temsil edildiği gibi, sayın Genelkurmay Başkanı'da başbakana sorumlu olduğu için bu bildiri tam yerinde olurdu. Ah böyle olsaydı ihtilalciler bu rejimde meşru bir hükümetin nasıl bir kuvvete dayandığını anlayarak hemen seslerini keserdi.’’ tespitini yapmaktadır.¹⁷⁴ Hakikatte kendi ideolojilerine

¹⁷² Alparslan Türkeş, **Türkiye'nin Meseleleri**, 5. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 13-14.

¹⁷³ **Son Havadis**, 1 Ocak 1971, s. 1.

¹⁷⁴ Orhan Seyfi Orhon, “Ah, Keşke”, **Son Havadis**, 5 Ocak 1971, s. 2.

mensup kişiler tarafından bir müdahale yapılacağını ve bu müdahaleden sonra ise kendi beklentilerinin karşılanacağı hesap eden sol ideoloji, bu şekilde bir açıklama yapılmış olsa bile TSK'nın olaylara müdahil olması ve müdahale için gereken şartların oluşması için eylemlerinden vazgeçmeyeceği düşünülmelidir.

Üniversitelerde 1968'den itibaren kendini göstermeye başlayan sol kaynaşmalar ve bunların yanı sıra genellikle Amerikalılara yönelmeye başlayan anarşi hadiseleri baş göstermeye başlamıştır. Bu hadiselerden belki de en göze çarpan olaylardan birisi, 1969 Ocak ayında Amerikan büyükelçisinin arabasının Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde öğrenciler tarafından yakılmasıdır.¹⁷⁵ Yakılan aracın tazminat bedeli ise Maliye Bakanlığı tarafından bir süre sonra Amerika'ya ödenmiştir.¹⁷⁶

Birkaç ay sonra çok daha büyük bir eylemle adını duyuracak olan THKO, 11 Ocak tarihinde Ankara'da İş Bankası Emek Şubesi'nin soygununu gerçekleştirmiştir.¹⁷⁷ 16 Şubat'ta ise '*Kanlı Pazar*' olarak tarihe geçmiş olan olay gerçekleşmiştir. Bu olayın yaşanmasının sebebi ise Amerikan 6. Filosunun yine boğazda boy göstermesidir. Sol gençlik bu olayı protesto etmek amacıyla bir yürüyüş düzenlemiş, protesto yürüyüşüne yaklaşık 30.000 kişi katılmıştır. Yürüyüş esnasında sağcı gençler saldırıya geçmiş ve yaşanan bu arbedede 2 kişi ölmüş, 114 kişi ise yaralanmıştır. Bu yaşanan olaydan sonra yeni bir slogan meydanlarda yankılanmaya başlamıştır: "*Kana kan, intikam...*"¹⁷⁸ 1971'in şubat sonu ve mart başlarında siyasi terör adeta şaha kalkmış gibiydi. Hatta birçok insan banka soygunları ve adam öldürmelerden dolayı devlet otoritesinin çöküp çökmediğinden kuşku duymaya başlamıştı. 1970'den sonra ortaya çıkan bütün eylem ve olayların arkasında iki örgüt bulunmaktadır. Bunlar; THKO ve THKP-C'dir. Bu örgütlerden Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adını geniş çapta ilk defa ABD radar üssünde görevli dört Amerikalının kaçırlması olayında duyurmuştur. Bu olaydan sonra 4 Mart 1971 günü TRT'ye bırakılmış olup kısa bir süre sonra ise çeşitli ajanslar tarafından yayımlanan bildirinin başlıca noktaları şöyledir:

¹⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., 2016, s. 733.

¹⁷⁶ CCA. 30.18.1.2.230.12.16.

¹⁷⁷ Tufan, a.g.e., s. 141.

¹⁷⁸ Birand, a.g.e., 2008, ss. 185-186.

“Türk Halk Kurtuluş Ordusu’nun sesidir.

1. *THKO, halkımızın bağımsızlığının silahlı mücadeleye kazanılacağına ve bu yolun tek yol olduğuna inanır.*
2. *THKO, bütün yurtseverleri bu kutsal mücadele saflarına çağırır ve hainlere karşı giriştiği kavgada en son savaşçısına kadar devam edeceğini bildirir.*
3. *Amacımız Amerika’yı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye’yi kurmaktır.*
4. *THKO ezilen halkımızın öncü gücüdür, halkımızın kurtuluşu dışında hiç bir harekete girişmez.*
5. *Halkımıza şunu duyuruyoruz. Düşmanın zenginliğine, sayısına, imkânlarına ve dehşetine aldırmayınız. Düşmana boyun eğmeyiniz, haklarımızı zorla alacağız, çünkü onlar her şeyi bizden zorla alıyorlar.*

Bütün yurtseverler. Şerefsiz yaşamaktansa şerefle ölmek, yalvarmak yerine zora başvurmak, başkasına değil, kendine ve kendin gibi olanlara güvenmek, nerede ve nasıl olursa olsun hainlere boyun eğmemek parolamızdır...’’¹⁷⁹

Milliyet Gazetesi genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi artan eylem ve olaylardan dolayı kaleme almış olduğu yazıda açık bir şekilde, amaçlarına eylemlerle ulaşacaklarını düşünen solculara seslenmiş ve *“Adam kaçırmakla, banka soymakla, bomba patlatmakla kazanılan başarılar, savunulduğu ileri sürülen amaçların gerçekleşmesine yaramamakta, ters sonuçlar yaratmaktadır. Bu hatalı yoldan zamanında dönülmezse, yalnız kendileri gibi şiddet metoduna inananların değil, Türkiye’de savaşlarını demokratik yoldan yapmaya çalışan ilerici güçlerin de canına ot tıkayacak otoriter bir rejimi davet etmekten başka bir sonuç alamayacaklardır.”*¹⁸⁰ tespitinde bulunmuştur. Abdi İpekçi’nin yapmış olduğu uyarı anlaşılammış, fakat ordu müdahaleyi gerçekleştirdikten sonra bu uyarının aslında ne anlama geldiğinin farkına varılmıştır.

¹⁷⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 199.

¹⁸⁰ Abdi İpekçi, “Gerillacılık ve Gerçekler”, **Milliyet**, 5 Mart 1971, s. 1.

68'liler olarak tarihe damgasını vuran bu çıkışların temel nedeni, her ne kadar emperyalizm ve sömürü sistemlerinin baskılarına karşı koymak gibi görünse de dönemin koşulları göz önüne alındığında başka bir etkenden daha bahsetmek gerekecektir. Birçok dış etkenin yanı sıra Başkan Mao tarafından Çin'de başlatılan ve bizzat onun tarafından yönetilen ve ülkemizdeki devrimci sınıf mücadelesi tarihinin yakın zaman önderleri olan Deniz Gezmiş, İbrahim Kaypakkaya, Mahir Çayan, gibi devrimci ve komünist liderler önemli ölçüde Büyük Proleter Kültür Devrimi'nden etkilenmiştir.¹⁸¹ Türkiye solunun ülkesini üçüncü dünya ülkesi olarak görmesi, ulusal kurtuluş ve kalkınma düşüncelerinin her şeyin önüne geçmesini sağlamıştır. Bu düşüncelerine 1968-1971 döneminin siyasal kaosu ile Lenin ve Mao gibi angajmanların eklenmesi ise strateji ve taktik içerikli düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁸² Proleter devrimden etkilenmiş olan sol kadrolar, hayali bir proleterya kavramı taşımalarından dolayı amaca ulaşmanın bir aracı olarak gördükleri bu sınıfın somut ihtiyaçlarıyla ilgilenmemişlerdir. Bu doğrultuda hareket edilmesi, ilişki kurulmak istenen sınıfla bağların giderek zayıflamasına ve ilişki kurulmak için kullanılan dilin sahici olmayan bir dil haline gelmesine yol açmıştır.¹⁸³

Bedî Faik '*Türk'ü Tanımak*' başlıklı yazısında Türkiye'de, BPKD'den etkilenerek aynı rejimi gerçekleştirebileceğine inananlara karşılık olarak "*Türk milletinin tarihinin hiçbir devresinde esarete girmediği ve tam 25 yıldır da kendisini yönetenleri seçmenin tadına ve idrakine*" varmış olduğunun hatırlatılmasından sonra yazısına şu şekilde devam etmiştir, "*Türkiye'de Rus modelini, Küba örneğini veya Çin oyununu, geçer kılmak için paradan pula, dinamitten tabancaya kadar yığmadık teçhizat bırakmayan dış kuvvetlerin ve onların her talimatını harfi harfine yapan iç şirretlerin yanıldıkları ve atladıkları asıl gerçek bu*"¹⁸⁴ diyerek diğer devletlerde gerçekleştirilen planların Türkiye'de uygulanamayacağını açık bir dille ifade etmiş, inanmış oldukları ütöpik hayallerin yalnızca hayal olarak kalacağını vurgulamıştır.

¹⁸¹ Tufan, a.g.e., ss. 146-147.

¹⁸² Çulhaoğlu, a.g.e., ss. 64-65.

¹⁸³ Tanıl Bora, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin**, 1. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000b, s. 157.

¹⁸⁴ Bedî Faik, "Türk'ü tanımak!" **Dünya**, 10 Mart 1971, s. 1.

Sol ideolojiye mensup kişilerin yollarının yanlış olduğunu düşünen dönemin yazarlarının yanı sıra gençliğin son çare olarak ellerine silah alıp dağa çıktığını, eğer gençler batı ülkelerindeki gibi anlayışla karşılanabilmiş olsaydı bu olayların önünün alınabileceğini düşünen yazarlar da bulunmaktadır. Hasan Cemal 68 gençliği hakkında “1960’larda üniversite gençliğinin istekleri masumdu. Temiz ideallerle yola çıktılar. Üniversitede reform dediler. Elllerinde silah yoktu. Türkiye’nin büyük kentlerinde ‘üniversite reformu’ diye ayaklanan gençler, devlet tarafından Fransa’daki, İngiltere’deki gibi anlayışla karşılansaydı, örneğin öğrenciler yönetime katılabilseydi, demokratik bir üniversiteye geçit verilmiş olsaydı, işte o zaman gençler de dağa çıkmak, yeraltına inmek, eline silah almak gibi meraklar uç vermezdi.”¹⁸⁵ tespitinde bulunmuştur. Bu tespiti yakın bir şekilde Tarık Zafer Tunaya da ‘Bağımsız Ölebilmek’ başlıklı yazısında gençliğin hareketini masum bir hareket olarak görmüş ve “İki yıl önce üniversitelerde başlayan hareketleri, başka ülkelerdeki gibi, bir reformla hafifletmek kabildi. Oyalama taktikleri içinde bu yapılmadı. Gençler bölündü. Birbirleriyle çarpıştırıldı. 1969’un ilk günlerinde kanlı çarpışmalar başladı. Önce taş, sonra sopa, sonra tabanca... Silahlı eylemler böyle gelişti. Ağzları kulaklarına varan bazı kişiler ‘anarşiye karşı anarşi’ politikasının ustaları olarak göründüler.” yazmıştır. Anarşinin sorumlusu olarak ise gençleri değil, gençleri sırf çıkar amaçlı kullanan çevreleri eleştirmiş ve “Asıl gençleri silah taşımaya zorlayanları, asıl sorumluları bulmak gerek. Bu adamlardır ki, fikre karşı fikirle karşı koyma sürecini bozmuşlardır. Genç insanları meşru müdafaa haline getirenlerin kurdukları tuzağı yıkmadan onlara ‘silahları bırak’ diyecek yerde, genç kuşağı temsil ettiği tarihsel yolda yürümek, ama ileriye doğru yürümek gerekirdi.” açıklamasında bulunmuştur. Sözleri devam ederek “Bu durumu daha oluşmadan önce, uyararak yazanlar, bugün vicdan rahatlığı içinde olsalar bile, memleket kanlarını sulayan genç kanları karşısında, sonsuz ıstırap içindedirler.”¹⁸⁶ yazmıştır. Olayların geldiği evre ve gelişmesine sebep olan etkenleri ve sonucunda karşılaşılabilecekleri açık bir şekilde ifade etmiş, kendisi gibi olacakları önceden görüp de uyarılarda bulunanların önemsenmemesi ve önlem alınmamasını eleştirmiştir.

¹⁸⁵ Cemal, a.g.e., 2016, s. 5.

¹⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, “Bağımsız Ölebilmek”, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1971, s. 2.

Hem sağ hem sol, gençliğe büyük önem vermiştir. Sağın verdiği önem, karşıt bir gücün oluşturulmasıyla açıkça belli olmaktadır. Gençlik her kesim tarafından kullanmak istenmiştir. Bağımsız bir çizgiye yöneldiğinde ise, sert eleştirilere maruz kalmıştır. 1970'lerdeki durum söz konusu tahlilin ne derece yerinde olduğunu göstermiştir. Bu durum ise gençliğin çok önemli işlevleri olacağı inancına önemli bir kanıt olarak gösterilebilir.¹⁸⁷ Bedî Faik, yazısında “*Bütün kızıl anarşistlerin polisi hedef almaları, onun şu iktidarın veya bu şahsın polisi olmasından değil, polise saldırmanın kızıl ihtilalin amentüsü olmasındandır!*” tespitinde bulunmuş, yazısına “*1905'den beri, şu nam bu unvan altında, harfi harfine sahneye konan oyun Lenin'in isteklerinden ibarettir.*”¹⁸⁸ tespitini katarak devam etmiştir.

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ordusunun üyeleri Filistin kaplarında eğitim görmüş olmalarından dolayı, Amerikan emperyalizmini kovmada tek çıkar yolun silahlı mücadeleden geçtiğine inanan bir düşünce yapısına sahiplerdir. Silahlı mücadeleyi başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmek için öncelikli olarak silahın nasıl kullanılacağıının sonrasında ise halk savaşının ne olduğunu öğrenme ihtiyacı hasıl olmuştur. Bunun en iyi şekilde Latin Amerika'da öğrenilebileceğinin düşünülmüş olmasına rağmen, mesafenin uzak olmasından dolayı, daha yakın bir yer olan Filistin'de, İsrail'e karşı yürütülmüş olan gerilla savaşlarının kendilerinin eğitimlerine yardımcı olabileceğine inanmalarıyla Filistin'e gitmiş ve orada eğitim görmüşlerdir.¹⁸⁹

Bahsedildiği üzere THKO adını geniş çapta ilk defa Amerikalıların kaçırılma olayında duyurmuştur. THKO mensubu beş kişinin Türkiye'de görevli dört Amerikalıyı kaçırap 400.000 dolar fidye istemesi üzerine Başkan Nixon ile aynı tutumu paylaşan hükümet, pazarlık yapmayı reddetmiştir. 10 Mart tarihinde Türk polisi Ankara'da tesadüfen teröristlerin gizlendiği apartman dairesini ziyaret etmiş ve dört rehine her hangi bir zarar görmeden kurtarılmıştır. Rehineler kurtarılmış olmasına rağmen Deniz Gezmiş ve çetesi kaçmayı başarmıştır. Muhtıranın verildiği sırada halâ aranan Gezmiş, dışarıda olduğu müddetçe, Demirel'in hızla artmaya devam eden terör

¹⁸⁷ Kayalı, a.g.e., s. 182.

¹⁸⁸ Bedî Faik, “Oyun Bellidir!”, *Dünya*, 8 Mart 1971, s. 1.

¹⁸⁹ Cemal, a.g.e., 2016, s. 16.

olaylarının üstesinden gelebileceğine dair kendi iddiası zayıflamaya devam etmiştir.¹⁹⁰ Amerikan emperyalizmine karşı Türkiye’de özellikle Ankara’da bir şehir gerillası hareketi başladığı belli olmasına rağmen, gözden kaçırılan ufak bir detaydan bahsetmek yerinde olacaktır. İlhami Soysal Amerikalıların kaçırılma olayındaki küçük bir ayrıntıdan şu şekilde bahsetmektedir: “ *Bütün bu toz duman, kan, ateş ve savaş sırasında ortaya çıkan bir gerçek gözlerden kaçmamaktadır. Kaçırılan dört Amerikalı asker Ankara yakınında NATO’ya bağlı olduğu ileri sürülen, Türk- Amerikan Tesis olduğu belirtilen ve bu kaçırılma olayı gerçekleşene kadar hiçbir Türk vatandaşının haberinin olmadığı bir askeri üste görevlilermiş. Kimbilir Ankara çevresinde Türkiye’de kimsenin haberdar olmadığı nice Amerikan üssü ve tesisi vardı.*”¹⁹¹ yazmaktadır. Hakikatte bu ufak ama gelecekteki etkisi büyük olan detaya Soysal dikkat çekmiş ve uyarıda bulunmuş olmasına rağmen bunun önemi o günlerde pek anlaşılammış, zaman geçtikçe acı tecrübelerle anlaşılmıştır.

Amerikalıların serbest bırakılmalarıyla herkesin derin bir nefes almasına rağmen bu olay, yükselen tansiyonu düşüremedi. Ve bu olayın ardından ODTÜ’de yaşanan çatışmayla birlikte ordu ayağa kalkacağıının ilk emarelerini göstermeye başladı. Çatışmada şehit düşenlerin Kara Kuvvetleri’ndeki cenaze töreninde korteji selamlayan generallerin sabırsızlandığı artık en açık bir şekilde görülür hale gelmişti. Halbuki Tağmaç, birkaç gün önce Hava Kuvvetleri’ndeki toplantıda darbecileri uarmış ve “ *Politikaya bulaşmayın. Ordu en son çaredir. Ancak memleket uçuruma giderse tutup çıkarırız*” açıklamasını yapmıştı. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, her ne kadar teskin edici açıklamalarda bulunmuş olsa da askerlerin çoğunun memleketin uçuruma gittiği hakkındaki düşüncelerinde müspet bir değişim meydana gelmemiştir.¹⁹² Abdi İpekçi, Tağmaç’ın orduyu teskin edici açıklamasını destekler nitelikte “ *Genelkurmay Başkanı’nun bu görüşüne katılıyoruz. Her ne kadar anarşik olayların gelişmesiyle birlikte demokratik ilkelere inananlar arasında dahi otoriter bir rejime ihtiyaç duyanların arttığı belli olmakta ve Silahlı Kuvvetler mensupları arasında da rejimin bugün düşürüldüğü durumda memleket sorunlarına çözüm*

¹⁹⁰ Hale, a.g.e., 2014, s. 235.

¹⁹¹ İlhami Soysal, **Günün İçinden**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 138.

¹⁹² Birand, a.g.e., 2008, s. 233.

bulunamayacağı, ayrıca aşırı uçların ulusal güvenliğimizi tehlikeye soktukları görüşü hakim olmakta ise de bugün rejime yapılacak askeri bir müdahalenin beraberinde getireceği riskleri iyice hesaplamak gerekir.”¹⁹³ yazmıştır. Terör olayları ve iç savaş ortamının hızla tırmanması orduyu yavaş yavaş harekete geçirmeye başlamış olsa da, Genelkurmay Başkan’ının yapmış olduğu açıklama bir süre daha ordunun olaylara müdahale etmesini engellemiştir.

Olayların hızını kaybetmemesi aksine gün geçtikçe şiddetini arttıran bir hale gelmesi, ayrışmanın derinleşmesi ve hatta orduya dahi sirayet edecek bir hale gelmesinden dolayı, mutlaka bir şeylerin olacağına dair beklentiler artmıştır. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 22 Şubat 1971’de gerçekleştirilmiş olan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında solun güç kazanmasına özellikle dikkat çekerek, “*Öğrenciler aşırı sola yöneldi, öğretmenler sol sendikalara kaydı. Öyle bir hava var ki memlekette, bundan ordu da etkileniyor. Ordunun içinde de bir hareketlilik var, buna bir çözüm bulmak lâzım.*” değerlendirmesinde bulunmuştur. Sol, orduda da etkisini artırmış ve bazı askerlerle birlikte hayallerini gerçekleştirmek üzere ittifak yapmıştır.¹⁹⁴

Tercüman Gazetesi yazarı Ahmet Kabaklı, Türkiye’de yaşanan sorunların asıl sorumlusunun solcu eylemciler değil, onları ‘*kahraman yapanlar*’ şeklinde tespitte bulunmuş ve devamında soygunu ‘*solculuk*’ diye övenlerin ve eylemcilerin babalarının devlet radyosunda konuşmasının sağlanmasının hakikatte işlenen suç ortak olma anlamına geldiğini yazmıştır.¹⁹⁵ Orhan Seyfi Orhon, Ahmet Kabaklı ile aynı doğrultuda şeyler düşündüğünü, solcu eylemcilere birçok camiadan destek veren kişilere ithafen yazmış olduğu yazısında “*Şimdi durmadan bu telkinlerin altında bunları yapanların suçu var mıdır? Genç demez mi ki: Yaptığım memleketim için suç olsa, profesörlerim, doçentlerim, ilerici başyazarlarım, fıkra yazarlarım, makalecilerim, romancılarım, tiyatrocularım, karikatüristlerim, en büyük şairimiz Nâzım Hikmet, Ana Muhalefet Partisi Genel Sekreteri Ecevit, Milli Birlikçiler, TRT,*

¹⁹³ Abdi İpekçi, “Tağmaç’ın Hatırlattıkları”, **Milliyet**, 4 Mart 1971, s. 1.

¹⁹⁴ Dilek Kırkpınar, *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2009, s. 25.

¹⁹⁵ Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, 3. Baskı, Elips Kitap, Ankara, 2007, s. 112.

bütün devrimci dernekleri beni bunu yapmaya teşvik etmezlerdi!’’ diyerek eylemlerde solcu eylemcilerden çok, eylemleri destekleyen kişilerin sorumlu olduğunu açık bir şekilde dile getirir. Ve yazısına devam ederek *“Kabahat bizimdir. Kimseyi suçlamayalım! Bu gençlerin ruhuna biraz olsun milliyetçilik ateşini, vatanseverlik idealini aşılabilirseydik, bunlar olmazdı.”*¹⁹⁶ tespitinde bulunmuştur.

Orhan Seyfi Orhon’u destekler nitelikte, partilerin gençlik olayları ile ilgili tutumlarına bakmak yerinde olacaktır. 21 Haziran 1968’de TBMM’de başlayan öğrenci olayları müzakeresinde CHP’nin bu olaylara bakış açısını 12 Mart Hükümeti’nin Başbakanı olan Nihat Erim açıklamıştır. Erim yapmış olduğu konuşmada, *“... Öğrencilerimizin, gençlerimizin son günlerde giriştikleri boykot ve işgal davranışlarını görüşmeye başlarken, hemen şunu söylemeliyim ki, gençlerimizin bu davranışında biz takbih edecek, ayıplanacak hiçbir nokta görmemekteyiz. Bilakis gençlerimizin bu davranışlarıyla memleketimizin ve genellikle eğitim, özellikle yüksek eğitim ve üniversite öğrenimi alanlarında ne derin bir reforma gereksinildiğini, kamuoyunun önüne özel yöntemlerle gayet parlak bir biçimde koymuşlardır. Bundan dolayı gençlerimizi kınamak değil, kutlamak gerekir...”* demiştir. Fakat gençlik olayları hakkındaki bu düşüncelerinin tam tersini 12 Mart’tan sonra kurulan hükümete başbakanlık yaptığı dönemde ifade etmiştir. Millet Partisi ve TİP ise gençlik olayları hakkında CHP’nin söylemlerine yakın bir söylem tutmuştur. Güven Partisi adına konuşma yapan Turhan Feyzioğlu ise gençlik olayları hakkında yapmış olduğu konuşmada *’...düzeltilmeye gereksinim olduğunu...’* ifade etmekle beraber, *‘anarşiye yer yoktur’* açıklamasında bulunmuştur.¹⁹⁷

Şevket Süreyya Aydemir, yazısında her taşın altından komünistleri çıkartan kişileri eleştirmiş ve *“Eğer komünizmle mücadele ediyoruz diyenler, mesela başta eski parti arkadaşlarını bile komünistlikle vasıflandıracak kadar ileri giden bir profesörümüz de olmak üzere, bu taktikten hayırlı bir netice bekliyorlarsa aldanyorlar. Çünkü bu kadar tekrar, bu kadar korku yaymak, kalabalıklarda nihayet bir ruh teslimiyeti yaratır. Adeta bir ‘kadere rıza’ havası estirir.”*¹⁹⁸ tespitinde

¹⁹⁶ Orhan Seyfi Orhon, “Suçlu Biziz”, **Son Havadis**, 8 Mart 1971, s. 2.

¹⁹⁷ Arcayürek, **a.g.e.**, 1992, ss. 238-239.

¹⁹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “Taşlanan Yazılar”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1971, s. 2.

bulunmuştur. Bedii Faik ise yazısında “*Türkiye’nin bütün kadroları, politikacısıyla, gazetecisiyle, hâkimiyle, askeriyle, işçi kuruluşlarıyla ve üniversitesiyle, solun oyunlarına her zaman kolay kapılan bir hüviyete görüne gelmişlerdir. Evet sol açık açık görmüştür ki, bu Türkiye’de bir avuç serseri çıkıp ta bir bomba patlatsa ve üç-beş yerde sağa sola dağılıp şamata koparsa, memleketin tüm kadroları yarı yarıya korkuya, bir yarılırlarıyla da hemen rejim tartışmalarına geçebilmektedirler. Ve böylece iplerin daima sol şirretliğinin elinde durması gibi bir felaket kolaylıkla yaratılmaktadır.*”¹⁹⁹ tespitinde bulunarak haklı bir eleştiri yapmıştır. Aydemir’in yazısından anladığımız üzere, politik ihtiraslardan dolayı, toplumun nefretini solcular üzerine çekmek için muhtelif alanlarda solcularla alakalı olsun olmasın her şeyi solculuğa bağlanmış olan kişiler toplumda bir teslimiyet duygusu meydana getirmiştir. Hakikatte bu tür açıklamaların asıl amacı toplumun nefretini solcular üzerine çekmek olmasına rağmen, tam tersi istikamette toplumda bir yılgınlık meydana getirmesi sol ideoloji destekçileri ve eylemciler tarafından kullanılmıştır. Bu teslimiyetin sonrasında Bedî Faik’in de yazısında üstünde durduğu üzere muhtelif alanlardaki kişilerin yapılan eylemler neticesinde hemen rejim tartışmalarına girişmesi solcu eylemcilere fazlasıyla cesaret vermiştir.

Parlamentoda kıl payı çoğunluğa sahip olan Demirel’in kendi taraftarları üzerindeki denetimini yitirdiğine inanılması ve bu da yetmezmiş gibi aşırı sağın ve solun ortaya çıkarmış olduğu tehlikeleri ortadan kaldıramayacağı hakkındaki yaygın düşünce, ordunun tepkisine ve 12 Mart 1971’de hükümetin devrilmesine sebep olmuştur.²⁰⁰1960’lı yıllarda da 1970’li yıllarda da Türkiye’yi askeri darbeye götüren süreçlerde ilk olarak düşünülen senaryo gençliğin kullanılması olmuştur. Kimilerinin hedefi demokrasiyi tümüyle rafa kaldırmak, kimilerinin hedefi ise kendi bildiği türden bir demokrasiyi geçerli kılmak olmuştur. Bu hedeflere ulaşabilmek için kullanılacak en etkili silah ise gençliğin heyecanını kendi amaçları doğrultusunda kullanmak, gençliği askerle ve polisle çatıştırarak darbe ortamının hazırlanması olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı’yla Doğu blokları arasındaki hesaplaşma, Batı ülkelerine nazaran Türkiye’de fazlasıyla kan dökücü olmuştur.

¹⁹⁹ Bedii Faik, “Kalkın Ey Ehl-i Vatan!” **Dünya**, 20 Ocak 1971, s. 1.

²⁰⁰ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 227.

Kimileri ‘sosyalizm’ adına, kimileri ‘komünizmle mücadele’ adına silahlı kavgaya tutuşmuşlar ve birbirlerinin kanlarını dökmüşlerdir.²⁰¹

2.3. 12 MART 1971 MUHTIRASI

2.3.1. Kliklerin Oluşumu

Olayların giderek arttığı ve hızla bir hükümet darbesine yaklaşılan günlerde ordu içerisindeki radikal subaylar, mevcut hükümeti acilen yıkmayı sonrasında ise Türkiye ve Ortadoğu için büyük dönüşümler yapmayı planlamışlardır. Bu radikal subaylar, darbeciler tarafından seçilmiş birkaç korgeneral veya orgeneral dışında, ordunun üst kademesini arka plana itip, 27 Mayıs darbesine benzer bir şekilde ordu hiyerarşisini yok sayarak bir darbe gerçekleştirmek isteginde olmuşlardır. Radikal subayların ordu hiyerarşisi dışında bir darbeye kalkışması doğal olarak ordu komutanlarını, ordunun hiyerarşik düzenini korumaya yöneltmiştir.²⁰² Radikal subayların büyük bir kesiminde etkisi olan Doğan Avcıoğlu’nun hazırladığı ve darbeci komutanlara ilettiği, Devrim dosyasının girişinde bulunan ‘*Devrim İlkeleri*’nde ;

“Toprak Reformu’nun Gerçekleştirilmesi;
Tarım Reformu’nun Gerçek Anlamı İle Uygulanması;
Sanayi Alanında Reform;
Eğitimde Reform;
Dış Ticaretin Devletleştirilmesi;
Yeraltı Kaynaklarının Devletleştirilmesi;
Bankaların Devletleştirilmesi;
Büyük Müesseselerin Devletleştirilmesi;
Dış Siyasetin Bağımsızlık Esasına Göre Yeniden Tespiti;
Sosyal Güvenlik Reformu;
İdari Reform;
Vergi Reformu (Gerekirse Para Reformu Dahil);

²⁰¹ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 6.

²⁰² Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 287.

Silahlı Kuvvetlerde Reform.'²⁰³ ifadelerine yer verilmiştir.

12 Mart'ın adım adım yaklaştığı günlerde, Doğan Avcıoğlu'nun sahibi olduğu Devrim Gazetesi etrafından toplanan ve içlerinde 27 Mayıs darbesinin asıl mimarı olan Cemal Madanoğlu'nun da bulunduğu grup -Milli Demokratik Devrimciler- siyasi partilerin demokrasi oyunu oynadıklarını ileri sürmüştür. Bu görüş doğrultusunda parlamento dışı muhalefeti oluşturmuşlardır.²⁰⁴

Kara ve Hava Karargâhlarında aylardır çalışılarak bir müdahalenin en ince ayrıntısına kadar planı ve düzenlemesi yapılmış olmasına rağmen beklenmedik bir çağrı yayınlanmıştır. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, son olayları görüşmek üzere bütün kuvvet ve ordu komutanlarını 7 Mart günü Ankara'da gerçekleştirilecek olan toplantıya çağırmıştır. Bu çağrı tam anlamıyla ortalığı karıştırmış ve cuntacılar Tağmaç'ın darbeye karşı olduğunu bilmelerinden dolayı telaşlanmışlardır. Yapmış oldukları planda Tağmaç'a yer verilmemiştir. Hazırlanan darbe senaryosuna göre Türk Silahlı Kuvvetleri, Gürler-Batur ikilisi tarafından ordu hiyerarşik düzeni dışına çıkılarak yönetime el koyacaktı. Hükümet darbesine koşar adım gidilen bu günlerde Tağmaç, hiyerarşik düzenin dışına çıkan bu cuntanın bütün planlarını rafa kaldırmak için engellemede bulunmaktaydı.²⁰⁵

8-9 Mart 1971 gecesi Tümgeneral Celil Gürkan (Kara), Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu (Hava) ve Tuğamiral Vedat Bilget (Deniz) liderliğindeki subaylar 8-9 Mart gecesi gerçekleştirilecek olan bir darbe senaryosu planladılar. Subaylar ve aydın güçler, Faruk Gürler ve Muhsin Batur'a fazlasıyla güvenmekteydiler. Bir diğer yandan ise ilerici gençlerle de ilişkiler geliştirilmiştir. Bu kadar hazırlığa rağmen, planlanan darbenin planlanan günde gerçekleştirilememesinin nedeni güvendikleri Muhsin Batur ve Faruk Gürler'in darbe gerçekleştikten sonra tasfiye edilmeleri korkusuyla Tağmaç'a yakınlaşmalarıdır. Bu yakınlaşmayla birlikte 9 Mart tarihinde ordu

²⁰³ a.g.e., s. 289.

²⁰⁴ Osman Nuri Gündeş, **İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı**, Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık, İstanbul, 2010, ss. 188-189.

²⁰⁵ Birand, a.g.e., 2008, s. 233.

hiyerarşik düzenini hiçe sayılarak gerçekleştirilmesi planlanan darbe, emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmek üzere 12 Mart tarihine ertelenmiştir.²⁰⁶

2.3.2. 12 Mart Müdahalesinin Gerçekleşmesi

11 Mart günü gece yarısı hızla yaklaşan darbeyi bilenlerin sayısı altıya çıkmıştır. Darbeyi gerçekleştirecek olan dört generalin dışında yaklaşan müdahaleyi bilen iki kişi Cumhurbaşkanı Sunay ve MİT Müsteşarı Fuat Doğu'dur. MİT Müsteşarı Fuat Doğu, bir asker olmasına rağmen, Başbakan'a bağlı bir kurumun başında olmasından dolayı yaklaşan darbeyi Başbakan'a haber vermiş olsaydı belki de ülkenin kaderini değiştirmiş olacaktı. Fakat Fuat Doğu, Demirel'e haber vermemiştir.²⁰⁷ Muhtıra verileceğinden haberdar olan Korgeneral Fuat Doğu, durumdan başbakanı bilgilendirdiklerini ifade etmiştir. 12 Mart döneminde MİT müsteşarlığından emekliye ayrılıp, Lizbon'a büyükelçi atanmış ve 12 Mart Muhtırası'nın verilmesinin üzerinden yıllar geçtikten sonra, 12 Mart müdahalesini MİT'in başbakana bildirmediği gerçeğini açıklamıştır.²⁰⁸ 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlarına vermiş olduğu muhtıra basına açıklanmadan önce silahlı kuvvetlerdeki verilen izinler de dâhil olmak üzere bütün izinler kaldırılmıştır.²⁰⁹ Sonrasında muhtıra saat 13.00'te Türkiye radyolarında yayınlanmıştır. Muhtırada yönetime müdahale edilmesinin sebepleri ve bu sebeplerin nasıl ortadan kaldırılabileceğiyle ilgili çözüm önerileri şu şekilde ifade edilmekteydi:

1. *Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*

²⁰⁶ Çavdar, a.g.e., ss. 192-193.

²⁰⁷ Birand, a.g.e., 2008, s. 246.

²⁰⁸ Arcayürek, a.g.e., 2014, s. 210.

²⁰⁹ **Hürriyet**, 12 Mart 1971, s. 1.

2. *Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.*
3. *Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya almaya karardır.*

*Bilgilerinize...*²¹⁰

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu müdahalesi, basit bir şekilde hükümet değişikliğinin daha ötesinde gelişmeler göstermektedir. Demirel'in istifa etmesini isteyen Genelkurmay Başkanı ile üç kuvvet komutanı, sonrasında Cumhurbaşkanı Sunay'a ayrıca bir muhtıra vermiş ve bu muhtırada Anayasa'da bazı değişiklikler yapılmasıyla birlikte Seçim Kanunu'nun da mutlaka gözden geçirilmesini talep etmişlerdir. Bazı kamu özgürlüklerinin sınırlanması ve oy hakkının okuma yazma bilme şartına bağlanması Anayasa'da yapılması istenen değişiklikler arasında bulunmuştur.²¹¹ Anayasanın ön gördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alınması gerekliliğini bildiren muhtıra metninde, nasıl bir Atatürkçü görüşün anlaşılması gerektiği hakkındaki görüşlerini ifade eden Abdi İpekçi, yazısında “*Bu, ülkemizde yıllardır tartışılan bir sorunla ilgilidir. Atatürkçülük kavramında görüş birliği yoktur. Solcusu da, sağcısı da Atatürkçülüğü kendi eğilimine göre yorumlamakta ve herkes gerçek Atatürkçü'nün kendisi olduğunu iddia etmektedir. Aynı farklılaşma Anayasa'nın ön gördüğü reformlar üzerin de de söz konusudur. Bu görüş ayrılıklarını bağdaştırıp reformların herkesin birleşeceği Atatürkçü bir anlayışla ele alınmasını sağlamak bir hayli güç görünmektedir.*”²¹² yazarak dile getirmiş ve sağcılarla solcuların anladığı

²¹⁰ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 228-229.

²¹¹ **Ulus**, 14 Mart 1971, s.1.

²¹² Abdi İpekçi, “Rejimin Yaşamaları İçin”, **Milliyet**, 14 Mart 1971, s. 1.

reformların aynı olmadığını, iki görüşün de kabul edebileceği bir Atatürkçü anlayışı oluşturmanın zorluğundan bahsetmiştir.

12 Mart'la başlayan dönemin Türkiye'nin üstündeki karanlığı daha da arttırdığı düşünülebilir. Bilhassa 1967-1968'den itibaren hızla yaygınlaşan toplumsal, ekonomik ve siyasal huzursuzluk, muhtıranın verilmesiyle birlikte bu kez tek taraflı olarak ve sıkıyönetim uygulamalarıyla sürdürülmeye başlandı.²¹³ Muhtıranın nasıl hazırlanmış olduğunu, sert mi yoksa yumuşak mı yazıldığı, sonradan mı sertleştirildiği yoksa sonradan mı yumuşatıldığı konusu günümüzde bile hâlâ tartışmalara sebep olmaktadır. Muhsin Batur'a göre Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın Genelkurmay Harekât Başkanı Kemal Tarhan'a ilk olarak hazırlatmış olduğu metin üç sayfadır. Anlaşılmasının çok güç olmasından dolayı muhtıra üzerinde görüşme açılmış ve radyoda yayınlanmadan önce muhtıra metnine son şekli verilmiştir. Tağmaç'a göre ise hazırlanan ilk muhtıra metni çok ağır olmasına rağmen kendi gayreti neticesinde, elinden geldiğince yumuşatılmıştır.²¹⁴ Muhtıra metnine son şekli verildikten sonra sonunun nereye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacağına farkında olan Memduh Paşa derin düşüncelere dalmış, gözleri yaşarmış ve hatta uzun bir süre muhtıra metnini imzalamak istememiştir. Saatler geçmiş ve sonunda saat 12.05'te metin imzalanmasının ardından, Tuğgeneral Musa Ögün'ün de içinde bulunduğu bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderilmiştir.²¹⁵

Muhtıranın verilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile telefon görüşmesi yapan Demirel'in aldığı cevaplar ise insanı çileden çıkaracak nitelikte olmuştur. Sunay'ın "*Sağlığınıza neden olarak gösterip çekilebilirsiniz, daha zaman var, iyi de olur Süleyman Bey.*" demesi üzerine, Demirel, "*Sağlık nedeniyle istifaya edemem, bunu yapamam. Yapabileceğim şudur: Derhal parlamentoya giderim. Güvenoyu isterim. Güvensizlik oyu ile hemen düşerim. Yeter ki, muhtırayı bir süre durdurun, radyodan açıklanmasını engelleyin,*" cevabını vermiştir. Bu cevabın ardından Sunay'ın telefonda vermiş olduğu karşılık ise yıllarca Demirel'in kulağında

²¹³ Nihat Behram, **Darağacında Üç Fidan**, 85. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2007, s. 9.

²¹⁴ Hakan Yılmaz, **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, 7. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 370.

²¹⁵ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 185.

çınlayacaktır: “ *Beni de devreden çıkardılar Süleyman Bey!*” diyordu Sunay. Hakikatte Demirel’in güvensizlik oyu ile düşürülmeyi istemesinin sebebi, demokratik yollarla hükümetin istifa etmesini sağlayarak ordunun müdahalesiyle hükümetin düşürülmesi sonucunda ülkenin geleceğine ipotek koyulmasını engellemeye yöneliktir.²¹⁶ Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının vermiş olduğu muhtıranın açıklanmasından sonra Demirel, hükümetin istifasıyla sonuçlanacak olan olağanüstü toplantıya bakanlarını çağırıştır. Demirel’in olağanüstü toplantıya çağırmasından sonra bakanlar asık bir yüz ifadesiyle saat 13.30’da Başbakanlığa gelmişler ve bakanların gelmesinin ardından olağanüstü bakanlar kurulu toplantısı derhal başlamıştır. Toplantının ardından Demirel’in hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Sunay’a vermesi beklenmesine rağmen toplantı sonrasında hükümetin istifa edeceğine dair generallere söz verilmiştir.²¹⁷

Bakanlar Kurulu, ya istifa edip hükümeti feda ederek Meclis’i kurtarmak ya da Meclis’te güvenoyu tazeleyerek Meclis’in kapanmasını ve sonrasında yaşanacak olan askeri rejimi göze almak gibi iki seçenek arasında kalmıştır. Süleyman Demirel, yaklaşık 4.5 süren toplantının sonucunda bakanlarına yapmış olduğu açıklamada “ *Bu yolla hiç olmazsa Meclis’in kapısını açık tutabiliriz*” dedikten sonra bir beyaz kâğıda “*Muhtırayı anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesince Hükümetimin istifasını saygı ile arz ederim*” yazarak imzalamıştır. Demirel’in imzasından sonra bütün bakanlar sırasıyla hükümetin istifasını bildiren metni imzalamışlardır.²¹⁸ Demirel, muhtırayı verenlerin meclisi kapatıp, iktidarı neden ele almadıkları hakkında “*Kuvvet dengesini denk getirememişlerdir... Planları bozulmuştur.*”²¹⁹ demektedir. 12 Mart müdahalesi emir komuta zincirinde gerçekleştirilmiş bir olay olması ve ordunun dışarıdan bir kurum olarak siyasete müdahale etmiş olması açısından önem arz eden bir durumdur. Müdahalenin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde o dönemdeki siyasi kadrolar

²¹⁶ Arcayürek, a.g.e., 2014, ss. 212-213.

²¹⁷ **Hürriyet**, 12 Mart 1971, s. 1.

²¹⁸ Birand, a.g.e., 2008, ss. 255-256, **Dünya**, 13 Mart 1971, s. 1.

²¹⁹ Yetkin, a.g.e., ss. 155-156.

tarafından kabullenilmiş olması ise 12 Eylül 1980 müdahalesine zemin hazırlamıştır.²²⁰

Müdahale öncesi günlerle ilgili değerlendirmede bulunan Demirel, müdahalenin arka planıyla ilgili olarak “ *31 Mart Vakası’nda Volkan gazetesinin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde Akis dergisi yaptı. 1971 öncesinde de Devrim gazetesi aynı görevi ifa etti. Devrim gazetesi Ordu’da çok okunuyordu. 1969’da Fethiye’den Bodrum’a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım Ant ve Devrim gazetesi var. Bunların fikri halkla devrim olmaz, askeri etkilemek, onu kazanmak gerekir.*”²²¹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Abdi İpekçi, Demirel’in istifasından övgüyle bahseden ve soğukkanlılık olarak nitelendiren bazı yazarlara ithafen “*Demirel, eğer muhtırayı demokrasiye, Anayasa’ya, hukuk devletine aykırı buluyorsa, muhtıra zoruyla istifa edeceğine Cumhuriyet Devleti Hükümetinin Başbakanı olarak, ’Devlet ve Anayasa her şeyin üstündedir, çekilmem.’ diyebilmeliydi. İşte o zaman şeref ve haysiyetten söz açmaya hakkı olurdu.*” yazmış ve yazının devamında Demirel’e “*Anayasa’ya aykırı ve hukuk dışı bir zorlamayla makamını bırakıp kaçan insan, Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanlık koltuğunda oturmaya layık olmayan bir kemiksiz yaratıktır.*”²²² yazarak muhtıra karşısında istifa eden Demirel’i sert bir eleştiri okuna maruz bırakmıştır.

Orhan Seyfi Orhon ise Demirel’in istifasını demokratik rejimin devamını sağlama açısından önemli bir adım olarak görmüş ve “*Adalet Partisi hükümeti, demokratik hukuk devleti rejimine en az zarar bile getirilmesini istemeyen bir vatanseverlik duygusuyla istifa etmiştir.*”²²³ yazmıştır.

2.3.3. Muhtıranın Mahiyeti

Bedîî Faik, Türkiye’deki muhtıra ortamıyla birçok ülkedeki kargaşa ortamını değerlendirdiği yazısında müdahalenin gerçekleşmesini mübalağa olarak görmüştür.

²²⁰ Gündeş, **a.g.e.**, s. 192.

²²¹ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 10.

²²² Tek, **a.g.e.**, s. 97.

²²³ Orhan Seyfi Orhon, “Millet Sağ Olsun ” **Son Havadis**, 16 Mart 1971, s. 1.

Ve yazısında “ *Türkiye’de olup biteni İtalya, İngiltere ve Hindistan ile hatta bugün Amerika’nın pek çok eyaletini saran anarşi dağdağasıyla... Türkiye’nin daha çok iki şehrine yapışmış olan sokak hareketleri ve sol densizlikler, emsal ülkelerin taşdıkları yanında devede kulak gibidir. Ama ne hazindir ki, Türkiye’de parmağına diken batandan işinde kazık yiyene ve miğdesi ekşimiş akşamcıdan, yüreği bozulmuş fikir sapıtkanına kadar, herkes başına gelen her şeyden önce hükümeti sonra da rejimi sorumlu tutmakta ve pire için yorgan yakanlara has bir öfke nöbetine kolayca tutulmaktadır. Son komutanlar bildirisi işte bu öfkeli yorgan yakıcılığın en dehşetli örneğidir.*”²²⁴ değerlendirmesinde bulunmuştur. Yazmış olduğu diğer yazısında istifayı demokratik bir istifa olarak değerlendirenleri “*12 Mart Cuma günü saat 13.00’den itibaren Türkiye’deki rejimin adı herhalde demokrasi değildir. İnönü dilediği kadar ‘demokratik bir istifa var’ buyursun, malum Anayasa profesörlerimiz ve yazarlarımız istedikleri kadar kelime cambazlığı yapsınlar, Türkiye’de demokrasi, bir asker kaputuyla sarmalanarak köşeye tıklmıştır.*”²²⁵ değerlendirmesinde bulunarak eleştirmiş ve demokratik rejimin zayıfladığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Cüneyt Arcayürek ise Bedî Faik’in düşüncelerine paralel bir şekilde demokratik bir ülkede ordu üst kademesinin yönetime müdahale edemeyeceğini ifade ederek devamında “*Ordu üst kademesinin hükümete çekil diyebilmesi, düpedüz Anayasa’yı bizzat kendisinin ihlal etmesi demektir.*”²²⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur. Mehmet Ali Aybar da benzer şekilde “ *... 12 Mart Muhtırası, bir hukuk düzeni olarak 1961 Anayasasının uygulanmasını önermiş; fakat beri yandan da kanunların kendisine verdiği yetki ile hareket edildiği hususunda üçüncü maddesinde bir beyanda bulunmuştur. Değerli milletvekilleri; bu atıf hiç şüphesiz İç Hizmet Kanununun 35. maddesidir... Bu ters bir yoldur. Ters bir yoldur çünkü, eğer bu mantığı kabul edecek olursak o zaman İç Hizmet Kanununun 35.maddesini Anayasanın üstünde görmek ve saymak durumu ile karşı karşıya geliriz.*”²²⁷ sözleriyle ordunun anayasayı ihlal ettiğini dile getirmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse birçok yazar Demirel’in istifasını demokratik bir istifa olarak görmemekte ve bunun yanı sıra ordu üst kademesinin bir

²²⁴ Bedî Faik, “Yorgan Yakılırken”, **Dünya**, 13 Mart 1971, s. 1.

²²⁵ Bedî Faik, “Ama neden?”, **Dünya**, 14 Mart 1971, s. 1.

²²⁶ Tek, **a.g.e.**, s. 112.

²²⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 3, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 81,05.04.1971, Oturum: 2, s. 459.

hükümete çekil demesiyle Anayasa'yı ihlal ettiklerini ve demokratik rejimi zayıflattıklarını ifade etmiştir. Abdi İpekçi, Demirel'in istifasını demokratik bir istifa olarak kabul etmeme konusunda sağcı yazarlarla aynı düşünceyi paylaşmış olmasına rağmen sağcı yazarların müdahalenin demokratik rejimi zayıflattığı hakkındaki düşüncelerine ise katılmamıştır. Ordunun yapabileceği başka bir şey olmadığını ve müdahalenin haklılığını savunan İpekçi, ordunun parlamenter rejime son verip yönetime el koymak yerine, muhtıra vermekle demokratik rejimin devamını istediğini dile getirmiştir. Kuvvet Kumandanlarının alttan gelen baskılarla yapılması istenilen müdahaleyi önleme düşüncesi ve rejimi devam ettirme niyetiyle Meclis'e imkân tanıdıklarını ve bu davranışları ile demokrasiye bağlılıklarını göstermiş olduklarını ifade etmiştir.²²⁸

2.3.4. 12 Mart Muhtırasında ABD'nin Rolü

12 Mart 1971 müdahalesinin nedeni hakkındaki değerlendirmeler, yalnızca konu üzerinde daha sonra yapılan araştırmalarda değil müdahalenin gerçekleştiği zamanda bile birçok farklı bakış açısına sahip olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, müdahaleyi dış politika bağlamında değerlendirerek, müdahalenin nedenini AP Hükümetinin Doğu Bloku ile ilişkilerini geliştirmesinden dolayı ABD'nin bu durum karşısında hissetmiş olduğu huzursuzluk olarak değerlendirmektedir. Solun siyasal analizlerine bakıldığında ise müdahalenin asıl sebebi, solun ve sosyal hareketin ezilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 21 Mart günü görevinden istifa eden CHP Genel Sekreteri Ecevit'e göre ise, muhtıra kendisinin öncülük etmiş olduğu '*Ortanın Solu*' hareketini önlemek amacıyla verilmiştir.²²⁹

Bunların yanı sıra Oral Çalışlar, 1960'lı yılların Türkiye'de demokrasi ve özgürlüklerin en geniş şekilde kullanıldığı yıllar olduğunu ifade ederek, 12 Mart Muhtırasının aslında 1968'e bir cevap olduğunu ifade etmiştir. İlk defa bir sosyalist parti, Türkiye İşçi Partisi 1965 seçimlerinde 15 milletvekiliyle parlamentoya girmiş, TİP parlamentoya girdikten sonra ülkenin dört bir yanında ilk kez büyük işçi grevleri

²²⁸ a.g.e., s. 93.

²²⁹ Aydınoglu, a.g.e., ss. 282-283.

ve ilk kez yüzlerce köyde tütün için, fındık için, pancar için, toprak için gösteriler yapılmaya başlanmıştır.²³⁰

Bu değerlendirmelerin yanı sıra birçok etkenden daha bahsedilebilir. Aslında kanun ve düzenin sağlanması muhtıranın en önde gelen etkeni olarak değerlendirilebilir. Başka bir etken ise çoğu subayın, hükümetin kusurları olarak gördükleri şeylerin sorumluluğunu yüklenmek istemeyişleridir. Bu durum en fazla Haziran 1970'te İstanbul'daki işçi eylemlerinin kontrol altına alınmasında hissedildi. Bir başka etken olarak ise Silahlı Kuvvetler içinde kümelenmiş olan bir grubun, liberal demokratik bir sistem içinde gerçek manada bir ilerlemenin gerçekleştirilemeyeceğine dair olan inançlarıdır.²³¹

Muhtıranın verilmesi ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de 1961-1971 döneminin Türkiye'de yurtseverlerin Amerika'ya koşulsuz bağlanılmasını sorguladığı ve hatta tepki göstermiş olduğu bir dönem olmasıdır. Türkiye'de milli bilincin ve tam bağımsızlık fikrinin canlanmış olduğu bu süreçte Amerika ise tam da aynı dönemde emperyalist amaçlarını dünyanın her yerine yayma amacıyla hareket etmekteydi. Nitekim, Türkiye'de meydana gelen bu gelişme Amerika'nın çıkarları ile açık bir şekilde çelişki meydana getirmektedir.²³² Demirel Hükümeti, iç politik birçok sorunla karşı karşıya kalmasının yanı sıra bir yandan da dış politikada ABD'de artan uyuşturucu kullanımından Türkiye'yi sorumlu tutan ABD Başkanı Nixon'un yapmış olduğu bütün baskılara rağmen geçimini afyon üretiminden sağlayan yüzbinlerce kişinin verebileceği sert tepkiden çekinmesinden dolayı afyon üretimini tam olarak yasaklayamamış olması ABD'nin baskısıyla beraber büyük tepkisine sebep olmuştur.²³³

1965-1971 ve 1975-1978 yılları arasında Dışişleri Bakanlığında bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, sonraları 12 Mart müdahalesi ile ilgili “ *12 Mart'ta CIA vardır. Büyük ölçüde vardır... 12 Mart'ta haşhaş vardır. Papadapulos'da vardır. Gizikis'de*

²³⁰ Çalışlar, a.g.e., s. 16.

²³¹ Hale, a.g.e., 2014, s. 230.

²³² Yetkin, a.g.e., ss. 107-108.

²³³ Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri(1971-1974)”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Y. 8, C. 8, S, 14, 2018, s. 657.

vardır. CIA'nın nasıl hareket edeceği tahmin edilemez.'²³⁴ değerlendirmesinde bulunmuştur. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel, 12 Mart Muhtırası'nın nedenleri hakkında açıklama yaparken, “ *Amerika Birleşik Devletleri bizim Rusya ile ilişkilerimizi geliştirmemizden rahatsız oldu.*” dediği ise herkesçe bilinmektedir.²³⁵ Bütün bu etkenler birlikte değerlendirildiğinde orduda reaksiyon meydana gelmesinin muhtemel olması ve muhtelif yayınlarla da bu reaksiyonun desteklenmesi neticesinde müdahale gerçekleşmiştir.

Muhtıranın neden verildiğiyle ilgili değerlendirmeler bir kenara bırakılacak olursa ordunun isteklerinin temelinde ne olduğu hakkında bir değerlendirme yapılmalıdır. Temelde yatan ordu istekleri “*Ülkenin tam bağımsızlığını gerçekleştirmek, halkın mutluluğunu sağlamak, gerçek bir halk yönetimi kurmak ve çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşmak.*” olarak düşünülmelidir. Yoksa hükümet istifa ettirilsin, onun yerine İnönü hükümet kursun olarak düşünülmemelidir.²³⁶ Çetin Altan, muhtırayı veren ordunun hem iktidarı, hem parlamentoyu hem siyasi partilerin genel başkanlarını olaylardan sorumlu tutmuş olduğunu söylemektedir. Ordunun uyarısına rağmen suçlamaları kimsenin üzerine almayıp aşırı akımları suçlamalarını ve her işine gelmeyen şeyi aşırı akımla suçlayıp sonra demokrasi aşığı gibi görünmelerine anlam veremediğini ifade etmektedir.²³⁷

15 Mart tarihinde kumandanlar Sunay'a kısa ve uzun vadeli isteklerini bildirmişlerdir. Anarşik hareketlerin ve inkılap kanunlarına aykırı her türlü davranışın en kısa zamanda önlenmesini isteyen kumandanlar, uzun vadeli olarak ise öğretim reformu tasarısı hazırlanmasını, kooperatifçiliğin geliştirilmesini, devlet mekanizmasında suiistimal önlenmesini, seçim sisteminin memleket gerçeklerine göre değiştirilmesini, parlamenterlerin yapacakları işler ve Mal Beyanı Kanunu çıkarılmasını istemişlerdir.²³⁸ Muhtıranın verilmesinin ardından, üst düzey komutanlar eylemlerinin Silahlı Kuvvetler bünyesinde kümelenmiş olan radikal subayların çok daha aşırı ve tahrip edici mücadelesini engellediğini açıklamalarının ardından 15 Mart

²³⁴ Ganser, **a.g.e.**, s. 410.

²³⁵ Gündeş, **a.g.e.**, s. 172.

²³⁶ Soysal, **a.g.e.**, s. 299.

²³⁷ Tek, **a.g.e.**, s. 104.

²³⁸ **Tercüman**, 15 Mart 1971, s. 1.

1971 tarihinde ‘*hiyerarşik düzenin dışına çıkararak*’ askeri kanunları ihlal ettikleri ve ‘*Silahlı Kuvvetlerin disiplin kurallarıyla temelde bağdaşmayan siyasi faaliyetlere*’ karışmaları gerekçesiyle 3 general ve 8 Albayı Silahlı Kuvvetlerden atmıştır.²³⁹ Atılma ve emekliye sevk edilme olayları görüldüğü gibi basit değildir. Silahlı Kuvvetler bünyesinde bulunan ve 9 Mart radikal darbesinin hazırlayıcıları arasında bulunan (Gürkan, Aydın, Bilget ve diğerleri) radikal subaylar bir tasfiye hareketine maruz kalarak, sessizce tasfiye edilmişlerdir.²⁴⁰ 9 Mart tarihinde darbe hazırlığı yapan radikal subayların hemen tasfiye edilmelerinin istenmesinden dolayı, kendi hükümetini devirme hazırlığı yapanların emeklilik kararlarına imza atmak henüz hükümet kurulmadığından vekâleten Başbakanlığı sürdüren Demirel’e nasip olmuştur.²⁴¹ 12 Mart muhtırasının ardından kardeş kavgasının, sosyal ve ekonomik huzursuzluğunun devam etmesi, gelecekte Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı ciddi tehdit oluşturacağını gözler önüne sermiştir.²⁴²

Muhtırayı alkışlayan ve destek açıklamalarında bulunan ilk kişiler aşırı solcular olmuştur. TİP lideri Behice Boran muhtıra verilen hükümetin anayasa dışına çıktığını ifade etmiş, Mucip Ataklı ise muhtırayı ‘*hukukî ihtilal*’ olarak yorumlamıştır. DİSK, Muhtıraya ‘*tam tamına*’ destek verdiğini beyan etmiş ve “ *Muhtıra işçi kesiminin devrimci kesiminde büyük ferahlık meydana getirmiştir.*” açıklamasında bulunmuştur. Ecevit’in hâkim olduğu sosyal demokrasi dernekleri, TÖS ve devrimci Kemalistlerin müdahaleye tam destek vermesi muhtıranın kimlerin yüzünü güldürdüğü ortaya çıkarmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinde darbecileri tam manasıyla desteklemiş olan Türk basını, 12 Mart 1971 muhtırasını destekleyip desteklememe konusunda temkinli davranmıştır. Muhtıra döneminde yüksek tiraj ve siyasi yelpazedeki ağırlıkları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde Milliyet, Akşam, Cumhuriyet ve Devrim gazeteleri darbecilere tam destek verirken Dünya, Son Havadis, ve Tercüman gazeteleri muhtıraya karşı çıkmıştır.²⁴³ Darbenin programına bakıldığında dikkatleri çeken en önemli özellik ise birçok yönden 1950-60’lı yıllarda Mısır, Irak Suriye’de

²³⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 230.

²⁴⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 195.

²⁴¹ Birand, **a.g.e.**, 2008, s. 263.

²⁴² Frank Tachauand Metin Heper, “The State, Politics, and The Military in Turkey’’, **Comparative Politics**, Vol. 16, No.1, 1983, s. 23.

²⁴³ Tek, **a.g.e.**, s. 92.

ortaya çıkmış olan Batı karşıtı askeri cunta hareketleriyle benzerlik göstermesidir. Programın dönüşüm çerçevesine bakıldığında Mısır’da Nasır’ın (1953-1970), Irak’ta General Kasım’ın (1958-1963), Suriye’de Emin Hafız’ın (1963-1966) dönüşümlerini anımsatan bir program karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁴

2.4. 12 MART DÖNEMİ

2.4.1. NİHAT ERİM HÜKÜMETLERİ

2.4.1.1. I. Erim Hükümeti

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Demirel’in istifa etmesinin ardından kurulacak olan yeni hükümetin teşkili için görüşmelere 15 Mart tarihinde başlamıştır. AP Genel Başkanı Demirel’le görüşme gerçekleştiren Sunay, sonrasında ise CHP Genel Başkanı İnönü ile görüşmüştür.²⁴⁵ Sunay, görüşmelere başlamış olmasına rağmen MNP, MHP, TİP, BP partilerinin liderleriyle görüşmemiştir. CHP, DP, MGP, AP ve Senato’daki Milli Birlik Grubu’nun tartışmasız kabul edeceği bir aday üzerinde anlaşma zemini ayarlamaya çalışılmış olan Sunay, ilk bakışta en az tartışmalı bir aday olarak 1961’de yeni-demokratik partililerin, İnönü’nün yerine koalisyonun başına geçmesini istedikleri Nihat Erim’i düşünmüştür.²⁴⁶

Müdahale gerçekleştiğinde İnönü, ilk olarak müdahale karşıtı bir tutum takınmıştır. Meclis ve Senato gruplarının ortak toplantısında “ *Ordu kumandanları bir hükümetin değişmesini ve yeni kurulacak hükümetlerin kısa vadeli ve uzun vadeli ne gibi işler yapmaları lazım geldiğini düşünür, takdir eder ve yapılması lazım zaruri bir tedbir olarak teklif ve ısrar ederlerse, artık parlamento hayatının işlediği tasavvur olunamaz. Biz demokratik rejime inanıyoruz. Reformlar yapmak niyetiyle Meclis’e geldik. Fakat başka niyetle gelenler de var. Onlar çoğunlukta. Bu durumda nasıl bir hükümet teşekkül edecekte bu reformları yapacak? Meclis’in hükümeti tutması için*

²⁴⁴ Aydınoglu, a.g.e., s. 287.

²⁴⁵ Hürriyet, 18 Mart 1971, s. 1.

²⁴⁶ Ahmad, a.g.e., s. 287.

komutanlar her gün yeni bir müdahalede bulunacaklardır demektir. ²⁴⁷ açıklamasında bulunmuştur.

En az tartışmalı aday olarak görülen Nihat Erim'e 18 Mart günü 21.30'da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri tarafından başbakanlık teklifi getirilmiş, bu teklifi kabul eden Erim, teklifi kabul ettikten sonra, genel başkan İnönü'ye giderek teklifi kabul ettiğine dair bilgi vermiştir. Bu görüşmenin ardından Başbakan Yardımcılığı ve Bakanlıktan istifa etmiştir. Nihat Erim'e Başbakanlık teklif edilmesi Ankara siyasi çevrelerinde bir sürpriz olarak karşılanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri ise Erim'in Başbakanlığa getirilişini olumsuz karşılamışlardır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Nihat Erim'e hükümeti kurma görevini vermesinden sonra CHP ortak grubunda yapılan toplantıda İnönü, Muhtıra verildiğinde gerçekleştirmiş olduğu demokrat tavrı unutturcasına "*Hükümet kurulması konusunda memleketi boşlukta bırakmaya niyetimiz yoktur.*" açıklamasında bulunmuş ve hükümeti destekleme kararını vermiştir.²⁴⁸ CHP'nin muhalif kanadı 12 Mart hükümetinin oluşumuna destek verirken, ortanın solu ise kurulacak olan yeni hükümete sert bir şekilde karşı çıkmıştır.²⁴⁹ Kumandanların müdahalesinin Yunanistan modeline benzediğini ifade eden Ecevit ile askeri hükümete destek veren İnönü'nün yolları bu olaydan sonra ayrılmıştır. Ecevit "*Hareket, hükümetten daha çok, Ortanın Solu'na karşı*" açıklamasında bulunmuş ve istifa etmiştir. Ecevit'in istifası üzerine İsmet İnönü, Ortanın solu politikasını Ecevit yokken ilan ettiğini açıklayarak "*Gelişmeleri ortanın soluna darbe olarak görmek mübalağadır.*" demiştir.²⁵⁰

12 Mart müdahalesinin temel hedefinin ne olduğu düşünüldüğü takdirde, gerçekleştirmek istediği iki temel hedeften bahsedilebilir. İlk olarak gerçekleştirmek istediği hedef, ABD'yi ve Türkiye'deki asker ve sivil hegemonya odaklarını korkutan '*milliyetçi devrimci*' bir askeri darbenin önlenmek istenmesidir. Bu hedefin gerçekleşmesinin ardından bir sonraki hedef ise, ordunun siyaset alanında sağlamak istediği denetimi '*emir komuta zinciri içinde*' yeniden tesis etmektir. 12 Mart

²⁴⁷ Çavdar, a.g.e., s. 194.

²⁴⁸ *Milliyet*, 19 Mart 1971, s. 1.

²⁴⁹ Kayalı, a.g.e., s. 162.

²⁵⁰ *Milliyet*, 22 Mart 1971, s. 1.

müdahalesiyle gerçekleştirilmek istenen ilk hedef, muhtıradan sonra Türkiye’de ABD ile stratejik ilişkileri sorgulayan herhangi bir ordu kaynaklı muhalefet hareketi ortaya çıkmamasıyla sağlanmıştır. Müdahaleden sonra ordu yine siyasetin içinde olmasına rağmen, siyasi alandaki kontrolünü askeri hiyerarşiye uygun bir şekilde gerçekleştirecek olmasından dolayı ikinci hedef de gerçekleştirilmiştir.²⁵¹

12 Mart müdahalesini diğer müdahalelerle mukayese ettiğimiz takdirde diğerlerinden farklı bir durum meydana çıkmaktadır. Ordu, daha önceki dönemlerde ülkeyi tek başına yönetmek isteyen bir kurum olmasına rağmen 12 Mart müdahalesinden sonra, iktidarı paylaşma zorunluluğu duymasından dolayı sivil elite birlikte ülkeyi yönetmeyi kabul etmiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, ordu daha önce uyum içinde çalışacağı sivil aydın grubun artık ülke içerisinde bulunmadığı düşüncesine sahiptir.²⁵²

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Nihat Erim’e hükümeti kurma görevi verdikten sonra parti başkanlarına yeni hükümetin desteklenmesi isteğini dile getirmiş olduğu mektubunu göndermiştir. Sunay, mektubunda “*Yeni bakanlar kurulunun, anayasanın 102’nci maddesine göre siyasi partilerimizin iştiraki ile teşkil için Kocaeli Milletvekili Bağımsız Prof. Dr. Nihat Erim’i Başbakan olarak görevlendirdim. Partiler üstü bir anlayış ve cari durumun şartlarına uygun bir tutumla çalışmasını istediğim Bakanlar Kurulu’nun Prof. Dr. Erim tarafından güvenoyuna mazhar kılınmak suretiyle Anayasa gerekleri çerçevesinde yapılacak yürütme görevlerinin de partinizce desteklenmesini rica eder saygılar sunarım.*”²⁵³ yazmıştır.

Hiçbir şekilde demokrasiyle bağdaştırılamayacak bir tutumla yazılmış olan Sunay’ın mektubu dönemin yazarları tarafından hak ettiği şekilde tenkide tabi tutulmuştur. Abdi İpekçi “*Hükümeti kurma görevinin Nihat Erim’e verilmesi AP’de şaşkınlık, CHP’nin bir kanadında sert tepki ile karşılanırken, Cumhurbaşkanının parti liderlerine gönderdiği mektup, işleri büsbütün karıştıracak nitelik taşıyordu. Erim’in kuracağı kabineye hiçbir şart ileri sürmeden katılınmasını ve Güvenoyu verilmesini*

²⁵¹ Aydınoglu, a.g.e., s. 292.

²⁵² Kayalı, a.g.e., s. 190.

²⁵³ Tercüman, 20 Mart 1971, s. 1.

isteyen mektup, kendilerini zaten eziklik içinde hisseden partilerde hoş görülemezdi. Erim'i desteklemeye hazırlananlar dahi bunu bir haysiyet meselesi yapabilirlerdi.'²⁵⁴ eleştirisinde bulunmuştur. Bedî Faik ise “*Ne demektir, kimlerden kurulduğu henüz belirsiz bir kabinenin ‘şartsız desteklenmesini’ istemek? Demokrasi kurallarını, boş bir varil gibi, bir tekmede Çankaya’dan aşağıya yuvarlamak demektir. Nitekim Prof. Nihat Erim de, bunu hemen fark ettiği içindir ki meselede yanlış bir yorum olduğu iddiasıyla işi hafifletme çabasına girişmiş ve temasların demokratik usullere uygun düşmesine büsbütün itina göstermiştir.*”²⁵⁵ yazmıştır. Hem sağ hem sol görüş mensubu yazarlar tarafından gönderilen mektubun demokratik olmadığı sert bir şekilde dile getirilmiştir. Müdahale ile bir hükümetin düşürülmesini sineye çekmekte zorlanmış olan partilerin bu mektup ile kurulacak olan yeni hükümeti koşulsuz şartsız desteklenmesinin istenmesinin partiler tarafından hoş karşılanmayacağını anlayan Erim, partilerle temaslarını demokratik usullere göre gerçekleştirmeye özen göstermiştir.

Erim’in partilerle temaslara başlanmasının ardından hükümetin müdahale sonucu istifa etmesini sineye çekmiş olmalarına rağmen Erim Hükümeti’nin kuruluşunda kendilerine karşı takınılan tutumu ordunun vermiş olduğu ultimatodan daha ağır gören AP’lilerin muhalifliği hakkında Erim Hükümeti’ne oy vereceklerini ileri sürmüş olan Çetin Altan, “*Sonunda gerekli oy verilecektir. Çünkü verilmezse ultimatomun üçüncü maddesi uygulanacaktır.*”²⁵⁶ öngörüsünde bulunmuştur. Bu düşünceyi destekler nitelikte İsmet İnönü, mecliste yapmış olduğu konuşmada ordunun askeri müdahaleyi gerçekleştirmesini hiçbir partinin istemeyeceğini ve bu sebepten dolayı hükümete oy verilmesi gerektiğini “*Hükümete oy vermek mecburiyetindeyiz. Her şeyden evvel orduların askerî müdahaleye mecbur edilmeleri gibi bir vebali hiçbir parti üzerine alamaz. Hakkımız yoktur.*”²⁵⁷ sözleriyle ifade etmiştir. Müdahale sonucu istifa etmiş olan Demirel, hem 12 Mart’a karşı olup hem de Nihat Erim’in kurmuş olduğu hükümete bakan vermiş olması hakkında “*Parlamento*

²⁵⁴ Abdi İpekçi, “Erim’in Temasları ve Partiler”, **Milliyet**, 21 Mart 1971, s. 1.

²⁵⁵ Bedî Faik, “Yanlış Yol”, **Dünya**, 21 Mart 1971, s. 1.

²⁵⁶ Tek, **a.g.e.**, s. 105.

²⁵⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 3, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 81, 05.04.1971, Oturum: 1, s. 413.

zeminini açık tuttum. O sırada çatışmaya girmekte mana yoktu. Kendimi ne zaman güçlü hissedersen o zaman çatışmaya girecektim. Güvenoyunu rejim için verdim. Ve 12 Mart'tan iki yıl bir gün sonra, 13 Mart 1973'te rövanşımızı aldık. Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirmedik.'²⁵⁸ demiştir.

Merakla yeni hükümeti açıklaması beklenen Erim, gazetecilere çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. “*Benim yanımda Devlet Bakanı olarak çok beğeneceğiniz, gençlerden bir beyin takımı göreceksiniz*” açıklamasında bulunan Erim, aynı gün Demirel’le görüşmüş ve ‘*Hükümeti desteklemesi konusundaki kararından ötürü Demirel’in şahsında AP gruplarına*’ teşekkür etmiştir. Gazetecilerle konuşması sırasında Türkan Akyol’un kabineye girecek ‘*Kadın Bakan*’ olduğunu doğrulamış ve hükümette bulunacak olan CHP’liler hakkında da CHP ile anlaşmaya varıldığını açıklamıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kadın bakanı olan Akyol, kendisine bakanlık verilmesi konusunda gazetecilere yapmış olduğu açıklamada “*Sağlık Bakanlığı teklifini alınca adeta şok geçirdim.*”²⁵⁹ demiştir. Akyol’un açıklamasından da anlaşıldığı üzere kendisinin dahi beklemediği bu teklife “*Erim’i hiç tanımam, televizyonda bir defa gördüm. İlk kadın bakan olmak güzel, iftihar ettim*” açıklamasını eklemesi üzerine Bedî Faik, “*Tevekkeli kabinenin ilânı durmadan erteleniyordu: Başbakanla bakanları tanıştırmak, az zaman mı alır efendim.*”²⁶⁰ eleştirisinde bulunmuştur. Süleyman Demirel, Erim Hükümeti’ne kendi göstermiş olduğu adayların değil başka AP’lilerin seçilmesinin sebebini Erim’e sorması üzerine Erim’den almış olduğu yanıt bakanlarını kendisinin değil, askerlerin saptadığını gösterircesine, “*Ben zaten haysiyetli bir işin içinde değilim!*”²⁶¹ olmuştur.

Kabineye alınacak bakanlar konusunda her kafadan bir ses çıkmasından dolayı kabine bir türlü açıklanamamıştır. Erim birini beğense, Sadi Kocaş onaylamamış, Kocaş onaylamış olsa, Sunay onaylamamış, Sunay ikna edilmiş olsa, Milli Emniyet dosya veya fiş çıkartıp solcularla münasebeti olmasından dolayı kabul etmemiştir. Bütün bu aşamalardan geçilmiş olsa bile Tağmaç bazılarının kültür seviyelerini

²⁵⁸ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 182.

²⁵⁹ **Hürriyet**, 24 Mart 1971, s. 1.

²⁶⁰ Bedî Faik, “Güldürü”, **Dünya**, 26 Mart 1971, s. 1.

²⁶¹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 216.

yetersiz bularak kabul etmemiştir.²⁶² Bedî Faik, asker vesayeti altında kurulacak olan I. Erim Hükümeti'ni 'yeryüzünün en zayıf hükümeti' olarak değerlendirmiştir.²⁶³

Böyle bir ortamda görevlendirilecek bakanların belirlenmesi biraz zor olmasına rağmen bir süre sonra kabine açıklanmıştır. Nihat Erim'in partiler üstü başbakan olarak görevlendirilmiş olduğu I. Erim Hükümeti'nde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Kurulu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat görev almıştır.²⁶⁴ Erim'in 26 Mart 1971'de onaylanan kabinesi aşağıdaki kişilerden oluşmuştur:

“ Başbakan: Nihat Erim (Bağımsız Kocaeli M.V.)

Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı: Sadi Kocaş (Konya M.V.)

Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı: Atilla Karaosmanoğlu (TBMM dışından)

Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı: Mesut Erez (Kütahya M.V.)

Devlet Bakanı: Mehmet Özgüneş (Tabii Senatör)

Devlet Bakanı: Doğan Kitaplı (Samsun M.V.)

Adalet Bakanı: İsmail Arar (İstanbul M.V.)

Milli Savunma Bakanı: Ferit Melen (Van M.V.)

İçişleri Bakanı: Hamdi Ömeroğlu (TBMM dışından)

Dışişleri Bakanı: Osman Olcay (TBMM dışından)

Maliye Bakanı: Sait Naci Ergin (TBMM dışından)

Milli Eğitim Bakanı: Şinasi Orel (TBMM dışından)

Bayındırlık Bakanı: Cahit Karakaş (Zonguldak M.V.)

Dış Ekonomik İlişkiler Bakanı: Özer Derbil (TBMM dışından)

Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Ayhan Çilingiroğlu (TBMM dışından)

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Türkan Akyol (TBMM dışından)

Gümrük ve Tekel Bakanı: Haydar Özalp (Niğde M.V.)

Tarım Bakanı: Orhan Dikmen (TBMM dışından)

Ulaştırma Bakanı: Haluk Arık (TBMM dışından)

Çalışma Bakanı: Atilla Sav (TBMM dışından)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: İhsan Topaloğlu (Giresun M.V.)

²⁶² Soysal, a.g.e., s. 154.

²⁶³ Tek, a.g.e., s. 108.

²⁶⁴ Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 263.

Turizm ve Tanıtma Bakanı: Erol Yılmaz Akçal (Rize M.V.)
İmar ve İskân Bakanı: Selahattin Babüroğlu (TBMM dışından)
Köy İşleri Bakan: Cevdet Ayhan (TBMM dışından)
Orman Bakanı: Selahattin İnal (TBMM dışından)
Gençlik ve Spor Bakanı: Sezai Ergun (Konya M.V.)
Kültür Bakanı: Talât Halman (TBMM dışından)’,²⁶⁵

Kabinenin açıklanmasından sonra değerlendirmede bulunan Abdi İpekçi, “Yeni hükümetteki bakanlar birbirlerini doğru dürüst tanımıyor. Hatta yanılmıyorsak bazılarını başbakan bile tanımıyor. İlk defa bir araya gelen bu ekip, ahenk içinde çalışıp yüklendiği güç işi başarabilecek mi? Parlamentodaki partilerin temsilcileri yeni hükümette azınlıkta. Meclisler, kendilerine yabancı bir hükümeti rahatlıkla destekleyecekler mi? Partiler, partiler üstü, daha doğrusu partiler dışı bir hükümetin başarısını içtenlikle isteyecekler mi?’²⁶⁶ sorularını yöneltmiştir.

Açıklanmış olan I. Erim Hükümeti’nde, Erim’in dışında kabinenin en önemli üyeleri Sadi Kocaş ve Atilla Karaosmanoğlu olmuştur. 27 Mayıs darbesinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamış olan fakat 1960’da yurt dışında olmasından dolayı askeri yönetimde rol oynamamış olan ve 1969’da CHP’den milletvekili seçilmiş olan Kocaş, I. Erim Hükümeti’nde hükümet ile Silahlı Kuvvetler arasındaki bağlantıyı sağlayan adam olarak görülmekteydi. Karaosmanoğlu ise Dünya Bankası’ndaki önemli görevinden ayrılarak hükümete giren değerli bir teknokrat olarak görülüyordu.²⁶⁷ 12 Mart Muhtırasında ABD’nin rolü var mı? Yok mu? konusu hakkında verilebilecek en belirgin örnek Atilla Karaosmanoğlu’nun Erim Hükümetine alınma meselesidir. MİT, Karaosmanoğlu’nun solcu olduğuna dair raporlar vermesine rağmen, o dönemde Dünya Bankası’nın başında bulunan ABD’nin eski savunma bakanı McNamara’ya, Karaosmanoğlu’nun hükümete alınıp alınmayacağını soran Erim, “Başarılı, milliyetçi, pırıl pırıl bir beyin” cevabını vermiştir. Bu da gösteriyor ki, Türkiye’de kurulacak olan bir hükümete kimin alınıp alınmayacağını Amerika’ya

²⁶⁵ Çavdar, a.g.e., s. 196.

²⁶⁶ Abdi İpekçi, “Hükümetin Geleceği ve Vatandaşın Beklediği”, *Milliyet*, 27 Mart 1971, s. 1.

²⁶⁷ Hale, a.g.e., 2014, s. 240.

sorulması bir bakıma 12 Mart'tan sonra ABD'nin istekleri ve önerileri doğrultusunda bir hükümet oluşturulduğunu göstermektedir.²⁶⁸

Programını 2 Nisan 1971'de Meclis'e sunmuş olan Erim, 7 Nisan tarihinde güvenoyu almıştır. Erim meclise sunmuş olduğu programında reformlardan bahsetmiştir. Partilere ve bilhassa AP'ye dayanılacağını ima etmiş olduğu reformların ancak bir sükûnet ortamında uygulanacağını vurgulamıştır. Meclis'te süren program tartışmaları esnasında, 5 Nisan tarihinde “ *Bu programı sizlerle, parti liderleri ile birlikte gerçekleştireceğiz. Sık sık konuşacağız, Sayın Demirel'e rica edeceğim. O gelmezse ben gideceğim. O bana bir defa gelirse, ben onun ayağına yirmi defa gideceğim.*” demiştir. Erim'in bu sözleri antireformistler tarafından zayıflık olarak algılanmıştır. Mecliste, muhalefete rağmen reformların uygulanabileceğine inananlar ise yılın sonuna doğru istifa etmiştir.²⁶⁹

321 güvenoyu almış olan Erim Kabinesi, son yılların en yüksek güvenoyunu alarak iş başı yapmıştır. (1961'de İnönü Hükümeti 269, 1965'te Ürgüplü Hükümeti 231, 1965'te Birinci Demirel Hükümeti 252, 1969'da İkinci Demirel Hükümeti 263, 1970'de Üçüncü Demirel Hükümeti 232 oy almışlardır.) Bunu sadece bir baskının sonucu olarak değerlendirmek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Bu güvenoyu aynı zamanda bir ümidin ifadesi olarak da değerlendirilmelidir.²⁷⁰ Erim Hükümeti rekor bir güvenoyu alarak görev başına gelir gelmez, ilk olarak Genelkurmay Başkanı'nın makam arabasının protokoldeki yerini yükseltmekle başlamış olduğu icraatlarına Amerika'nın yıllardır ısrar edip uygulamadığı haşhaş ekim yasağını uygulamaya koymakla devam etmiştir.²⁷¹ Erim, seçimlere gitme ve halktan oy isteme gibi bir kaygı taşımamasından dolayı, 1970'den itibaren artmaya başlamış olan haşhaş ekim yasağının uygulanması yönündeki ABD baskılarına ılımlı bir tavır takınmıştır. Bunun yanı sıra ABD, üretimin yasaklanmasından dolayı zarara uğrayacak üreticilerin zararlarını karşılamak için 30.000.000 dolar vermeyi önermesi üzerine Erim Hükümeti, bu teklifi kabul ederek Haziran 1971'den itibaren haşhaş üretimini ve afyon

²⁶⁸ Yetkin, **a.g.e.**, s. 169.

²⁶⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 289.

²⁷⁰ Abdi İpekçi, “Ümit”, **Milliyet**, 8 Nisan 1971, s. 1.

²⁷¹ Birand, **a.g.e.**, 2008, s. 270.

üretimini tamamen yasaklamıştır. ABD, söz verdiği yardımın yalnızca üçte birini yollamasından dolayı geçimini afyon üretiminden sağlayan yaklaşık 100.000 köylü ailesinin büyük zarar görmesine sebep olunmuştur.²⁷²

Çoğu üniversitenin kapalı olması ve 67 bin gencin sokakta olmasının yanı sıra, sol ideoloji mensubu gençlerin 12 Mart müdahalesinin şaşkınlığını çabuk atlatması da eklenince çıkması muhtemel görülen karışıklıklara karşı Ankara ve İstanbul'da geniş önlemler alınmıştır. Muhtemel eylemler için önlemler alınmış olmasına rağmen bankalar soyuluyor, zengin çocukları fidye için kaçırılıyor ve birçok yerde bombalar patlatılıyordu. Bütün bu eylemlere ek olarak bir de General Atıf Erçikan'ın evi bombalanınca Nihat Erim bir radyo konuşması esnasında "*Tedbirler balyoz gibi kafalarına inecektir.*" sözünü söylemiştir.²⁷³ Süleyman Demirel, anayasa sınırları içerisinde meclis dışındaki muhalefeti kontrol altına almakta güçlük çektiği için, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için sık sık önerilerde bulunmuş fakat gerekli çoğunluğu sağlayamadığı için isteğini gerçekleştirilememiştir. Bir süre sonra Sadi Kocaş ile hükümet sözcüsü İsmail Arar'ın açıklamalarıyla birlikte kanun ve düzene öncelik verilmesi sonucunda ülkenin her an sıkıyönetim altına alınması an meselesi olarak görülmeye başlanmıştır.²⁷⁴ Nitekim bu bekleyiş uzun sürmemiş 26 Nisan tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu ve akabinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Hükümet, toplanan Milli Güvenlik Kurulu ve onu takiben yapılan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra 11 ilde sıkıyönetim ilân etmiştir. Bir ay sürecek olan sıkıyönetim aynı gün gece 24.00'den itibaren uygulanmaya başlamıştır.²⁷⁵

Sıkıyönetim uygulanmaya koyulur koyulmaz siyasi gençlik örgütleri kapatılmış, sendikaların ve meslek gruplarının siyasi toplantı veya seminer düzenlemesi yasaklanmıştır. 28 Nisan'da Cumhuriyet ve Akşam gazeteleri 10 gün süreyle kapatılmasının yanı sıra kitapevlerine yasak yayın satmaları durumunda cezalandırılacakları uyarısı yapıldı. Bir sonraki gün Çetin Altan (*Akşam*) ve İlhan

²⁷² Oran, a.g.e.,2016, ss. 702-703.

²⁷³ Yılmaz, a.g.e., s. 375.

²⁷⁴ Ahmad, a.g.e., ss. 290-291.

²⁷⁵ **Akşam**, 27 Nisan 1971, s. 1.

Selçuk (*Cumhuriyet*) gözaltına alınmasının ardından sağcı gazete ve dergilerin satışı sürerken, sol veya radikal dergilerin hepsi toplatılmıştır.²⁷⁶ Bir süre sonra ise laikliğe saldırıda bulunan ve İslam'a dönüşten yana olan gazete ve dergilerin yanı sıra aşırı sol dergi ve gazeteler de kapatıldı. Aşırı sağ ve sol gençlik örgütleri dağıtıldı. Yapılan aramalar sonucunda tutuklananlar arasında profesörler de bulunmaktaydı. Muhtırayı izleyen bir yıllık süre içerisinde 687 kişi mahkemeler tarafından cezalandırılmıştır.²⁷⁷

Ergun Göze, yazısında meydana gelen her olaydan dolayı sağcıları suçlayanlara ithafen “ *Bizdeki, kafası yarı buçuk Batı kültürüyle sakatlandıktan sonra Marksizm'e kaymış yoldaşlar, her fırsatta milliyetçiliğe hücum ederler. Hiçbir zaman Türkiye'de, İkinci Cihan Harbinde, Almanların yaptığı manada bir ırkçı bulunmamasına rağmen, tynetleri icabı, Türkiye'deki Milliyetçiliği, Almanya'daki tatbikat ile lekelemek için ellerinden gelen kızılığ artlarına koymaz, en masum milli heyecanları 'ırkçılık' diye ciyak ciyak damgalamaya kalkarlar. Kendilerinden maada herkese kötü veya kendilerince kötü damgaları habire vururlar. Kendilerine de en iyi veya kendilerince en iyilerini.* ”²⁷⁸ açıklamasında bulunmuştur.

22 Mayıs tarihinde İstanbul'da sokağa çıkma yasağı ilan edilmesinin ardından MİT ve ordu şüphelendiği herkesi toplama kampanyası yürütmüştür. Yapılan açıklamaya göre 18 Mayıs- 17 Haziran tarihleri arasında 2000 kişi tutuklanmıştır. Tutuklanmış olan kişilerin büyük çoğunluğu ceza kanununun ünlü 141 ve 142. maddelerine göre yargılanmıştır. Tutuklananlar arasında Bahri Savcı, Tarık Zafer Tunaya ve Mümtaz Sosyal gibi Türkiye'nin en ünlü hukuk ve siyaset bilim profesörlerinin yanı sıra DİSK, TİP ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) liderleri bulunmaktadır. Bir süre sonra ise TİP Kürtçülük propagandası yapmaktan kapatılmıştır.²⁷⁹ TİP'in kapatılması ile ilgili olarak farklı bir değerlendirmede bulunan Mahir Kaynak, “ *İşçi Partisi'nin kapatılması konusunda bir şeye dikkat etmenizi tavsiye ediyorum. İşçi Partisi başlangıçta DP'ye saldırırdı. DP'ye saldırdıkça CHP tarafından her zaman korunmuş ve kollanmıştır. Hatta İşçi Partisi'nin CHP vesayeti*

²⁷⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 291.

²⁷⁷ Landau, **a.g.e.**, ss. 66-67.

²⁷⁸ Ergun Göze, “İrkçı Komünizm”, **Tercüman**, 11 Nisan 1973, s. 5.

²⁷⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 244.

altında kurulduğunu söylemek de mümkündür. Böyle bir takım emareler de vardır. Ama sonra İşçi Partisi içerisinde belki bir hulul ile, belki bir nüfuz ile değişim oldu. Asya Tipi Üretim Tarzı diye bir teorik temelden hareket ederek aslında gerçekte Türkiye’de sömürücülüğü CHP’nin, değişimi ve devrimleri DP’nin temsil ettiği şeklinde bir akım ortaya çıktı. Bu söylendikten sonra da zaten kendi idam fermanlarını hazırlamış oldular. Hâlâ DP’ye husumetlerini sürdürselerdi, varlıklarını da devam ettirirlerdi. Birilerinin ayağına bastılar.’’²⁸⁰ demektedir.

TİP’in 20 Temmuz 1971’de kapatılmasının ardından genel başkan Behice Boran’ın da içinde bulunmuş olduğu TİP yöneticileri bir yıl sonra tutuklanmıştır.²⁸¹ TİP’in kapatılmasından önce ise 21 Mayıs tarihinde Milli Nizam Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe aykırı hareketler sergilemesi ve dini politikaya alet etmesinin yanı sıra müesses nizamı yıkarak yerine şeriat nizamı kurmak istediği sebebiyle kapatılmıştır.²⁸² Her iki parti de Anayasa Mahkemesi’nce kapatılmış olmasına rağmen, TİP yöneticileri için beş yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası istenmiş fakat aynı ceza Necmettin Erbakan ve arkadaşları için istenmemiştir.²⁸³ Bu dönemde TİP ve MNP’nin yanı sıra birçok sol öğrenci örgütü kapatılmışken, MHP’nin kapatılmaması, partinin bu dönemin etkin çevrelerinde anti-laik bir görünüm oluşturmamasından dolayı düzenle uyumlu bir parti görünümünde olmasından kaynaklıdır.²⁸⁴

1971 yılının Ekim ayına gelindiğinde yönetim neredeyse çökme noktasına gelmişti. Hükümetin bu durumu ile ilgili açıklama yapmış olan İnönü, “*Ya bu hükümet desteklenmeli ya çokluk partisine verilmeli.*” demiştir.²⁸⁵ Nihat Erim’in 29 Eylül tarihinde Adalet Partisi’ne karşı sert bir saldırı kampanyası başlatmasına karşılık olarak Demirel, 5 Ekim tarihinde I. Erim Hükümeti’nde bulunan 5 bakanına çekilme talimatı vermiştir. 3 bakan talimata uyararak hükümetten çekilmiş fakat Erim, diğer iki bakanın istifasını geri çevirmiştir. Hükümetin gün geçtikçe zayıflaması üzerine istifa

²⁸⁰ Dursun, a.g.e., s. 162.

²⁸¹ Aydınöğlü, a.g.e., s. 331.

²⁸² **Akşam**, 22 Mayıs 1971, s. 1.

²⁸³ Mumcu, a.g.e., s. 24.

²⁸⁴ Kayalı, a.g.e., ss. 166-167.

²⁸⁵ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1971, s. 1.

etme kararı almış olan Erim'in istifası Kraliçe II. Elizabeth'in 18-25 Ekim tarihleri arasında gerçekleştireceği Türkiye ziyaretinden dolayı ertelenmiştir.²⁸⁶ Türkiye'de meydana gelen gelişmeleri yakından takip eden İngiliz Büyükelçiliği, Londra'ya yazmış olduğu raporda, Demirel'in bakanlarını kabineden geri çekmesinin temel nedenlerinden biri olarak Nihat Erim'in AP'ye karşı haksız eleştirilerde bulunmasını göstermekte, bununla birlikte Erim'in istifasını 26 Ekim'den önce sunmak istediğini fakat İngiltere Kraliçesi'nin Türkiye'yi ziyaretinden dolayı bir süre '*buzdolabında bekletildiği*'ni yazmıştır.²⁸⁷ Nihat Erim, Kraliçenin ülkesine dönmesinden sonra 26 Ekim günü Çankaya'da 3 saat 45 dakika süren toplantının ardından 22 şart öne sürerek istifa etmiştir.²⁸⁸ 11'ler diye anılan I. Erim Hükümeti bürokrat ve teknokratları girdikleri yoldan hüsrana içinde ayrılmış ve hükümet üyeliklerini yalnızca sekiz ay sürdürebilmişlerdir.²⁸⁹

Reformcuların hüsrana içerisinde istifa etmeleriyle reform umutları iyice sönmüştü. 12 Mart müdahalesinden bu yana gerçekleştirilmesi düşünülen reformlarla ilgili herhangi bir ilerleme kaydedilememesinin yanı sıra anti reformist güçler ise güçlerini gün geçtikçe artırmaya devam etmiştir. Kasım ayına gelindiğinde Atilla Karaosmanoğlu bile artık tasarının uygulanamayacak bir hale geldiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁹⁰

2.4.1.2. II. Erim Hükümeti

I. Erim Hükümeti'nin istifa etmesinin ardından Nihat Erim'e ikinci kez hükümet kurma görevi verilmiş, kurulan yeni hükümet ise 11 Aralık tarihinde açıklanmıştır. Açıklanan hükümetin dağılımına bakıldığında komutanlarla Sunay'ın gerçekleştirmiş olduğu toplantıda Sunay'ın önerilerine öz olarak uygun olan bir kabine oluşturulmuş olduğu gözlemlenmiştir. II. Erim Hükümeti'nde 4 bakan CHP'li geri kalanlar ise Adalet Partisi'nden, Güven Partisi'nden ve parlamento dışından gelen bakanlardan oluşturulmuştur. Hükümet resmi olarak reformlara hâlâ

²⁸⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 246-247.

²⁸⁷ Yasin Coşkun, "12 Mart Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması", **Tarih Okulu Dergisi**, Y. 9, S. 28, s. 306.

²⁸⁸ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1971, s. 1.

²⁸⁹ Akşin, **a.g.e.**, 2005, s. 263.

²⁹⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 300.

bağlı olmasına rağmen parlamentoda özellikle Adalet Partisi olmak üzere muhafazakâr partilerin desteğine bağımlı olduğu için reformların uygulanabilme şansı çok az gözükmekteydi. Yeni kabinenin açıklanmasından sonra Süleyman Demirel perde arkasındaki iktidar olurken, CHP ise hükümette 4 bakanı olmasına rağmen yavaş yavaş gayri resmi muhalefet rolüne bürünmüştür.²⁹¹

Nihat Erim, 18 Mart tarihinde ABD'ye ziyarete gideceği gün bürokrasiyi ve üniversiteleri solculardan temizlemek amacıyla ceza yasasında ve anayasada değişiklikler yapılmasını ve Devlet Güvenlik Mahkemesi kurulmasını öngören mektubunu parti liderlerine göndermiş, bu mektuba CHP dışındaki partiler herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Erim'in mektubuna parlamentodan CHP haricindeki partilerden herhangi tepki gelmemesine rağmen, Cumhurbaşkanı Sunay'ın siyasi tartışmaların durdurulmasını ve hükümete kararnamelerle yönetme yetkisinin reformlar gerçekleştirilinceye kadar bir süreliğine verilmesini isteyen teklifine ise sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Nihat Erim, Sunay'ın mektubunun ültimatolmadığına ve siyasi faaliyetleri kısıtlama amacıyla yazılmadığına parti liderlerini inandırmaya çalışmış ve nitekim parti liderleri Sunay'ın mektubundaki isteklerini görüşmeye razı olmuşlardır. Sonuç olarak kesin bir şekilde oybirliği ile 'Hayır' yanıtını vermişlerdir. DP, tam bu sıralarda Erim Hükümeti'ni düşürmek için meclise gensoru vermiştir. Meclis ise bu gensoru önergesini 10 Nisan 1972'de reddetmiştir. Erim Hükümeti'nin temelleri tamamen çökmüş olmasından dolayı bu sefer de yabancı bir devlet adamının ziyareti sorunu ertelemiştir. Ayın 17'sinde yabancı devlet adamı Nicolai Podgorny, Türkiye'den ayrılmış ve Nihat Erim aynı gün istifa etmiştir.²⁹²

Nihat Erim'in istifasının ardından Suat Hayri Ürgüplü'den yeni hükümeti kurması istenmiştir.²⁹³ Bu hükümetin oluşumuna bakıldığı takdirde, bir seçim hükümeti kurulacağı umudu olmasına rağmen, Ürgüplü'nün 13 Mayıs tarihinde sunmuş olduğu Bakanlar Kurulu listesi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, tarafından onaylanmamıştır. Aslında bu durum Cumhuriyet tarihinde ilk kez meydana gelmiştir. Sunay, başta kabineyi olumlu karşılamış fakat kabineyi onaylamamasının asıl sebebi

²⁹¹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 248.

²⁹² Ahmad, **a.g.e.**, ss. 302-303.

²⁹³ **Yeni İstanbul**, 6 Mayıs 1972, s. 1.

bugüne kadar öğrenilememiş, sebebin asker kesiminden gelen baskının olduğu düşünülmektedir.²⁹⁴ Tasarlamış olduğu hükümet listesini Sunay'a götüren Ürgüplü, Sunay'ın listeyi okumasına izin vermesinin ardından, Ürgüplü, bakanlar kurulu listesini basına okumuş ve 13.00 haberlerinde radyodan yeni kabine ilan edilmiştir. Kabinenin ilan edilmesinden yedi saat sonra ise Ürgüplü, kabinenin cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadığını ilan etmek zorunda kalmıştır. Sunulan bakanlar kurulu listesindeki her bakanı inceleyip isminin yanına kabul anlamında (K) harfi koymuş olan Sunay'a bakanlar kurulu listesini neden onaylamadığını soran Senato Başkanı İbrahim Atasagun'a Sunay, “ *Doğru önce K'ları koyduk fakat sonradan 'iş' çıktı*” cevabını vermiştir. Bu cevap aslında neden onaylanmadığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Sunay'ın konuşmasında dile getirdiği işi çıkaran Ürgüplü Hükümeti'nin onaylanmasını istemeyen ordu olduğu düşünülmektedir.²⁹⁵ Ürgüplü, sunmuş olduğu listede AP'ye 9, CHP'ye 5, DP'ye 3 ve MGP 'ye 2 bakanlık vermiş kalan diğer beş bakan ise partililerden değildir. Ülke seçime hazırlanırken böyle bir kabinenin iş görmesinin zor olmasından dolayı, kabinede bir takım değişiklikler yapılması istenmiş, böyle geç bir saatte istenildiği gibi değişiklikler yapılmasını reddeden Ürgüplü, istifa etme yolunu seçmiştir.²⁹⁶

2.4.2. Soğuk Savaş'ın Talihsiz Bir Olayı

Şiddet bir askeri güç olarak toplumun üzerine gelmesinden dolayı 12 Mart Muhtırasından sonra, o zamana kadar silahlı eylem konusunda ihtiyatlı davranmış olan sol gençlik, darbeye tepki için silahlı eylem yapma konusunda ortak düşünceye sahip olmaya başlamıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun önder kadrosunda bulunan Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya ilk olarak 1968 yılında içlerine sindirmiş oldukları özgürlük düşüncesini askeri darbe koşullarında açık bir isyana dönüştürmeyi planlamışlardır.²⁹⁷ Bu plan doğrultusunda THKO'yu oluşturan kişilerin bir kısmı Nurhak dağlarında bir üs kurmaya karar vermelerinin ardından Sinan Cemgil ve Teslim Töre yola çıkmış, Nurhak dağlarına ilk ulaşan grup olmuşlardır. İlk grubun

²⁹⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 208.

²⁹⁵ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 222.

²⁹⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 304.

²⁹⁷ Çalışlar, **a.g.e.**, s. 18.

ulaşmasının ardından Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan bir motosikletle Malatya'ya gitmek için yola çıkmışlardır. Şarkışla'ya kadar herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadan gelen Gezmiş ve Aslan, Şarkışla'da motosikletin bozulması neticesinde motosikleti bir kamyonete yükleyip yollarına devam etmek isterken kendilerini teşhis etmiş olan bekçi tarafından ihbar edilmeleri sonucunda bekçi ve polislerle çatışmaya girmişlerdir. Çatışma neticesinde Yusuf Aslan yakalanarak ele geçmesinden sonra Hüseyin İnan da Pınarbaşı'nda (Kayseri) dayısının ihbar etmesi sonucunda uykudayken yakalanıp ele geçirilmiştir.²⁹⁸

Gerçekleştirmiş olduğu birçok eylemden dolayı aranan Deniz Gezmiş ise polisle girmiş olduğu çatışmadan sonra çalmış olduğu bir arabayla yoluna devam ederken, jandarmayla Gemerek'te girmiş olduğu çatışma neticesinde teslim olmuştur.²⁹⁹ Bu tutuklanmış Gezmiş, İnan ve Arslan için son tutuklanmış olmuştur. Daha önce defalarca tutuklanmış ve sonucunda serbest bırakılmış olmalarına rağmen bu tutuklanışları darağacıyla son bulacaktır. Özellikle 1968-1971 döneminde içinde Deniz olsun olmasın, her eylemden sonra Deniz hakkında tutuklanma kararı verilmiş ve üçü de daha önce birçok ceza evinde kalmışlardır.³⁰⁰

Polislerin yapmış olduğu tutuklamaları küçümseyenlere karşı olarak dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak en net karşılığı veren Bedî Faik, yazısında “*Üniversite profesörünün soyguncu, ve vurguncu sakladığı veya koruduğu bir ortamda; bir kısım basın ve radyonun, çete mensuplarını adeta savundukları bir memlekette ve nihayet bir üniversitenin bütün imkanlarının, binalarının, labirentlerinin, soyguncu gerilla emrine verildiği bir şehirde polis, yaptıklarından başka daha ne yapabilirdi ki?*”³⁰¹ sorusunu sorarak dönemin koşullarını gözler önüne sermiştir.

Nurhak Dağları'nda kurulmuş olan üsse yalnızca Sinan Cemgil ulaşabilmiştir. Nurhak Dağları'na ulaşmasıyla gerillanın başına geçen Cemgil, tutuklanmış olan önderlerin kurtarılması amacıyla eylem yapma kararı alınmıştır Bu kısa vadeli planlar

²⁹⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s. 200.

²⁹⁹ **Hürriyet**, 18 Mart 1971, s. 1.

³⁰⁰ Behram, **a.g.e.**, s. 10.

³⁰¹ Bedî Faik, “Son Gülen”, **Dünya**, 19 Mart 1971, s. 1.

için yapılmış olan eylem neticesinde pusuya düşürülen gerilla kolu, Sinan Cemgil, Kadir Manga ve Alpaslan Özdoğan ölümleri neticesinde dağılmıştır. Aslında bu olay en net şekilde halkın THKO'ya karşı bakış açısını ortaya çıkarmıştır. Gerilla kolunun pusuya düşürülüp üç ölü ve bir yaralı zayıt verilmesinde nizamı kuvvetlerden çok, kurtarmayı amaç edindikleri halkın çok büyük katkısı olmuştur.³⁰² Bu olayın ardından Ömer Ayna ve Cihan Alptekin de İstanbul'da yakalanmışlardır. Yaşanan bu olaylar neticesinde THKO'nun önder kadrosu ya tutuklanmış ya da hayatlarını kaybetmiş ve sonuç olarak THKO, önder kadrosunu yitirerek ağır bir darbe yemiştir.³⁰³ Önder kadrosunun dağılmasıyla THKO tam anlamıyla bir çözülme sürecine girmiş, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam edilmeleriyle ise gücünü tam anlamıyla kaybetmiştir.

Dev-Genç ve Ülkü Ocakları'nın kapatılmasından kısa bir süre sonra 17 Mayıs 1971'de İsrail Başkonsolosu Ephraim Elrom'un Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) tarafından kaçırılması üzerine İstanbul'da sokağa çıkma yasağı uygulanarak şehir didik didik aranmıştır. Aramalar netice vermiş ve 23 Mayıs günü Elrom, Nişantaşı'nda bir evde ağız bantla kapatılmış ve şakağına üç kurşun sıkılmış şekilde bulunmuştur. Elrom'un öldürülmesinin ardından THKP-C üzerine eğilmeye başlayan MOSSAD, örgütün Lübnan'da bulunan Filistin kamplarında eline geçirmiş olduğu bütün bilgileri en ince ayrıntısına kadar Türk İstihbaratı'na vermiştir. MOSSAD, verilen bilgiler neticesinde THKP-C örgütü üyelerinin öldürülmeleri ve yakalanmalarında büyük rol oynamıştır.³⁰⁴

Örgütün büyük bir kısmının öldürülmesi ve yakalanmasına rağmen, örgütün yöneticilerinin bir kısmı hâlâ dışarıdaydı. Nitekim Mahir Çayan ve Hüseyin Cevahir, Maltepe'de saklanmış oldukları evden çıkarken etrafta bulunan polis ve bekçiler tarafından tanınmaları üzerine kaçmaya başlamışlar ve etrafta bulunan bir eve Sibel Erkan isimli bir kızı rehin alarak saklanmışlardır. Saklanmış oldukları ev askerler tarafından kuşatılmış, iki günden fazla kuşatmaya dayanmışlar fakat bir keskin nişancı tarafından Hüseyin Cevahir vurulmuş ve Mahir Çayan ise çatışma sonunda yaralı

³⁰² Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 169.

³⁰³ Tufan, **a.g.e.**, s. 151.

³⁰⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 376.

olarak ele geçirilmiştir.³⁰⁵ Elrom cinayeti değerlendirildiği takdirde vicdanı olan herkes bunun bir vahşet olduğu yargısına varacaktır. Nitekim Elrom'un o dönemde 'devrimcilik adına' öldürüldüğüne inandığını ifade eden Hasan Cemal, biraz geç olmuş olsa da, bu eylemin terörün daniskası olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁶

Yapılan yargılamaların ardından Deniz Gezmiş ve 17 arkadaşı idama mahkûm edilmiştir.³⁰⁷ Hakikatte Deniz Gezmiş ve arkadaşları kimseyi öldürmemiş, anayasal düzeni silah zoruyla yıkmak hakkındaki suçlama ise hukuk açısından tartışmalı bir durumda olmasına rağmen idam kararlarının çıktığı günün sabahında Genelkurmay'dan Sıkıyönetim'e gelen bir yazıda bu tür eylemlerde 146. maddenin uygulanması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye emir telakki edilmiş ve sonrasında üç aylık yargılamanın ardından Hâkim Ali Elverdi idama karar vermiştir.³⁰⁸

Haklarında idam kararı verilen Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ı kurtarmak için bir yandan ülkenin önde gelen aydınları imza toplarken öbür yandan Gezmiş, İnan ve Aslan'ın genç arkadaşları silahlı eylem yoluyla onları kurtarmak için planlar yapmaya devam etmişlerdir.³⁰⁹ Nitekim 29 Kasım 1971 günü havanın karamasıyla birlikte daha önce iki defa ertelenen kaçış planı, Kartal Maltepe Askeri Ceza ve Tutukevi'nin dış nöbetçilerinin değişimi arasındaki 20 dakikalık boşluğu tespit eden kadın koğuşundaki arkadaşları vasıtasıyla bu sefer gerçekleştirilmiştir.³¹⁰ Haklarında idam istenen Mahir Çayan ve 4 arkadaşı askeri cezaevinde karyola demiri ile kazmış oldukları 15 metrelik tünelden kaçmışlardır.³¹¹ Cezaevinden kaçıştan itibaren yapılması gereken ilk iş Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamlarının engellenmesi için bir eylem tasarlanması olmuştur. Ankara ve İstanbul'da sahip olmadıkları elverişli bir ortama Fatsa'ya yerleşmeleriyle birlikte sahip olan Mahir Çayan ve arkadaşları, varlığı daha önceden bilinmeyen NATO dinlenme üssünde görevli İngiliz personelini kaçırmayı düşünmüşlerdir. Düşünülen kaçırma planına göre İngiliz personele ait araçlar eğer kaldıkları konutun önünde olursa

³⁰⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 201.

³⁰⁶ Cemal, **a.g.e.**, 2016, ss. 34- 35.

³⁰⁷ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1971, s. 1.

³⁰⁸ Birand, **a.g.e.**,2008, s. 283.

³⁰⁹ Çalışlar, **a.g.e.**, s. 19.

³¹⁰ **a.g.e.**, s. 59.

³¹¹ **Günaydın**, 1 Aralık 1971, s. 1.

kaçırma planı gerçekleştirilecek fakat araçlar konutun önünde değilse yakalanmadan zorunlu olarak Ünye'den ayrılacaklardır. Nitekim yapılan keşif neticesinde araçların konutun önünde olduğu belirlenmiş ve planlanmış olan eylem gerçekleştirilmiştir.³¹² 27 Mart 1972'de gerçekleştirilen eylemde Ünye'de bulunan üç İngiliz kaçırılmıştır.³¹³ Kaçırma eyleminin üzerinden kısa bir zaman geçmesinin ardından üç İngiliz'i öldürmüş olan Mahir Çayan ve arkadaşları ölü olarak ele geçirilmişlerdir.³¹⁴ THKO-C'nin ölü olarak ele geçirilmiş olan 10 kişilik yönetici kadrosu çatışmada öldürülmeden önce üç İngiliz'i de öldürmüştür. Bu çatışmadan sadece Ertuğrul Kürkçü sağ olarak kurtulmuştur.³¹⁵

Anayasa Mahkemesi, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararlarını CHP'nin başvurusu üzerine incelemiş ve sonrasında CHP'liler son umutlarıyla idamı engellemek amacıyla imza toplarken almış oldukları bir haber aslında sonun başlangıcını ifade etmiş ve bütün umutlar sönmeye yüz tutmuştur. Cereyan eden olayda dört hava korsanı Türk Hava Yolları'na ait bir uçağı 61 yolcusuyla birlikte Sofya'ya kaçırmışlar ve isimlerini bildirdikleri 13 mahkûmun 24 saat içerisinde salıverilmemesi halinde uçağı havaya uçuracaklarını açıklamışlardır. Kaçırılan yolcular arasında İnönü'nün oğlu Ömer'de olmasına rağmen İnönü'nün "*Hükümet pazarlık yapmamalıdır.*" demesi üzerine pazarlık yapılmamış ve kısa bir süre sonra ise korsanlar teslim olmuştur.³¹⁶ İnönü, Deniz Gezmiş ve arkadaşları hakkında mecliste yapmış olduğu konuşmada, "*Arkadaşlarım; biz suçların infazında, İnfaz Kanunu'ndaki eksiklikleri tamir ettirmeye çalışırken; suçluların ceza görmemeleri, affedilmeleri fikrinde değildik ve yine öyle bir fikri taşımıyoruz. Bunlar; suçlarının karşılığı olan cezaları görmelidirler; bu cezaları görecektirler. Bu cezalar hususunda özel bir kanaatimiz var. O da 'Siyasî suçlardan dolayı idam cezası yapılmasın.' Davasındayız. Siyasî suçlardan dolayı idam cezası yapılmaması, Büyük Meclisçe kabul olunursa evvela kanununu çıkarmak lazımdır. Siyasî suçlar nelerdir? Siyasî suçlar, adi cinayetlerle karışık halde bulunursa, nasıl ayırt edilip, nasıl infaz*

³¹² Çavdar, a.g.e., ss. 202-203.

³¹³ *Hürriyet*, 28 Mart 1972, s. 1.

³¹⁴ *Hürriyet*, 31 Mart 1972, s. 1.

³¹⁵ Birand, a.g.e., 2008, s. 293.

³¹⁶ a.g.e., 2008, s. 295.

olunacak? Bunlar, özel bir kanunla Meclisçe uzun boylu tetkik olunup, bir usule ve kanuna bağlanmak lazımdır; ondan sonra tatbik olunabilir.”³¹⁷ diyerek idam cezalarının durdurulmasını istemiştir. 1968 kuşağının ‘Keko Niyazi’ si olarak bilinen Niyazi Yıldızhan, son bir umutla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamını engellemek amacıyla 4 Mayıs 1972’de çaresizlik içerisinde Jandarma Komutanı Kemalettin Eken’e saldırmak istemiş ve canından olmuştur. İdama kendince engel olmaya çalışan Niyazi Yıldızhan’ın bu eylemi hakikatte bardağı taşıran son damla olmuştur.³¹⁸

6 Mayıs tarihinde toplanan CHP olağan üstü kurultayı sokağa çıkma yasağının olduğu, büyük oranda baskı havasının hakim olduğu ve bunların yanısıra Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan’ın idam edildiği güne denk gelmiştir. Hakikatte AP, Demokratik Parti ve Güven Partisi için Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan’ın idamı Menderes, Zorlu ve Polatkan’ın idamlarına yönelik bir misilleme olarak algılanmaktaydı. Bu şekilde algılanmasından dolayı CHP’nin idamları engellemek amaçlı çabaları sonuç vermemiştir.³¹⁹ Bütün engelleme çalışmalarına rağmen üç kişinin idamı Ankara Merkez Cezaevi’nde Saat 03.00’de, aynı sehpa da birbirlerinin peşi sıra yapılmıştır. İdamları duyan İsmet İnönü ise kalp krizi geçirmiştir.³²⁰ Deniz Gezmiş’in hayatını kısa bir şekilde değerlendiren Tarkan Tufan, Deniz Gezmiş’i “Yaşadığı dönemde, üniversite reformu için işgaller başlatmış; siyasi iktidarı Atatürk’e şikâyet etmek amacıyla Samsun-Ankara yürüyüşünü düzenlemiş; sosyalizmin sorunlarını tartışmak üzere çeşitli toplantılar düzenlemiş; ABD Büyükelçisi Kommer’i kınama eyleminde gözaltına alınmış; Beyazıt Meydanı’nda polisle çatışmış; Filistin’e gerilla eğitimi için gitmiş; Ho Chi Minh’i anma toplantısında konuşmacı olmuş; bir bakıyorsunuz dürbünlü tüfek nedeni ile tutuklanmış; ABD Büyükelçiliği önünde nöbet tutan iki polise ateş açarak yaralamış; İş Bankası soygununa katılmış; bir bakıyorsunuz 4 ABD’li askeri, arkadaşlarıyla kaçırmış ve 400 bin dolar fidye istemiş; Şarkışla’da silahlı çatışma sonunda

³¹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 3, Cilt: 24, Toplantı: 3, Birleşim 77, 24.4.1972, Oturum: 1, s. 208.

³¹⁸ Çalışlar, **a.g.e.**, s. 21.

³¹⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 205. Parlamento da ki oylamada “Üçü üç” diye, yani Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu’ya karşı Gezmiş, Aslan ve İnan diye bağırın, parmaklarıyla üç işareti yapanlar vardı parlamentoda...” **a.g.e.**, s. 43.

³²⁰ **Yeni İstanbul**, 6 Mayıs 1972, s. 1.

yakalanmış; bir bakıyorsunuz tutuklu iken 1961 Anayasası'nın değiştirilmesini kınamak amacıyla açlık grevine gitmiştir. Dönemin politik olaylarının neredeyse hepsinde Deniz Gezmiş'i bulmak mümkündür. Onun bu ele avuca sığmaz karakteri onu halkın gözünde büyük bir devrimci yapıyordu. Bu nedenle kamuoyu onu yaşarken bir efsane haline getirmiş, idam edildiğindeyse öldüğüne uzun süre inanmamıştır.'³²¹ yazmıştır. Birçok olaya karışmış ve döneminde adından çok söz ettirmiş olan Deniz Gezmiş, yapmış olduğu eylemlerle hakikatte Amerika'nın emperyalizmine karşı çıkmış bir gençlik lideri olarak ön plana çıkmıştır. Sol ideoloji açısından böyle görülmesine rağmen, sağ ideoloji tarafından düşman addedilmiştir. 16 Temmuz 1971'de başlayan THKO-1 Davası'nda, 9 Ekim 1971'de idam cezasına çarptırılan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam cezasına İnönü ve Ecevit ret oyu kullanmıştır. Süleyman Demirel ise infazdan yana oy kullanmış, fakat idamdan 15 yıl sonra, infazdan yana oy kullanmış olduğu bu olay hakkında “ *Soğuk savaşın talihsiz olaylarından biri*” değerlendirmesini yapmıştır.³²²

27 Mayıs darbecilerinden biri olan İrfan Solmazer ile arasında geçen bir konuşmayı aktaran Erol Bilbilik, Solmazer'in konuşmasında, “*Sen Sarp Kuray'ı ve Deniz Gezmiş'i ihmal etmişsin. Ama ben İstanbul'da, Ankara'da onlara mısır patlatır gibi bomba patlattırıyorum. Deniz Gezmiş'i, Sarp Kuray'ı filan oturtuyorum. Demokratik bir tartışmayla eylem kararı alıyoruz. Amerikan Büyükelçiliği'nin ön kapısının kurşunla taranmasına demokratik olarak karar veriyoruz. Bu demokratik tartışmada lider ben oluyorum, emri ben veriyorum. Deniz Gezmiş, ABD Büyükelçiliği'ni tara ve yok ol, diyorum. Sarp Kuray'a, git şurayı bombala emrini veriyorum.*” dediğini aktarmaktadır. İrfan Solmazer, 12 Mart Muhtırası'nın verilmesine 24 saat kalmışken Almanya'ya uçurulmuştur. Deniz Gezmiş darağacına, Sarp Kuray ise önce hapse, ardından işkenceye götürülmüştür.³²³ Dönemin tanıklarının aktarmış oldukları olaylara bakıldığı takdirde gerek sağ ideoloji mensuplarının gerekse sol ideoloji mensuplarının birilerinin çıkarları doğrultusunda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

³²¹ Tufan, **a.g.e.**, s. 145.

³²² Gündeş, **a.g.e.**, s. 177.

³²³ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 32.

2.4.3. CHP’de Lider Değişimi

Ecevit, sekreterlikten istifa etmesinin ardından mücadeleyi bırakmamış ve Ocak 1972’de başlamış olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin il kongrelerinde, on beş il kongresini sol kanat yönetimler kazanmıştır. 23 Ocak’ta düzenlenen Ankara il kongresinde ise durumdan hoşnut olmayan İnönü, kendi adayına oy verilmediği takdirde kötü şeyler olacağını ima eden bir konuşma yapmıştır. İnönü, düzenlenen kongre de delegeleri tehdit etmesinin yanı sıra Ankara’nın başkent olmasının bile tehlikede olduğunu söylemiş, Ecevit ve ekibini aşırı sola göz kırpmakla suçlamış fakat bütün bu gayretlerine rağmen İnönü’nün aday seçimi kaybetmiştir.³²⁴

Ecevit ve ekibinin parti politikasını belirleyen parti meclisinde çoğunluğu ele geçirmeleri aslında 1971-1972 yıllarında partinin taşra örgütlerinde sıkı bir çalışmaya girişip parti tabanının büyük bir oranını kendi saflarına kazandırmalarıyla olmuştur.³²⁵ İsmet İnönü, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamından dolayı kalp krizi geçirmesinden dolayı kurultaya doktor ve hemşire nezaretinde gelmiş, yapmış olduğu konuşmada ise Parti Meclisi’ne güveninin kalmadığı açıkça dile getirmiştir. İsmet İnönü ile aynı doğrultuda konuşan Kemal Satır ise Atatürk’ün ve İnönü’nün partisinin bir maceranın eşiğine geldiğinin altını çizmiştir. Kamil Kırıkoğlu ise İnönü’yü ‘*Hünkâr*’ olmakla suçlayarak, bu konuşmaları sert bir dille eleştirmiştir. Parti Meclisi’nde yapılan oylama sonucunda 507 güvensizlik oyuna karşılık 709 oyla güvenoyu alan İsmet İnönü, yaşamındaki en büyük yenilgiyi yaşamıştır. Bu yenilgi karşısında İsmet İnönü, kurultaydan sonraki gün Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığından istifa etmiştir.³²⁶ 14 Mayıs 1972 tarihinde yapılan V. Olağanüstü Kurultay’da parti 826 oyla Ecevit’i genel başkanlığa seçmiştir.³²⁷

CHP genel başkanlığından istifa eden İnönü, bir süre sonra ise hem CHP’den istifa etmiş hem de milletvekilliğinden çekilmiş ardından senatör olacağını açıklamıştır.³²⁸ Atatürk’ün silah arkadaşı İsmet İnönü, bir yıl sonra 17 Aralık günü

³²⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s. 217.

³²⁵ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 250.

³²⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 218.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1972, s. 1.

³²⁸ **Milliyet**, 5 Kasım 1972, s. 1.

hastalanmış, 26 Aralık günü ise geçirdiği yeni bir kalp krizi sonucunda hayata gözlerini yummuştur.³²⁹ İsmet İnönü'nün ölümüyle ilgili değerlendirmede bulunan İlhami Soysal, “İsmet İnönü'nün ölümüne kadar rahatlıkla söylenebilirdi ki, sevmeyeni seveninden çoktu. Fakat cumhuriyet hayatımızda Türk devlet ve siyaset hayatından çok parlak, çok çarpıcı ve çekici kişiler gelip geçmiştir: Rauf Bey'den Cebesoy ve Karabekir'e, Fethi Okyar'dan Bayar ve Menderes'e hatta ve hatta eskilerle yenilerin bir karmasını yaparsak, Çerkez Ethem'den, İttihatçı Kara Kemal ve Cavit Bey'e, Mareşal Çakmak'tan, Gürsel'e, Talat Aydemir ve Türkeş'e, Bölükbaşı'ya kadar nice nice kişi. Bunlar ve bunlar dışında hiç kimse Türk siyasi hayatına, Atatürk sayılmaz ise, İsmet İnönü kadar damgasını vurmamış, en azgın ihtilalcilerden en soğukkanlı politikacıya kadar hiç kimse, Türkiye'de bir İnönü faktörü olduğu gerçeğini inkâr edememiştir. İnönü'nün ölümüne kadar bu gerçeği inkâr edenler de çarpılmıştır.”³³⁰ demiştir.

2.4.4. Ferit Melen Hükümeti

Ürgüplü'nün istifa etmesinden sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, yüksek komutanın muhafazakâr kesimi için kabul edilebilir bir aday olan Ferit Melen'e yaklaşmıştır. Her iki Erim hükümetinde Savunma Bakanı olarak görev alan ve bir Güven Partili olan Melen, Adalet Partisi'nden 8, CHP'den 4, Güven Partisi'nden 2, bağımsızlardan ve parlamento dışı teknokrat 10 bakandan oluşan Melen Hükümeti'ni Meclis'e sunmuş ve sunulan bakanlar kurulu listesi 5 Haziran'da güvenoyu almıştır.³³¹ Ferit Melen, DP'lileri kabine dışı bırakmaya önem göstermiş olduğu Melen Hükümeti'nin anarşi ortamının tekrar yaşanmasını engelleyecek önlemler alacağını ve bu önlemlerin adalet reformu, idari reform, eğitim, tarım, vergi reformu ve mali reformların yanı sıra toprak reformunu da kapsayacağını bildirmiştir.³³²

³²⁹ **Hürriyet**, 26 Aralık 1973, s. 1.

³³⁰ Soysal, **a.g.e.**, ss. 48-49.

³³¹ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 249-250.

³³² Ahmad, **a.g.e.**, ss. 304-305.

2.4.5. Anayasa Değişiklikleri

Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasetçilerin kendi yanlışlarını görmeyerek, başarısızlıklarını Anayasa üzerine yıkmaları, cumhuriyet kurulduğundan bu yana yaklaşık her on yılda bir 27 Mayıs'ta, 12 Mart'ta ve 12 Eylül'de yaşana gelmiş, normal bir durum olarak düşünülmüş ve bu kısır döngü sürekli olarak yaşanmıştır.³³³ 1973 seçimleri yaklaşırken, Haziran ayı geldiğinde yine seçimlerden önce bir anayasa değişikliği yapılmasında söz edilmeye başlanmış ve komutanların yüzde yüz desteğini almış olan Melen, parti liderleriyle anayasa değişikliği konusunda görüşmelere başlamıştır. Tam olarak bu ortamda Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 1970 yılı boyunca anayasa değişikliği konusunda Süleyman Demirel'i sürekli olarak uyardığını açıklamıştır. Anayasa değişikliği konusunda sürekli uyarılan Demirel, Meclis'te anayasa değişikliği gerçekleştirmek için gerekli olan çoğunluğa sahip olamamasından sürekli olarak yakınmıştır.³³⁴

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, sosyal uyanışın, ekonomik kalkınmayı aştığı görüşünde olmasından dolayı, Nihat Erim Hükümetleri zamanında hükümete baskı yapılmıştır. Bu baskılara daha fazla dayanamayacağını anlayan Erim, en ünlü demeçlerinden biri olan “*Bu anayasa bize lükstür.*” diyerek, birkaç ay içerisinde insan hakları, kişi özgürlükleri, toplu sözleşme ve grev hakkıyla ilgili ve bunların yanı sıra da, üniversite ve TRT'nin özerkliğine tam bir darbe vurarak anayasanın 40 maddesinde değişim yapmış ve bununla sosyal uyanış engellenmeye çalışılmıştır.³³⁵ 1973 yılında ise parlamentodaki muhafazakâr çoğunluk, anayasa değişikliği hakkında, o güne kadarki yakınmalarla ilgili çözüm bulma amacıyla ortaya çıkanlarla aynı görüşü paylaşınca anayasanın dörtte üçüne ilişilmesiyle beraber on bir yeni hüküm getirilmiştir.³³⁶ Değişiklikler arasında önemli görülenler ise şöyledir:

“ - Madde 11. 1961 Anayasası'nda “ kanun, kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz” denmektedir. 12 Mart değişiminde ise madde şu şekli almıştır: “

³³³ Akşin, a.g.e., 2005, s.264.

³³⁴ Ahmad, a.g.e., s. 306.

³³⁵ Birand, a.g.e., 2008, s. 273.

³³⁶ Akşin, a.g.e., 2005, s. 265.

Temel hak ve hürriyetler, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasa'nın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Bu Anayasa'da yer alan ve hürriyetlerden hiçbirisi, insan hak ve hürriyetlerini ve Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanarak, nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak kasdı ile kullanılamaz.'

- Madde 15. Özel hayatın gizliliği konusunda şu kısıtlamalar getirilmiştir: "... Milli Güvenlik veya kamu düzeni bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.'

- Madde 22. Gazete ve dergilerin yargı kararı dışında yetkili mercilerin kararı ile toplanabileceği hükme bağlanmıştır.

- Dernek kurma özgürlüğü de Madde 29'da yapılan bir değişiklikle kısıtlanmıştır.

- Toprak reformunun yapılmasına olanak sağlayan Madde 38 değiştirilerek, bir anlamda reformun yapılmasını engelleyen ya da zorlaştıran bir hale getirilmiştir.

- Madde 57'de, "Partilerin uyacakları esaslar" daha kısıtlanmış bir biçime getirilmiştir.

- Madde 136'da, "Devlet Güvenlik Mahkemesi" kurulmuştur. Bu konuda maddenin birinci paragrafı aynen şöyle demektedir:

"Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet

güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.'³³⁷

2.4.6. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

1961 Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı'nın yetkisi sınırlı olmasına rağmen Cumhurbaşkanı, anayasanın kendisine vermiş olduğu yetkiden daha geniş yetkileri kullanıyordu. Özellikle de parlamenter sistemin normal olmadığı veya herhangi bir partinin parlamentoda çoğunluğa sahip olamadığı 1961-1965 yılları arasında yaşanan süreç ve 1971 Muhtırasından sonraki dönemde olduğu gibi Cumhurbaşkanı'nın Başbakan'ı seçme yetkisi yaşamsal olarak görülmekteydi.³³⁸ 1973 yılına girerken muhtıranın ardından uzun zaman geçmiş olmasına rağmen sıkıyönetimin hâlâ işliyor olmasına rağmen muhtıradan önce yaşanan bütün sıkıntılar ise hâlâ devam ediyordu. Sorunlara çözüm bulmak amacıyla anayasa kısmen değiştirilmiş, ilerde yaşayacağı diğer değişiklikleri beklemekteydi. 12 Mart Muhtırasının ardından Başbakan olan Nihat Erim'den itibaren devam eden süreçte sürekli olarak reformların uygulanacağından bahsediliyor olmasına rağmen reformların uygulanacağına dair umut artık kalmamıştı. İşçi sınıfı geçici olarak pasifize edilmiş fakat hem işçileri hem de işverenleri tatmin edecek herhangi bir değişiklik yapılmamış, üniversitelerde ise muhalifler temizlenme ve pasifleştirme politikası uygulanmasına rağmen üniversitelerin yeni statüsünü belirleyecek herhangi bir yasa çıkarılmamıştı. Aydınlar da ise Mümtaz Soysal ve Çetin Altan gibi aydınların kovuşturulup hapse atılmasından dolayı büyük bir kızgınlık meydana gelmiştir.³³⁹

Böyle bir süreçte Orgeneral Memduh Tağmaç'ın emekli edilerek yerine Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda süresi dolmuş olan Faruk Gürler'in getirilmek istenmesi, 1973 ilkbaharındaki seçimde parlamento içinde ve dışında büyük bir hesaplaşma meydana geleceğinin en büyük göstergesi olarak görülmüştür³⁴⁰ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresi 1973 yılının Mart ayında bitiyordu. Cumhurbaşkanlığı seçimi ise yeni sorunlar meydana getirmekteydi. Faruk Gürler'in Genelkurmay

³³⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 210.

³³⁸ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 251.

³³⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 307.

³⁴⁰ Akşin, **a.g.e.**, 2005, s. 267.

Başkanlığı'na getirilmesi aslında ordunun cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürler'i aday olarak göstereceğinin göstergesiydi. Nitekim öyle de olmuş ordunun adayı Faruk Gürler olmuştur. Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığı adaylığı için üst düzey komutanlarla ve siyasi parti yöneticileriyle görüşmeler yapılmaya bile başlanmıştı. Kuvvet komutanları ilk aşamada Faruk Gürler'i destekleyeceklerini söylemiş olmalarına rağmen cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştıkça hem orduda hem de siyasi partilerde bazı tereddütler oluşmaya başlamıştır.³⁴¹ Kulislerde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olacağına yaygın olması üzerine Cüneyt Arcayürek'in Demirel'e "*Faruk Gürler diyorlar?*" demesine karşılık olarak Demirel'in vermiş olduğu cevap, cumhurbaşkanlığı seçiminde büyük bir hesaplaşmaya gidileceğini göstermesi açısından önemlidir. Vermiş olduğu cevapta "*AP meclis grubu, milletvekilleri ve senatörleriyle birlikte Gürler'e oy vermeyecek. Her siyasi dar boğazda, her siyasi dönemeçte bilinçle davrandıkları gibi davranacaklar ve tarihsel görevlerini yerine getireceklerdir. Buna bütün kalbimle inanıyorum.*"³⁴² demiştir.

Cumhurbaşkanı meclis ve senatonun ortak oturumunda seçiliyor olmasına rağmen altmışlardaki iki seçimde TBMM komutanların isteğine boyun eğerek ordunun gösterdiği adayı seçmiştir. 1973 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde meclisin yine ordunun aday olarak gösterdiği Faruk Gürler'i seçip seçmeyeceği ise kuşkuluydu. Politikacıların ordunun müdahaleyi veya yönetimi devralmayı, demokratik görüntü açısından uygun bulmadığını fark etmeleriyle beraber Ecevit'in meclisin üstünlüğü tesis etmek amacıyla Demirel'le anlaşması cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanacak irade savaşını büyük bir ihtimalle politikacıların kazanacağını göstermekteydi.³⁴³

12 Mart Muhtırası verildiğinde Demirel, geri adım atmak zorunda kalmıştı. Fakat şimdi ise ordunun baskısına direnebilecek kadar kendisini güçlü hissetmekteydi. 1972 yılının Ağustos ayında ki emekliliklerinin ardından, muhtırayı imzalayan komutanlardan sadece Muhsin Batur eski görevinde bulunmaktaydı. Demirel, 1973 yılı Ekim ayında yapılacak olan genel seçimlerinin yaklaştığı sırada muhtırayı

³⁴¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 219.

³⁴² Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, ss. 224-225.

³⁴³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 308.

imzalayan dört kişiden biri olan Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı olmasını istemiyordu. Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olması halinde kendisini Başbakan olarak atamasını bile kabul etmeyebilirdi. Bunların yanı sıra Demirel, Genelkurmay Başkanı'nın cumhurbaşkanı olması halinde ordunun sürekli siyasetin içine çekileceğini düşündüğünden Genelkurmay Başkanı'nın cumhurbaşkanı olmasına soğuk bakmaktaydı. CHP liderinin değişerek İnönü'nün yerine 12 Mart muhtırasına karşı çıkmış olan Ecevit'in lider olması Demirel'in ordunun baskılarına karşı direnebilecek bir güce erişmesini sağlamıştır. Ecevit'in 12 Mart'a karşı çıkmış olması Gürler'in olası adaylığına da karşı olacağını düşündürmekteydi.³⁴⁴ Nitekim Ecevit, Gürler'in aday olduğu oturuma parti olarak katılmama kararı almak istemiştir. Bu karara CHP Genel Sekreter'i Kırıkoğlu ve arkadaşları tepki göstermişlerdir. Oylamanın yapıldığı gün CHP grubunda yaşanan sert gerginliklere rağmen 46'ya 48 oy ile Gürler'in aday olduğu oturuma parti olarak katılmama kararı alınmıştır. Alınan karara rağmen Kırıkoğlu, Cahit Angın, Kemal Okyay, Hıfzı Oğuz Bekata'nın da içinde olduğu partili otuz bir milletvekili Gürler'in aday olduğu oturumda oy kullanmıştır.³⁴⁵

2 Mart 1973 tarihin de Muhsin Batur, Gürler'in cumhurbaşkanı olarak seçilme şansının çok az olduğunu Sunay'a açıkça bildirmiştir. Batur'un açıkça bildirmesine rağmen Sunay ile Gürler sonuna kadar gitmeye karar vermişlerdir. 5 Mart tarihinde emekliye ayrılan Gürler, iki gün sonra ise senatörlük yeminini ettikten sonra cumhurbaşkanlığı adaylığı için gerekli olan prosedürleri gerçekleştirip seçim gününü beklemeye başlamıştır. 13 Mart tarihinde başlayan cumhurbaşkanlığı seçiminde sivil politikacılar, DP lideri Ferruh Bozbeyli ve 1970 Kasımından beri Senato Başkanı olan Tekin Arıburun'u aday olarak göstermişlerdir. Gerçekleştirilen iki turda adaylar üçte iki çoğunluğa yaklaşamamasıyla, sonraki turlarda hedef salt çoğunluk yani 318 oy olmuştur. 13-16 Mart tarihleri arasında yapılmış olan diğer turlarda Gürler en fazla 200, Arıburun ise en fazla 192 oy almış, ne Arıburun ne de Gürler salt çoğunluğa ulaşamamıştır. Hatta meclisin izleyici localarından seçimi izleyen birkaç üst rütbeli komutan bile yeterli sayı da parlamenterleri Gürler için oy kullanmaya

³⁴⁴ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 252.

³⁴⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 220.

yönelmemiştir.³⁴⁶ Gürler'i seçtirmek için komutanların yapmış olduğu baskılar sonuç vermemiş ve politikacılar Gürler'i cumhurbaşkanı seçmemiştir. Aslında 1960'dan itibaren Demirel ve Ecevit, bir general seçmeme konusunda üçüncü defa anlaşmış olmasına rağmen cumhurbaşkanı adayı hakkında anlaşamamışlardır. Gürler'in cumhurbaşkanı seçilememesine kızan komutanlar bir diğer isteklerini politikacılara bildirmiş ve Sunay'ın cumhurbaşkanlığı süresinin uzatılmasını istemişlerdir. Bu istekleri de politikacılar tarafından reddedilmiştir. Komutanlar ile politikacılar arasındaki irade savaşı 13 Mart tarihinden Emekli Amiral Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçildiği 6 Nisan tarihine kadar devam etmiştir.³⁴⁷

Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı adaylığı sürecinde seçilememesinin sebebi yakın zamana kadar generaller ile hiçbir sorun çıkarmamış olan meclisin, yalnızca kendi bilincine varması ile açıklanamaz. Bu sebepten daha önemli olan sebep ise, ordu hiyerarşik yapısını koruma da farklı siyasal eğilimlere ve planlara sahip olan komutanlar arasında düzenlenmiş bir anlaşma olan 12 Mart Muhtırasından cumhurbaşkanlığı seçimine kadar olan süreçte muhtırayı ortaya çıkaran karmaşık güç ilişkilerinin son iki yılda geçirmiş olduğu evrimdir. Nisan 1973 tarihine gelindiğinde ordu istediği amaca ulaşmış olduğundan geçmişte darbeci kadrolarla ilişkili olan Gürler'in cumhurbaşkanı seçilmesi sadece sivil kadrolar arasında değil aynı zamanda ordu kademeleri tarafından da onaylanmayan bir durum haline gelmiştir.³⁴⁸ Gürler'in emekliye ayrılıp senatör olması üzerine, bir gazetecinin seçilme şansı hakkındaki sorusuna cevap veren Gürler “ *TBMM'nin muhterem üyeleri isterse seçilirim. Ya nasip!*” cevabını vermesi ve Gürler'in seçilmemesi durumunda darbe yapıp yapılmayacağıyla ilgili askersel kaynaklardan alınan bilgilerin darbe yapılmayacağı yönünde olması ve son olarak da Hava Kuvvetleri Komutanı'nın Gürler'den desteğini çekmesi politikacıları cesaretlendirmiştir.³⁴⁹ Yapılan röportajda ordunun Gürler'den desteğini çekmesi ve meclisin cesaretlenmesiyle ilgili konuşan Muhsin Batur, “*Meclis bizim içimizdeki ayrılığı ve zaaflı öğrendi. Bütün bu haberler gizli kalmıyordu, sızıyordu yani. Silahlı Kuvvetler'den de o bilgileri alıyorlardı. Yani Ordu'nun bir*

³⁴⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 254.

³⁴⁷ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 308-309.

³⁴⁸ Aydınnoğlu, **a.g.e.**, ss. 327-328.

³⁴⁹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 231.

Gürler meselesi için müdahale etmeyeceğini biliyorlardı. Bilince tabî, cesaretlendiler.’³⁵⁰ demiştir.

Hakikatte Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın görev süresini uzatmak amacıyla Millet Meclisi’ne sunulan anayasa tasarısı tek bir oy eksikliği ile reddedilmiştir. Adı geçen tek oyun sahibi olan AP’li Ali Rıza Septioğlu, oylamanın gerçekleştiği sırada eşiyile telefon konuşmasına dalmış, oylama sonucunda Meclis koridorunda karşılaştığı Demirel’e, “*Ne oldu?*” diye sorduğunda Demirel, “*Olan oldu*” cevabını vermiştir. Ve bu şekilde cumhurbaşkanlığı görev süresinin uzatımına dair anayasa tasarısı Meclis’te reddedilmiştir. Meclis’te reddedilmiş olan anayasa tasarısı Senato’da kabul edilirse veya yeniden görüşülmek Meclis’e gönderilirse sorun çözülebilirdi. Fakat İnönü’nün “*Süresini doldurmuş bir insan, bu görevi yerine getirmiş olur. Bunu bir tertiple çözmek istemesi siyasal yaşamın en büyük zehrini teşkil eder. Anayasayı değiştirecek olursanız bu takdirde bugüne kadar olanlar sürecektir.*” diyerek, ağırlığını koyarak Sunay’ın görev süresinin uzatılmasına karşı çıkması üzerine tasarı Senato’dan geçmemiştir.³⁵¹

Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan, hem AP hem CHP için kabul edilebilir bir aday olarak gözükmekteydi. Bir süre sonra ise Güven Partisi Başkanı Turhan Feyzioğlu da bu anlaşmaya katılmıştır. Muhittin Taylan’ın cumhurbaşkanlığı adaylığının tamamlanabilmesi için Sunay tarafından senatörlüğe atanması gerekiyordu. Fakat Taylan’ın senatörlüğe atanmasını Sunay onaylamamıştır. Muhittin Taylan’dan başka cumhurbaşkanlığı adaylığı için partisiz dört kontenjan senatörü kalmıştır. Bu kontenjan senatörlerinden biri olan Faruk Gürler’in cumhurbaşkanlığı adaylığı konusu politikacılar tarafından engellendiği için onun üzerinde fazla durulmamıştır. Geriye kalan kontenjan senatörlerinden Naim Talu ve Sabahattin Özbek’e de Ecevit’in itirazı olduğu için sonuç olarak Emekli Amiral Fahri Korutürk üzerinde anlaşılmış ve 6 Nisan 1973 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Fahri Korutürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin altıncı cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.³⁵²

³⁵⁰ Mehmet Ali Birand, Hikmet Bilâ, Rıdvan Akar, **12 Eylül Türkiye’nin Miladı**, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 28.

³⁵¹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 232-233.

³⁵² Çavdar, **a.g.e.**, ss. 221-222.

Fahri Korutürk cumhurbaşkanlığı teklifini kabul etmeden önce, “ *Ben ancak bütün milletvekillerin tümünün oylarıyla seçilirse kabul ederim.*” demiş ve nitekim oylama sonucu Korutürk’ün istediği gibi olmuş olmasına rağmen sağlanan mutabakat ülkedeki huzursuzluğu sonlandıramamıştır.³⁵³ Mümtaz Faik Fenik, yazısında altıncı cumhurbaşkanı seçilen Fahri Korutürk’ün seçilme süreci hakkında “*13 Mart’tan beri, yeni Başkan seçimi birçok çetin aşamalardan geçmiştir. Çoğumuz, geçen bu zamana biraz da yanlış teşhis koyarak bunalım dedik. Dış görünüş belki bazılarıımıza bu duyguyu veriyordu ama, sonunda anlaşıldı ki, şu bir aya yakın zaman, eğer bu terim yerindeyse, esaslı bir laboratuvar çalışması olmuş ve neticede sağ duyu, en doğru ve en salim neticeyi bulmuştur.*”³⁵⁴ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Meclis, ordunun meclis üzerindeki baskısını sonlandırarak rüşdünü ispat etmek istemiştir. Bunun yanı sıra bir bakıma ise cumhurbaşkanlığı seçimi 12 Mart Muhtırası’ndan sonra istifa etmiş olan Demirel’in askerlerden rövanş alması anlamına da gelmiş ve muhtıra sürecini de sonlandırmıştır. Muhtıra sürecini tam anlamıyla bitiren olay ise 1973 seçimleri olmuştur.³⁵⁵ Korutürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Melen Hükümeti 7 Nisan tarihinde istifa etmiş ve yerini Kontenjan Senatörü ve Eski Merkez Bankası Başkanı Naim Talu başkanlığında kurulan ve daha çok Adalet Partisi-Güven Partisi koalisyonu görünümünde olan Talu Hükümeti almıştır. Talu Hükümeti döneminde parlamento üç önemli tasarımı tartışmalı bile olsa yasalaştırabilmiştir. İlk olarak anayasa değişikliğiyle tasarlandığı şekilde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin korunmasıyla ilgili bir yasa çıkarılmış, ikinci olarak aynı ay içerisinde her ne kadar beklenen sonuçları vermemiş olsa da toprak reformu yasası çıkarılmış, son olarak ise Başbakan’ın başkanlığında Üniversite Denetleme Konseyi kurulmasını ön gören Üniversiteler Kanunu çıkarılmıştır.³⁵⁶

Bu günler değerlendirildiği takdirde aydınları susturmak ve sindirmek için kullanılan en etkili silah sağ-sol ideolojik ayrışması olmuştur. Halbuki, vatanın bütünlüğüne ve bağımsızlığına karşı olmamak şartıyla vatan evlatlarının tamamının,

³⁵³ Gündeş, a.g.e., s. 192.

³⁵⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Ortaya Çıkan Gerçekler”, 8 Nisan 1973, **Son Havadis**, s. 1.

³⁵⁵ Abdulvahap Akıncı, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 9, S. 1, 2014, s. 68.

³⁵⁶ Hale, a.g.e., 2014, ss. 256-257.

partilerin içinde veya dışında olsun düşünce özgürlüklerine sahip çıkmak, ideolojik ayrışmalardan dolayı aydınlara kıymamak gerekirdi. Ne yazık ki ülkenin bu dönemdeki durumuna bakıldığı takdirde, ülkemizde solculuk ile komünistlik ve sağcılık ile halifecilik veya ırkçılık eş anlamda kullanılmaktadır. Bu cepheleşme kimi zaman kasten yapılıyor kimi zaman ise bilgisizlikten kaynaklanıyordu.³⁵⁷

11 ilde başlayan sıkıyönetimin Talu Hükümeti döneminde azaltılmasıyla ilgili olarak Bedî Faik, *“11 ilde başlayan sıkıyönetim, şartlar elverdikçe kaldırılı kaldırılı, işte nihayet ve şimdilik, dört ilde kalmıştır. Böyle bir seyir tablosu, solun içe ve dışa göstermeye çalıştığı aksine, Türkiye’de gereksiz bir sıkıyönetim ihtiyacı ve sığınmacısı değil, gereği kadar bir sıkıyönetim isteme anlayışının olduğunu gösterir.”*³⁵⁸ değerlendirmesinde bulunmuştur. Talu Hükümeti hakikatte bir seçim hükümeti görünümünde olmuştur. Kendisinden beklenildiği gibi ülkeyi 1973 seçimlerine götürmekle üzerine düşen görevi yapmıştır. 1973 seçimleri ile 12 Mart dönemini bir anlamda sonra erdirmiş olmasına rağmen bu dönemin olumsuz etkileri uzun bir zaman devam etmiştir.³⁵⁹

2.4.7. 1973 Genel Seçimleri

Türkiye Cumhuriyeti’nde 12 Mart Muhtırasından 1973 yılına kadar süren dolaylı askeri yönetimin bitmesiyle Türkiye de yeni bir dönem başlamış olmasına rağmen 1960 sonlarından itibaren parlamenter demokrasinin karşı karşıya kalmış olduğu sorunlar hâlâ devam etmekteydi. 1973 yılından 1977 yılına kadar yapılmış olan seçimlerde hiçbir parti TBMM’de çoğunluğu sağlayamamış olması, küçük partilerin sürekli olarak değişen sadakatlerine bağlı zayıf koalisyonların iş başına gelmesine sebep olmuştur. 1973 yılından 1980 yılına kadar 10 hükümet iş başına gelmiştir. Hükümetin parlamento desteğine sahip olamadığı dönemler bile olmuştur.³⁶⁰

12 Mart Muhtırasının MSP dışında diğer partilerin geleceğiyle ilgili herhangi bir etkisi olmamıştır. Demokratik Parti, rejimle işbirliğini reddederek sağdaki

³⁵⁷ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

³⁵⁸ Bedî Faik, “Hürriyetçilik Oyunu”, **Dünya**, 27 Mayıs 1973, s. 1.

³⁵⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 224.

³⁶⁰ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 261.

muhalefet rolünü oynarken; Alparslan Türkeş'in MHP'si şimdilik gölgede kalmış bir parti görünümüneydi. Milli Güven Partisi'nin ise ilk iki kabineye savunma bakanı, üçüncü kabineye Başbakan vermiş olması MGP'ye yükselişe geçmiş bir parti görünümü vermektedir. MGP'nin önemini arttırmış olması tartışılmaz bir gerçektir fakat MGP Adalet Partisi'ne alternatif olacak bir parti değildi. 1973 seçimlerinden önce CHP'nin yirmi birinci kongresinden sonra Satır grubu CHP'den ayrılmış, önce Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuş olan grup, sonrasında ise MGP ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi'ni (CGP) kurmuştur. CGP, güçlenmiş bir parti gibi görünmesine rağmen yapılacak olan 1973 seçimlerinde de görüleceği üzere seçim sonuçlarında beklenen neticeyi elde edememiş ve fiilen gerileyen bir parti olmuştur.³⁶¹ 12 Mart Muhtırasından sonra Milli Nizam Partisi de İşçi Partisi'nin akıbetine uğrayarak kapatılmış olmasına rağmen 1973 yılı seçim döneminde MNP'nin devamı sayılabilecek olan Milli Selamet Partisi kurulmuştur. Parti kurulduğunda ilk genel başkan Süleyman Arif Emre olmuş, Erbakan ise normal bir üye sıfatında partide bulunmuştur. 20 Ekim 1973 tarihinde ise Genel İdare Kurulu kararı ile Necmettin Erbakan, MSP'nin genel başkanı olmuştur.³⁶²

1973 genel seçimlerine Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Millet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Türkiye Birlik Partisi katılmıştır. Seçimden bir yıl önce başlayan seçim kampanyasında kazanması en yüksek görülen parti AP olmasına rağmen komutanların, dışladıkları birinin ülkeyi yönetmesine izin verip vermeyeceği ise tartışmalı gözükmekteydi. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürler'in seçilememesi ve Sunay'ın görev süresinin uzatılmamış olması Demirel'in başarısıydı. Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi ise, Demirel'in seçim sandığıyla tekrardan iktidara gelebilme yolunu açmış ve AP'nin seçimlerden yine birinci parti olarak çıkacağı siyasi çevrelerde hâkim olan bir görüş olmuştur.³⁶³ Genel seçim büyük oranda Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi mücadelesi şeklinde geçmiştir. Demokratik Parti'nin seçim kampanyasına katılıp il il dolaşan ve DP'ye destek veren Celal Bayar ise

³⁶¹ Ahmad, a.g.e., s. 317.

³⁶² Çavdar, a.g.e., s. 226.

³⁶³ Ahmad, a.g.e., s. 318.

dikkatlerden kaçmamıştır. Hiç şüphesiz seçim kampanyalarının en başarılı ismi 12 Mart düzenine karşı çıkan ve bu düzen değişmelidir söylemini dilinden düşürmeyen Ecevit olmuştur. Ecevit, halkın söylemiyle ‘*Karaoğlan*’ dı halk için. Dağlara, yollara ve yurdun birçok yüksek yerine ‘*Umudumuz Ecevit*’ sloganı yazılmış; mavi gömleği ve mitinglerde uçurduğu ak güvercinlerle adeta bir halk kahramanı gibi görülmüştür. On binlerce, yüz binlerce vatandaş CHP’nin yapmış olduğu mitinglerde Ecevit’i karşılıyordu. Seçim kampanyasının son gününde Ankara’ya gelişi ise hafızalardan yıllarca silinmeyecek şekilde bir coşkuya sahne olmuştur. Hakikatte Ecevit’in 1973 genel seçimlerinde bu derece etkili olmasının sebebi, Ecevit tarafından kaleme alınmış olan ‘*Ak Günlere*’ adıyla anılan seçim bildirgesidir. 234 sayfa olan bu bildirgenin halk üzerindeki etkisine cumhuriyet tarihinde hiçbir bildirge ulaşamamıştır.³⁶⁴

14 Ekim 1973’te Türk halkı, meclisin görev süresinin bitmesinin ardından sandık başına gitmiştir. Seçimde Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi, Adalet Partisi’nin oylarını bölmüş olmasına rağmen Cumhuriyet Halk Partisi sürpriz bir sonuç elde etmiştir.³⁶⁵ Seçim sonucunda CHP, oyların üçte birini almasıyla 450 milletvekilliğinden 185 milletvekilliği kazanmıştır. CHP’nin seçimden en büyük parti olarak çıkmasıyla Ecevit bu sonucu bir moral zaferi olarak görmüştür. Seçim sonuçları zafer olarak görülmekle birlikte aslında sanıldığı kadar büyük bir zafer olamamış, güç dengesini 116 sandalye ile küçük partiler ele almıştır. CHP, mecliste ki salt çoğunluğu sağlayabilmek için 41 milletvekiline ihtiyaç duymuştur. Seçimi kazanacağına kesin olarak inanılan AP ise bu seçimde 149 sandalye elde etmiştir. O dönemde uygulanan nispi temsil sisteminde küçük partilerden MSP 45, MHP 3, TBP 1, milletvekilliği elde etmiş, geriye kalan altı sandalyeyi ise bağımsızlar almıştır.³⁶⁶ MSP Milletvekili Korkut Özal, 1973 yılı genel seçim sonuçları hakkında, “ *12 Eylül’e giden süreç, biliyorsunuz 1973 seçimleriyle başlıyor. 73 seçimleri, ilk defa sağın paramparça olduğu bir seçimdir. O tarihe kadar sağ dediğimiz seçmen, daima bir iktidar oluşturarak gelmiştir, en son 1969’da oluşturmuştur. 1961 seçimlerinde de böyle bir şey oldu. O zaman, sağ sol karıştı. Reyler dağıldı. Fakat hemen AP’de toplandı. 65-69’da tek*

³⁶⁴ Çavdar, a.g.e., ss. 226-227.

³⁶⁵ *Hürriyet*, 15 Ekim 1973, s. 1.

³⁶⁶ Hale, a.g.e., 2014, s. 262.

başına iktidarı oluşturdu.”³⁶⁷ değerlendirmesinde bulunması 1980 darbesine giden süreci anlama açısından önem arz etmektedir.

1973 seçim sonuçları 12 Mart’tan önce kurulan iki partiyle de CHP’nin koalisyon yapma olanağını oluşturduğundan Türkiye’de yeni bir iktidar alternatifinin belirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Seçim sonuçları bir bakıma 12 Mart yönetimine karşı oluşan direncin AP’nin iktidar olmasını önlediğini göstermektedir.³⁶⁸ Seçim sonuçları kazanan partiye hükümet kurmada yeterli çoğunluğu vermediği için ülkede tekrardan koalisyon hükümeti arayışları başladı. Partilerin seçim sonuçlarına tepkileri birbirinden farklıydı. Erbakan ve Bozbeyli, kurulabilecek herhangi bir koalisyonda hesaba katılmaları gerektiği için seçim sonucunda koalisyonda olma ihtimallerinden dolayı mutluysa. Seçim sonuçları bu iki liderin partisini önemsiz iki partiden üçüncü ve dördüncü parti olarak, orta boy partilere dönüştürmüştür. CGP ve MHP aynı düzeyde kalırken Birlik Partisi ile Millet Partisi ise fiilen tarih sahnesinden silinmiştir.³⁶⁹ Seçim sonuçları aslında Türkiye’deki sağ ideolojik cephenin bütünlüğünün bozulduğunu göstermektedir. Seçim sonuçları, 12 Mart Muhtırasının istifaya zorladığı Demirel’i değil CHP’yi ve MSP’yi öne çıkardığından yalnızca 12 Mart rejiminin değil aynı zamanda Adalet Partisi’nin de gerilemesini ortaya koymuştur.³⁷⁰

³⁶⁷ Dursun, **a.g.e.**, s. 166.

³⁶⁸ Kayalı, **a.g.e.**, s. 196.

³⁶⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 322.

³⁷⁰ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 328.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAĞ VE SOL İDEOLOJİK REKABETİN TIRMANIŞI VE TÜRKİYE'YE MALİYETİ: 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

3.1. CHP-MSP KOALİSYONU

Seçimin sonuçlanmasının ardından parti liderleri, ortaklarından hiçbirinin uyum sağlayamayacağı bir durumda koalisyon hükümeti kurma göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanı sıra iş dünyasının da desteklemiş olduğu ordu, istikrarı sağlayabileceği düşüncesiyle olası bir CHP-AP koalisyonundan yana duruş sergilemekteydi. Her ne kadar ordu, CHP-AP koalisyonundan yana olsa da cumhurbaşkanlığı seçim sonucunun generalleri güçsüzleştirmesinden dolayı 1961 yılında olduğu gibi isteklerini politikacılara dayatabilecek güçte değillerdi. Demirel ise daha sonra gelişecek olan olayların kendi ekmeğine yağ süreceği düşüncesiyle koalisyon kurma görevini Ecevit'e yüklemeye hazır bir şekilde beklemekteydi.³⁷¹

Parti liderleriyle görüşmelere başlayan Korutürk, AP'nin yukarıda açıklanmış olan sebepten dolayı hiçbir koalisyona sempati ile bakmamasından dolayı, TBMM de en büyük parti olan CHP'yi hükümet kurmakla görevlendirmiştir.³⁷² MSP ve CHP'nin meşruiyetlerini ve saygınlıklarını sağlayabilmeleri için tek çıkar yol bir hükümete önderlik etmek olduğu için iki partinin de yakınlaşması muhtemel gözükmekteydi. MNP'nin 1972'de kapatılmasından sonra kurulmuş olan MSP için meşruluk sorunu en önemli meseledir. AP'nin oylarını kaptırmış olduğu MSP için mahkemelerden kapatılma kararı istemesi oldukça akla yatkın bir hareket olarak gözükmekteydi. Bu sebepten ötürü MSP'nin herhangi bir koalisyon hükümetinde yer bulması partinin geleceği açısından bir varlık sorunuydu. Hele ki, laik ve Kemalist bir parti olan CHP ile koalisyon hükümetinde bulunması MSP'nin imajını otomatik olarak güçlendirebilirdi. Yüksek Askeri Komuta'nın Ecevit'e güvenmediği ve ülkeyi yönetmesine izin verilip verilmeyeceği konusu tartışmalı olduğundan Ecevit, bir hükümet kurmanın yanı sıra milletin sorunlarını anlayan, sorumlu bir politikacı

³⁷¹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 262.

³⁷² Çavdar, **a.g.e.**, s. 232.

izlenimi çizmesi önemli gözükmekteydi.³⁷³ Bütün bu etkenlerin yanı sıra CHP ve MSP'nin koalisyon hükümeti kurmasını tetikleyen bir dizi etken daha sayılabilir. Her iki partinin de toplumsal ve ekonomik sorunlara yaklaşım tarzlarındaki benzerlik, iki partinin de rakip olarak AP'yi görmesi ve birbirlerine karşı sert mücadeleye girişmemelerinin yanı sıra farklı sebeplerle de olsa hem CHP'nin hem de MSP'nin geniş kapsamlı bir af çıkarılmak istemesi bu etkenlerden bazılarıdır.³⁷⁴

Koalisyon için CHP'nin yapmış olduğu ilk görüşmelerde AP, CGP ve DP Ecevit'in koalisyon önerisi reddetmiş olması, MSP'nin ise yerel seçimlerin ertelenmesi ön şartında bulunması üzerine Bülent Ecevit, koalisyon hükümetini kuramayacağını Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bildirmiştir. Ecevit'in koalisyon görüşmelerinde başarısız olması üzerine Demirel, Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve Demirel de hükümeti kurma konusunda başarısız olmuştur. Sonraki günlerde parti liderlerinin ikili görüşmeleri de olumlu bir sonuç ortaya çıkaramayınca Korutürk, Naim Talu'yu hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Talu, milli bir hükümet kuracağından söz ederek MSP, DP ve CGP liderleriyle görüşmüş ve CHP'nin dışındaki partilerle kurulacak olan bu milli hükümet önerisini AP'ye bildirmiştir. AP ise CHP'nin de katılacağı milli bir hükümeti düşünebileceğini açıklayarak Talu'nun önerisini reddetmiştir. Tam bu sıralarda yapılan yerel seçimleri CHP'nin büyük bir farkla kazanması üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde CHP'li başkanlar göreve gelmiştir.³⁷⁵

CHP'nin yapılan yerel seçimlerde büyük bir başarı elde etmesi üzerine Ecevit, seçimlerin en geç 1974 Mayıs'ında yapılması durumunda Talu Hükümeti'ne katılacağını bildirmiştir. CHP'nin yerel seçim sonuçlarına dayanarak açıklamış olduğu bu şart 1973'teki başarılarını olası bir erken seçimde tekrar sağlayamayacaklarını düşünmelerinden dolayı küçük partiler tarafından kabul edilmemiştir. Naim Talu, parti liderleri ile koalisyon görüşmelerini Ocak ayına kadar sürdürmesine rağmen bir sonuç alamayınca 10 Ocak tarihinde hükümet kurma girişimini sonlandırmıştır.³⁷⁶

³⁷³ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 328-329.

³⁷⁴ Ertem, **a.g.m.**, s. 670.

³⁷⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 232.

³⁷⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 330.

Ecevit ve Erbakan'ın uzun bir görüşmenin ardından 12 Ocak'ta prensipte anlaşmalarını açıklamaları üzerine Korutürk, hükümeti kurma görevini tekrardan Ecevit'e vermiştir. Uzun ve yorucu toplantıların ardından 24 Ocak 1974 tarihinde Bülent Ecevit Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Aylardır sürmekte olan hükümet bunalımı sona ermiştir. Ecevit ve Erbakan'ın koalisyonunun oluşturmuş olduğu Bakanlar Kurulu, 1 Şubat tarihinde hükümet programını TBMM'ye sunmuştur.³⁷⁷ Hakikatte bu koalisyon MSP açısından olduğu kadar CHP açısından da çok önemlidir. 1950 yılında halkın oyu ile iktidardan uzaklaştırılan CHP, 1961'deki ordunun baskısı sonucu kurulan İnönü koalisyonlarından sonra ilk defa iktidara gelmektedir. Bu bağlamda MSP'nin asıl şansı uzun bir aradan sonra CHP'nin ilk defa iktidar olmasındadır.³⁷⁸ TBMM de 7 Şubat tarihinde güven oylaması yapılmış ancak dinleyicilerin tezahüratta bulunması üzerine tartışmalar yaşanmış, tartışmaların büyümesinden dolayı muhalefet partilerinin topluca salonu terk etmesi üzerine sadece CHP ve MSP'lilerin kaldığı salonda oylama yapılmıştır. Toplam 373 milletvekilinin katıldığı oylama sonucunda 136 red, 2 çekimser oya karşılık 235 oyla Ecevit Hükümeti güvenoyu almıştır.³⁷⁹ Ecevit'in mecliste okumuş olduğu 14 sayfalık hükümet protokolünde özet olarak aşağıdaki noktalar ön plana çıkmıştır:

“ - Medeni haklardan yoksun bırakılan eski DP'lilerle birlikte, düşünce suçlarını ve orman suçlarını da kapsayan bir genel af çıkarmak;

-Lise öğrencileri hariç seçmen yaşını 18'e indirmek;

-Kamu görevlilerini, sadece görevi kötüye kullanma durumunda değil görevi ihmal durumunda da kovuşturmayaya tabi hale getirmek;

-Daha eşit bir vergi sistemi kurmak;

-Bürokraside israfi önlemek;

-1973 sonundan önce inşa edilen gecekonduların tapularını vermek;

³⁷⁷ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 232-233.

³⁷⁸ Akşin, **a.g.e.**, 2005, s. 271.

³⁷⁹ **Tercüman**, 8 Şubat 1974, s. 1.

-Orta dereceli okullarda teknik eğitimi hızlandırmak ve üniversiteye giriş sınavlarını kaldırmak;

-Kırsal alanlarda kooperatif hareketini desteklemek, Köy İşleri Bakanlığı ve kooperatifler tarafından denetlenen bir kooperatifler bankası kurmak;

-Döviz rezervlerini ülkenin kalkınması için olası en iyi şekilde kullanmak, kooperatifleri ve halk teşebbüslerini banka kredisi kullanmaya teşvik etmek;

-Aracı ve tefecilerden kurtarmak için köylülere tarım kredileri sağlayacak önlemler almak;

-Tarım ürünlerine taban fiyat saptamak ve üreticinin ürününü çok düşük fiyattan satmamasını sağlamak için taban fiyatlarını olabildiğince erken ilân etmek;

-Tarım ürünleri piyasasında kooperatiflerin etkinliğini güvenceye almak ve suni fiyat artışlarını önlemek;

-Haşhaş üreticilerinin sorununa bir çözüm bulmak ve adil olmayan muameleyle son vermek;

-Tarım Bakanlığının adını Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirmek;

-Çalışanların yönetime katılmasını ve kârdan pay almasını sağlayarak kamu teşebbüslerinin işleyişini daha demokratikleştirmek;

-Ağır sanayiye geliştirmek için bir sanayi politikası formüle etmek ve bir milli silah sanayi kurmak;

-Coğrafi denge ve sosyal adalete uygun dengeli bir bölgesel sanayileşmeyi geliştirmek;

-Yabancı yatırımcıların kâr transferlerini makul bir miktarda sınırlamak;

-Elektrik enerjisinin üretimini su ve kömüre dayandırmak;

-*Boraks da dahil, yer altı maden kaynaklarının işletilmesini devletin denetimine almak ve Petrol Kanunu'nu yeniden gözden geçirip ulusal çıkara aykırı olan maddeleri değiştirmek;*

-*Yetersiz olması nedeniyle fiyatları hızla artan malları devlet girişimleri ve kooperatifler aracılığıyla ithal etmek;*

-*İşsizlik sigortası uygulamasına geçmek ve bakıma muhtaç yaşlılara öncelik vermek;*

-*Ortak güvenlik sistemi ve mevcut ittifaklar içinde kalmak, fakat aynı zamanda Türkiye'nin kendi savunma kapasitesini artırmak ve Amerikan üs ve tesislerini devlet denetimine almak.*'³⁸⁰

CHP-MSP koalisyonu ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde ilk defa İslamcılık düşüncesine sahip bir parti iktidar ortağı olarak siyasal meşruiyet kazanmıştır. Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenen Necmettin Erbakan; din işlerinden sorumlu devlet bakanlığı, adalet, ticaret, içişleri, sanayi teknoloji bakanlığı ve gıda tarım ve hayvancılık bakanlığını almıştır. Koalisyon kurulurken iki uç noktanın uzlaşabileceği düşünülmesine rağmen daha koalisyonun ilk aylarından itibaren birçok konuda anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Ecevit dahi koalisyon kurulurken dindarlıkla laikliğin barışabileceğini düşünmesine rağmen düşüncesi gerçekleşmemiştir.³⁸¹ Dindarlar ile laikler arasındaki uzlaşmayı bozan ilk sorun 'Güzel İstanbul Heykeli' olmuştur. Koalisyonun kurulmasının ardından Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, ilk icraat olarak 'Güzel İstanbul Heykeli' nin kaldırılması gerektiğini açıklamıştır. Bir süre sonra İstanbul'un simgesi olan heykelin bir gece vakti vinçle kaldırılarak çöpe atıldığı iddia edilmektedir.³⁸² Fakat heykel vinçle kaldırıldıktan sonra Yıldız Parkı'na koyulmuştur. Bu icraattan sonra kıyametler kopmuş ve sonrasında koalisyon ortakları arasındaki sorunlar gün geçtikçe artmıştır.

³⁸⁰ Ahmad, a.g.e., ss. 331-332.

³⁸¹ Serdar Köse, *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 38.

³⁸² Birand, a.g.e., 1999, s. 33.

Ecevit Hükümeti'nin kurulmasıyla ülkede hâkim olan genel kanı, parti programını uygulamak için hükümetin ciddi çaba sergileyeceği yönündeydi. Yenilikçi ruh halini yansıtması açısından, Ecevit'in genç ve yetenekli bir gazeteci olan İsmail Cem'i TRT Genel Müdürlüğü'ne ataması önemli bir adımdır. İsmail Cem'in atanması böyle bir kuruma 12 yıl bir devlet kurumunda çalışmış olma şartına uygun olmamasına rağmen Ecevit, 12 Mart rejiminin çokça kullandığı bir yol olan kararname yayınlama yolunu seçerek atamayı gerçekleştirmiştir.³⁸³ Hakikatte bu koalisyon Türkiye'de özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemli bir başlangıç teşkil edebilirdi. CHP'nin soldaki güçlere sağlamak istediği özgürlükler ve sağda özgürlüklerin kısıtlanmasından en çok zarar görmüş olan çevrelerin istediklerine ulaşabilmesi ancak böyle bir koalisyonun oluşmasıyla sağlanabilirdi. Bu amaçla gerçekleştirilmesi beklenen aşamaların son merhaleye kadar getirileceği düşünülmemekle birlikte önemli aşamalar kat edileceği düşünülmekteydi.³⁸⁴

1973 seçimlerinin ardından iktidara gelen CHP-MSP koalisyon hükümeti, Erim Hükümet'i döneminde yasaklanmış olan haşhaş üretimini, üreticilerin zararını karşılamak için 1 Temmuz 1974'de tekrar serbest bırakmıştır. ABD'nin göstermiş olduğu sert tepkiye rağmen, üretilen afyonun yasadışı yollarla kaçırılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alındığını açıklayan Ecevit, kararından geri dönmeyeceğini bildirmiştir.³⁸⁵ Haşhaş ekimine bazı illerde sınırlı olarak izin verilmesiyle ilgili mecliste konuşma yapan Ecevit, ABD'nin isnat ettiği suçlamalarla haşhaş ekimi yapan Türk köylüsünün hiçbir şekilde alakası olmadığını, “ *Değerli arkadaşlarım, dünyada afyonu insan sağlığına zararlı bir şekilde kullanılacak bir meta olarak ticaret konusu yapanlar olduğunu biliyoruz, fakat bu yolla kazanç sağlayanlar, geçimi geleneksel olarak büyük ölçüde haşhaşa bağlı olan Türk köylüleri değildir. Eğer öyle olsaydı, eğer Türk köylüleri afyonun gayri meşru ticaretinden kazanç sağlama yoluna girmiş olsaydı, geçimi haşhaş ekimine bağlı olan köylülerimiz bugün Türkiye'nin en yoksul köylüleri arasında bulunmazdı.*”³⁸⁶ sözleriyle ifade

³⁸³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 334.

³⁸⁴ Kayalı, **a.g.e.**, s. 197.

³⁸⁵ Oran, **a.g.e.**, 2016, ss. 703-704.

³⁸⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 4, Cilt: 6, Toplantı: 1, Birleşim 104, 02.07.1974, Oturum: 1, s. 347.

etmiştir. Ecevit Hükümeti'nin haşhaş ekimini serbest bırakmasına Amerika'nın karşılığı ise silah ambargosunun uygulamaya konulması şeklinde olmuştur. İlişkilerin gerilmesinin hemen ardından Kıbrıs Harekatı'nda Türkiye'nin adanın üçte birini kontrol altına alması ve Yunan lobisinin faaliyetli Amerikan Kongresi'ni gün geçtikçe artan bir şekilde Türkiye aleyhine döndürmüştür.³⁸⁷

Kemal Karpat'a göre, Milli Nizam Partisi'nin devamı olan Milli Selamet Partisi'ni CHP ve Kemalizm'e dair her şeyin tam zıttını savunuyor olmasına rağmen gerici İslamcı bir parti olarak görmek tam anlamıyla doğru olmaz. MSP, sosyal ve ekonomik kalkınmanın yanı sıra sanayileşme programını da benimseyip, İslam'a ve tarihe dayanan bir partidir. Koalisyon hükümeti bir takım mutabakatlara dayanarak kurulmuştur. Siyasal suçlardan hüküm giymiş olan bütün mahkûmların affedilmesi bunlardan biridir.³⁸⁸ CHP de MSP de bu konuda af çıkarma düşüncesini kabul etmiş olmasına rağmen affın hangi kategorideki mahkûmları kapsayacağı konusunda bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. MSP'li bakanların birçoğu komünistlere ödün verilmiş gibi görünebileceğinden dolayı çıkarılacak affın ceza kanununun 141 ve 142. maddelerinden hüküm giymiş olan mahkûmları (bir diğer deyişle solcuları) kapsamaması gerektiğini ifade etmişlerdir.³⁸⁹ Söz konusu af tasarısının oylandığı gün MSP'nin bazı üyeleri uzlaşmaz bir tutum takınarak sağ partilerle birlikte oy kullanması ortaklık protokolünün ve hükümet programının çiğnenmesi anlamına gelmiştir. Bu tutum ortaklık protokolünün ve hükümet programının çiğnenmesinin yanı sıra MSP'nin dile getirdiği 42 milyon kardeşliği ve iç barışı savunmanın yanı sıra fikir ve vicdan hürriyeti görüşleri ile de büyük bir çelişki meydana getirmiştir.³⁹⁰ Koalisyon ortakları arasında genel af tasarısı konusunda devam eden ayrılığı Necmettin Erbakan, koalisyonun devamı için 141 ve 142. maddelerden hüküm giyen mahkûmların altı ay içerisinde serbest bırakılmasını öneren bir karar almakla sonlandırdı. 6 ay içerisinde hükümetin 141 ve 142. maddeleri ceza kanunundan çıkarmış olması her iki koalisyon ortağı açısından koalisyonun devamı için yeterli görülmüştür. İki parti arasında devam

³⁸⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, 2016, s. 720.

³⁸⁸ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 261.

³⁸⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 263.

³⁹⁰ Akşin, **a.g.e.**, 2005, s. 271.

eden sürtüşmeler 1974 Temmuz ayında meydana gelen Kıbrıs krizine kadar devam etmiştir. Halkın gözünde bu krizi ele alıp çözmesiyle halkın gözündeki prestijinin artmasına güvenen Ecevit, erken genel seçim arayışına girmenin zamanının geldiğine inanmış ve koalisyonu sonlandırmaya karar vermiştir.³⁹¹

3.1.1. Kıbrıs Barış Harekâtı

3.1.1.1. I. Barış Harekâtı

Kıbrıs Barış Harekâtından önce Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğe Kuzey Ege denizindeki yaklaşık 10.000 kilometre karelik hidrokarbon ve petrol yatakları bakımından zengin olan bir alan üzerinde her iki ülkenin hak iddiasında bulunması sebep olmuştur. Yunan hükümetinin adı geçen deniz yatağının araştırılması ve bulunan madenlerin işletilmesi için yabancı şirketlere izin vermesine karşılık olarak Türk hükümeti, bir bölümü Yunan hükümetinin belirlemiş olduğu saha ile çakışan bir alanda dâhil olmak üzere 1973 Kasım'ında bu alanda araştırma yapma imtiyazını devletin petrol şirketine vermiştir. Çandarlı Gemisi'nin 29 Mayıs tarihinde petrol araştırması için Ege Denizi'ne açılması üzerine hükümet çekingen tavrını devam ettirmesine rağmen Türk basınında ise kılıç sesleri gün geçtikçe artan bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır.³⁹² Türk ve Yunan hükümetleri arasında çıkmış olan bu sorun Haziran ve Temmuz aylarında da devam etmiştir. Hükümetler arasında yaşanan bu sıkıntı devam ederken, Kıbrıs Rum toplumu arasında devam eden sürtüşmelerden dolayı Kıbrıs'ta seçimle başa gelmiş olan Makarios'un Atina ile arası açılmaya başlamıştır. Toplumlar arasındaki görüş ayrılıklarının devam etmesi ise en çok Yunan cuntasını kızdırmış, ne pahasına olursa olsun Enosis'i gerçekleştirmek isteyen Yunan cuntası, bu plan doğrultusunda halkın desteğini kazanmak istemiştir. Adanın ilhak zamanının geldiğine inanan Yunan Hükümeti, ilhak için Makarios'u engel olarak görmüştür. İlerleyen zamanlarda ise bu konuda bir müdahalede bulunacaklarını gözler önüne sermeye başlamışlardır. Makarios, Atina'nın Kıbrıs ile ilgili tutumunu protesto mahiyetinde, kendisinin Yunan Hükümeti tarafından tayin edilmiş bir vali olmadığını, aksine seçimle başa gelmiş bir lider olduğunu ve kendisine

³⁹¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 336.

³⁹² **a.g.e.**, s. 337.

bu doğrultuda davranış sergilenmesi gerektiğini dile getirdiği mektubunu 2 Temmuz tarihinde Yunan Cumhurbaşkanı'na göndermiştir. Gönderilmiş olan mektuba Atina'nın cevabı beklenenden de sert olmuştur. 15 Temmuz 1974 tarihinde EOKA³⁹³ lı Nikon Sampson, Rum Milli Muhafız Teşkilatını da yanına alarak Kıbrıs'ta gerçekleştirmiş olduğu darbe neticesinde Makarios'u düşürerek Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir.³⁹⁴

Makarios'un yazmış olduğu mektuba karşılık olarak 15 Temmuz 1974 tarihinde Ulusal Muhafız Gücü'nün darbeyi gerçekleştirmesinin ardından açıklama da bulunan Ecevit, *"Bu bir Yunan müdahalesidir."* tespitinde bulunmuştur. Darbenin gerçekleşmesinin ardından EOKA'cı Sampson, darbeciler tarafından cumhurbaşkanı ilan edilmiştir.³⁹⁵ TBMM'de 18 Temmuz tarihinde gerçekleştirilen gizli oturumda Başbakan Vekili, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan iki önerge sunmuş ve ikinci önergede *"Dış siyasi olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere olağanüstü toplanmış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşiminin sunuş konuşmasında arz etmiş olduğum gerekçelerle 20 Temmuz 1974 Cumartesi günü saat 15.00'e ertelenmesini arz ve teklif ederim."* önerisinde bulunmuştur. Bu öneriye Ferruh Bozbeyle yapmış olduğu konuşmasında *"... Meclisimiz toplantı halindedir. Toplantımızı devam ettirelim, müzakeremizi devam ettirelim. Sayın Başbakan yardımcısının temennilerine gönülden iştirak ediyorum. Büyük bir olgunluk içinde bu millî davamızı ciddi, seviyeli, verimli bir müzakere sonunda hepimizin gönlünü tatmin eden, hepimizin içine ferahlık veren bir kemal noktasına ulaştıralım; ama bunun için kendimize toplandılar da dağıldılar dedirtmeyelim. Buna bizim gönlümüz grup olarak razı değildir. Bu inancımızı, bu hususa gönlümüzün razı olmadığı yolundaki beyanımızı yüce Meclisin paylaşacağı ümidi içindeyiz."* sözleriyle, Cumhuriyet Senatosu Üyesi Niyazi Ünsal ise *"... Bu erteleme işlemi yüce Meclis'ten çıkacak kararı önemli ölçüde gölgeleyecektir. Bu erteleme işi kim ne derse desin, hangi nedene dayanırsa dayansın gerek dünya kamuoyunda gerekse muhatabımız olan ülkelerde, özellikle Yunanistan'da büyük*

³⁹³ Kıbrıslı Rumların Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla kurmuş oldukları örgüt.

³⁹⁴ Armaoğlu, a.g.e., 2016, ss. 712-713.

³⁹⁵ Milliyet, 16 Temmuz 1974, s. 1.

ölçüde istismar edilecektir... Hükümet bu teklifi geri almalıdır. Müzakereler açılmalı, konunun önemine binaen durum görüşülmeli ve Hükümetin istediği yetki, bu Meclisten bu anda ve bu müzakerenin sonunda mutlaka çıkmalıdır.'³⁹⁶ sözleriyle karşı çıkmış olmalarına rağmen toplantı tehir edilmiştir. Darbenin gerçekleşmesinin ardından 18 Temmuz tarihinde İngiliz Başbakanı Harold Wilson ile görüşen Ecevit, görüşmesinde iki garantör devlet olarak Kıbrıs'a ortak müdahalede bulunulmasını önermiştir. Ecevit, İngilizlerin bu öneriye sıcak bakmaması üzerine ABD Dışişleri Bakanı Kissenger'in temsilcisi Sisco ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeden de sonuç çıkmayacağına anlaşılmaması üzerine Savunma ve Dışişleri Bakan Vekili Hasan Esat Işık, İngiltere Dışişleri Bakanı Callagan ile son görüşmeyi gerçekleştirmiştir. Uluslararası platformda Kıbrıs'a müdahale etmeden önce görüşmelerde bulunan Ecevit, görüşmelerin sonunda hiçbir sonuç elde edemeyince yanındakilerle beraber Türkiye'ye dönmüştür. Kissenger'in temsilcisi Sisco, Atina'dan gecikmeli olarak Türkiye'ye gelmiş ve Başbakanlığa gelerek görüşmelere başlamıştır.³⁹⁷ Görüşmelerde Amerika'nın arabuluculuk teklifini reddeden Ecevit, "*Artık beklemeye sabrum yok.*" açıklamasında bulunarak, çok kısa zamanda bu konuda Türkiye'nin birtakım faaliyetlerde bulunacağı göstermiştir.³⁹⁸ Kıbrıs'ta yaşanan olayların savaşı gerektirecek bir duruma gelmesinden dolayı Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 19 Temmuz tarihinde yayımlanan kararname ile seferberlik ilan edilmiş ve başbakanlık yetkili kılınmıştır.³⁹⁹ Bu kararnamenin hemen ardından Ecevit, 20 Temmuz günü saat 16.00'da Başbakanlık Merkezinde Kıbrıs'a çıkarma harekâtının başladığını gazetecilere açıklamıştır. Ecevit yapmış olduğu açıklamada "*... Türkiye'nin bu harekâtının insanlığa, bütün Kıbrıslılara hayırlı olmasını, Allah'ın milletimizi ve bütün insanlığı felaketlerden korumasını dilerim.*" temennisinde bulunmuştur. Aynı gün paraşütçülerimiz, Kıbrıs'a inişlerini gerçekleştirmiş ve bir tane Rum hücumbotu batırılmıştır. Harekâtın başlamasıyla 14 ilde sıkıyönetim uygulamasının başladığı ilan edilmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi(Gizli Oturum)**, Dönem: 13, Cilt: 13/1, Toplantı: 13, Birleşim, 2, 18.07.1974, Oturum: 2, ss. 6-11.

³⁹⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 239.

³⁹⁸ **Hürriyet**, 19 Temmuz 1974, s. 1.

³⁹⁹ **CCA**. 30.18.1.2.317.47.12.

⁴⁰⁰ **Hürriyet**, 20 Temmuz 1974, s. 1.

Harekâtın başladığı sıralarda kamuoyundan çeşitli görüşler ön plana çıkmıştır. 1960 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Türkiye'nin müdahale hakkı olmasına rağmen kamuoyunda bazı kesimler “ *Acaba Türkiye'nin tek başına müdahalesi tehlikeli değil midir? Ya bozguna uğrarsak?*” söylemlerinde bulunmuş, hatta daha da ileri giderek bazı kesimler “ *Bu Ecevit Türkiye'yi felakete sürükleyecek, sonunda Rusların kucağına düşürecek. Zaten maksadı da budur.*” demiştir. Bu tür düşünceleri dolaylı yollardan yazarlar bile olmuştur.⁴⁰¹ Ülke olarak birlik ve dirlik içerisinde kararlılığımızı tüm toplum katmanlarıyla göstermemiz gereken bir dönemde bu tür beyanatlarda veya davranışlarda bulunulmasının iyi niyetli olduğunu düşünmek biraz akıl dışı görünmektedir. Her dönemde hükümetlerin uluslararası veya ulusal alanda bütün vatandaşlarının tam desteğini beklediği dönemler vardır. İşte bu tür durumlarda topyekûn millet olarak kararlı bir şekilde durulması ve görüş veya siyasi parti farkı gözetmeksizin milli menfaatler ön planda tutularak milletçe hareket edilmesi gerekmektedir.

İlhami Soysal, Kıbrıs Buhranının ilk olarak ortaya çıktığı dönemde Amerika'nın Türkiye'nin yapmış olduğu harekâta karşı çıkmasına rağmen ilerleyen süreç içerisinde bu harekâtı desteklemesinin sebebini, “ *Kıbrıs konusunda Amerika, Ecevit Hükümetini, başlangıçtaki ters tutumu dışında desteklemiştir. Kıbrıs'a Türk çıkartması için Amerika yeşil ışık yakmamıştı ama kırmızı ışıkta yakmamıştır. Hiçbir güçlük çıkarmamış, tam tersine, çıkartmadan iki gün önce 6. Filosunun İspanya açıklarında olduğunu, Kıbrıs sularına ancak altı günde varabileceğini açıklamış, Türkiye'ye adeta göz kırpmıştı, altı gün içerisinde ne yaparsan yap diye. Türkiye'ye pek yansımamasına rağmen 20 Temmuz çıkartmasının ilk günlerinde Amerikan basını ve yayın organları Türkiye'nin davranışı lehine müthiş bir destekleme kampanyası açmışlardır. Kıbrıs'ın yeni durumunda Amerika kârlı çıkmıştır. Vaktiyle Kıbrıs eski bağımsız devlet statüsü ile doğrudan Üçüncü Dünyaya bağlı, sola açık ve her zaman Amerika'ya iltifat etmeyen bir politika izliyordu. Kurulacak yeni Kıbrıs Bağımsız Devleti ise fedaratif bir devlet olarak, bloklar dışında kalsa bile, açıktan açığa üçüncü Dünya devletleri safında yer almayacaktı. Taksim de olsa federasyon da olsa,*

⁴⁰¹ Velidedeoğlu, a.g.e., ss. 198-199.

Kıbrıs'ta bundan böyle Amerika'nın etkileri daha fazla olacaktı."⁴⁰² değerlendirmesini de bulunarak açıklamıştır.

Harekâtın sürdüğü dönemde Hürriyet gazetesinin yapmış olduğu haber, Mehmetçiğin Kıbrıs'ta ne için bulunduğunun açıklanması açısından önemlidir. 21 Temmuz tarihli gazetede bu konuyla ilgili "*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türk halkının günlerden beri dizginlenemeyen bir heyecanla beklediği Kıbrıs çıkarması tam bir zaferle sonuçlanmış ve Lefkoşa, Limasol Türk birliklerinin kontrolüne girmiştir. Rumlara beyaz bayrak çektiren asil ve Muzaffer Türk askerleri Rum köyleri tarafından dahi 'Kurtarıcı' olarak karşılanmıştır ve askerlerimiz Rumlara ekmek dağıtmıştır.*" yazılmış, harekâtın uluslararası arenada ki önemini ise "*Şanlı ordumuzun bu muvaffakiyeti dünyada büyük tepki yaratmış ve bir yıldan beri ilk defa Moskova ile Washington arasındaki kırmızı telefon kullanılmıştır.*" haberiyle ortaya çıkarmıştır. Harekâtın başarılı bir şekilde bitmesiyle Ecevit'in sevinci, "*Türk Silahlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Sancar'ı öperek kutlamıştır.*" haberiyle ifade edilmiştir.⁴⁰³

Taraflar arasında süren görüşmelerin sonuç vermesinden sonra 22 Temmuz tarihinde ateşkes sağlanmıştır. 25 Temmuz tarihinde ise Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcileri Kıbrıs buhranına çözüm bulmak amacıyla Cenevre'de toplanmıştır.⁴⁰⁴ Kıbrıs Harekâtı'nın başladığı zamandan ateşkes sağlanana kadar skeri bakımdan yetersiz ve tehlikeli bir durumda olunmasından dolayı ateşkes sağlanmasından sonra Türkiye, Kıbrıs'a 40.000 kişilik kuvvet yığmayı ve bunun yanı sıra 300 tank göndermeyi başarmıştır.⁴⁰⁵ Cenevre Konferansı'nda Yunanistan Dışişleri Bakanı Mavros'un Kıbrıs'ta bulunan Türk ordusunun 22 Temmuz sınırlarına çekilmesini istemesi üzerine konferansa bir süre ara verilmiştir. Türk ordusunun geri çekilme maddesi üzerinde 30 Temmuz'da mutabakat sağlanarak, taraflar ortak bir deklarasyon imzalamıştır. Konferansın ikinci aşaması başlamadan önce taraflar basın mensuplarına birbirlerini suçlayıcı ifadelerde bulunmalarının ardından 8 Ağustos

⁴⁰² Soysal, a.g.e., s. 346.

⁴⁰³ Hürriyet, 21 Temmuz 1974, s.1.

⁴⁰⁴ Hürriyet, 31 Temmuz 1974, s. 1.

⁴⁰⁵ Armaoğlu, a.g.e., 2016, s. 714.

tarihinde İkinci Cenevre Konferansı başlamıştır. Hakikatte Klerides ve Rauf Denктаş soruna çözüm bulmak amacıyla bir araya gelmiş olmalarına rağmen gerçekleştirmiş oldukları görüşmeden bir sonuç elde edilememiştir. Görüşmelerin sonuçsuz kalmasından sonra Türkiye, Kıbrıs buhranına çözüm bulmak amacıyla ikinci planını, altı kantonlu veya iki bölgeyi federatif sistem olarak açıklamıştır. Planın görüşülmesi için 36-48 saatlik bir süre talep edilmiş olmasına rağmen Yunan ve Kıbrıs Rum tarafının plan konusunda herhangi bir yanıt vermemesinden dolayı toplantıdan sonuç alınamamıştır.⁴⁰⁶

3.1.1.2. II. Barış Harekâtı

İkinci barış harekâtı başlamadan önce Kıbrıs konusunda Amerika'nın zamana göre tutum farklılığı yaşamasının nedenini göstermesi açısından İlhami Soysal'ın yazdıkları önem arz etmektedir. Soysal, yazısında Amerika'nın tutumuyla ilgili olarak bir haberden şu şekilde bahsetmektedir: *“12 Ağustos tarihinde yayınlanmış olan Doğu Akdeniz bölgesinin güvenliğiyle ilgili bir haberdir. Türk basınına haber, İngilizlerin Daily Express Gazetesinden yansımıştır. Oraya da daha güvenilir bir kaynak olan Observer'den ve Amerikaluların en ciddi havacılık dergisi Aviation Week and Space Technology'den. Haber özetle şöyleydi: 15 Temmuz Sampson darbesine kadar bağımsız ve üçüncü dünyada yer almış, yani antlaşmalar dışı tarafsız bir ülke olarak bilinen Kıbrıs'ta İngiliz askeri üs ve tesislerinin dışında Lefkoşa yakınlarında, Beşparmak Dağları üzerinde, içinde 300 kadar Amerikan askerinin çalıştığı, bir gizli radar üssü varmış. 20 Temmuz tarihinde Kıbrıs'a karşı barış harekâtı başladığında, Amerikalılar, İngilizlerden bu üssün Türklere karşı korunmasını istemişler, korunması tehlikeye girdiği ve varlığının anlaşıldığı anda da buranın boşaltulmasını ve 6. Filodan kalkacak uçaklarla bombalanarak yok edilmesi, hiçbir iz bırakılmaması gerekeceğini İngiliz Genelkurmayına bildirmişler. Bu üs gerektiğinde İsrail'i, gerektiğinde Yunanistan'ı korumak, gerektiğinde Anglo Sakson Emperyalizmine karşı çıkan milliyetçi Arap dünyasını ezmek yok etmek için mi? Yoksa bir noktada, Türkiye de ulusal onuru korumak için eyleme geçerse, onu da gizlice ve sinsice vurmak, hiç değilse denetlemek için mi? Nitekim bu haber memleketimizde pek fazla*

⁴⁰⁶ Çavdar, a.g.e., ss. 241-242.

önemsenmemiştir.'⁴⁰⁷ açıklamasında bulunmuştur. Amerika'nın Kıbrıs Harekâtı için ilk olarak destek vermesi, Adanın büyük bir kısmının Türk ordusunun hâkimiyetine girmesinden sonra ise Türkiye aleyhtarı bir tutum sergilemesinin sebebi Soysal'ın da ifade ettiği gibi tamamen çıkar odaklıdır.

Görüşmelerin istenildiği şekilde sürmemesi üzerine II. Barış Harekâtı yapılması düşünülmeye başlanmıştır. Fakat dönemin başbakanı Ecevit, I. Barış Harekâtı'nda askeri operasyon konusunda kararlılık gösterirken II. Barış Harekâtı'nda kararlı bir tavır sergilememiştir. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan ve ordunun müdahaleyi genişletme baskısı Ecevit'in kararsız tavrını değiştirmesinde etkili olmuştur.⁴⁰⁸ Yunanistan NATO'dan çekilmiş ve bununla beraber Türkiye, II. Barış Harekâtı'nı başlatmıştır. II. Barış Harekâtının başlamasıyla ilgili açıklama yapan Ecevit, "*Görüşmelerin hiçbir faydasını görmedik. Yunanistan son barış teklifimizi de reddetti.*" demiştir. Harekâtın başlamasıyla birlikte ilk olarak Kıbrıs Rum Radyosu ve Muhafız Gücü Karargâhı tahrip edilmiştir. Türk ordusu adada engel tanımadan ilerlemeye devam ederken Yunanistan ise savaş hazırlığına başlamıştır.⁴⁰⁹ 3 gün savaşının başarıyla bitmesinin ardından II. Barış Harekâtı'nın son gününde Lefke ve Omorfo'nun alınmasının ardından Klerides ve bakanları Lefkoşa'dan kaçmak zorunda kalmıştır.⁴¹⁰

3.1.1.3. Barış Harekâtına Devletlerin Tepkisi

I. Barış Harekâtı hukuki müdahale mahiyetinde olduğu düşünüldüğünden dolayı herhangi bir tepki ile karşılaşmamış olmasına rağmen II. Barış Harekâtı toprak iktisabı ve işgal olarak düşünüldüğünden dolayı Dünya kamuoyunda Türkiye aleyhine bir tavır oluşmasına sebep olmuştur. Uzun bir süredir Rumlar tarafından işlenen cinayetleri ve Rum saldırılarını Dünya kamuoyu görmezden gelmiştir. Taraflardan biri olan Yunanistan hesaba katılmaz ise II. Barış Harekâtı'na en sert tepki Amerika ve Sovyet Rusya'dan gelmiştir.⁴¹¹ Tam bu süreçte Kongre Kütüphanesi tarafından Kıbrıs

⁴⁰⁷ Soysal, **a.g.e.**, ss. 350-351.

⁴⁰⁸ Balcı, **a.g.e.**, s. 136.

⁴⁰⁹ **Hürriyet**, 14 Ağustos 1974, s. 1.

⁴¹⁰ **Milliyet**, 17 Ağustos 1974, s. 1.

⁴¹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, 2016, ss. 716-717.

Harekâtı'nda kullanılan silahların meşruiyeti hakkında bir araştırma yapılmış ve yayınlanmıştır. 1961 tarihli Dış Yardım Yasası'nın 502 ve 505/d bölümlerine göre Türkiye'nin Amerikan silahlarını Kıbrıs Harekâtı'nda kullanması Amerikan yasalarının ihlali anlamına geldiği öne sürülmüştür. ABD, Ford ve Kissinger'in bütün direnişlerine rağmen, gün geçtikçe artan Kongre ve kamuoyu baskısı karşısında hareketsiz kalma şansı kalmamasından ve 17 Aralık'ta Senato'da 43'e karşı 49 ve Temsilciler Meclisinde 189'a karşı 209 oydan dolayı Başkan Ford, 30 Aralık 1974'te 5 Şubat'a kadar ambargonun başlatılmasını isteyen kararları onaylayarak yasalaştırmıştır.⁴¹² Özellikle II. Barış Harekâtı'nın Türkiye lehine sonuçlanmış olması Türkiye'nin dış ilişkilerini önemli bir şekilde etkilemiştir. Amerika'nın Türkiye'ye yapılan askeri yardımları askıya alması üzerine Türkiye de karşılık olarak Türkiye topraklarında ABD'ye sağlanan askeri kolaylıkları önemli ölçüde kısmıştır. Amerika'nın ambargo kararı almasıyla sonuçlanan Kıbrıs Harekâtı, Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar devam eden çatışmalara sebep olmuş ve NATO'nun güney kanadını büyük ölçüde zayıflatmıştır.⁴¹³ 1974 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın Amerikan yardımının kesilmesi sonucunda dönemin başbakanı Ecevit'ten “*Acil bir ödenek için Başbakanlık'ın örtülü ödeneğinden birkaç milyon istemesi*” sonucunda Ecevit, “*Bu paranın ne için istendiğini*” sormuş ve Genelkurmay Başkanı'ndan almış olduğu cevap ise “*Özel Harp Dairesi için istiyoruz.*” olmuştur. Ecevit'in “*Şimdiye kadar bu dairenin giderleri nereden karşılanıyordu?*” sorusuna ise verilen cevap “*Gizli ödenekle ABD tarafından*”⁴¹⁴ olmuştur.

İlhami Soysal, Amerika'nın II. Barış Harekâtı'na kadar yapmış olduğu askeri yardımların aslında yardım mahiyetinde olmadığını, yardım adı altında gönderilen askeri malzemelerin parasının Türkiye tarafından fazlasıyla ödendiğini yazısında şu şekilde ifade etmiştir: “*Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve Dışişleri Bakanı ise, Amerikan Senatosunun aldığı bu karara karşı olduklarını söylüyorlar. Müttefikimiz Türkiye'ye yardımı kestirmeyiz, o bizim has dostumuzdur diyorlar. Bilinmesi gereken*

⁴¹² Oran, a.g.e., 2016, s. 706.

⁴¹³ Hale, a.g.e., 2014, s. 264.

⁴¹⁴ Ganser, a.g.e., s. 412.

şeylerden birincisi, Amerikalıların dost ve müttefik diye geçindikleri ülkelere yardım adı altında gönderdiği hurdaların, aslında bir yardım olmadığı, bedelinin kat kat bunları alan ülkeler tarafından ödendiğidir. (Cumhurbaşkanı Korutürk, Ecevit'i ikinci kez hükümeti kurmakla görevlendirdiği gün vermiş olduğu demeçte bu konuya açıklık getirmiştir.) Bilinmesi gereken ikinci şey, Amerika'nın ekonomik yapısı gereği, ürettiklerini elinden çıkarmak ve bunları mutlaka birilerine vermek zorunda olduğudur.''⁴¹⁵ yazısıyla ifade etmiştir. Amerika'nın ambargo kararının aslında bir oyun olduğunu ise, "Amerika, Türkiye'yi dize getirmek için bir yandan silah göndermeyi keserken öte yandan bir başka uydusundan yani Almanya'dan Türkiye'ye silah gönderilmesi aslında bu silah yardımının bir tezgâh olduğunun kanıtıdır.'" ⁴¹⁶ cümleleriyle ifade etmiştir.

Sovyet Rusya, Kıbrıs'ta darbenin gerçekleşmesinden sonra sert tepki göstermiş hatta Makarios hükümetinden başka hükümet tanımayacağını açıkça ilan etmiştir. Türkiye'nin başlatmış olduğu Kıbrıs Harekâtı'na ise adada darbe gerçekleşmeden önceki hukuki ve idari statünün tekrar yerleşeceğini ve bununla birlikte Makarios'un tekrar adaya döneceğini düşünerek herhangi bir tepki göstermemiş ve bu harekâtı anlayışla karşılamıştır. Fakat II. Barış Harekâtı'nın başlaması ve Yunanistan'ın NATO'dan çekilmesi Sovyet Rusya'nın gerek Kıbrıs Harekâtı'nda Türkiye'ye karşı tutumunda gerekse Kıbrıs politikasında önemli bir değişikliğe sebep olmuştur. Makarios'un adanın NATO üssü haline gelmesini engellediğini düşünen Sovyet Rusya, II. Barış Harekâtı'yla birlikte Türkiye'nin adanın üçte birinde kontrolü ele geçirmesini adanın NATO üssü haline gelmesi olarak düşünmesinden dolayı sert tepki göstermiştir.⁴¹⁷

Kıbrıs Harekâtı'nda Amerika'nın devam eden sert tepkisine Türkiye, 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilan ederek karşılık vermiştir. Kıbrıs'ın yönetim biçimi 14 Şubat tarihinden itibaren değişmiş ve Kıbrıs federe bir devlet olmuştur. Kıbrıs Adası'nın Türk yönetimindeki kısmı ise kurulmuş olan federe devlet içinde 'Kıbrıs Türk Cumhuriyeti' adını almış ve Rauf Denктаş, Kıbrıs Türk

⁴¹⁵ Soysal, a.g.e., ss. 354-355.

⁴¹⁶ a.g.e., s. 372.

⁴¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., 2016, s. 717.

Cumhuriyeti'nin ilk başkanı olmuştur.⁴¹⁸ Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Rumlar ile devam eden görüşmeler sonuçsuz kalınca Türkiye bir hamle daha yaparak 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler ABD'nin 26 Eylül 1978 tarihine kadar sürdürmüş olduğu silah ambargosuna ve Ermenilerin ASALA örgütü ile 1975 yılında Türk hariciyecilerine karşı birçoğu faili meçhul kalan suikast kampanyasını başlatmasına sebep olmuştur. Ermenilerin başlatmış olduğu suikastlar neticesinde 34 dışişleri görevlisi öldürülmüş ve 10 dışişleri görevlisi ise yaralanmıştır. ASALA⁴¹⁹ son olarak Paris'teki Orly Havaalanı'nda THY yolcuları arasında bir bomba patlatarak eylem gerçekleştirmiş, bu eylem neticesinde bazı Fransızlar dâhil 8 kişi ölmüştür. Bu eylemin sorumlularının yakalanmasının ardından ASALA'nın gerçekleştirmiş olduğu suikast ve eylem kampanyası bir anda durmuştur.⁴²⁰

Kıbrıs Harekâtı'nın başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde Ecevit'ten daha çok üzerinde durulması gereken kişi hakikatte dönemin cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'tür. Korutürk'ün Ali Baransel ile gerçekleştirmiş olduğu sohbette Baransel'e, *“Yapı itibariyle ön planda olmayı, kendimden söz ettirmeyi pek sevmem. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başarısının paylaşımı konusunda, o günlerde Sayın Ecevit ve Sayın Erbakan'ın basın önündeki mücadelesini hazin bir gülümseme ve ibretle takip ettim. Basınla ilişkileri nedeniyle bu konuda Sayın Ecevit, daha çok ön plana çıktı. Hatta Barış Harekâtının bir numaralı kahramanı ilan edildi. Aylarca bu durum birçok gazete sayfalarında tefrikalar halinde yayınlandı. İşin aslına bakılırsa, Kıbrıs Harekâtının zaruretini ben başından beri savundum. Hatta konunun görüşüldüğü son Milli Güvenlik Kurulu toplantısında da hükümeti yüreklendirdim ve tam destek verdim.”*⁴²¹ demiştir. Konuşmadan da anlaşılacağı üzere Korutürk, hükümete bu harekâta tam destek vermiş ve hükümetin korkusuzca harekate başlamasını sağlamış ama kişiliği gereği arka planda kalmayı seçmiştir. Kıbrıs Harekâtı süresince temkinli davranan CHP'den farklı olarak adanın tamamen işgal edilmesi yanlısı olan MSP,

⁴¹⁸ **Akşam**, 14 Şubat 1975, s. 1.

⁴¹⁹ Ermeni Terör Örgütü.

⁴²⁰ Akşin, **a.g.e.**, 2013, ss. 270-271.

⁴²¹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, ss. 245-246.

harekâtın ardından Ecevit'in büyük oranda prestij kazanması karşısında Kıbrıs Harekâtını kendisinin başlattığını ileri sürmüştür.⁴²²

Kıbrıs Harekâtı'nın başarılı bir şekilde sonuçlandırılmış olması Ecevit'in hızla azalan popülaritesini büyük oranda arttırmıştır. Yükselen popülaritesine güvenen Ecevit, koalisyonu sonlandırarak genel seçime gitmek amacıyla MSP'li ortaklarını kamuoyunda sürekli olarak aşağılamayla başlamıştır. Bu süreç, Ecevit'in 13 Eylül'de gerçekleştireceği İskandinavya ziyaretinde koalisyonu sonlandırmak için eline geçen bir fırsatı değerlendirmesiyle sonlanmıştır. Ecevit'in İskandinavya ülkelerine resmi ziyaretinde Devlet Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu'nun kendisine vekâlet edeceğini duyurmasına Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Ecevit'in ziyaretini onaylayan kararnameyi imzalamama karşılığında bulunması Ecevit'e aradığı fırsatı vermiştir.⁴²³ Kıbrıs Harekâtı ve devlet radyosu ile televizyonuna partizan atamalar yapmasıyla da daha fazla yükseltmiş olduğu popülaritesine güvenen Ecevit, kurulduğu andan itibaren anlaşmazlıklarının sürekli olarak devam ettiği koalisyonu dağıtmaya karar vermiştir. Koalisyonun dağılmasıyla ortaya çıkacak krizin ise seçimlerin yenilenmesine sebep olacağı düşüncesiyle başbakanlıktan istifa etmiştir.⁴²⁴

3.2. MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ

3.2.1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Bir hükümet boşluğu oluşmaması için o dönemdeki siyasi teamüle göre yeni hükümet kuruluncaya kadar istifa eden hükümetin görevini sürdürmesi gerekirdi. Fakat Ecevit, tüm partileri erken seçime zorlamak amacıyla yeni hükümetin kurulmasını makul bir süre bekleyeceğini bu süre zarfında hükümet kurulmazsa bakanlıkları boşaltacağını ilan etmiştir.⁴²⁵ Parti liderleri yaklaşık 4,5 ay boyunca bir hükümet kurmak için görüşmeleri sürdürdüler. Kontenjan Senatörü Sadi Irmak, hükümet bunalımının sürdüğü dönemde Cumhuriyetçi Güven Partisi ve partisiz

⁴²² Karpat, **a.g.e.**, 2016, s. 207.

⁴²³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 340.

⁴²⁴ Karpat, **a.g.e.**, 2010, s. 262.

⁴²⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 242.

teknokratlardan oluşan bir ara hükümet oluşturdu.⁴²⁶ Sadi Irmak'ın hazırlamış olduğu bakanlar kurulu listesinin güvenoyu alamayacağı en baştan belli olmasına rağmen Sadi Irmak, 17 Kasım 1974 tarihinde Korutürk tarafından başbakanlığa atanmıştır.⁴²⁷ İstikrarlı bir ortamın işlerine yaramayacağını bilmelerinden dolayı hem Ecevit'in hem de Demirel'in Sadi Irmak hükümetini desteklemeyeceği belliydi. Ecevit, Kıbrıs Harekâtı'nda artmış olan popüleritesini kullanarak tek başına hükümet kuracağını düşünmesinden dolayı olabildiğince erken bir seçim arzuluyorken, Demirel'in seçimin olabildiğince gecikmesini istemesinin sebebi kendi başkanlığında bir sağ koalisyon kurmak istemesidir. Demirel'in parti içerisindeki muhafazakâr rakipleri 21 Ekim 1974 tarihinde toplanacak olan Adalet Partisi yedinci kongresinde parti liderinin değişeceğini veya hiç olmazsa Demirel'in parti üzerindeki hâkimiyetinin zayıflayabileceğini ummuşlardı. Bütün bu umutlara rağmen toplanan kongrede Demirel bütün meydan okumaların üstesinden gelerek gücünü arttırmıştır. Bu sebeplerden dolayı Başbakan Sadi Irmak, hükümet programını meclisin güvenoyuna sunduğunda yalnızca 17 güvenoyu almıştır. Irmak Hükümeti'nin güvenoyu alamaması üzerine Sadi Irmak 29 Kasım tarihinde istifa etmiştir. Korutürk, yeni bir hükümet kurulana kadar Irmak'ın görevine devam etmesini istemiş ve 31 Mart 1975 tarihine kadar ülkeyi Irmak Hükümeti yönetmiştir.⁴²⁸ Yaşanan hükümet bunalımı üzerine mecliste konuşma yapan Alparslan Türkeş, konuşmasında “ *Meclise dayalı hükümet kurulamıyor, istifa etmiş olan Hükümet, yeni hükümet kuruluncaya kadar hizmeti sürdürmüyor. Sayın Cumhurbaşkanı'nın görevlendirdiği Hükümete oy verilmiyor peki çıkış yolu? Ben memleketimizin, meclisimizin böyle bir noktaya getirilmesinden çok üzüntülüymüm ve bunu memleketimiz için de, demokrasimiz için de çok mahzurlu sayıyorum.*”⁴²⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, yapmış olduğu değerlendirmede “ *Millî Cephe veya Sağ koalisyon kurmak, ancak AP, DP, CGP ve MSP arasında mümkün olabilecektir, eğer olursa tabî! Olur mu, olmaz mı? Onu kestiremem. Fakat*

⁴²⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 267.

⁴²⁷ Akşin, , **a.g.e.**, 2005, s. 273.

⁴²⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 341.

⁴²⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 4, Cilt: 7, Toplantı: 2, Birleşim 10, 27.11.1974, Oturum: 1, s. 223.

*kestirebildiğim bir şey varsa, o da; hükümet bunalımının bir rejim bunalımına doğru yozlaşması halinde ülkede kendiliğinden bir politika boşluğu doğacağı ve böyle boşlukları doldurmak için bazı kişiler veya çevrelerin kendilerini yetenekli görmeye başlayacağıdır. Bu ise şiddetin, ardından da sonu nereye varacağı asla kestirilemeyen bir anarşinin başlangıcı demektir'*⁴³⁰ yazmıştır. Velidedeoğlu'nun yazısında üzerinde durmuş olduğu konunun bir süre sonra gerçekleşeceği görülecektir.

Celal Bayar ve Ferruh Bozbeyli'nin Haziran ve Temmuz 1974'te önermiş olduğu Milliyetçi Cephe kurma fikrini o dönemin şartlarına göre reddetmiş olan Demirel, zaman ilerledikçe kendi başına hükümet kurabilmesinin zor olduğunu anlamasından dolayı bu fikre sıcak bakmaya başlamıştır. Milliyetçi Cephe Hükümeti, ilk bakışta 1957 yılının Vatan Cephesi'nin temsil ettiği kutuplaşma siyasetini çağrıştırması açısından önemlidir. Milliyetçi Cephe, CHP'yi azınlık partisi olarak pasifize etmek ve sağ kanat partilerine ise baskı yapmak amacıyla düşünülmüş bir fikirdir. 12 Aralık tarihinde Milliyetçi Cephe kurma önerisini yazılı olarak ileten Demirel, Demokratik Parti hariç diğer partilerden olumlu yanıt almıştır. DP'siz bir Milliyetçi Cephe hükümetinin mecliste çoğunluğu sağlayamayacağını bilmesinden dolayı, parçalanması için biraz zamana ihtiyacı olduğunu düşündükleri DP'nin parçalanmasını beklemek zorunda kalmışlardır.⁴³¹

Dört partinin genel başkanlarının 18 Aralık tarihinde yapmış oldukları toplantı sonucunda beraber çalışacakları bir bildiri ile ilan edilmiştir. Turhan Feyzioğlu tarafından okunan bildiri de, *"Türk milletini, kaderde, kıvançta ve tasada bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan milletimizin milli birlik ruhu içinde yüceltilmesini amaç bilen Türk Milliyetçiliği, ilham kaynağımızdır. Milli bütünlüğünü iç kavgalarla yok etmek isteyen her türlü yıkıcı faaliyetin karşısındayız. Milli ve manevi değerlere bağlı ve saygılıyız. Hür demokratik rejimi insan haysiyetine uygun yegâne idare şekli sayıyoruz. Türkiye Cumhuriyeti ve hür demokratik komünizmin ve her türlü yıkıcı akımın saldırısına karşı azimle savunmaya kararlıyız. Milletimizi her türlü dikta, istibdat, baskı ve tahakküm tehdidinden de; yoksulluk, darlık ve fakirlikten de kurtarmak ortak hedefimizdir. Türkiye'nin hür ve demokratik bir rejim içinde dengeli bir karma ekonomi sistemi ile kalkınacağı inancındayız. Artan*

⁴³⁰ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 130.

⁴³¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 342.

nüfusumuza iş sahaları açılması için hızlı sanayileşmeyi, vazgeçilmez milli hedef sayıyoruz. Yatırım hevesini arttırmak kararındayız. Kanun hâkimiyetine ve vatandaşların anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerin, mülkiyet hakkına, meşru kazanca, sosyal adalet ve güvenliğe saygılı bir görüşle kalkınma hedeflerine ulaşacağı inancındayız. Kalkınma, aşırı sol sloganları ile kanun dışı eylemlerle, taklitçilikle, yağma teşvikçiliği yapılarak ve yurttaşın güven duygusu ve çalışma şevki yok edilerek gerçekleşmez. Sosyalist devlet macerasının, hürriyetleri yok edeceğini, yurttaşlarımızın insan haysiyetine, uygun ve mutlu şekilde yaşamalarını imkânsız hale getireceğini bildiğimiz için sosyalist devlet kurma heveslerinin kesinlikle karşısındayız. Bütün milliyetçilerin aynı hedefler etrafında toplanacağına eminiz.’’ denilmiştir. Feyzioğlu tarafından okunan bu bildiri ile Milliyetçi Cephe hükümeti fikrinin temelleri atılmıştır.⁴³²

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından 19 Mart 1975’te CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’e hükümeti kurma görevinin verilmesi, hükümet bunalımının ortadan kaldırılmasının istenmesi amacıyla olmasına rağmen bu teklif erken seçim isteyen Ecevit tarafından kabul edilmemiştir. Ecevit’in hükümet kurma görevini kabul etmemesinin ardından Korutürk, hükümet kurma görevini Demirel’e vermiştir.⁴³³ Sadettin Bilgiç’in başında olduğu 9 milletvekilinin 28 Mart’ta Demokratik Parti’den istifa etmelerine kadar hükümet kurulamamıştır. DP’li milletvekillerinin partilerinden istifa edip Milliyetçi Cephe hükümetini desteklemeleriyle Meclis’te 228 sandalyelik bir çoğunluğa ulaşılmış ve yeni merkez sağ koalisyon bu milletvekillerinin desteğiyle kurulmuştur.⁴³⁴ Koalisyonun Milliyetçi Cephe olarak adlandırılması üzerine Ecevit, koalisyon hükümetine bu ismin verilmesinin sağcı komplo olduğunu ilan etmiştir.⁴³⁵ I. Milliyetçi Cephe’nin kurulmasının ardından Fahri Korutürk, kaygılarını içeren konuşmasında, “ Demirel, Erbakan, Feyzioğlu ve Türkeş bir arada nasıl çalışacaklar doğrusu merak ediyorum. Düşünebiliyor musunuz; Atatürk’ün arkasına sığınan ve o yüce insanın pazarlamasını yapan Feyzioğlu, Atatürk’ü inkâr eden, örümcek kafalı Erbakan, 27 Mayıs’ta DP iktidarına son veren askeri harekâtın önde gelen

⁴³² Türker Akıncı, *Birinci Milliyetçi Hükümeti ve İzmir Basını*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010, ss. 19-20.

⁴³³ a.g.t. , s. 42.

⁴³⁴ Hale, a.g.e., 2014, s. 267.

⁴³⁵ Karpat, a.g.e., 2010, s. 262.

isimlerinden *Türkeş ve DP'nin mirasına sahip çıkan ve bu harekâtı kınayan Demirel. Demokrasiyi bu tür kaypak zihniyet sahiplerinin yıpratacağından endişe duyuyorum.*'⁴³⁶ değerlendirmesinde bulunması ortaklığın beklenildiği şekilde işlemeyeceğinin en açık göstergesi olması açısından önemlidir.

Uğur Mumcu ise koalisyonun aslında beklenildiği şekilde memlekette sürmekte olan sorunlara çözüm getiremeyeceğini, “ *O günlerde can- ciğer kuzu sarması olan bu parti liderleri ve bunların altındaki lidercikleri, koalisyon görüşmeleri başlamadan önce birbirlerinin gözlerini oymak için uğraşıyorlardı; şimdi sözde devletimizi parçalamamak milletimizi bölmek için milli birlik ve beraberlik ruhu içerisinde bir cephenin karagahında saf saf dizilmişlerdir.*”⁴³⁷ değerlendirmesinde bulunarak ifade etmiştir. Demirel, 1973 genel seçimlerinde 28 Eylül 1973 günü Trabzon'da yapmış olduğu konuşmada, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış olan partilerin yeniden kurulamaması için gerekli olan yasal tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir. Demirel'in yapmış olduğu bu konuşmada okları çevirmiş olduğu parti MSP olmasına rağmen koalisyon hükümeti kurulduktan sonra bu beyanda bulunmadığını iddia etmiştir.⁴³⁸

Kurulacak olan koalisyon hükümetinin sorunlara kalıcı çözümler getiremeyeceği ve cepheleşmenin ülkede olumsuz sonuçlara sebebiyet vereceği açıkça görülmekteydi. Dönemin MHP yönetim kurulunun etkin üyelerinden biri olan Taha Akyol, sola karşı cepheleşmenin hata olduğunu, “ *MC kurulurken bütün Türkiye'nin partisi olma, tansiyonu düşürmek gibi bir rasyonellikle değil, Ecevit ile birlikte yükselen solu durdurmak, solun karşısında bir baraj oluşturmak gibi negatif bir duyguyla kurulmuştur. Dolayısıyla yükselen solun peşindeki milyonlar bu hükümeti kendisine karşı düşman olarak görmüştür. MC'nin temel hatası cephe olmasıydı. Cephe mantığı ile hareket etmesiydi.*”⁴³⁹ sözleriyle en açık bir şekilde ifade etmiştir.

Demirel, AP'li 16, MSP'li 8, CGP'li 4 ve MHP'li 2 bakandan oluşturduğu Milliyetçi Cephe hükümetini açıklamıştır.⁴⁴⁰ Milliyetçi Cephe hükümetinin kutuplaşma siyaseti güdeceği adından ve koalisyon hükümetinde 3 milletvekili olan

⁴³⁶ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 254.

⁴³⁷ Mumcu, **a.g.e.**, s. 3.

⁴³⁸ **a.g.e.**, ss. 12-13.

⁴³⁹ Birand, **a.g.e.**, 1999, s. 47.

⁴⁴⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 336.

MHP'ye iki bakanlık verilmiş olmasından açıkça anlaşılmaktaydı. Kurulan yeni hükümetin adının Milliyetçi Cephe olması Vatan Cephesi'ni çağrıştırmakta ve aslında bu cephe hükümetine katılmayanları şüphe altına sokmak amacını sezdirmektedir.⁴⁴¹ Milliyetçi Cephe hükümeti kurulduktan sonra muhaliflerin hangi düşüncede olduğuna bakmaksızın, hem sağ düşüncede olanları hem de sol düşüncede olanları vatandaş değil vatansız, vatan haini, komünist ilan edilmiştir. Bu eğilimde olanlara göre Milliyetçi Cephe hükümeti mademki kendisine '*milli*' nitelemesini takmıştır; bu cepheye katılmayan herkes düşüncesine göre ayırım yapmaksızın '*gayri millidir*' komünisttir.⁴⁴²

Milliyetçi Cephe hükümeti kurulduktan sonra aslında en ilginç görülen durum koalisyon hükümetinde üç milletvekili olan MHP'ye iki bakanlık verilmesiydi. Milletvekili oranına göre bakanlık verilmemiş olmasıyla bir nevi ülkücü ideoloji iktidara gelmiştir. Bu sayede Milliyetçi Cephe'nin iktidarda kaldığı süre zarfında MHP ve MSP'nin radikal olarak nitelendirilebilecek olan kadroları kamu hizmet alanında kadrolaşma fırsatı bulmuştur. Özellikle MC hükümeti döneminde ülkücü gençlik örgütünün üniversitelere yönelik kanlı saldırıları tırmanışa geçmiştir. Bu saldırılarda ölen veya yaralananların sayısının gün geçtikçe artmasıyla faşizm kendini hissettirmeye başlamış ve daha önce görülmediği ölçüde tırmanışa geçmiştir.⁴⁴³

Sadece Milliyetçi Hareket Partisi tarafından yapılması beklenen iki görev bulunmaktadır. Bu görevlerden ilki, sola, işçi hareketlerine ve sol ideolojinin hâkim olduğu mesleki örgütlenmelere saldırarak solun hükümet tarafından tehdit edici olarak görülen yükselişini önlemektir. İkinci görevi ise, Türkiye'de dışarıdan müdahaleyi gerektirecek şekilde istikrarsız bir ortam yaratarak solu ve işçi hareketini tamamen ortadan kaldıracak bir ortama zemin hazırlamaktır. MHP, birinci görevine Milliyetçi Cephe hükümetinin başa geldiği günden itibaren başlamış ve günden güne artan eylemleriyle bu görevini tam manasıyla yerine getirmiştir. İkinci görevini ise Ocak 1978'de CHP'nin iktidar oluşunun ardından yerine getirmeye başlamıştır.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Akşin, , **a.g.e.**, 2013, s. 271.

⁴⁴² Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁴³ Çavdar, **a.g.e.**, s. 243.

⁴⁴⁴ Aydınoğlu, **a.g.e.**, s. 404.

Ecevit'in istifasının ardından başlamış olan hükümet bunalımı Türkiye'nin siyasi tarihinde eşi görülmemiş derecede uzun sürmüştür. 213 gün sürmüş olan hükümet bunalımı sonucunda kurulmuş olan Milliyetçi Cephe hükümeti ise uzun süreli bir istikrar sağlayacak gibi görünmüyordu. Bahsedildiği üzere MC hükümeti DP'den istifa edilen milletvekillerinin vermiş olduğu destekle kurulmuştur. Hükümet, hiçbir parti disiplinine bağlı olmayan ve kişisel çıkarları uğruna bir partiden diğer partiye geçen bağımsızların oylarıyla ayakta durmaktaydı. Hükümet ilan edilirken bile DP'den istifa etmiş olan dört bağımsız milletvekili hükümet programının Atatürk ilkelerine uygun olmadığı takdirde hükümete güvenoyu vermeyeceklerini ilan etmiştir.⁴⁴⁵ Koalisyon ortaklarından olan küçük partileri hükümette tutan sebep ise koalisyondan ayrılmaları halinde bu ayrılmanın bir erken seçime sebep olacağı korkusudur. Demirel ve Ecevit'in erken seçim konusunda anlaşılabilecekleri endişesi küçük partileri o an için Demirel ile aynı safta tutuyordu.⁴⁴⁶

Demirel'in hükümet programını meclise sunmasının ardından 12 Nisan tarihinde oylama yapılmıştır. TBMM'nin 446 milletvekilinden 442'sinin katıldığı oylamada, 222 kabul, 218 red ve 2 çekimser oy ile hükümet güvenoyu almıştır.⁴⁴⁷ MC hükümeti, hükümet programında kullanmış olduğu seçmenle ilişkileri güçlendirecek olan reformları CHP'nin programından almıştır. İlerleyen süreçte seçmenleri Milliyetçi Cephe hükümetine karşı meylettirecek en önemli oy kapanı ise Demirel'in suni gübre fiyatlarını düşüreceğini vaat etmesidir. Üstelik bu vaadini gerçekleştirmek için fazla beklemeyen Demirel, 19 Nisan tarihinde hükümetin çeşitli tipte suni gübrelerin fiyatlarını kilo başına 43 ile 154 kuruş arasında indirdiğini açıklamıştır. Hükümet programında dış politika ile ilgili kısımda ise Kıbrıs sorununda iki kısımlı bağımsız federal devlet fikrinin savunulmaya devam edileceğini, Türkiye'nin Ege'deki haklarını Yunanistan'a ödün verilmeden istikrarlı bir şekilde savunulacağı vaadinde bulunmuştur. Bunların yanı sıra Türkiye'nin NATO üyeliğinin devam edeceğini ve ABD'nin uygulamaya koymuş olduğu silah ambargosu kaldırılmadığı takdirde ABD ile ilişkilerin yeniden değerlendirileceği açıklanmıştır.⁴⁴⁸ Başbakan

⁴⁴⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s. 344.

⁴⁴⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 268.

⁴⁴⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 346. Güven oylamasında oylamaya katılmayan dört milletvekilini Milliyetçi Cephe hükümeti taraftarlarının kaçırıp zorla alıkoyduğuna dair suçlamalar bulunmaktadır. **a.g.e.**, s. 346.

⁴⁴⁸ Ahmad, **a.g.e.**, s. 345.

Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş hükümetin güvenoyu aldığı gün yapmış olduğu toplantıda ” *Türkiye bir avuç CHP’li ve onun lideri Ecevit’in şahsi kaptisleri ile karanlıklara götürülemez. Ecevit’i iftiracılıktan vazgeçmeye davet ediyorum.*”⁴⁴⁹ açıklamasında bulunarak Ecevit’i ağır bir şekilde iftiracılıkla suçlamıştır.

Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasında şahsi menfaatlerin olduğunu iddia eden Uğur Mumcu, bu konu hakkındaki yazısında, “ *Milliyetçi Cephe partileri, Millet Meclisi’nden güvenoyu aldıktan sonra hemen icraatlara girişti. İlk icraatı ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nda başladı. Bakanlık İdari İşler Başkanı Sami Güven evinden çağrılarak, kendisine görevinden alındığı bildirildi. Bir sonraki gün ise, Müsteşar Teoman Köprülüler’in de görevini bir başkasına terk etmesi istendi. Milliyetçi Cephe partilerini desteklemek için partisinden istifa eden bazı milletvekillerinin benzin istasyonu sahibi oldukları ve tam da o günlerde devletten kredi almak için Enerji Bakanlığı merdivenlerini tırmandıklarını söylenirse, vatan-millet edebiyatının arkasında ne olduğu en açık bir şekilde ortaya koyulmuş olur.*”⁴⁵⁰ yazmıştır.

Bu konudaki örnekleri çoğaltan Mumcu, bir başka yazısında, “*Demokratik Parti Ordu milletvekiliyken, Milliyetçi Cepheyi desteklemek için partisinden ayrılan Ata Bodur’un oğlunun işlettiği benzin istasyonu için Petrol Ofisine başvurulur. Kurul ise bu istemi, 27 Mart 1975 günü 18/11 sayılı kararıyla reddedilmiştir. Milliyetçi Cephe’ye güvenoyu vermek için partisinden ayrılan DP milletvekili Ata Bodur’un işleri bundan sonra düzelir. Benzin istasyonu, aylığı 17.500 liradan, 15 yıllığına kiraya verilir. Senato üçte bir yenileme seçiminden sonra bu yönetim kurulunda da, küçük bir değişiklik yapıldı. DP’den istifa ederek AP’ye giren, Trabzon senatörü Ömer Lütfi Hocaoğlu da TPAO Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi. CHP’den istifa ederek, AP’ye giren Enerji ve Tabii Kaynaklar eski Bakanlarından Nur Kodamanoğlu ise Hocaoğlu’nun yanındaki sandalyeyi kaptı.*”⁴⁵¹ iddiasında bulunmuştur. İddia edildiği üzere MHP ise Gümrük ve Tekel ile Ticaret Bakanlıklarını bilinçli olarak almış ve bu

⁴⁴⁹ Tercüman, 13 Nisan 1975, s. 1.

⁴⁵⁰ Mumcu, a.g.e., ss. 21-23.

⁴⁵¹ a.g.e., ss. 36-39.

bakanlıklar sayesinde maddi açıdan büyük imkânlar elde etmişlerdir. Bu bakanlıkların yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığı'nda da kadrolaşma imkânı bulan MHP, kadroları ile özel raporlar düzenleme, propaganda ve eğitim alanlarında faaliyet göstermiştir.⁴⁵²

Türkiye siyasetinde 1960'lı yıllarda ortaya çıkmış olan sağ-sol ideolojik ayrımının yerleştiğinin en büyük kanıtı Milliyetçi Cephe hükümetine iş başı yaptırılmasıdır. Karma hükümetin adı ve hükümette yalnızca üç milletvekili olan MHP'ye iki bakanlık verilmesi kutuplaşmanın en belirgin göstergesidir. Ecevit'in erken seçime gitmek amacıyla istifa etmesinin bedelini Türkiye zaman içerisinde çok ağır bir şekilde ödemiştir. 1973 seçimlerindeki yenilgisini ne pahasına olursa olsun telafi etmek isteyen Demirel, Alparslan Türkeş'e hükümeti ayakta tutabilmek amacıyla birçok tavizler vermiştir. MHP'nin bu tavizler neticesinde hükümetteki varlığıyla orantılı olmayan bir şekilde hükümete girme ve kadrolaşma fırsatı bulması ülke açısından büyük sorunlara sebep olmuştur. Bilhassa Millî Eğitim Bakanlığı'ndaki MHP nüfuzunun artması sokak faşizmine ve hem öğretmen kadrolarını hem de okul yönetimlerini ele geçirme isteklerini gerçekleştirmelerine fırsat vermiştir. Bunların yanı sıra komünizmin artan tehlikesine karşı müfredatı olabildiğince daraltmasına fırsat vermiştir. Millî Eğitim Bakanlığı'ndaki MHP'nin gerçekleştirmiş olduğu değişimler ise eğitimde uzun süren dejenerasyon sürecinin başlamasına sebep olmuştur.⁴⁵³ Cephe hükümetinin kurulmasıyla Demirel, Türk milletinin gözünde 12 Mart müdahalesiyle istifa ettirilmiş birisi olmanın lekesini silmiştir. Bunun yanı sıra Ecevit'in yanlış hesaplaması sonucunda başbakanlıktan istifa etmesi ve erken seçimlerin sonucu Ecevit'in başbakan olma umudunu kırmıştır. Hükümetin kurulmasıyla Demirel, 1969'a kadar partisine akmış olan sağ oyları birleştirmek için seçimleri elinden geldiğince ertelemeye çalışmıştır.⁴⁵⁴

⁴⁵² Parlar, **a.g.e.**, 2006, s. 515-516.

⁴⁵³ Akıncı, **a.g.t.**, ss. 43-44.

⁴⁵⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 345.

3.2.1.1. Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Yükselişi

Milliyetçi Cephe'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de sağ ve sol kutuplaşma tam anlamıyla gerçekleşmiştir. Hem sağcılar hem de solcular çatışmaya başlamak için ufak bir kıvılcım beklemeye başlamıştır. Nitekim 1974 yılının Aralık ayında İstanbul'da Mühendislik Fakültesi öğrencisi Şahin Aydın'ın bıçaklanarak öldürülmesi üzerine çatışma ortamı oluşmuş ve olaylar tırmanışa geçmiştir.⁴⁵⁵ Üniversitelerin birçok fakültesine sağ veya sol ideoloji mensupları egemen olup karşı düşüncede olanları fakültelere sokmamışlardır. Bazı zamanlar kanlı olayların çıkmasıyla gençler faili meçhul cinayetlere kurban gitmiş; üniversite sorumluları, polis ve adliye, kanlı olaylara ve bu olaylardaki ölümlere sessiz kalmayı seçmiştir. Hatta dönemin başbakanı Demirel, “*Yollar yürümeyle aşınmaz.*” tarzı söylemlerle yaşanan olaylara duyarsız kalmıştır.⁴⁵⁶ Dönemin Cumhuriyet Savcısı Çetin Yetkin'in yazmış olduğu eser, gerçekleşen eylemlerin birçoğunun sorumlusu olarak bulunan sağcıların yargılanmalarının engellendiğinin ve üstünün kapatıldığının anlaşılması açısından önemlidir. Yetkin, eserinde “*O tarihte gelen birtakım adam öldürme olaylarında, özellikle sağcı kesimin sanık olduğu, kesimden kişilerin sanık olduğu olaylarda sanıklar hep sağlıkla ilgili raporlar dosyaya ibraz ediyorlardı. Yani o tarihte, örneğin, şu devlet hastanesinde, şu ameliyatı olmuştum. Şu kan merkezinde kan veriyordum. İşte bunun raporu gibi. Bunlar değişik mahkemelerde de dağılmış durumdaydı, bu gibi davalar. Bu raporların gerçek olup olmadığını, yani evet, raporlar o hastaneden verilmişti ama, gerçekten ameliyat olup olmadığını, gerçekten kan verip vermediğini, örneğin kan grubunun tespitiyle aramak istediğimizde bunu kesinlikle beceremedik. Bütün yollar tıkanı.*”⁴⁵⁷ demektedir.

Alparslan Türkeş'in Dokuz Işık isimli eserinde komünizm ile ilgili olarak, “*Türk milletinin ve Türk vatanının en büyük düşmanı komünizmdir, dedim. Bunun en canlı örnekleri son yıllarda ülkemizde cereyan eden olaylardır. Üniversitelerimizde başlatılan boykotlar, işgaller, kavgalar sokağa çıkarılmış; banka soygunları, Türk devletinin askerine, polisine kurşun sıkmalar ve adam kaçırmalar, işte büyük*

⁴⁵⁵ Birand, a.g.e., 1999, s. 51.

⁴⁵⁶ Akşin, a.g.e., 2013, s. 271.

⁴⁵⁷ Birand, a.g.e., 1999, s. 48.

düşmanın emrine hizmet etmek için yapıldığı milletçe anlaşılmıştır. Biz bunun için komünizmi en büyük tehlike ve düşman ilan ettik. Türk milletine suikast hazırlamak, geleceğine kastetmek için üniversitelerimizi, karanlıkta bırakmayı hedef seçmişlerdir. Bugün bir kısım şahıslar ve çevreler aşırı sola, aşırı sağı aynı tehlike paralelinde görmekte ve göstermektedir. Bu yanlış ve zararlı bir tutumdur. Tekrarlıyorum: Türkiye’de tehlike aşırı soldadır. Çünkü teşkilatlı ve eli silahlı olan aşırı soldur. Millettin öfkesini ve husumetini ikiye bölmekte fayda umanlar milletimize iyilik etmemektedir.’’⁴⁵⁸ yazmıştır. Alparslan Türkeş, aşırı sağı “ Komünistler saldırdığı için ülkücü gençlik silaha sarılmak zorunda kaldı.” tarzında söylemlerle savunurken dönemin solcularından olan Taner Akçam, “ Biz bize saldırıldığı için, Amerikalardan planlanan bir iç savaş stratejisiyle karşı karşıya kaldığımız için kendimizi savunmak zorunda kaldık. Biz, geçmişimizde en meşru hakkımız olan kendimizi ve varlığımızı korumak zorunda olduğumuz için bu araçlara başvurduk.” tarzında söylemlerle solcuları savunmaktaydı.⁴⁵⁹ Söylemlerden de anlaşılmiş olduğu üzere her iki ideoloji mensupları silahlı çatışma ortamına sürüklenmelerinin sorumlusu olarak karşılarındaki kişilerin silaha sarılmalarını göstermektedir. Hakikatte silahlı çatışma ortamının oluşmasında her iki ideoloji mensuplarının katkısı bulunmaktadır. Sırf düşüncelerinin farklı olmalarından dolayı birbirlerini vatan hainliği ile suçlamak yerine düşünceleri tartışma ortama oluşmuş olsaydı belki de bu kadar kan dökülmeyecekti.

Hasan Cemal’in sağ ve sol ideoloji hakkında yapmış olduğu değerlendirme dönemin gerçeklerini anlamak açısından önemlidir. Yapmış olduğu değerlendirmede “ *Solcular için sağcılık ayıptı, ‘faşistlik’ ti, ‘Amerikancılık’ tı. Sağcılar için solcular, ‘Vatanı Rusya’ya satmaya hazır, Moskova ajanı komünistler’ di. Bizim için baş düşman Amerikan emperyalizmi, onlar için ‘Rus emperyalizmi’ idi. Aramızda aşılması güç bir duvar hızla yükseliyordu. Kavga kaçınılmazdı. Çatışmayı kural olarak bellemiştik. Hoşgörünün zerresi yoktu. Birbirimizi değil anlamaya, yüz yüze gelmeye, karşı karşıya konuşmaya tahammülümüz yoktu.’’⁴⁶⁰ yazmıştır. Bir başka bölümde ise “*Yıllar geçtikçe hoşgörü düşüncesi mesafe kaydediyor. Farklılıklarımızla bir arada,**

⁴⁵⁸ Alparslan Türkeş, **Dokuz Işık**, 12. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 114-115.

⁴⁵⁹ Cemal, **a.g.e.**, 2016, s. 67.

⁴⁶⁰ **a.g.e.**, s. 115.

*birbirimize tahammül etmeyi öğrenerek yaşamaya başlıyoruz. Yaşanan acılar, olgunlaştırıyor. Okuduğum vakit beni etkileyen şu sözler, 27 Mayıs'ın darağacına gönderdiği Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'e ait: 'Şu veya bu siyasi nedenle, mahkemeli, mahkemesiz, hayatını kaybetmiş olanların tamamının anısına bir anıt dikilebilir. Bunların içine Said Nursi'yi de, Ali Şükrü'yü de koyarız. Soldan da hayatını kaybetmiş olanların hepsini koyarız. Deniz Gezmiş'i de koyarız, başkasını da koyarız.'*⁴⁶¹ yazarak çatışmaların yaşandığı dönemde bulunması gereken bilince çatışmalar yaşandıktan sonra sahip olduğunu açık bir şekilde itiraf etmiştir.

Koalisyon hükümetinde MSP'nin bulunuyor olması hükümetin sert önlemlere yönelmesini engellemiştir. MSP'nin demokratik olmayan yönelimlerde bulunmamasının sebebi ise MSP'ye karşı aleyhte bir biçimde kullanılma ihtimalidir.⁴⁶² Kanlı olayların ve çatışmaların günden güne artması ve bu olayların Demirel ve Ecevit'e kadar sirayet etmesi ülkedeki istikrarı bozmuştur. Bu olaylardan en küçüğü Süleyman Demirel'e 13 Mayıs 1975 günü Bakanlar Kurulu toplantısından çıkışı esnasında Erbakan, Feyzioğlu, Devlet Bakanı ve Sanayi Bakanı'nın gözlerinin önünde CHP'li Vural Önsel tarafından atılan yumruktur. Demirel, saldırının ardından makamında istirahate çekilmiştir.⁴⁶³ Bir başka olayda ise dönemin devlet bakanı olan Seyfi Öztürk, Ecevit ve CHP'nin bir suikast girişiminde bulunacağını iddia etmiştir. Suikastın olduğu gün Ecevit'i destekleyen iki profesörün de evi bombalanmış ve CHP 15 Mayıs'ta olayla ilişkisinin olmadığına dair açıklama yapmıştır. Yapılan düşmanca propagandaların ardından ise yapılan yargılamalarda MHP çıkmıştır.⁴⁶⁴

1975 yılı kısmi senato seçimleri yaklaştıkça özellikle ülkücülerin ve sağ grupların saldırıları da artmaya başlamıştır. 21 Haziran tarihinde Gerede'de Ecevit ve CHP konvoyuna silahlı bir saldırı düzenlenmiş, saldırıyı elinde silah bulunan Ahmet Çakmak yönetmiştir. CHP'ye karşı bu tip saldırılar Ankara, Kırıkkale, Antalya, Elazığ, Iğdır, Kayseri, Bayburt, Eynesil, Ulukışla, Osmaniye, Nallıhan, Bor, Kayaş gibi birçok yerde meydana gelmeye devam etmiştir. Bu saldırılarda birçok kişi yaralanmış veya

⁴⁶¹ a.g.e., s. 49.

⁴⁶² Kayalı, a.g.e., s. 174.

⁴⁶³ Tercüman, 14 Mayıs 1975, s. 1.

⁴⁶⁴ Ahmad, a.g.e., s. 47.

ölmüştür.⁴⁶⁵ Gerede’de yaşanan olayın ardından mecliste konuşmasında bu olayı değerlendiren Ecevit, “...*Cephe Hükümetinin kuruluş biçiminden ve amacından, kısa sürede toplumu kardeş kavgalarına sürükleyeceği belli idi. Bunun ilk belirtileri cephe hazırlıkları ile birlikte bütün yurttan görülmeye başlamıştı. 10 yıl önce, ortada hiçbir neden yokken, ülke sükûnet içinde iken, ilk Başbakanlığına halkı silahlandırma ve ayaklandırma tehditleri ile başlamış olan Sayın Demirel, kısa sürede bu davranışının sonuçlarını almıştı. 3 yıla kalmadan, kışkırtmalarla ve kışkırtıcı ajanlarla, gençler birbirine kırdırılarak ülke kardeş kanına bulanmıştı... Eski hükümetleri sırasında perde arkasından kışkırttığı sokak zorbalarını Sayın Demirel şimdi açıktan yanına almıştır. Onların toplantılarına çiçek göndererek ve onlardan çiçek alarak, onların gölgesinde ve himayesinde milliyetçi cephe dediği cephenin hükümetini kurmuştur. Artık seçim kazanma şansının yok olmasına rağmen, sindirme yöntemleri ile iktidar olabileceğini sanmış olsa gerektir Sayın Demirel.*”⁴⁶⁶ sözleriyle yaşanan olayların sorumlusu olarak Demirel’i ve Cephe Hükümetini göstermiştir. Ecevit’e karşı 1977 seçimlerinden önce Çiğli Havaalanı, Niksar Olayı ve Taksim Mitingi olayları düzenlenmiştir. 26 Nisan tarihinde Niksar’da Ecevit ve yanında bulunan kişiler açık hava toplantısı yaparken MHP’li komandolar tarafından saldırıya uğramıştır. Niksar’daki olaylarda dört kişi yaralanmış, bazı işyerleri ile CHP’nin seçim otobüsü tahrip edilmiş ve sonuç olarak bu olaylardan sorumlu olduğu düşünülen iki kişi gözaltına alınmıştır. İçinde bulunduğu seçim otobüsüne ateş edilen Ecevit, Niksar’da meydana gelen olaylarla ilgili “*Bu AP ile MHP’nin birlikte hazırladıkları bir oyun.*” açıklamasında bulunmuştur.⁴⁶⁷ Kısmi senato seçimlerine üç ay kala olaylar kısmen azalmış, Ecevit’in Gerede Mitingi’ne benzer bir olay Elazığ’da da yaşanmış ve bu olay haricinde önemli bir olay meydana gelmemiştir.⁴⁶⁸

Çatışmaların artması üzerine Uğur Mumcu, yazısında “*Ey Milli Salâmet Partililer! Demirel’e destek oldukça öbür dünya da cayır cayır yanacaksınız. Demirel’i desteklemek için kaldırdığınız her el, Demirel ailesine milyonlar kazandıran*

⁴⁶⁵ Çavdar, a.g.e., s. 244.

⁴⁶⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 4, Cilt: 13, Toplantı: 2, Birleşim 92, 24.06.1975, Oturum: 1, s. 167.

⁴⁶⁷ **Milliyet**, 27 Nisan 1977, s. 1.

⁴⁶⁸ Ahmad, a.g.e., s. 350.

*çeşmenin kolunun çevrilmesine yardım edecektir. Ey, adlarına komando denilen başbuğcu gençler! Sizler sokaklarda vuruştukça, Yahya Demirel, Mıgırdıç Şellefyan ile birlikte milyonlar kazanıp, İsviçre’de, Türkiye’de gece kulüplerinde, büyük otellerde gününü gün ediyor. Titreyin ve kendinize dönün artık. Siz, Demirel ailesinin parayla tutulmuş fedailerini misiniz?’*⁴⁶⁹ serzenişinde bulunarak, sağcılarının yapmış olduğu eylem ve saldırıların Demirel’in işine yaradığını ifade etmiştir.

1975 yılının sonlarına doğru yapılmış olan kısmi senato seçimlerinin sonucunda CHP % 40 oranında oy alarak birinci parti olurken, Milliyetçi Cephe hükümeti ortaklarından AP ve MHP, oylarını korumasına rağmen MSP ve CGP bir kısım oylarını yitirmiştir. MSP ve CGP’nin oylarının bir kısmını yitirmiş olması özellikle MSP ve MHP’nin birbirlerine karşı tavır almalarından dolayı Milliyetçi Cephe hükümeti içerisinde bir takım sorunların oluşmasına sebep olmuştur. İki partinin de birbirlerine karşı olumsuz davranışları MHP’nin gençlik örgütü olan Ülkücülerle, MSP’nin gençlik örgütü Akıncılar arasında sık sık çatışmalara sebep olmuş ve bu çatışmalarla oluşan terör ortamı ise toplumu günden güne daha fazla yıldırılmıştır.⁴⁷⁰ Çok partili hayata geçişten itibaren oy verme konusunda deneyim kazanmış olan seçmenlerin artık en temel isteklerini karşılayabilecek politikacılara oy vermeye başlamış olması Ecevit’in CHP’sini diğer partilerden daha belirgin olarak ortaya çıkarmıştır. Partilerin 1975’teki programlarında tüm toplumu birden kucaklayabilecek ve en çok vatandaşa en çok şey verebilecek olan program CHP’ye ait olduğu için kısmi senato seçimlerinde seçmenler oylarını CHP’den yana kullanmıştır.⁴⁷¹

Kısmi senato seçimleri ile Milliyetçi Cephe hükümetinin ortakları arasında belirmiş olan sıkıntıları 1973 yılında Naim Talu Hükümeti tarafından kurulmuş olan Devlet Güvenlik Mahkemesi konusundaki anlaşmazlıklar daha fazla arttırmış ve 1976 yılında kabine tamamen felce uğramıştır. DGM’nin kurulmasına özellikle CHP karşı çıkıyor olmasına rağmen mahkemelerin yetkilerinin genişliğinden dolayı bu mahkemeler koalisyon ortaklarından laiklerle İslamcılar arasında da anlaşmazlıklara

⁴⁶⁹ Mumcu, **a.g.e.**, s. 72.

⁴⁷⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 244.

⁴⁷¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 351.

sebepl olmuştur. 1976 yılının Haziran ve Kasım aylarında bu anlaşmazlıklardan dolayı hükümetin hiçbir yasa çıkaramamasıyla Demirel, DGM'nin doğal ölümüne izin vermek zorunda kalmıştır.⁴⁷²

Gelecek seçimlerde iktidara geleceğine kesin olarak inanan Ecevit, gün geçtikçe daha fazla halka dönük politikalara eğilmeye başlamıştır. 18 Nisan 1976 yılında gerçekleştirilmiş olan 'Özgürlük ve Barış' mitingi bu açıdan gayri resmi seçim kampanyasının başlangıcı olarak görülebilir. Büyük bir kalabalıkla beraber gerçekleştirilmiş olan bu mitingdeki başarı DİSK'in hükümete karşı düzenlemiş olduğu 1 Mayıs kutlaması ile devam ettirilmiştir.⁴⁷³ Yüzbinlerce kişinin katılmış olduğu 1 Mayıs gösterisine DİSK'e ve TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalar ve sivil toplum örgütlerinin yanı sıra aydınlar, sanatçılar ve gençlerden oluşan bir kalabalık katılmış ve coşkulu bir şekilde kutlama gerçekleştirilmiştir. Sağ basının 1 Mayıs'tan önce ileri sürdüğü gibi herhangi bir olay olmamış ve kalabalıklar herhangi bir provokasyona kapılmadan kutlama sonunda dağılmıştır.⁴⁷⁴

1977 yılında gerçekleştirilecek olan 1 Mayıs gösterilerinden önce ise DİSK sol gruplara gelin Milliyetçi Cephe'nin işini bitirelim haberini yayması üzerine 1977 yılında gerçekleştirilecek olan 1 Mayıs gösterisinin 1976 yılında gerçekleştirilmiş olan gösteri gibi normal olmayacağı anlaşılmıştır. Dönemin sağ basını halka o gün sokağa çıkmamaları konusunda uyarılarda bulunmuş ve 1 Mayıs sabahı büyük bir korku içerisinde nefesler tutulmuştur. Sadece sağ ideoloji mensupları değil, sol ideolojinin kendi içerisindeki ayrılıkların olası bir çatışmaya dönüşme ihtimali aynı zamanda solu da korkutuyordu. DİSK bu muhtemel çatışma ortamının oluşmasını engellemek amacıyla yirmi bin sopalı işçiyi düzeni sağlamak amacıyla görevlendirmiştir. Ve nitekim önlemler alınmasına rağmen 1 Mayıs sabahı kimsenin tanımadığı bazı kişilerin Taksim Meydanı'nın farklı noktalarına yerleşmeye başlaması yaşanacak olan kanlı senaryonun habercisi olmuştur. Bahsedilen kişilerin bazıları Taksim Meydanı'nın göbeğinde bulunan İntercontinental Oteli'nin 213, 510 ve 713 numaralı

⁴⁷² Hale, a.g.e., 2014, s. 268.

⁴⁷³ Ahmad, a.g.e., ss. 353-354.

⁴⁷⁴ Çavdar, a.g.e., ss. 245- 246.

odalarına yerleşmiştir. Diğer bir bölümü ise Sheraton Oteli'nin çatısına yerleşmiştir.⁴⁷⁵ Gösteri esnasında kalabalığın üzerine ateş açılması sonucunda kalabalıkta meydana gelen panik neticesinde 33 kişi ezilerek ölmüştür. Bu durum sonrasında olağanüstü olarak toplanan hükümetin Başbakanı Demirel, toplantılara girmeden önce “*Sıkıyönetim söz konusu değildir.*” açıklamasında bulunurken Ecevit ise “*Seçimler yaklaştıkça tertipler yoğunlaşıyor, kışkırtmalara kapılmamak gerektiği*” açıklamasında bulunmuştur.⁴⁷⁶ Dış ülkelerin ajanları tarafından kışkırtıldığı ileri sürülen bu olayın askeri darbe hazırlığı amaçlı yapıldığı istihbarat birimi tarafından dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e rapor olarak sunulmuştur.⁴⁷⁷

TİKP Genel Başkanı Doğu Perinçek, 1 Mayıs'ta yaşanan katliamla ilgili olarak, “*Türkiye'yi istikrarsızlaştırma operasyonu ile Amerika, kasıtlı olarak, 12 Eylül'e sürükledi. Demek ki bu ihtiyacı daha 1977 1 Mayıs'ından duyuyor Amerika. Çünkü 1 Mayıs provokasyonu ile başlıyor.*”⁴⁷⁸ demektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Korkut Özal, gün geçtikçe artan şiddet hareketleriyle ilgili *New York Times* muhabirine: “*Türkiye'de solcular, hükümeti değiştirmek, ülkeye hâkim olduklarını göstermek, kendi fikirlerini kabul ettirmek için devlet tesislerine saldırıyor, ekonomik faaliyetleri durdurmaya çalışıyor, bazen bazı yerleri sabotaja kalkıyorlar. Sol olsun sağ olsun... Hareket grupları. Aşırı grupları araştırırsanız genel öğrenci artışına göre yüzde beş ya da ondan fazla olmadığını söyleyebilirim. Öğrencilerin yüzde seksen ya da doksanı hiçbir aşırı gruba mensup değil. Fakat bu organize hareket gruplarının altında kalıyorlar.*”⁴⁷⁹ açıklamasında bulunmuştur. Mayıs ayının sonlarına doğru ise şiddet olayları tekrar parti liderlerine kadar sirayet etmiş ve Demirel, Sivas'ta seçim otobüsü üzerinde konuşmasını gerçekleştirirken kendisine sandalye fırlatılmış ve sonrasında taş yağmuruna tutulmuştur. Yaşanan bu olay sonucunda 3'ü koruma polisi olmak üzere toplam on kişi hafif yaralanmıştır.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ Birand, a.g.e., 1999, ss. 62-63.

⁴⁷⁶ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1977, s. 1.

⁴⁷⁷ Gündeş, a.g.e., s. 137.

⁴⁷⁸ Birand, a.g.e., 1999, s. 70.

⁴⁷⁹ Yılmaz, a.g.e., s. 378.

⁴⁸⁰ *Milliyet*, 25 Mayıs 1977, s. 1.

1 Kasım tarihinde yeni akademik yılın başlamasının ardından üniversitelerde ki şiddet olayları da tırmanışa geçmiştir. Devlet kurumlarının desteğini arkasına almış olan sağ ideoloji mensupları üniversitelerin kampüslerinde ve öğrenci yurtlarında hâkimiyetlerini arttırmaya başlamıştır. Türkiye’deki kriz ortamına çözüm bulunamaması sonucunda 1977 yılı Haziranında erken seçim kaçınılmaz olmuştur. Ege sorunu, Kıbrıs ve Batı ile ilişkiler gibi dış politik sorunlara çözüm bulunamaması bunun yanı sıra iç politika da ise 2.5 milyon işsizlikle ekonomik durgunluk ve üniversitelerde artan genç nüfus, sağ ve sol ideolojinin gelişmesine ortam yaratmıştır.⁴⁸¹

Gün geçtikçe artan sağ ve sol ideolojik çatışmalar hakkında değerlendirmede bulunan Velidedeoğlu, “ *Bütün Türk gençlerini düşman iki kampa ayrılmış gibi göstermek ve bunlardan birini, yan tutmaması gereken devlet güçleriyle desteklemek, bu vatanın geleceğine karşı işlenecek en korkunç bir cinayettir. Gençlerin sağcısı da, solcusu da Türktür, bu vatanın çocuğudur. 10-15 yıl sonra bu ülkeyi onlar yöneteceklerdir. Bugün onlardan bir kısmının sokaklarda kurban edilmesine ortam hazırlayanlardan hayatta kalanlar utanmayacaklar mı o zaman? Türkiye’imiz için bayram günü değil, yas günüdür bu gün. Kurban yasıdır, insanların bir takım safsatalar uğruna kurban edildiği barbarlık çağına dönüşün yasıdır bu. Ama, efsane tanrıları uğruna değil, bir takım kişilerin siyasal ihtirasları, ya da kirli çıkarları uğruna toprağa yollanan kurbanların yası.*”⁴⁸² demiştir. Mumcu ise gençlik olaylarının artmasına seyirci kalan hatta destekleyen Demirel’in politikası hakkında yazmış olduğu yazısında “*27 Mayıs 1960 İhtilali gençlik tarafından başlatılmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından tamamlanmıştır. Son altı yılın politikasına bakıldığı takdirde, gençlik ve ordu düşmanlığına tanık olunur. Demirel, Ordu’dan da, gençlikten de, 27 Mayıs İhtilalinin öcünü almaktadır. Gençlikten öç alınmıştır. Gençlik kendi içinde parçalara bölünmüş, gençliğin devrimci kesimi, devlet desteğinden güç alan sağcı saldırganların kurşunlarına hedef yapılmıştır. Birbirleri üzerine yığılan kanlı mezar taşları, Cephe politikasının eseridir.12 Mart 1971’den sonra kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde sadece devrimci gençler yargılanmış, sağcı gençlere,*

⁴⁸¹ Ahmad, , a.g.e., s. 348.

⁴⁸² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Kurban Yası”, **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1975, s. 2.

*saldırgan örgütlere dokunulmadığı gibi, bazı askeri savcılar bunlarla işbirliği yapmış, mahkeme kararlarında, sağcı saldırganlar ‘Ülkücü Gençler’ denilerek övülmüştür.’*⁴⁸³ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Demirel, 1977 yılının başlarında umudunu genel seçimlere bağladığı için Erbakan, Feyzioğlu, Bozbeyli ve Türkeş’in karşı çıkmalarına rağmen AP, 22 Mart tarihinde erken seçim kanun tasarısı gündeme getirmiştir. Tasarıyı Ecevit’de desteklemiş ve 5 Nisan tarihinde yapılan oylama sonucunda iki büyük partinin anlaşmış olmasından dolayı tasarı Meclis’te kabul edilmiş ve oy verme günü ise 5 Haziran 1977 olarak belirlenmiştir.⁴⁸⁴ Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde hükümet ortaklarının devlette kadrolaşmasıyla ilgili vermiş olduğu bilgileri resmi belgelere dayandıran Yalçın Doğan, “ İktidara geldiği günden bu yana geçen on sekiz ay içinde Cephe hükümeti, devlet kadrolarına kendi siyasi görüşü doğrultusundaki kişileri doldururken, Ecevit döneminden kalan 69.773 boş kadro ise, yine Cephe hükümeti tarafından doldurulmuş bulunmaktadır. Koalisyonu oluşturan siyasal partilerin hükümetteki sandalye sayısı oranları ile kamu kuruluşları itibariyle paylarına düşen kadro oranları ilginç sonuçlar vermektedir. AP’nin hükümette sandalye oranı yüzde 53.3, elde ettiği kadro oranı yüzde 51.2’dir. MSP’nin sandalye oranı yüzde 26.7, elde ettiği kadro oranı yüzde 25.7’dir. CGP’nin sandalye oranı yüzde 13.3, elde ettiği kadro oranı 14.1’dir. MHP’nin sandalye oranı 6.7, elde ettiği kadro oranı yüzde 1.7’dir. Kadro oranlarının artan yüzde 7.3’lük miktarı da üniversiteler için kullanılmıştır.” yazmıştır. MC hükümeti döneminde devlet kadrolarının ne kadarının doldurulduğu ise kesin olarak bilinmemektedir.⁴⁸⁵

Muhtıra döneminin sona erdiği 1973 yılından 1977 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye’nin ekonomisine bakıldığında düzenli olarak gelişimine devam ettiği ve sanayileşmenin de sürdüğü gözleniyor olmasına rağmen 1977 yılında OPEC üyesi olmayan diğer ülkeler gibi Türkiye’de petrol fiyatlarının dört kat artması sonucunda büyük bir darbe yenmiştir. Yaşanan bu sıkıntı 1977’de 3.4 milyar dolarlık bir açıkla sonuçlanan ödemeler dengesi üzerinde yıkıcı bir etki yaratmasının yanı sıra

⁴⁸³ Mumcu, a.g.e., s. 127.

⁴⁸⁴ Hale, a.g.e., 2014, s. 269.

⁴⁸⁵ Ahmad, a.g.e., ss. 354-355.

petrol fiyatlarının dört kat artması, ülkedeki bütün fiyatları kaçınılmaz olarak etkilemiş, toptan eşya fiyatları endeksi bu artış neticesinde %25 civarında yükselmiştir. Hükümetin bu duruma karşı önlem olarak hızlı bir şekilde liranı devalüe etmesi, vergileri arttırması ve kamu harcamalarını kısıması gerekirdi. Fakat Demirel'in gelecek seçimlerde başarı elde etmek için seçmenlerin hoşuna gitmeyecek olan bu önlemleri uygulamaması neticesinde Türkiye'nin ekonomisi günden güne batmaya devam etmiştir.⁴⁸⁶

3.2.2. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Erken seçim tarihinin belirlenmesiyle birlikte partilerin seçim kampanyalarına başlaması siyasi cepheleşmeyi günden güne arttırmaya başlamıştır. CHP seçim kampanyasında ülkede tırmanışa geçmiş olan faşizm ve eşkıyalığı kullanırken AP ve cephe partileri ise CHP'yi komünizm ve solla ilişkilendirerek seçmeni korkutmayı hedeflemiştir. Demirel ve cephe ortaklarının bu hedefe ulaşmak üzere yapmış olduğu seçim kampanyalarına Ecevit'in almış olduğu önlem ise sol partilerle ilişkilerini zayıflatmak olmuştur. Demirel seçim kampanyası neticesinde sağ cemahtaki oyları kendi partisine çekmeyi başarmış, Ecevit'in sol partilerle ilişkilerini zayıflatmış olması Türkiye Birlik Partisi ve TİP ile seçimlerden önce gerçekleştirilen görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur.⁴⁸⁷ Türkiye'de iç savaş ortamının sürdüğü bir dönemde yapılan Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme ve bunun yanı sıra genel seçimlere %72 oranında yüksek bir katılım sağlanmıştır. Genel seçime katılımın bu derece yüksek olmasının sebebi ise devletin koruması altında gün geçtikçe yükselen ve şiddetini arttıran faşizm tehlikesini seçim kampanyasında kullanan CHP'nin kendisine oy verilmesi çağrısında bulunması önemli rol oynamıştır. Aynı derece öneme sahip olan bir diğer sebep ise sol iktidarı engellemek amacıyla sağ partilerin ortaklaşa hareket etmiş olmasıdır. Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulduğunu andan itibaren artan eylemlerin farkında olan vatandaşlar ve özellikle CHP'ye oy vermiş olanlar ve bazı sosyalistler, seçimlerden sonra kurulacak olan Ecevit Hükümeti ile

⁴⁸⁶ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 270.

⁴⁸⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 357.

hızla artan olaylar ve gün geçtikçe derinleşen ayrılıkların önleneceğine inanmışlardır.⁴⁸⁸

Seçimde olayların önleneceğine dair olan umut 1977 seçimlerinden sonra giderek azalmıştır. CHP, 1973'te %33.3 olan oyunu 1977 seçimlerinde %41.4'e çıkararak 213 milletvekili elde etmiş, AP ise %29.8 olan oyunu %36.9' çıkartarak 189 milletvekili elde etmiştir. Seçim sonuçlarında hiçbir parti açık bir çoğunluk sağlayamamış olmasıyla 1973-1977 yılları arasında olduğu gibi zayıf koalisyon hükümetleri ve istikrarsız ortam devam etmiştir.⁴⁸⁹ CHP ve AP dışındaki partilerden MSP'nin sandalye sayısı 24'e düşmüş, DP bir milletvekili CGP ise üç milletvekili çıkararak fiilen elenmiştir. Küçük partiler arasında oylarını arttıran tek parti MHP olmuş, parlamentoda 16 sandalye kazanması ile meclis aritmetiğinde en büyük dördüncü parti olmuştur.⁴⁹⁰ Beyhan Cenkçi seçim sonuçları hakkında “*Seçimde CHP, AP, MHP kazanmış, MSP ve MGP gücünün bir kısmını yitirmiş, DP, TBP İle TİP umduklarını bulamayarak yenilgiye uğramışlardır. Sonuçların elbette çeşitli nedenleri vardır. Kesin olan şudur: Halk bilinçli olarak kararını vermiştir. Ve halk parlamentodaki görüşleri, netleştirerek, toplumumuzun eğilimlerini temsil edecek güçlü grupları sandalyelerine oturtmuştur. Ortanın solunda olan tüm görüşlerin şimdilik CHP tarafından temsili halkımızın bir kesimi tarafından karara bağlanmıştır. Halkımızın öteki kesimi de orta ve ortanın sağındaki üç partide kümelenmiştir.*”⁴⁹¹ değerlendirmesinde bulunmuştur. MHP ve MSP'nin 1977 seçimleri sonucunda gerilememelerini aksine durumlarını korumalarının sebebini değerlendiren Cihad Baban “*Erbakan'ın sağladığı 24 milletvekilliği ve bir milyon üç yüz bin oy, aslında milliyetçiler için bir kuvvet değildir. Bu oylar, bağnaz dinsel tutumlar içinde yaşayan, devletin kuruluşuna hizmet edecek çapta olmayan kişilerin reyleridir, ortaya Erbakan çıkmasaydı, belki bu bir milyon üç yüz bin oy, Demirel'e gidecek ve politika hayatımızda etkili bir kuvvet olabilecekti. Bugün bu kuvvet Erbakan'ın elinde ve onun arkasında değeri olmayan, gayri ciddi hareketlere vasıta edilmiş haldedir, yani aşırı solun Ecevit'i desteklemesi ne kadar onun işine yaradıysa, aşırı sağın bölünmesi de*

⁴⁸⁸ Akşin, a.g.e., 2005, s. 276.

⁴⁸⁹ Günaydın, 6 Haziran 1977, s. 1.

⁴⁹⁰ Hale, a.g.e., 2014, s. 277.

⁴⁹¹ Beyhan Cenkçi, “Duygusal Aklı Geride Bırakırsa”, *Dünya*, 8 Haziran 1977, s. 1.

Demirel'e o kadar yaramadı ve üstelik bu bağnaz üç milliyetçileri bölerek Ecevit'e yararlı oldu. Türkiye'de aşırı solcu eylemciler Türk milletine bu kadar acı vermemiş olsaydılar, Türkeş'in bu derece kuvvetlenmesi bahis konusu olmazdı. Bir başka ifade ile, Erbakan Halk Partisi'ni kuvvetlendirirken, Ecevit de ağır sözleri ve şiddetli hücumları ile Türkeş'i kuvvetlendirmiş oldu.'⁴⁹² yazmıştır. Bu yazısıyla MSP'nin ve MHP'nin kuvvetlenmesinin altında yatan ama kimsenin dikkatini çekmeyen asıl sebebi gözler önüne sermiştir. MHP'nin milletvekili sayısını 3'ten 16'ya çıkarmasıyla, ülkede faşizm iktidar oluyor açıklamalarında bulunan kişilere TİP ile MHP'nin durumunu kıyaslayan Attila İlhan, “ *Peki, ne diyorlar, ya MHP'nin akla durgunluk veren başarısı? Şöyle bir bakarsan, haklı gibiler, bir parti ki seçimlere üç milletvekiliyle giriyor, on altı milletvekiliyle çıkıyor. MHP'nin milletvekili sayısını çoğaltmasından telaşa düşen, bununla kalmayıp, faşizm iktidar oluyor diye çevresini de telaşa veren bazılarına şunu hatırlatayım istiyorum: Bir tarihte (çok da eski sayılmaz, 1965) eski TİP meclise on dört üyeye girmişti, o da başarıydı başarı olmasına ama Türkiye nasıl on dört üyenin meclise girmesiyle sosyalist olmadıysa bugün on altı MHP'li üyenin Meclis'e girmesiyle de pat diye 'faşist' olmaz; ayrıca, zamanında yüzde üçe, üç buçuğa kadar oy almış TİP'in bugün binde birler civarında seyrettiği göz önünde tutularak, pekâlâ MHP'nin de gelecekte böyle bir düşüş sergileyebileceği öne sürülebilir.*’⁴⁹³ yazarak seçim sonucunda halkın kararına saygı duyulması gerektiğini ve bu seçim sonuçlarının ne ülke açısından ne de vatandaş açısından sorun teşkil etmeyeceğini dile getirmiştir.

Beyhan Cenkçi, 1977 genel seçimlerinden sonra politikacıların geçmişte düşmüş oldukları hataları tekrar etmemeleri için yazısında “ *Sandıktan çıkan büyük sayının küçük sayıları ezmesi demokraside düşünülemez. Küçük sayıların da, kazma küreğe sarılıp, çoğunluğun kuyusunu kazması rejime ters düşer. Bu sebepten, çok veya az oy alan partilerin birbirlerine saygılı olmaları, halka, tek tek her oya ve rejime saygılı olmaları demektir. Şimdi sıra süratle yeni hükümetin görev başına gelerek,*

⁴⁹² Cihad Baban, “Oyların Otopsisini”, **Dünya**, 14 Haziran 1977, s. 2.

⁴⁹³ Attila İlhan, “MHP ‘Başarısının Otopsisini’”, **Dünya**, 17 Haziran 1977, s. 2.

*iktidar ve muhalefetin el ele iç, dış sorunlarımıza çözüm bulmalarındadır.’*⁴⁹⁴ ikazında bulunmuştur.

Korutürk, genel seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP’ye yeni hükümeti kurma görevini vermiştir. Ecevit, hükümeti kurma görevinin kendisine verilmesinin ardından diğer partilerin liderlerine olası bir koalisyon önerisinde bulunmuş ve bütün partilerden koalisyon için ret yanıtı almıştır. Koalisyon görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmasının ardından kamuoyunun ve iş çevrelerinin baskısı neticesinde CHP azınlık hükümeti kurulmuştur. Hükümet kurulur kurulmaz Demirel, CHP azınlık hükümetini ‘Çankaya’ hükümeti olarak değerlendirmiştir. Açıklamalarının devamında ise “ *oradan geldikleri gibi Çankaya’ya dönerler*” demiştir.⁴⁹⁵ Seçimlerin ardından değerlendirmede bulunan Velidedeoğlu, II. Milliyetçi Cephe’nin kurulabileceğine dair inancını ve Ecevit azınlık hükümetinin programının mecliste okunduğu sırada yapılan baskıyı “ *Eski MC liderlerinin bugünkü tutum ve davranışlarında ben aynı iktidar hastalığının belirtilerini görüyorum ve bundan da Türkiye’mizin geleceği bakımından büyük tasa ve ürküntü duyuyorum. Yeniden iktidar olmak için bu kişilerin başvuramayacakları çare uygulamayacakları yöntem yoktur. Bugün vatan kaygısı hepten bir yana bırakılmıştır. Bereket versin her şey şimdilik kamunun gözleri önünde geçiyor. Liderler kendi gruplarını baskı altında tutarak yeni hükümetin başbakanı tarafından okunan hükümet programının o grup üyelerince izlenmesine engel oluyorlar. Etkilenip de çürük çıkanlar olabilir korkusuyla. Gruplarını birer aşiret, kendilerini de aşiret beyleri sanıyorlar. Çok ilkel ve feodal kalıntı bir zihniyettir bu.*”⁴⁹⁶ sözleriyle dile getirmiştir. Nitekim 3 Temmuz günü mecliste yapılan oylamada Ecevit’in kurmuş olduğu azınlık hükümeti 229 red, 217 evet ve 2 çekimser oyla güvenoyu alamamıştır. Hükümetin güvenoyu alamaması üzerine Ecevit, oylamanın hemen ardından fenalık geçirmiştir.⁴⁹⁷

Ecevit’in kurmuş olduğu azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine, Demirel’den hükümeti kurması istenmiştir. İş dünyasının önerisi AP ve CHP’nin

⁴⁹⁴ Beyhan Cenkçi, “Kucaklaşınız”, **Dünya**, 6 Haziran 1977, ss. 1-15.

⁴⁹⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s. 247.

⁴⁹⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “Savunmak mı? Yıkamak mı?”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1977, s. 2.

⁴⁹⁷ **Dünya**, 4 Temmuz 1977, s. 1.

koalisyonundan yana olmasına rağmen, bu öneri kabul edilmemiştir. Her iki parti de ulusal çıkarlar doğrultusunda hareket etmek yerine kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve ekonomik çıkar gruplarından bağımsız kalmışlardır. Demirel, TÜSİAD'ın önerilerine göre hareket etmek yerine II. Milliyetçi Cephe hükümetini kurduğunu ilan etmiştir.⁴⁹⁸ Attila İlhan, AP'nin bir erken seçimde iktidara gelebileceğini düşünmesi ile erken seçime gitmesi ve umduğunu bulamayınca cephe iktidarını tekrar kurmasıyla ilgili "AP, seçimlerden umduğunu bulamayınca, MC ortaklığını yeniden sürdürebilmek için, Demirel'in başvuracağı kanıt bu olmamalıydı. Amaç MC ortaklığını sürdürmek olsaydı, erken seçime ne gerek vardı, pekâlâ hükümeti Ekime kadar sürdürürler, seçime de ondan sonra giderlerdi. Ama Demirel baktı ki, iş kötü, MSP ile geçinemiyor, MSP Hükümette oldukça Amerika'nın, NATO'nun Ortakpazar'ın istediklerini yerine getirmek olası, buna karşılık memleketin kamuoyu da Adalet Partisi'ne yandaş gibi görünmektedir, tek başına iktidar olurum hevesiyle erken seçimi ortaya attı, aynı hevese sahip CHP ile el ele vererek hepimizi sandık başına çağırdı. Çağırdı da ne oldu? Her ikisi de boylarının ölçüsünü aldılar. Demirel iktidarı bırakmamak, MC ortaklığını sürdürebilmek amacıyla memleket milliyetçi ve solcu olarak ikiye bölünmüş de, solcular milliyetçi değillermiş de, bu bakımdan iktidarın milliyetçi partiler ortaklığında bırakılmasında yarar varmış." ⁴⁹⁹ yazmıştır.

Demirel tarafından kurulan ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan hükümette AP ve cephe ortakları arasında varılan anlaşmaya göre MSP'ye 8, MHP'ye 5 bakanlık verilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Adalet Partisi'nde İçişleri Bakanlığı ise MSP'de kalmıştır.⁵⁰⁰ Onaylanan hükümette I. Milliyetçi Cephe hükümetinde bulunan bakanların on yedisi görev almamıştır. Demirel, kurmuş olduğu hükümetin onaylanmasından sonra yapmış olduğu açıklama da "Rahatsızlık ortadan kalktı" demiştir.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Ahmad, a.g.e., ss. 358-359.

⁴⁹⁹ Attila İlhan, "Sevsinler Böyle Milliyetçiliği", **Dünya**, 20 Haziran 1977, s. 2.

⁵⁰⁰ **Dünya**, 20 Temmuz 1977, s. 1.

⁵⁰¹ **Akşam**, 22 Temmuz 1977, s. 1.

II. Milliyetçi Cephe döneminde MHP, I. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminden daha fazla kadrolaşmaya giderek, birçok alanda MHP'lilerden oluşan militan bir taban oluşturmuştur. II. Milliyetçi Cephe hükümeti beş ay gibi kısa bir süre hükümette kalmış olmasına rağmen bu dönemde faşist saldırıların boyutu görülmedik ölçüde artmaya devam etmiştir. Bu saldırılarda altmış beşi sol, otuz yedisi sağ ideoloji mensuplarından olmak üzere toplam yüz elli beş kişi öldürülmüştür. Yine bu dönemde DÇM (Dövize Çevrilebilen Mevduat) den dolayı mali sektör güçlenmiş olmasına rağmen aynı uygulamadan dolayı ülkenin döviz varlığı tüketilmiştir.⁵⁰² Ülkenin döviz varlığının tüketilmiş olmasının ve bunun yanı sıra bu sıkıntının kısa sürede çözülememesinden doğabilecek sıkıntıları değerlendiren Vural Arıkan, yazısında bu konuyla ilgili olarak “ *Milliyetçi Cephe yetkilileri “Gelişmekte olan ülkelerdeki döviz darlığı gelişmenin tabiatında gizlidir” sözü ile sorunu şimdiye dek geçiştirmeye çalışmışlardır. Oysa bu kez, sorun kolay kolay geçiştirilebilecek gibi değildir. Çünkü ülkenin bugünkü ekonomik bünyesi aynı sorunun etkin bir biçimde ortaya çıktığı 1958 ve 1969 yıllarından değişiktir. Ülkemizde, sağlıklı olup olmadığı tartışmalı olsa bile elle tutulur gözle görülür bir biçimde sanayileşme vardır. İthalat hacminin en büyük bölümününün sanayi giderlerine ilişkin olması sanıyoruz ki, bunun kanıtıdır. Eğer sorun yani döviz darlığı kısa sürede çözülmezse, önce sanayi işletmelerinin faaliyetlerini durdurmaları arkadan da iflaslar beklenmelidir. Belki de ülke şimdiye kadar hep kitaplarda okuduğumuz ekonomik buhranı beraberinde getireceği sosyal sorunlarla birlikte ilk kez yaşayacaktır.*”⁵⁰³ öngörüsünde bulunmuştur. 11 Aralık'ta yapılacak olan yerel seçimler hükümetin uyum içinde işleyişini engellemiştir. AP'deki yabancılaşmanın istifalara sebep olmasının yanı sıra yerel seçimlerdeki başarısızlık ise AP'nin eylemci faşistlere çok fazla yaklaşmasının sonucu olarak görülmüştür.⁵⁰⁴

AP içerisinde Demirel'in rakibi olan Kâmran İnan'ın yeni kabinenin açıklandığı gün istifa etmesiyle beraber Orhan Alp ise 16 Ekim tarihinde partiyi terk etmiştir. Partiden ayrılan bu iki kişi 14-21 Aralık tarihinde on bağımsız milletvekili ile birleşerek hükümetin parlamentodaki çoğunluğunu sona erdirmiştir. Hükümetin

⁵⁰² Çavdar, **a.g.e.**, s. 248.

⁵⁰³ Vural Arıkan, “Mukden Savaşı ve İkinci MC”, **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1977, s. 2.

⁵⁰⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 359.

düşmesine ise an meselesi olarak bakılmaya başlanmıştır.⁵⁰⁵ II. Milliyetçi Cephe hükümeti, 1977 yılının son gününde mecliste yapılan güvenoyu yoklamasında bağımsızlardan Aldulkerim Zilan ve Adalet Partisi'nden ayrılıp bağımsız olan Cemalettin İnkaya katılmamıştır. Koalisyon ortakları eksiksiz bir şekilde katılmış oldukları güvenoyu yoklamasında 218 güvenoyu vermelerine rağmen hükümet 228 red oyu ile güvenoyu alamamıştır. Bu sonuçla Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde ilk kez bir hükümet gensoru ile düşürülmüştür. Hükümetin düşmesinin ardından açıklama yapan Demirel, “ *Şimdi hükümet bunalımı başlamıştır.*” derken Ecevit ise “*Ağır bunalım sona ermiştir.*” açıklamasında bulunmuştur.⁵⁰⁶

3.2.3. III. Ecevit Hükümeti'nin Kuruluşu

II. Milliyetçi Cephe hükümetinin güvensizlik oyu ile düşürülmesinden sonra Ecevit, AP'den memnun olmayan milletvekillerini şahsen ikna etmeyi başarmıştır. Mecliste CHP'nin çoğunluğu kazanmış olması kurulabilecek bir Ecevit Hükümeti için önemli bir adım olması açısından önemlidir.⁵⁰⁷ Ve nitekim 5 Ocak 1978 tarihinde AP'den istifa etmiş olan milletvekillerinin yanı sıra CGP ve DP'den de destek alan Ecevit, III. Ecevit Hükümeti'ni kurmuştur. Mecliste gerçekleştirilmiş olan güvenoyu yoklamasında 229 güvenoyu alan III. Ecevit Hükümeti'nin kurulmasının ardından dikkatleri en çok çeken nokta ise bakanlık sayısının 34'e çıkarılmış olmasıdır.⁵⁰⁸ Güneş Motel'de Ecevit ve AP'li milletvekilleri arasında yapılmış olan pazarlıklar sonucunda kurulmuş olan III. Ecevit Hükümeti hakkında Ecevit, “*Partilerinden ayrılmak istediklerini duyduk ve onun üzerine, yani oradan gelen haberler üzerine kendileriyle temasa girdik. Aslında o arkadaşlarımızdan çoğu bir bakanlık isteminde bulunmamışlardı. Fakat ben onları, hükümeti daha çok benimsemelerini sağlamakta yarar gördüğüm için, çoğuna bakanlık verdim.*” derken Demirel ise, “ *Bir oya bir bakanlık sandalyesi ve kimin ehil olduğu düşünülmezsiniz. Bu çok yanlıştır. Bu 13 kişinin içerisinde çoğu, bana çok yakın kimselerdi. Anlaşılan bu bakanlık cazibesine*

⁵⁰⁵ Hale, a.g.e., 2014, ss. 278-279.

⁵⁰⁶ **Hürriyet**, 1 Ocak 1978, s. 1.

⁵⁰⁷ Karpat, a.g.e., 2010, s. 263.

⁵⁰⁸ Akşin, a.g.e., 2005, s. 277.

*kapıldılar. İnsanoğlu bu, insanoğlu. İnsanoğlu anlaşılan bir yerde tükeniyor.’’*⁵⁰⁹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

AP’den ayrılan milletvekillerinin büyük bir kısmına bakanlık verilmiş olan hükümetin kuruluş evresinde AP’li milletvekilleri ile Ecevit arasındaki müzakere Güneş Motel’de gerçekleştiği için bu olaya siyasi tarihimizde ‘*Güneş Motel Olayı*’ adı verilmiştir.⁵¹⁰ Kurulan hükümette görev almayan Atalay, Zilan ve Yılmaz hükümete güvenoyu vermesine rağmen İnkaya güvenoyu vermemiş, MSP’li Mutlu ise oylamaya gelmemiştir.⁵¹¹

III. Ecevit Hükümeti’nin kurulmasının ardından hükümet, terör ve ekonomik bunalım gibi iki büyük sorunla karşı karşıya kalmasının yanı sıra Ocak 1978’den Ekim 1979’a kadar ülkeyi yönetmiş olan hükümet birçok sorunla da baş etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 1973 yılında patlak vermiş olan petrol bunalımı akaryakıt fiyatlarını zirve noktalara çıkarmış olmasına rağmen petrol bunalımında III. Ecevit Hükümeti’nin kuruluşuna kadar olan dönemde ülkeyi yönetmiş olan hükümetler, oy kaygısından dolayı artan fiyatları tüketiciye yansıtılmamaya özen göstermişlerdir. Bu doğrultuda Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulamasına başvurulmuştur. Ecevit Hükümeti’nin kurulmasıyla ekonomik sıkıntılar çığ gibi büyümüş ve yemek yağı, tüp gaz gibi ihtiyaçları karşılamak vatandaşın karşısına büyük bir sorun olarak çıkmaya başlamıştır.⁵¹² Hükümet sadece 1973 petrol bunalımının yaratmış olduğu ekonomik bunalımda değil aynı zamanda Avrupa’da Türk işçisine talebin durmasından kaynaklı ekonomik ve sosyal bunalımla da baş etmek zorundaydı. Avrupa’nın altmışlı yıllarda ekonomik olarak yükselişe geçmesi, Avrupa ülkelerinde Türk işçilerine olan talebi arttırmış olması Türkiye’nin hem ekonomisine ivme kazandırmış hem ülke genelindeki işsizliği azaltmıştır. Siyasi iradeden yoksun iktidarlar bu iki sorunla da baş etmek zorunda kalmıştır.⁵¹³

⁵⁰⁹ Birand, **a.g.e.**, 1999, s. 80.

⁵¹⁰ Yakup Kaya, Hüseyin Şahin, “Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi”, **Tarihin Peşinde**, S. 19, 2018, s. 532.

⁵¹¹ **Hürriyet**, 18 Ocak 1978, s. 1.

⁵¹² Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 272.

⁵¹³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 365.

Uzun süredir yaşanan ekonomik bunalımın Ecevit Hükümeti'ne devredilmesinden dolayı Ecevit, dikkatini ekonomiyi düzeltmeye yöneltmiştir. Ekonomik soruların çözüme kavuşturulabilmesi için Batı yardımının gerekli olduğunun düşünülmesi üzerine, hükümet tarafından gerçekleştirilen görüşmeler netice vermiş ve Ocak 1979'da Guadaloupe'da toplanmış olan konferansta Batılı liderler Türkiye'ye yardımı arttırmaya razı olmuşlardır. Fakat yardımı arttırmaya razı olmalarını ise İMF ile anlaşma koşuluna bağlamışlardır. Türkiye İMF ile yapmış olduğu anlaşma gereği sert mali önlemleri uygulamaya koyup devalüasyon yapmasının ardından İMF'ye niyet mektubunu Temmuz 1979'da imzalamış olması, Türkiye ile İMF arasındaki ilişkileri düzeltmiş fakat birkaç ay içerisinde ilişkiler tekrar bozulmuştur.⁵¹⁴

1977'den itibaren bütün sorunlar daha da kötüleşmeye başlamıştır. Enflasyon 1978 yılına gelindiğinde %44'e kadar yükselmiş ve gün geçtikçe artan bir şekilde yükselmeye devam etmekteyken dış ticarete ödemeler dengesindeki açık 1979 yılında 1,4 milyar dolara kadar yükselmiştir. Dış borç ise 1977 yılında 11,4 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye ekonomik olarak yaşamış olduğu bu sıkıntıları dış borç alarak kapatma yoluna gitmiş, sonuç olarak ise 1979 yılına gelindiğinde alınan borçların anapara ve faiz ödemeleri, ülkenin toplam gelirinin %46'sına denk gelmiştir.⁵¹⁵ Yaşanan bu ekonomik sıkıntılar neticesinde halkın hükümetin kanun ve nizamı sağlayabileceğine dair olan inancı gün geçtikçe azalmaya başlamıştır. Nitekim yaşanan bu ekonomik sıkıntı siyasi bir çöküşe de sebep olabilirdi. 12 Mart döneminde terörizm ve eylemler alınan sert önlemler neticesinde bastırılabilmiştir. Fakat 1979 yılında bastırılmış olan eylemler ve terörizm daha önce görülmedik derecede şiddetli bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır.⁵¹⁶

Ecevit ve Demirel'in böyle bir durumda üzerlerine düşen görevi yapmamalarını eleştiren Fahri Korutürk, “ *Ne yazık ki, siyasi partilerin genel başkanları ve yakın çevreleri bir hegemonya kurmuştur. Parti içerisinde demokrasinin işlemesine imkân vermiyorlar. Türkiye'nin kaderini, her gün kavga eden, birbirlerine*

⁵¹⁴ Hale, a.g.e., 2014, s. 279.

⁵¹⁵ a.g.e., s. 271.

⁵¹⁶ a.g.e., s. 272.

en ağır suçlamalarda bulunan Demirel ve Ecevit'in belirlemesi gerçekten hazin. Bunlar bu kafayla giderlerse, bir gün gelecek, demokrasiyi duvara toslatacaklar.''⁵¹⁷ öngörüsünde bulunmuştur. 1978 yılı başlarında görev ve rütbe bekleme süresi sona ermiş olmasından dolayı emekliye ayrılan Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın yerine genelkurmay başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Kenan Evren atanmıştır.⁵¹⁸ Hiç kuşkusuz bu atama işlemi gerçekleştiği dönemde dikkat çekmemiştir. Fakat ilerleyen süreçte meydana gelecek olaylarda bu atamanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Yetmişli yılların sonlarına doğru yükselişe geçen anarşik şiddetin üç sebebi olduğu ileri sürülmektedir. Bu sebeplerden birincisi 1971 müdahalesi ile her türlü faaliyetleri durdurulmuş olan aşırı sol bazı grupların yetmişli yılların sonlarına doğru kaldıkları yerden anarşizme devam etmeleri ve sağ ideoloji mensuplarıyla yaşanan çatışmalar. Sebeplerden ikincisi, Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli vatandaşların bir kısmının oturmuş olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinde ortaya çıkmış olan Kürtçü gruplar ve Türk devleti arasında yaşanan çatışma ortamının 1970'li yılların sonlarına doğru yeniden ortaya çıkmasıdır. Kürtçü grupları arasında ayrılıkçı eylemlerde bulunan örgütlerin en militanı ise Abdullah Öcalan'ın adından dolayı ilk zamanlar 'Apocular' da denilen PKK olmuştur. Üçüncü sebep ise Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısında bulunan mezhepsel bölünmedir.⁵¹⁹

1978 yılına gelindiğinde olaylar hız kesmeden devam ediyordu. Hatta Nadir Nadi bile III. Ecevit Hükümeti'nin göreve gelmesiyle birlikte şiddet olaylarının arttığını kaydetmiştir. 1978 yılının ilk iki ayında 61 kişi öldürülmüş, 13 banka soygunu ve 194 bombalama olayı gerçekleşmiştir. Eğitim ve öğretimden söz edilemeyecek bir ortamda olan Türkiye'de durum o kadar vahim bir hale gelmiştir ki bazı ilkokullarda İstiklal marşı yerine enternasyonel marşı bile okutulmuştur.⁵²⁰ Ecevit, hükümet programında gün geçtikçe artan şiddet olaylarını durdurmak için radikal önlemler almayı ummadığına ve ülkeye barış ve birlik getireceğe dair sözler vermiştir.

⁵¹⁷ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 250.

⁵¹⁸ CCA. 30.18.1.2.369.82.16.16.

⁵¹⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, ss. 272-274.

⁵²⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 378.

Programda bu konulardan bahsedilmesine rağmen bu programın uygulamaya konulamayacağı Ecevit'in programı okuyacağı gün kürsüye giderken çıkan bir kavgadan anlaşılmaktaydı. 2 Temmuz günü gazeteler, hükümetin kanun ve nizamı sağlamak amacıyla Mavi Berelileri kullanmaya karar verdiğini duyurmuştur. Bu dönemde polis teşkilatı bile faşistleri destekleyenler ve solu destekleyenler olmak üzere iki kampa ayrılmıştır. 11 Temmuz 1978 tarihinde Prof. Bedrettin Cömert, sağ terör mangalarının faaliyetlerini soruşturan bir komitede çalıştığı için öldürülmüştür.⁵²¹

Alparslan Türkeş, 19 Mart 1978 tarihinde İzmir'de yapmış olduğunu konuşma ile '*büyük yürüyüşün*' başladığını ilan etmiştir. Türkeş, III. Ecevit Hükümeti'nin gerçekleştirilen eylemlerde iktidarsızlık sergileyeceğini ve bunun sonucunda sağ tabanda kredibilitesini arttırmayı hedeflemiştir.⁵²² Gerçekleştirilen eylem ve suikastların asıl amacı ise iktidarda bulunan III. Ecevit Hükümeti'ni zor durumda bırakmaktır. Bu amaç doğrultusunda terör olayları zirveye çıkarılmıştır. Bu tür olaylarla muhalif sağ kesimi sindirmeyi amaç edinen gruplar bir bakıma ise '*Hükümet olmakla iktidar olunamayacağı*'ni kanıtlamak istemişlerdir. Terörü gün geçtikçe artan bir oranda ülke gündemine oturtmayı hedefleyen bu gruplar özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin mezhepsel farklılığından faydalanmak amacıyla Alevi-Sünni çatışmasını arttırmaya çalışmışlardır. Bu uğurda ilk adım ise '*Hamido*' adıyla bilinen Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun öldürülmesiyle atılmıştır.⁵²³ Ankara'da bulunan Emek Postanesi'nden aynı gün içerisinde biri Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu, diğeri CHP'nin Kahramanmaraş Pazarcık ilçesindeki Memiş Soylu, diğeri ikisi ise Adıyaman ve Adana'ya olmak üzere dört ayrı bombalı paket gönderilmiştir. Adana ve Adıyaman'a gönderilen paketlerin bombalı paket olduğu önceden fark edilip el konulmuş, Memiş Soylu'ya gönderilen paketten Soylu'nun kuşkullanmasıyla paket postaneye geri yollanmış ve postanede patlayan bomba hiçbir

⁵²¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 360.

⁵²² Bora, **a.g.e.**, 2000, s. 89

⁵²³ Çavdar, **a.g.e.**, ss. 248-249.

şeyden haberi olmayan bir memurun ölümüyle sonuçlanmıştır. Hamid Fendoğlu'ya gönderilen paket ise hedefine ulaşmış, gönderilen adreste patlamıştır.⁵²⁴

Malatya Bağımsız Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu'nun evine gönderilen koliyi açarken meydana gelen patlama sonucunda Hamit Fendoğlu, 2 torunu ve gelini ölmüştür. Fendoğlu'nun ölüm haberinin şehre yayılması üzerine ayaklanan Malatya halkının yapmış olduğu gösteriler sonucunda bazı işyerleriyle birlikte PTT merkezi taşlanmıştır. “*Katil iktidar*” sloganları atan göstericileri kontrol altına almak için Malatya'ya askeri birlikler gönderilmiştir.⁵²⁵ Yaşanan olaylar neticesinde evleri ve işyerleri tahrip edilen vatandaşlardan zararı on bin liranın üzerinde olanların zararı devlet tarafından karşılanmıştır.⁵²⁶

Yaşanan bu olayın toplum üzerindeki etkisi azalmadan 1978 yılının Eylül ayında Sivas'ta, Ekim ayında ise Bingöl'de Alevi topluluklar üzerine yapılan saldırılar ile ayrılıklar derinleşmeye devam etmiştir. Yaşanan bu olaylardan asıl amaç bütün bir toplumun ekonomik temelini yok etmek olduğu için, Alevilerin ve CHP üyelerinin ev ve iş yerleri yakılıp yıkılmıştır. Bingöl'de yaşanan olaylarda belediye başkanının MHP'li olmasıyla bu olaylar şiddetini daha da arttırmış ve eylemlerde bulunun MHP'li bozkurtların yanı sıra çevre bölgelerden de getirilen MHP'liler ile eylemin şiddeti tırmanışa geçmiştir. Dinamit, molotof kokteyli ve el yapımı bombalarla gerçekleştirilen saldırılarda basın bildirdiğine göre ev ve iş yerlerinin içinde bulunduğu 100 yapı tahrip edilmiştir.⁵²⁷ 1978 yılının Kasım ayında Türkeş, devlet gücünün daha sert kullanılmasının kendisini güçlendireceğini düşünmesinden dolayı ‘*yetki ve sorumluluğun askeri yönetime geçmesi gerektiğini*’ konuşmalarında ifade etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda etnik-mezhepsel çatışmaların tırmandırıldığı bölgelerde daha büyük boyutlu çatışma senaryoları uygulamaya konuldu. 1978 yılının Aralık ayında yaşanan Kahramanmaraş olayları bu senaryoların en kapsamlısı olması açısından önemlidir. Yaşanan bu olay, insanlık dışı sonuçlarıyla faşist iktidar strateji

⁵²⁴ Birand, a.g.e., 1999, ss. 86-87.

⁵²⁵ *Milliyet*, 18 Nisan 1978, s. 1.

⁵²⁶ CCA. 30.18.1.2.372.132.17.17.18.5.

⁵²⁷ Ahmad, , a.g.e., s. 361.

doğrultusunda gerçekleştirilen sınır tanımaz eylemlerin en büyük göstergesi olmuştur.⁵²⁸

3.2.3.1. 12 Eylül'e Giden Son Viraj: "Kahramanmaraş Olayları"

Mezhepsel farklılıklar kullanılarak halkın tahrik edilmeye çalışıldığı önemli olaylardan biri de Kahramanmaraş olaylarıdır. Bu olaylarda 1 numaralı sanık olarak yargılanmış olan Ökkeş Kenger (Şendiller) Kahramanmaraş olaylarında mezhepsel ayrılıkların kullanılması ile ilgili "... Kahramanmaraş'ta sosyal ve kültürel yapısı itibarıyla, sol kendine zemin bulmakta her zaman güçlük çeker. Onun için, bu gibi faaliyetlerde sol kendini mezhep farklılıklarının içinde kamufler ederken, mezhep meselesini de kendine âlet eder. Şehrimizde bu gibi faaliyetler 1965'ten sonra göze çarpar. Şehrimize Doğu ve Güneydoğu'daki bazı illerimizle Elbistan, Afşin ve Pazarcık ilçelerimizden planlı bir göç başlatıldığını görürüz. Gelenler Ağırdağı eteklerindeki Yürükselim Mahallesi ile Gaziantep çıkışındaki Karamaraş (bugünkü Namık Kemal) Mahallelerinden yerleştirilirler. Kahramanmaraş sanayide ve ticaretle istihdama müsait bir şehir değil. Durum böyle olunca, bu göçlerin bir sebebi olmalı. O zaman Türkiye genelinde, sol toprak işgallerini bir plan dahilinde başlatmıştı. Kahramanmaraş'ta bu gibi kıpırdanmalar o yıllarda ortaya çıktı."⁵²⁹ demektedir. Kenger'in yapmış olduğu açıklama kısa bir zaman içerisinde büyük bir senaryonun uygulamaya konulacağını göstermesi açısından önemlidir.

Nitekim 19 Aralık 1978'de inanılmaz bir katliam Kahramanmaraş'ta yaşanmıştır. Sovyetlerdeki sözde komünist zulmünü içeren bir filmin oynadığı Çiçek Sineması'na gece seansı esnasında bomba atılmıştır. İlerleyen günlerde öğrenildiğine göre bombalı saldırı ülkücüler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bombanın patlamasının yanı sıra filmin de etkilemiş olduğu kalabalığın yine aynı grupların tahrikiyle CHP il merkezine saldırmasının ardından bir sonraki gün de devam eden olaylarda 2 TÖB-DER'li öğretmen öldürülmüştür Ökkeş Kenger, Kahramanmaraş olaylarında kendisinin sorumlu olarak gösterilmesine sebep olan konuşma ile ilgili olarak, " Saat

⁵²⁸ Bora, a.g.e., 2000a, ss. 92-93.

⁵²⁹ Ökkeş Kenger, **Kahramanmaraş Olaylarının Perde Arkası**, Doğu Yayınları, Ankara, 1989, 26-27.

22.30 dolaylarında PTT'ye gelerek, Ankara ÜGD'yi aradım ve durumu muhabiri olduğum Hergün ve Genç Arkadaş dergilerine bildirmelerini söyledim. Sonradan bu telefon konuşması, tutuklanmama sebep oldu. Olaylardan sonra Aydınlık gazetesi, olayı bize yıkma senaryosunu hazırladı ve 'Ankara'dan telefonla yardım istediler' şeklinde verdi. Oysa ben telefon konuşmasını PTT'den kabinin kapısı açık olarak yapıyordum.''⁵³⁰ demektedir.

Dönemin sol görüşlü örgütlerinden biri olan DEV-SAVAŞ ve iki TÖB-DER'li öğretmenin öldürülmesi olayıyla ilgili olarak, Adana Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Nolu Askeri Mahkemesi'nin 27.9.1984 ve 1984/208 nolu gerekçeli kararında şu şekilde denilmiştir: “ DEV-SAVAŞ örgütü tarafından öldürülen, iki sol görüşlü öğretmenin, öldürülüşünü istismar etmek ve kınamak maksadı ile cenaze töreni bir gövde gösterisine dönüştürülmek istenmiştir. Bu maksatla sabahın erken saatlerinden itibaren hastane civarında toplanarak, slogan atmaları ve devrimci marşlar söylemeleri, bütün okulların tatil edilip bazı öğrencilerin zorla törene katılmalarının sağlanması, korteje çok sayıda sopalı ve pankartlı kişilerin sokulması, ... Bu örgütle beraber, DEV-GENÇ, Halkın Kurtuluşu vs örgütlerin kortejin düzenini ortaklaşa sağladıkları” ifade edilmektedir.⁵³¹ Olayların asıl başlangıç noktası öldürülen TÖB-DER'li öğretmenlerin cenaze töreninin “ Komünistlerin ve Alevilerin cenazesine hayır” sloganları atılarak engellemeye çalışılmasıyla başlamıştır. Bir süre sonra ise protestocular cenaze konvoyuna saldırdıktan sonra Alevi dükkânlarını tahrip etmiştir. Bu saldırılar esnasında saldırı hedefi olmayan bazı dükkânların duvarlarına MHP'nin amblemi, uluyan kurt yapıştırılmış ve boyanmıştır.⁵³² Olaylar başlamadan önce cenazelerden birinin halkı tahrik etme amacıyla kaçırılmasıyla halk, konuşmalar, sloganlar ve marşlar ile tahrik edilmeye devam edilmiştir. Halkı daha fazla tahrik etmek amacıyla dükkânlar ve evlerin tahrip edilmesinin yanı sıra kapılar ve duvarlar kızıl sloganlarla doldurulmuştur.⁵³³

⁵³⁰ a.g.e., s. 57.

⁵³¹ a.g.e., s. 42.

⁵³² Ahmad, a.g.e., s. 361.

⁵³³ a.g.e., ss. 66-67.

Ökkeş Kenger, cenaze töreninin halkı galeyana getirme amacıyla geciktirildiği ve sloganların tek taraflı olmadığıyla ilgili “ *Ulu Cami etrafındaki kalabalık her geçen dakika daha da artıyor. Adeta bir gösteriye dönen cenaze töreni, maksatlı olarak geciktiriliyor. Bu arada kortej sürekli tahrik edici sloganlar atıyor. ‘Kahrolsun Faşistler.. Faşist Köpekler.. Halklar sizden ne bekler?... Türkeş tutuklansın, MHP, ÜGD kapatulsın.. Devrimler kanla yazılsın... Devrimciler ölür, devrimler yaşar... Muhammed’in p*çleri...’ gibi. Evet, bu haysiyetsiz ve adice hareketlerle etrafta ‘Müslüman Türkiye, Kahrolsun Komünistler... Milliyetçi Türkiye..’ sloganları ile cevap veriyor.*”⁵³⁴ demektedir. Aynı günün gecesinde Alevilerin Sünnilere saldıracağı halka bildirilerek halk tahrik edilmiş ve Sünni halka silah dağıtılmıştır. 23-24 Aralık tarihinde ise Kahramanmaraş tam anlamıyla bir katliama sahne olmuştur. Tahrik edilmiş gruplar “*Alevileri öldürelim memleketi kurtaralım*”, “ *Komünistleri bırakmayın, Allah yoluna kesin, Sütçü İmam aşkına kesin*” sloganlarıyla, kadın-erkek, yaşlı-çocuk, hasta ayırt etmeksizin Alevilere ve sol siyasi parti mensuplarına saldırmışlardır.⁵³⁵ Yaşanan bu olaylar esnasında yerel yöneticilerin herhangi bir önlem almamasından dolayı olaylar hızla büyümüştür. Kayseri hava üssünden kalkan jetlerin alçak uçuş yapması ve 39. Zırhlı birliğin olay yerine gönderilmesiyle Kahramanmaraş’ta yaşanan katliam kontrol altına alınmıştır. 25 Aralık tarihinde ise Ecevit, 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır.⁵³⁶ Kahramanmaraş olaylarının ardından hükümete gensoru veren Süleyman Demirel, gensoru dolayısıyla mecliste yapmış olduğu konuşmada “ *Bu hükümet, 13 ilde sıkıyönetim ilan etmiş olmakla, sıkıyönetimin gerektirdiği şartların çok daha önce doğmuş olmasına rağmen Anayasayı askıya almış, Anayasanın 124. Maddesini yürürlüğe koymamıştır. Büyük sorumluluk içerisindedir, kendi ikrarı ile sabittir. Çünkü, Kahramanmaraş olayları olduğu zaman, bu 13 ilin bir çoğunda, buralarda hassaten bu olayların olduğu zamanda, sıkıyönetim ilanını gerektirecek yeni olaylar olmamıştır. Anayasanın 124.*

⁵³⁴ a.g.e., s. 69.

⁵³⁵ Çavdar, a.g.e., s. 250.

⁵³⁶ Ahmad, a.g.e., s. 361.

maddesinin tasvir ettiği şartlar, çoktan meydana geldi, ama bu hükümet elini sürmeye cesaret edemedi.’’⁵³⁷ demiştir.

İç savaşmış gibi cereyan eden Kahramanmaraş olaylarında yerel yetkililerin önlememeleri veya önleyememelerinden dolayı büyük bir kıyım yaşanmış ve sonuç olarak 109 kişi ölmüş ve 500 ev ve iş yeri tahrip edilmiştir. Buna daha çok sağ-sol çatışması denmiş olsa da yaşanan çatışma tam anlamıyla Sünni-Alevi çatışmasıdır.⁵³⁸ Bir süre sonra bakanlar kurulu kararı ile olaylar neticesinde zarar görmüş olan kişilerin zararlarının devlet tarafından ödenmesine karar verilmiştir.⁵³⁹

Ökkeş Şendiller Kahramanmaraş olayları ile ilgili “*Biz Kahramanmaraş olaylarını ’12 Eylül Darbesi’ne giden yolun son virajı’ olarak görüyoruz. Kendi cunta ihtilallerine zemin hazırlamak için vatandaşı ‘İyi ki geldiler’ noktasına getirdiler. Toplumsal olayların bu derece büyümesine zemin hazırladılar, göz yumdular, ses çıkarmadılar, müdahale etmediler... Şunu da açık yüreklilikle ifade etmek gerekir ki; 12 Eylül darbesi olmasaydı belki Türkiye’de daha çok kan dökülecekti. Belki Türkiye iç çatışmaların artan boyutlarıyla mücadele edemeyecek ve bölünmeye kadar gidecekti.*’’⁵⁴⁰ tespitin de bulunmuştur. Aslında Kahramanmaraş olaylarında sorumluların kim olduğu her iki ideoloji içinde tartışma konusudur. Fakat olayların yaşandığı esnada Mardin Jandarma Komando Bölük Komutanı Yüzbaşı Beşir Bayraktar’ın olaylar hakkında yazmış olduğu rapor bu açıdan önemlidir. Bayraktar, yetkililere sunmuş olduğu raporun son kısmında, “*Olaylarda ölenleri de gördüm, hesap verenleri de gördüm. Son kanaatim şudur: Ölenlerde zavallı hesap verenlerde... Olaya sebebiyet verenler ne öldüler ne de hesap veriyorlar.*’’⁵⁴¹ iddiasında bulunmuştur.

⁵³⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 5, Cilt: 8, Toplantı: 2, Birleşim 31, 04.01.1979, Oturum: 1, s. 293.

⁵³⁸ Akşin, **a.g.e.**, 2013, s. 272.

⁵³⁹ **CCA**. 30.18.1.2.377.199.13.1.

⁵⁴⁰ “Maraş Olayları 12 Eylül’e Giden Son Viraj (Ökkeş Şendiller İle Röportaj)”, **Sungur Dergisi**, Azim Matbaacılık, Ankara, 2017, s. 25.

⁵⁴¹ Kenger, **a.g.e.**, ss. 87-88.

3.2.3.2. Abdi İpekçi Suikastı

Olayların artarak devam ettiği bir dönemde memleketi şaşkına çeviren olay ise Milliyet Gazetesi'nin genel yayın yönetmeni olan Abdi İpekçi'nin suikast sonucu öldürülmesidir.⁵⁴² Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Türkiye'yi içinde bulunmuş olduğu çıkmazdan kurtarabilecek en önemli aşamanın bir CHP-AP koalisyonu inancını her zaman korumuştur. Görevinin sonlarına doğru yaklaşırken, bu konu hakkında bir girişim başlatarak, düşüncelerini Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'ye anlatıp bunu haber yapmasını ve gazetede köşesinde bu düşünceleri müdafaa etmesini düşünmüştür. Nitekim istekleri İpekçi tarafından kabul görmüş ve yapılan haber ve destekleyici köşe yazısı beklenildiği gibi büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Ve daha Kahramanmaraş olaylarının ülkede açmış olduğu yara kapanmadan, Türk basın, düşün ve yazın hayatı çok büyük bir darbe yemiştir, Abdi İpekçi suikast sonucu öldürülmüştür.⁵⁴³ Abdi İpekçi'nin kızına yazmış olduğu 18 Ekim 1976 tarihli mektubunda, aslında o dönemde ihtiyaç duyulan bir düşünce adamı olan İpekçi'nin sağ-sol ideolojik ayrışmasında ayrışmaları derinleştirici değil aslında ayrılıkları kapatıcı bir tutum sergilediği görülmektedir. İpekçi kızına yazmış olduğu mektubunda kendi düşünceleriyle ilgili, “ ... İnsanların özgür olmalarını, düşüncelerini, inançlarını, görüşlerini hiçbir baskı ile karşılaşmadan özgürce açıklamalarını istiyorum. Bu özgürlüğü yalnız kendi doğrultumdaki kimseler için değil, karşıtlarım içinde savunmak gerektiğine inanıyorum. Gazeteci olarak bana büyük bir görev ve sorumluluk düştüğünü biliyorum ve o görevi yerine getirmek istiyorum... Solun savunmasına verdiğim ağırlık, sağda olduğu gibi solda da bazı yanlış anlamalara yol açtı. Başlangıçta beni kendileri gibi solcu sanan bazı kimseler, onlarla birlikte onların istediği biçimde gitmemi beklediler. Evet solda olduğum doğruydu. Ama onlar gibi değildim. Tartışılmaz dogmalara körü körüne bağlı kalmayı reddediyorum. Öne sürülen formüllere daima bilimsel bir şüphecilikle bakmak istiyor her şeyi iyice görüp öğrenmeden –bu arada karşıt düşünceleri dinlemeden- yargıya varmayı hatalı buluyordum. Daha önemlisi özgürlükçülük anlayışlarımız temelinden farklıydı. Onlar özgürlüğü yalnız kendi inandıkları görüşler için istiyorlardı.

⁵⁴² Milliyet, 2 Şubat 1979, s. 1.

⁵⁴³ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 269.

İnançlarımın temelinde özgürlükçülük var. Her şeyden önce bu ilkeye bağlıyım. Karşıtlarımın dahil herkesin özgürlüğünü savunmayı ödev biliyorum. Bu özgürlüğün kötüye kullanılmasına, örneğin kendi görüşlerini başkasına zorla, baskıyla empoze etme özgürlüğüne dönüştürülmesine, hele bunun için şiddet yöntemlerine başvurulmasına da kesinlikle karşıyım.(Çektiğim hücumların ve düşmanlıkların önemli bir bölümü de bu karşı çıkışlarımdan doğmuştur.)’’⁵⁴⁴ yazmıştır. Hakikatte yukarıdaki satırlardan da anlaşıldığı üzere, çok önemli bir düşünce adamımızı kaybettik, sırf ideolojik ayrışmanın sağladığı anarşik ortamdan dolayı.

Suikastı gerçekleştirmiş olan Ağca, İpekçi’yi öldürme sebebini ve hangi ideoloji adına öldürdüğü ile ilgili olarak, “*Baskı ve sömürü düzenine karşı çıktığı için öldürdüm. Açıklayacağım tek şey silahlı sağ veya sol eylemci olmadığım.*” demiştir.⁵⁴⁵ İpekçi, Türk sağının gerçekleştirmiş olduğu terör olayları ve bu olayların arkasındaki CIA desteği hakkında ciddi araştırmalar yapmış bir gazeteciydi. Hatta kendisinin o dönemin CIA istasyon şefi olan Paul Henze’yi Türkiye’de meydana gelen şiddet olaylarını durdurmaya davet ettiği de söylenmektedir. İpekçi suikastının faili olan Mehmet Ali Ağca, tutuklandıktan sonra suçunu derhal kabul etmiş olmasına rağmen, mahkemede ‘*olayın gerçek sorumlularının*’ isimlerini vereceğini söylemesi üzerine, gerekli yerlere gerekli mesajı göndermiş ve bir sonraki gün bir grup ülkücü tarafından yüksek güvenlikli cezaevinden kaçırılmıştır.⁵⁴⁶ Mehmet Ali Ağca’nın bir grup ülkücü tarafından kaçırılmasıyla ilgili olarak hazırlanmış olan mahkeme raporunun ilgili bölümünde “*Ağca’nın cezaevinden firar ettiği ancak firarın cezaevi görevlilerince henüz anlaşılmadığı, 24 Kasım 1979 günü MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in emri ile İstanbul’daki MHP ve Ülkücü kesimi üst düzeyde idare eden Yılma Durak, Ankara’dan MHP Genel Merkezi’nden Türkmən Onur ile bir görüşme yaparak kodlu bir şekilde M. Ali Ağca’nın cezaevinden kaçırıldığını, durumun ancak gece anlaşılacağını, konuyu Türkeş’in bildiğini, bu haberi de kendisine iletmesini istemiştir.*⁵⁴⁷ yazmakla beraber, başka bir raporda ise “... Ağca’nın yurtdışında Avrupa Ülkücü Türk Dernekleri Federasyonu Başkanı Musa

⁵⁴⁴ Ümran Avcı, **Kum Saati Suikast Öncesi Son Günler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, ss. 47-50.

⁵⁴⁵ Birand, **a.g.e.**, 1999, s. 114.

⁵⁴⁶ Ganser, **a.g.e.**, s. 418.

⁵⁴⁷ Parlar, **a.g.e.**, 2006, ss. 550-551.

Serdar Çelebi ve Abdullah Çatlı, Oral Çelik, Mehmet Şener ve diğer ülkücü şahıslarla temas etmesi, son olarak Papa'yı öldürmesi için vaadedilen 3 milyon markın kendisine yine Serdar Çelebi tarafından verildiğini belirtmesi, M. Ali Ağca'nın Türkiye'de ve Avrupa'da faaliyet gösteren aşırı sağın ülkücü kesimince yönlendirildiği ihtimalini büyük ölçüde kuvvetlendirmektedir.' '548 yazmaktadır.

Yaşanan suikast ve eylemler gençlik olayları olmaktan artık çıkıyordu. Solda veya sağda emniyet müdürü, savcı, sendikacı, profesör ve gazeteci gibi kişiler faili meçhul cinayetlere kurban gidiyorlardı. Kimileri ise Abdi İpekçi cinayetinde olduğu gibi faili bulunsa bile hapiste tutulamıyordu.⁵⁴⁹ 1978 yılının sonlarına doğru geldiğinde gazetelerin haberlerine göre bir yılın sonunda, gerçekleşen 5800 olayda 117 kişi öldürülmüş, 6835 kişi ise yaralanmıştır. Zaman geçtikçe yeni kurtarılmış bölgeler ilan edilmeye devam ediliyordu.⁵⁵⁰

Ecevit her ne kadar liberal fikirlere sahip olmuş olsa da hükümette olduğu dönemde baskıcı bir rejim uygulamak zorundaydı. Ecevit'in Güneydoğu'da uyguladığı sert önlemler bir süre sonra Güneydoğulu üç CHP milletvekilinin istifasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra komutanların 1 Mayıs toplantısı yasaklama kararına destek verdiği için Ecevit'in radikal ve sendikacı desteği de yok olmuştur. Tam bu sıralarda bir diğer sorun ise bağımsız bakanların isteklerinin karşılanmaması halinde istifa etme tehdidinde bulunmasıdır. 1979 yılının Haziran ayına geldiğinde hükümet iflas etmiştir. Ecevit açısından tek umut ise 14 Ekim tarihinde gerçekleşecek olan kısmi senato ve ara seçimlerde yüksek bir oy oranı elde ederek üstünlüğünü tekrar kurmaktı.⁵⁵¹

3.2.4. III. Milliyetçi Cephe Hükümeti Ve 12 Eylül 1980 Darbesine Giden Yol

1979 yılında yapılacak olan ara seçimlerde büyük oranda oylarının azaldığını görene kadar CHP, halkın memnuniyetsizliğine fazla önem vermemiştir. Seçim

⁵⁴⁸ a.g.e., ss. 559.

⁵⁴⁹ Akşin, a.g.e., 2013, s. 272; Abdi İpekçi'nin katilinin 1981'de Roma'da Papa II. Jean Paul'u öldürmeye teşebbüs ederek dünya çapında ünlenen Mehmet Ali Ağca olduğu anlaşıldı. Fakat Ağca, gardiyanların yardımıyla İstanbul'daki iyi korunan bir ceza evinden kaçmıştır. Ahmad, a.g.e., s. 360.

⁵⁵⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 379.

⁵⁵¹ Ahmad, a.g.e., s. 362.

yapılan beş ilde Adalet Partisi %54 oy olarak beş milletvekilliğinin hepsini kazanmış olmasına rağmen CHP, Edirne gibi üstün olduğu yerlerde bile oy kaybetmiştir. 1977 yılında yapılmış olan seçimlerde aynı seçim bölgelerinde %41 oranında oy almasına rağmen 1979 ara seçimlerinde büyük oranda oy kaybederek iktidarda bulunan bir parti için çok az görülebilecek bir oy alarak %29’da kalmıştır.⁵⁵² Boş olan 5 milletvekilliği için yapılmış olan ara seçimlerde AP’nin güçlenerek çıkması üzerine III. Ecevit Hükümeti istifa etmiş ve diğer sağcı partilerce dışarıdan desteklenen örtülü III. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur.⁵⁵³ Yeni kurulan hükümet 214 red oyuna karşılık 227 oy ile güvenoyu almıştır. Demirel, AP grubuna “*Hür vicdanınıza göre oy verin*” diyerek grubunu oylamada serbest bırakmıştır.⁵⁵⁴ Uzun süredir devam eden olaylar 1980 yılına yaklaşılırken daha da hızlanmaya başlamış ve ordunun darbe yapmasına sebep olacak bütün koşullar bir araya gelmiştir. Bir süredir yaşanan ekonomik alandaki krizin siyasal ve sosyal çatışmalara yol açmasıyla ülke genelinde yaşanan sıkıntılar parlamenter sistem içerisinde kontrol altına alınamaz bir hale gelmiştir. Ekonomik krizin etkisine karşı çalışanların direniş içerisinde olması dönemin ekonomik modelinin kabul edemeyeceği bir düzeye ulaşmıştır. Öncelikle işçi sınıfı ve çalışanların pazarlık gücünü ortadan kaldırmak, egemen güçler için tek çözüm olarak görülmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için ise bütün her şeyden önce sosyalist solun ve sendikal hareketin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bunun gerçekleşebilmesi içinse askeri bir darbenin gerçekleşmesi düşünülmüştür.⁵⁵⁵ Yıllardır devam eden terör ortamı III. Milliyetçi Cephe döneminde de devam etmiştir. Öldürülen eski Nevşehir Milletvekili Zeki Tekinel’in hükümetin kurulmasından bir süre sonra gerçekleşmiş olan cenaze töreninde bulunan Ecevit ve CHP’lilere ateş açılmış 1980 yılının ilk yarısında yaklaşık 50 CHP’li yönetici öldürülmüştür. 27 Mayıs tarihine geldiğinde MHP’li eski Gümrük ve Tekel Bakanı Gün Sazak’ın öldürülmesi üzerine sağ militanların saldırıları hızını arttırmış ve Kahramanmaraş olaylarına benzer bir olay da Çorum’da gerçekleşmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵² Karpat, **a.g.e.**, 2010, s. 264.

⁵⁵³ Akşin, **a.g.e.**, 2005, s. 279.

⁵⁵⁴ **İstanbul**, 3 Temmuz 1980, s. 1.

⁵⁵⁵ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 464.

⁵⁵⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 251.

70'li yıllarda meydana gelen bu tür olaylar ile ilgili bir süre sonra açıklama yapan ülkücü Seydi Esenyel, yapmış olduğu açıklamada “ *Katliamlar MİT provakasyonuydu. MİT ve CIA'nın provakasyonu ile 12 Eylül'e zemin hazırlandı... ABD Başkonsolosluğu ikinci katibi, Çorum, Amasya, Merzifon, Sivas ve Erzincan'da Alevi-Sünni çatışmasını kışkırttı.*” demektedir.⁵⁵⁷ 1980 yılının yaz mevsiminde gerçekleşen, ülkücülerin başrolde olduğu ve temelinde Alevi-Sünni çatışması olan ve olayların gerçekleşmesinde iç savaş taktiklerinin denendiği bu olaylar, sol ideoloji mensuplarının da toplu olarak karşılık verebildiği ilginç olaylardır.⁵⁵⁸ 19 Temmuz 1980 tarihine gelindiğinde ise 12 Mart döneminin başbakanı olan Nihat Erim, sokak ortasında solcular tarafından öldürülmüştür. Cinayetin ardından Maden-İş Sendikası başkanı (Eski DİSK Başkanı) Kemal Türkler, iddia edildiğine göre solcuların Nihat Erim'i öldürülmelerine misilleme olarak sağcılar tarafından öldürülmüştür.⁵⁵⁹

Olayların ve eylemlerin günden güne artmasıyla darbe ortamının oluşmuş gibi görünmeye başlamış olması generalleri müdahaleye sevk edecek gibi düşünülüyor olmasına rağmen generalleri darbeye sevk eden asıl sebep artan olaylar değil İran devriminin gerçekleşmesinden sonra Batı açısından aniden önemi artan Türkiye'nin istikrarı ile ilgili kaygılarıdır.⁵⁶⁰ Kızıl Ordu'nun 1980 yılında Afganistan'a girmesiyle çok kısa bir süre içerisinde Yakındoğu'daki dengeler altüst olmuştur. Yaşanan bu durumun ardından fazla bir süre geçmeden Irak'ta Saddam Hüseyin, Türkiye'de Kenan Evren, Afganistan'da Mücahitler ve Usame Bin Ladin ve Pakistan'da Ziya ül Hak, Batı'nın Yakındoğu bölgesindeki en yakın müttefikleri haline gelmiştir.⁵⁶¹ 1980 darbesine giden süreç içerisinde en önemli sorun döviz rezervlerinin neredeyse bitmiş durumda olmasıdır. Kıbrıs Harekâtı neticesinde ABD'nin silah ambargosu uygulaması ve bir süre sonra da dış kredi imkânlarını kısımasının sonucu olarak dış ödeme zorlukları gündeme gelmiştir. Bu sıkıntının yanı sıra en basit tüketim maddelerinin

⁵⁵⁷ Parlar, **a.g.e.**, 2005, s. 320.

⁵⁵⁸ Aydınöğlü, **a.g.e.**, s. 405.

⁵⁵⁹ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, ss. 281-282.

⁵⁶⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 363.

⁵⁶¹ Aydınöğlü, **a.g.e.**, s. 465.

bulunması bile imkânsız hale gelmiş, elektrikler ise düzenli olarak kesilmeye başlanmıştır.⁵⁶²

3.2.4.1. 24 Ocak 1980 Kararları

Süleyman Demirel'in o güne kadar politika arenasında başarısız olan Turgut Özal'ı ekonomik danışman olarak ataması bir süre sonra gerçekleşecek olan sıkıntılıların habercisi olarak görüldü. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan önlemler Özal'ın imzasını taşır. 24 Ocak Kararları olarak bilenen istikrar paketi iç pazar yaratmaktan ziyade ihracata dayalı bir ekonomi yaratmayı tasavvur etmesi önceki politikalardan radikal bir ayrılışı göstermesi açısından önemlidir.⁵⁶³ IMF'nin dahi öneremeyeceği ölçüde sert önlemleri uygulamaya koymuş olan Demirel ve Özal, hazırlamış oldukları istikrar programını 24 Ocak 1980 tarihinde ilan etmişlerdir. 24 Ocak Kararlarının ana hatları şu şekildedir:

“-Türk lirasının değerini dış paralara göre büyük ölçüde düşürdüktan (Devalüe ettikten) sonra kontrollü bir biçimde dalgalanmaya bırakmak. Nitekim ilk anda doların değeri 76 TL olarak ilan edildi. Bu %100'ün çok üzerinde bir devalüasyon demektir. Çünkü o günlerde doların resmi kuru 35 TL dolayında, Tahtakale'deki karaborsa değeri ise 53 TL civarındaydı.

-İthalatın serbestleştirilmesi, ihracatın kredi vb. teşviklerle özendirilmesi.

-Sadece dövizin değil diğer fiyatların oluşumunun da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve çoğu maldaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.

-Faiz oranlarının yükseltilmesi, daha sonra da dövizde olduğu gibi denetimli bir biçimde serbest bırakılması.

-Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve KİT açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.

⁵⁶² Çavdar, **a.g.e.**, s. 253.

⁵⁶³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 358.

-*Ücretlerin ve taban fiyatların enflasyonun gerisinde kalacak bir biçimde arttırılması.*'⁵⁶⁴

24 Ocak Kararlarının sadece muhalefeti olmayan hükümetlerce uygulanabileceğini 24 Ocak istikrar paketini hazırlayanlar, IMF ve Dünya Bankası çevrelerince bilinmekteydi. Bir bakıma 24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi için askeri rejimin olması gerektiği bilinmekteydi. En azından Latin Amerika ülkelerinde uygulananı bu şekildeydi.⁵⁶⁵ Mehmet Barlas'ın Turgut Özal'a sormuş olduğu "*Yani 12 Eylül'e doğru, hem kamuoyu hem askerler sizi daha iyi tanıyor?*" sorusuna Özal'ın vermiş olduğu cevap ise bu fikri destekler niteliktedir. Özal vermiş olduğu cevapta, "*12 Eylül sabaha karşı, beni Tevfik Bey(Ertürk) aradı. O sırada Başbakanlık müşaviriydi. Haber verdi. Tevfik Bey 'İhtilal olmuş,' dedi. Düşündüm. Eh ne yapalım. Olmuşsa olmuştur. Tekrar yatağa girip, yattık. Sabah 7'de bizi evden aramışlar. Semra Hanım çıkmış. Bir cip mi nedir ona benzer bir araba geldi. Biz Başbakanlığa gittik. Albay rütbeli bir deniz subayıydı galiba. 'Vazifenize başlayın,' dediler. Ben müsteşarlık makamına oturdum, arkadaşları çağırdım. Şunlar şunlar gelsin diye liste verdim. Böylece, 12 Eylül'de ilk çalışmaya başlayan kurum, başbakanlık oldu.*"⁵⁶⁶ demıştır. 1970'lerin sonlarına kadar devam eden iç ve dış sorunlarının yanı sıra IMF'nin ağır baskısı altında iktidar partileri ekonomik reformlar uygulamaya başlamışlardır. Bu ekonomik reformlardan en kapsamlı reform programını ise Turgut Özal, askeri liderlerin onayını alarak uygulamaya başlamıştır.⁵⁶⁷

24 Ocak kararlarının alınmasının ardından ülkede büyük bir şok meydana gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 57 yıldır uygulamış olduğu karma ekonomi, yerini serbest piyasa ekonomisine bırakmıştır. Kararlarda işaret edilen hedefler ise dönemin şartları göz önüne alındığında çok iddialı gözükmekteydi. Yokluk ve kıtlık ortadan kaldırılıp enflasyon düşürülecek ve hatta Alman-Japon mucizesi ile ülkede büyük bir atılım meydana getirileceği düşünülüyordu. Hakikatte bu kararların, IMF'nin acı

⁵⁶⁴ Çavdar, a.g.e., s. 258.

⁵⁶⁵ Akşin, a.g.e., 2005, s. 279.

⁵⁶⁶ Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları**, 2. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, ss. 7-8.

⁵⁶⁷ George S. Harris, "Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980", **Turkish Studies**, Vol. 12, No. 2, 2011, ss. 208-209.

reçetelerinin bir özeti olduğu ise gözden kaçmamaktaydı.⁵⁶⁸ 24 Ocak kararlarında uygulamaya konulan önlemlerin olumlu sonuçlarının ekonomide kendini göstermesinin kısa sürede gerçekleşmemesi Demirel'in en büyük şanssızlıklarından biri olmuştur. Birçok alanda devam eden sorunları daha da kötüleştirircesine siyasi terör de günden güne artmaya devam ediyordu. Yaşanan sıkıntılar üzerine Kenan Evren Birinci Ordu Karargâhı'nda 21 Aralık 1979 günü komutanlarla beraber bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantının sonucunda parti liderlerini ülkenin düzenini sağlamada işbirliği yapmaya davet eden bir uyarı mektubunun Evren ve kuvvet komutanları tarafından imzalanarak Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e gönderilmesine karar verilmesi üzerine 27 Aralık tarihinde uyarı mektubu sıkıyönetim komutanlarının yetkilerini arttıracak önlemler isteyen bir muhtıra ile birlikte Korutürk'e verilmiştir. Muhtıra ile birlikte uyarı mektubunu alan Cumhurbaşkanı, uyarı mektubuna karşılık olarak komutanları Çankaya'ya toplantıya çağırmıştır. Toplantıda düzenin anayasal mekanizma içerisinde sağlanması gerektiğini ifade eden Korutürk, konuşmasının devamında gerçekleştirilebilecek bir darbenin durumu daha da kötüleştireceğini dile getirmiştir. Uyarı mektubu 2 Ocak 1980 tarihinde millete duyurulmuştur.⁵⁶⁹ Uyarı mektubu hakikatte Korutürk'e 27 Aralık 1979 tarihinde verilmiş olmasına rağmen Korutürk, kendine özgü sebeplerle mektubu bir haftaya yakın süre siyasi partilere vermemiştir.⁵⁷⁰ Uyarı mektubunu Demirel alınca hayli üzülmüş, hükümetten ayrılmayı düşünmüş olması ise Kenan Evren'in irkilmesine sebep olmuştur. Hakikatte uyarı mektubu hükümet dâhil olmak üzere bütün partiler ve anayasal kuruluşların dikkatini çekmek amacıyla verilmiş olmasına rağmen Demirel'in hükümetten ayrılması, darbe gerçekleştiği zaman hükümeti istifa ettirdikten sonra hükümet krizi yarattı, sonrasında ise yönetime el koydu denilme ihtimalinden dolayı Evren, Demirel ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Demirel'in rejimden hâlâ umutlu olduğunu görmüş olan Evren, Demirel'i o hava içerisinde bırakarak uyarı mektubunun havada kalmayacağını mesajını iletebilmek amacıyla bütün ordularla birlikte önemli kolorduları teftiş etmeye karar vermiştir.⁵⁷¹ Hakikatte Kenan Evren, sağ ve sol ideolojik grupların yapmış

⁵⁶⁸ Birand, **a.g.e.**, 1999, s. 139.

⁵⁶⁹ Hale, **a.g.e.**, 2014, s. 285.

⁵⁷⁰ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 277.

⁵⁷¹ Baskın Oran, **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989, ss. 29-30.

olduğu faaliyetlerden dolayı siyasi partileri suçlamaktaydı. Geçmişte ve günümüzde yaşanan ibret verici olayların sorumlusu olarak parti liderlerini gören Kenan Evren, bu partilere Atatürkçülüğü işaret etmiştir.⁵⁷² O günlerin Ülkücü gençliğinin lideri Muhsin Yazıcıoğlu, yaşanan olayların devam etmesiyle Türkiye'nin iç savaşa götürülmek istendiğini, “*Türkiye süratle iç savaşa doğru götürülmek isteniyor diye feryat etmişiz. Tabi bu arada ‘İşte Türkiye’de bir an evvel darbe olsun da şu kandan kurtulsun’ diyenlerde vardı... Ve Türkiye’nin gerilimi kaldıramayacağını ve daha riskli bir noktaya gideceği endişelerini ifade ediyorduk.*”⁵⁷³ sözleriyle ifade etmiştir.

3.3. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

30 Ocak 1978 tarihine ait notunda Amerikan yardımının azalmasıyla meydana gelen hoşnutsuzluktan dolayı 4-5 yıl içerisinde Ankara’yı Washington’dan koparabilecek bir darbenin gerçekleşme ihtimalinden bahseden Paul Henze, notunun devamında “*Şu andan dört ya da beş yıl sonra, bir binbaşılar ya da albaylar grubu Türkiye’de yönetimi alacak ve SSCB ile ittifak edecekler.*” yazmaktadır.⁵⁷⁴ 1979 yılının Mayıs ayında ise Henze, Brzezinski’ye yazmış olduğu notta “*Ordu yanlısı darbe tertipleycisi olması muhtemel bir grup Spers’la (ABD’nin Ankara Büyükelçisi) ilişkiye geçti. O mesafesini korudu.*”⁵⁷⁵ haberini vermiştir. Bu haber hiç kuşkusuz gerçekleşecek olan darbenin aktörlerinin ABD ile temasa geçtiklerini göstermektedir.

24 Ocak kararları kabul edilirken ürünlerin stoklardan çıkarılmasıyla mal darlıkları giderilmiş olmasına rağmen yaşanan terör ortamı sonlandırılmamıştır.⁵⁷⁶ Türkiye’de devam eden istikrarsız ortam Türkiye’den daha fazla Amerika’yı endişelendirmiştir. Bu tür istikrarsız ortamın yaşandığı yerlerde komünist ve Marksist düşüncenin hâkim olmasının yanı sıra 1979 yılında Humeyni rejiminin İran’da kurulması ve Sovyetlerin Afganistan’ı işgali de eklenince, Ortadoğu’nun stratejisi bozulmuş ve Amerika’nın endişeleri daha da artmaya başlamıştır.⁵⁷⁷ Brzezinski’ye

⁵⁷² Tachau, **a.g.m.**, s. 28.

⁵⁷³ Dursun, **a.g.e.**, s. 174.

⁵⁷⁴ Mehmet AKİF Okur, “ABD 12 Eylül’den Haberdar mıydı? Beyaz Saray, Darbeyi Nasıl Yorumladı?”, **Sungur Dergisi**, Azim Matbaacılık, Ankara, 2017, s. 58.

⁵⁷⁵ **a.g.m.**, s. 59.

⁵⁷⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s. 260.

⁵⁷⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, 2016, s. 733.

göre Şah'ın devrilmesi halinde İran'da, Libya gibi anarşi ortamı oluşabilir ve Sovyet Rusya Güneybatı Asya'da etkisini arttırabilirdi. Bunun ardından ise Amerika'nın Körfez'deki statüsü zarar görebilirdi.⁵⁷⁸

Ortadoğu'da dengelerin altüst olması bir anda Türkiye'nin jeostratejik öneminin atmasına vesile olmuştur. Sovyetler ile ABD arasındaki dengelerin büyük oranda bozulduğu bu dönemde, Sovyet Rusya'nın Basra Körfezi petrolüne inmesini ancak Türkiye'deki üsler vasıtasıyla önlemek mümkün gözükmiştir. NATO'nun güneydoğu kanadının önem kazanmış olmasına rağmen Demirel, hem bu konuda hem de Yunanistan'ın askeri kanada dönüşü konusunda inat etmeye devam ederek gün geçtikçe müttefikler nezdinde kendini bitirmeye devam etmiştir. Demirel, ABD Başkanı Carter'in Ocak ayının başında ilan ettiği Carter Doktrinine rağmen 8 Ocak tarihinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Nimmetz'e “ *Türkiye'deki üsleri bizim izniniz olmadan kullanamazsınız.*” demesi Türkiye'ye karşı hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır. Bir süre sonra Dışişleri Bakanlığı'nın etkisiyle Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini bir takım şartlara bağlayan Demirel, müttefiklerin kendisine soğukluğunu daha da arttırmıştır.⁵⁷⁹ Bütün bunların yanı sıra İran'da Şah rejiminin devrilmesinden sonra başa gelen yeni yönetim Amerika ile diplomatik ilişkileri kesmesinin ardından ABD Büyükelçiliği'ne sığınan Amerika vatandaşlarının ülkelerine dönmesine izin vermemiş, bir süre sonra ise büyükelçilik işgal edilmiş ve büyükelçilikte bulunan Amerika vatandaşları rehin alınmıştır. Büyükelçilik işgal edildikten sonra Amerika, müttefik devletlerin hükümetlerine İran'a karşı diplomatik ilişkilerin kesilmesi, İran vatandaşlarına vize verilmemesi ve İran ile gerçekleştirilen ticaretin durdurulması gibi bir takım yaptırımlar uygulanmasını bildirmiştir. Nitekim Türkiye, ABD'nin yaptırım isteğini yapılan bütün baskılara rağmen uygulamamış, bunun yerine arabuluculuk teklif etmiştir. ABD ile İran arasında meydana gelen ‘*rehineler krizi*’ adı verilen bu sorun 20 Ocak 1981 yılında rehinerin serbest bırakılmasıyla sonlanmıştır. Bu sorunun devam ettiği süreçte Amerika'nın destek istemesi fakat Türkiye'nin destek vermemesi Amerika'da çok ağır eleştirilere sebep

⁵⁷⁸ Ömer Aslan, *The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan*, Palgrave Macmillan, Ankara, 2018, s. 169.

⁵⁷⁹ Oran, *a.g.e.*, 1989, ss. 31-32.

olmuştur. Ve Amerika bu süreç içerisinde Türkiye'nin tutumunu görmeye Türkiye'nin güvenilir bir müttefik olup olmadığını sorgulamaya başlamıştır.⁵⁸⁰

Siyasi karmaşanın gün geçtikçe artmasının yanı sıra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 6 Nisan 1980'de görev süresinin bitmesiyle Türkiye ikinci bir anayasal krize girmiştir. 1973 yılında Ecevit ve Demirel anlaşarak Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamışlardır. Fakat 1973 yılında gösterdikleri başarıyı 1980 yılında gösterebilecek durumda değillerdi. Korutürk'ün görev süresinin bitiminden itibaren beş ay boyunca yeni cumhurbaşkanı için 115 tur yapılmasına rağmen hiçbir aday salt çoğunluğu elde edememiştir. İhsan Sabri Çağlayangil'in senato başkanı olarak vekâleten cumhurbaşkanlığı görevini yerine getiriyor olmasına rağmen yeni cumhurbaşkanının seçilememesi yönetimi fiilen felç etmiştir.⁵⁸¹ Muhsin Yazıcıoğlu, cumhurbaşkanının seçilememesinden dolayı parlamentonun işlevsiz hale gelmesinin darbenin gerçekleşmesine zemin hazırladığını *“Parlamento işlevsiz hale geldi. Sadece cumhurbaşkanlığı seçimi için açılıyor gene kapanıyor. Meclis hiçbir işe bakmıyor. İşte o andan itibaren biz öğrenci grupları evlerde böyle bir yerlerde bir araya geldiğimizde konuşuyoruz, bunlar gündemimize geliyor. Diyoruz ki artık parlamentonun işlevi kalmadı, inisiyatif yok. Kendi içine hapsedildi. Ve demokratik sistemin ne işe yaradığı sorgulanmaya başlandı. Yazarlarımız artık bu konuda yazılar yazıyorlardı. Bazı siyasiler o zaman ya darbe olsun diyorlar, yani bunların şeyleri var arşivlerde. Artık darbe olsun gelsin yapsınlar bir an evvel şu dursun diyorlar... MHP Genel Başkanı o dönem artık darbe yapsın diye demeç verdi.”*⁵⁸² sözleriyle ifade etmiştir. AP'nin cumhurbaşkanı adayı Sadettin Bilgiç, CHP'nin adayı ise 12 Mart'ın önemli bir komutanı olan Muhsin Batur olmuştur. Oylamalardan sonuç alınamaması üzeri taktik değiştiren AP, Muhsin Batur'un karşısına emekli orgeneral Faik Türün'ü aday olarak çıkarmıştır. Muhsin Batur, yapılan oylamalarda 303 oy almıştır. Eğer 15 oy daha fazla almış olsaydı, ordu Çankaya'da bir orgeneral varken darbe yapmanın riskli olacağını düşündüğünden dolayı endişeli bir şekilde sonuçları takip ediyordu. Muhsin Batur ise kendisinin bir asker olarak cumhurbaşkanı olması halinde, darbe

⁵⁸⁰ Oran, a.g.e., 2016, ss. 714-715.

⁵⁸¹ Hale, a.g.e., 2014, s. 286.

⁵⁸² Dursun, a.g.e., ss. 191-192.

hazırlığı içinde bulunan ordu üzerinde nasıl bir tesiri olacağını, “*Vallahi ben üzülmedim. Memleket açısından üzüldüm. Çünkü iddialı konuşmayayım ama cumhurbaşkanı seçilseydim, 12 Eylül bu tarzda olmazdı.*”⁵⁸³ sözleriyle ifade etmiştir.

CHP ve AP'nin cepheleşmeye devam etmesi ve yeni cumhurbaşkanının seçilememesi Türkiye'yi günden güne daha kötü bir duruma sürüklemiştir. Devamlı olarak sivil-demokratik bir düzenden yana olan halk, huzur ve emniyet özlemi duymasından dolayı yaşanan sıkıntıların sorumlusu olarak siyasi partileri ve rejimin aşırı derece serbest oluşunu sorumlu tutmaya başlamıştır. Yaşanan bu istikrarsız terör ortamına bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği günler geçtikçe daha yüksek bir sesle ifade edilmeye başlanmıştır.⁵⁸⁴ 12 Eylül darbesine yaklaşılana süreçte yaşanan olaylara bakıldığında başlıca üç gelişmenin olduğu dikkatleri çekmektedir. Bunlar; “1) Sağ ideolojiye mensup silahlı kişilerin sol olarak tanımlanan çevrelere karşı giriştikleri saldırılar, solun da önce savunma ve giderek karşı saldırı amaçları ile silahlanmasına ve aynı çeşit eylemlerde bulunmasına yol açmıştır. Bu da solun silahlı eylemlere karşı olan kesimini de hedef durumuna getirmiştir. (12 Mart 1971 öncesinden başlayarak. 2) Silahlı sağ terör odaklarının soldan çok daha örgütlü, amaçlarına ulaşmakta çok daha başarılı oldukları görülmektedir. 3) Ancak olaylar daha kuşbakışı incelendiğinde, bireysel bazı terör eylemleri dışında, sol ya da sağ kaynaklı terörün bir merkezden yönlendirildiği görülmektedir.”⁵⁸⁵ olarak özetlenebilir.

Ülkede devam eden terör ortamı ve istikrarsızlıktan dolayı halk bir askeri darbeyi iyi karşılayacak gibi görünüyordu. 1980 yılının Haziran ayına gelindiğinde Ecevit, Demirel'i düşürmenin ülke açısından daha kötü sonuçlara sebep olacağını bile bile hükümet aleyhinde gensoru vermiştir. Bu durum üzerine Orgeneral Kenan Evren darbe günü olarak 11 Temmuz'a karar vermiş ve operasyona başlamıştır. Operasyonun başlamasına rağmen Ecevit'in hükümet aleyhinde vermiş olduğu gensoru önergesinin başarısız olması üzerine operasyon ertelenmek zorunda kalmıştır. Orgeneral Kenan Evren'in operasyonu ertelemesinin sebebi ise Ecevit'in gensoru önergesinin başarısız olması üzerine yapılacak olan bir darbenin Yüksek Komutanın, Ecevit'in safında

⁵⁸³ Birand, a.g.e., 1999, s. 144.

⁵⁸⁴ Karpat, a.g.e., 2010, s. 265.

⁵⁸⁵ Yetkin, a.g.e., ss. 185-186.

hareket ediyormuş gibi görüleceği endişesidir.⁵⁸⁶ Darbenin ertelenmesinin ilk sebebi güvenoyu almış olan hükümetin devrilmesiyle “*Bak, CHP düşüremedi, orduya düşürttü.*” denilme korkusudur. Diğer iki sebepten daha bahsetmek yerinde olacaktır. Yüksek Askeri Şura toplantısının yaklaştığı bir zamanda darbe gerçekleştirilmesiyle tayin ve terfilerin yapılmasının zor olması ikinci sebep iken OECD borç erteleme görüşmelerinin 22 Temmuz’da başlayacak olması ise bir diğer sebebi oluşturmaktadır.⁵⁸⁷ Gensoru dolayısıyla Mecliste gensoruya cevap veren Süleyman Demirel, 1977 yılında kurulmuş olan Ecevit hükümetini eleştirerek, Ecevit Hükümetinin yaşanan olaylar ve sıkıntılardaki sorumluluğunu “*Değerli milletvekilleri, ne aldınız, ne bıraktınız? 1977 yılındaki Türkiye ile 1979 yılındaki Türkiye’yi mukayese edin, gelin buraya, gelin bir mukayese edin. 1977 yılı sonundaki Türkiye’nin ambarlarında 7 milyon ton hububat vardı; 1977 yılı Türkiye’sinin ambarlarında pamuk vardı, ambarlarında tütün vardı, 2 milyar dolar dışarıya satacak mal vardı; 1977 Türkiye’sinin depolarında 600-700 bin ton civarında ham petrol vardı. Siz ne bıraktınız? Kuyruklar Türkiyesi; petrolü yok, şekeri yok, yağı yok, tuzu yok, gazı yok, böyle bir Türkiye bıraktınız.*”⁵⁸⁸ cümleleriyle ifade etmiştir. Hürriyet gazetesi kamuoyunun yaşanan olaylar üzerine Ecevit ve Demirel’den isteklerini ‘Ecevit ve Demirel’e Mektup’ başlığıyla yayımlamış olduğu yazı ile dile getirmiştir. Yazıda, “... Size düşen bir görev olmalı. Dünya anlayışınız farklı da olsa, teröre karşı birleşmeli, teröristlerin umutlarını kırmalısınız. Aslında buna mecbursunuz da... Yoksa terör er geç sizleri ve size güç veren partilerinizi de yok edecektir. (...) Bunca yıldır birbirinizi suçlayarak vardığınız sonuç ortada. İktidar mümkün ama yaşamanız, yaşayabilmemiz için yeterli değil. Bir kere de başka bir yolu deneyiniz. Ortak kararlara varınız: Güvenlik kuvvetlerine güç katınız, sonra bu gücü uygulayacaklarla beraber olunuz. Ara rejim, kara rejim yerine ‘ortak rejim’ deyiniz. Bunları yaparak Türkiye’yi, Türkiye’de yaşayanları koruyabilirsiniz. Aksi halde hep birlikte yok olacağız.”⁵⁸⁹ öneri ve ikazında bulunmuştur. Darbeyi gerçekleştirecek ordu herhangi bir taraf olmamak için darbenin gerçekleşmesinde olumlu bir işlevi

⁵⁸⁶ Ahmad, a.g.e., s. 368.

⁵⁸⁷ Oran, a.g.e., 1989, ss. 35-36.

⁵⁸⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 5, Cilt: 16, Toplantı: 3, Birleşim 99, 24.06.1980, Oturum: 1, s. 445.

⁵⁸⁹ Dursun, a.g.e., s. 197.

olan MHP'nin ordunun tamamından onay alma ihtimalinin az olmasından dolayı MHP'ye de saldırıya geçmiştir. Çünkü MHP'ye saldıran bir darbe hem orduyu hem de uzun süredir iç savaş atmosferinden dolayı yorgun düşmüş olan halkı darbeye birleştirebileceği düşünülmüştür.⁵⁹⁰

Ecevit'in gensoru önergesinin başarısız olmasından dolayı operasyon tarihi olarak 12 Eylül'e karar verilmiştir. Generaller, Erbakan'ın temsil etmiş olduğu laiklikten uzaklaşmadan gün geçtikçe daha fazla rahatsız olmaya başlamışlardır. Erbakan'ın Zafer Bayramı kutlamalarına katılmayı reddetmiş olması ise büyük bir sorun oluşturmuştur. Hakikatte Erbakan'ın kutlamalara katılmama sebebi törenin Anıtkabir ziyaretini de kapsıyor olmasıydı. Kutlamalara katılmayı reddetmesi ise büyük oranda Atatürk ve orduya ciddi bir saygısızlık olarak algılanmıştır.⁵⁹¹ Orgeneral Kenan Evren, Erbakan'ın 30 Ağustos törenlerine katılmamasının ve 6 Eylül'de Konya'da yapmış olduğu mitingin 12 Eylül'e giden süreçte etkisinin olduğunu “ 30 Ağustos törenlerine baktım, herkes geçti mi? Erbakan yok.. Ben de o zaman basına sordum: sorun bakalım şeye Erbakan'a 30 Ağustos'un karşısında mı yanında mı? O 6 Eylül mitingide bunun üzerine tuz biber ekti.”⁵⁹² sözleriyle ifade etmiştir. Ağustos ayı içerisinde CHP ve MSP liderleri Demirel'i yıldırma amacıyla anlaşmaları üzerine hükümetin gerçekleştirmiş olduğu Batı yanlısı politikalarından dolayı Dışişleri Bakanı Hayrettin Ekmen'i 5 Eylül tarihinde istifa etmeye zorlayan CHP-MSP ortak gensoru önergesi verilmesi Yüksek Komuta'yı büyük oranda rahatsız etmiştir. Bir sonraki gün ise Erbakan'ın Konya'da gerçekleştirmiş olduğu ve laik devlete saldırıda bulunulan 'Kudüs'ü Kurtarma' mitingi Yüksek Komuta'nın daha fazla sinirlenmesine sebep olmuştur. Maliye Bakanı hakkında da gensoru önergesi veren muhalefet gensorusunda başarısız olmuştur.⁵⁹³ Darbenin son meşru gerekçesi ise aynı gün petrol işçileri sendikasının toplantısında Ecevit'in yapmış olduğu konuşmadır. Ecevit, yapmış olduğu konuşmada siyasi mücadeleyi bir futbol maçına benzetmesi ve işçileri

⁵⁹⁰ Aydınoglu, a.g.e., ss. 465-466.

⁵⁹¹ Hale, a.g.e., 2014, s. 288.

⁵⁹² Birand, a.g.e., 1999, s. 164.

⁵⁹³ Ahmad, a.g.e., s. 369. Hayrettin Ekmen hakkında gensoru önergesi için bkz. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 5, Cilt: 16, Toplantı: 3, Birleşim 123, 21.08.1980, Oturum: 1, s. 718.

tribünlerden sahaya davet etmesi, işçileri alenen sokağa çağırarak bir konuşma olduğu için Yüksek Komuta bu durumdan sonra harekâta geçme kararı vermiştir.⁵⁹⁴

8 Eylül tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun, Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Necdet Öztörün'un da katılmış olduğu son koordinasyon toplantısı Kenan Evren'in odasında yapılmıştır. Bu toplantıdan sonraki gün tekrar toplanıldı ve Evren, darbenin 12 Eylül 1980'de saat 03.00'te gerçekleştirilmesi hakkındaki emri bu toplantıda imzalamıştır. Darbe icra emri üzerinde yapılan ufak değişikliklerden sonra 10 Eylül tarihinde özel kurye uçaklarla ilgili komutanlıklara gönderilmiştir.⁵⁹⁵ 12 Eylül tarihinde Yüksek Komuta, emir komuta zinciri içerisinde iyi planlanan operasyonu gerçekleştirerek, çoğu kişiyi rahatlatmış ve siyasi kilitlenmeye son vermiştir.⁵⁹⁶ 1980 darbesinin amaçlarından biri muhalefetin olmadığı bir sükûnet ortamı oluşturmak, diğeri ise bütün toplumu depolitize ederek uzun bir süre devam edecek istikrarlı bir siyasi yapılanma meydana getirmektir.⁵⁹⁷ 12 Eylül sabahı saptanan adreste bulunamamasından dolayı Türkeş hariç Demirel, Ecevit ve Erbakan'a Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından zarf uzatılmıştır. Siyasi Parti liderlerine zarfla gönderilen yazı şöyledir:

“ Yapılan bütün uyarılara rağmen, siyasi partilerin takınmış olduğu uzlaşmaz tutum ve aşırı uçlara sempati gösterilmesi veya destek sağlanması; anarşi, terör ve bölücülüğü büyük boyutlara ulaştırarak ülkemizi parçalanma noktasına getirmiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak maksadıyla; İç Hizmet Yasası'nın kendisine tevdi ettiği

⁵⁹⁴ Hale, a.g.e., 2014, s. 289.

⁵⁹⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 386.

⁵⁹⁶ Ahmad, a.g.e., s. 369.

⁵⁹⁷ a.g.e., s. 368.

Cumhuriyeti kollama ve koruma yetkisine dayanarak Yüce Türk Milleti adına ülke yönetimine el koymuştur.

Parlamento ve Hükümet feshedilmiş, siyasi faaliyetler durdurulmuştur.

Parlamento üyeliği sıfatınız kaldırılmıştır. Hiçbir konuda beyanat verme yetkiniz yoktur.

Can güvenliğiniz Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teminatı altındadır. Bu maksatla, emniyet içinde evinizden havaalanına götürülecek, oradan uçakla Hamzakoy/Gelibolu'ya gideceksiniz. Arzu ettiğiniz takdirde ailenizi de yanınızda götürebilirsiniz. Geçici bir süre ikamet edeceğiniz adres aşağıdadır. Bir saat içinde hazırlanıp, harekete hazır olduğunuzu güvenliğiniz için gelen subaya bildiriniz.

Talimatı getiren subayın ikazlarına uyunuz.

Bu talimat ile belirtilenler dışındaki her türlü tutum ve davranışınız suçtur.

Rica ederim.

Adresiniz:

Hamzakoy/Gelibolu

Kenan Evren Orgeneral

Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ' ,598

Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit eşleriyle birlikte ilk olarak uçakla İstanbul'a götürülmüş, oradan ise helikopterle Hamzakoy'a götürülmüştür. Necmettin Erbakan ise ilk olarak uçakla İzmir'e sonrasında ise Uzunada'ya götürülmüştür. Alparslan Türkeş darbeyi önceden haber aldığı için Halil Şıvgın isimli kişinin Gaziosmanpaşa'daki evinde bir hafta gizlendikten sonra teslim olmuştur.⁵⁹⁹ Darbe gerçekleşmeden önce Alparslan Türkeş'e ilk olarak ordunun muhtıra vereceği haberi gelmiştir. Muhtıra, MHP'lileri ve Alparslan Türkeş'i fazla tedirgin etmemiştir. Nitekim ilerleyen saatlerde ordunun muhtıra vermeyeceği doğrudan doğruya darbe yapacağını öğrenilmesi Alparslan Türkeş'i tedirgin etmiştir. Bu haber üzerine

⁵⁹⁸ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 333.

⁵⁹⁹ Nuri Sefa Erdem, **12 Eylül'ün Yasama Organı Haki Meclis**, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2005, ss. 19-20.

Türkeş, yakın arkadaşlarını Oran'daki evine çağırılmış ve toplantıda Yaşan Okuyan'a "Pasaportun var mı?" sorusunu sormuştur. Hiç şüphesiz Türkeş'i endişelendiren, son saatlere kadar gelişmelerden haberdar olamamasıdır. Türkeş ve yakın çevresi gerçekleşecek olan darbeyi endişe ile beklerken sokaktaki ülkücülerin darbeyi karşılayışı ise ürkekçe olmamıştır.⁶⁰⁰

Ergun Aydınoglu'na göre, MHP'nin özellikle 1978 yılından itibaren uygulamış olduğu siyasal gerilim ve istikrarsızlık politikası toplumun büyük bir kısmının 12 Eylül 1980 darbesine pasif de olsa destek vermesini sağlamıştır. Darbeye kadar eylemleri neticesinde binlerce insanın ölümüne yol açan MHP'nin 12 Eylül darbesinin meşruluğunu sağlamada büyük rol oynadığı görülmektedir.⁶⁰¹ Bunun yanı sıra kendisiyle yapılmış olan röportajda 12 Eylül darbesine giden süreci değerlendiren Sadi Somuncuoğlu, yaşanan olayların sorumlusu olarak solcuları işaret etmektedir. Röportajda "Bu cehennemi tablo, elbette kendiliğinden meydana gelmedi; başlangıcı 12 Mart 1971 öncesine kadar gitmektedir. 12 Mart'ta, sosyalist bir devlet kurmak amacıyla darbeye hazırlananlar, 9 Mart günü suçüstü yakalanıp cezalandırılmış; devrim başarısız kalmıştı. Kısa bir süre sonra 1974 affıyla serbest kalan bu darbeci militanlar, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 1978'de anarşiyi tekrar başlattılar. Bu defa stratejiyi değiştirip tepeden değil tabandan, halk kitleleriyle devrim yapmak üzere harekete geçti. O tarihte adına '36 silahlı fraksiyon' denilen örgütler, gece gündüz demeden eylem halindeydiler. Hedefte yine bağımsız Türk Devleti ve devleti inançla savunanlar vardı. Karşılarında ciddi bir devlet tedbiri de olmayınca, kısa sürede, yukarıda özetlendiği gibi ülkeyi yangın yerine çevirdiler."⁶⁰² demektedir.

12 Eylül darbesinin kısa sürede başarıya ulaşmasının altında üç etken vardır. Bu etkenlerden ilki 27 Mayıs ve 12 Mart'tan farklı olarak 12 Eylül emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmiş olan bir darbedir. İkinci etken ise yetmişli yılların başlarında sayıları on kadar olan sol örgüt ve grupların yetmişli yılların sonlarına doğru

⁶⁰⁰ Bora, a.g.e., 2000a, ss. 103-104.

⁶⁰¹ Aydınoglu, a.g.e., s. 406.

⁶⁰² Burak Serhat Ermiş, "12 Eylül 1980 Öncesinde Darbeyi Hazırlayan Süreçte Neler Yaşandı?(Sadi Somuncuoğlu ile Röportaj)", **Sungur Dergisi**, Azim Matbaacılık, Ankara, 2017, s. 37.

neredeysi elli dolaylarında olmasdır. Bölünmüşlükten dolayı beraber hareket edebilmeleri ve direnmeleri zaman geçtikçe daha imkânsız bir hale gelmiştir. Darbenin başarıya ulaşmasını sağlayan son etken ise darbeye kadar Türkiye’de devam eden iç savaş durumudur.⁶⁰³ Ankara’da bulunan İngiliz Büyükelçisi Laurence, yapmış olduğu değerlendirilmede ordunun yönetime el koymadan önce daha kısıtlı bir müdahale de bulunma fikrini düşündüğünü, böyle bir durumda partilerüstü bir hükümet kurulacağını yazmıştır. Fakat 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulmuş olan partilerüstü hükümetin sorunlara çözüm getirememiş olması ise ordunun yönetimi direkt ele almasına sebep olduğunu söylemektedir.⁶⁰⁴ 12 Eylül darbesinin gerçekleşmesinde siyasi partileri suçlayan 12 Eylülcüler mi, yoksa darbe ortamının oluşmasında siyasal partilerin tutumlarının mı etkili olduğu düşünölmeye değerdir. Fakat her ne kadar siyasal partiler Kenan Evren’e hak verdirecek bazı tutumlarda bulunmuş olsalar da bu durum darbecilerin aynı dönemde ne yaptığını veya gereken durumlarda neler yapmadığını gözden kaçırmamaktadır. Darbenin ardından iktidara el koymanın ABD’nin çıkarlarına uygun amaçlar doğrultusunda yapılacağı fark edildiğinde Amerika’nın bu darbedeki etkisi kendiliğinden ortaya çıkacaktır.⁶⁰⁵

3.3.1. 12 Eylül 1980 Darbesi’nde Amerika’nın Rolü

ABD Dışışleri Bakanı Alexander Haing’in de ifade ettiğı üzere Türk ordusu, politik istikrar için baskı istiyordu. Haing, ABD Başkanı Carter’e yapmış olduğu Türkiye’nin durumu hakkındaki değerlendirilmede “*ABD ambargoyu kaldırmazsa, Türkiye’de sıkıyönetim söz konusu olacak ve ilerleyen süreçte ise askeri darbe kaçınılmaz olacaktır.*” açıklamasında bulunmuştur. Başkan Carter tarafından bu teklif kabul edilmemiş ve ilerleyen süreçte sıkıyönetim uygulamaya konulmuştur.⁶⁰⁶ Üzerinden bir miktar daha zaman geçtikten sonra ise sıkıyönetim uygulamalarının ardından Hanig’in de ifade ettiğı üzere askeri darbe meydana gelmiştir.

⁶⁰³ Aydınöğlu, **a.g.e.**, ss. 466-469.

⁶⁰⁴ Yasin Coşkun, “İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S. 42, 2016, s. 533.

⁶⁰⁵ Yetkin, **a.g.e.**, ss. 173-174.

⁶⁰⁶ Aslan, **a.g.e.**, s. 168.

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Türkiye Masası Sorumlusu Paul Henze (CIA), ABD Başkanı Jimmy Carter'a, generallerin darbeyi yaptıklarını bildirme şekli ise dikkate şayandır: “ *Our boys have done it.*”⁶⁰⁷ Bizim çocuklar başardı anlamına gelen bu cümle aslında Amerika'nın darbeye parmağı olduğunu gösteren ilk göstergedir. Bu süreçte Türkiye'nin dış politika açısından en önemli konusu Yunanistan'ın NATO'ya geri dönme meselesidir. Kenan Evren'in ABD elçisine vermiş olduğu söz uyarınca darbenin gerçekleşmesinden sonra Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO birliğine tekrar girmesine şartları uzatmadan izin vermesi Amerika'nın lehine sonuçlanan ilk gelişme olması açısından önem arz etmektedir.⁶⁰⁸ Nasıl ki 12 Mart muhtırasının ardından haşhaş ekimi yasağı konulduysa, 12 Eylül darbesinin hemen ardından Yunanistan'ın NATO'ya dönmesi sağlanarak, bu durum Yunanistan ile Türkiye arasındaki sürtüşmelerde Yunanistan'ı güçlendirip Türkiye'yi zayıflatmışlardır.⁶⁰⁹

12 Eylül döneminde Amerika'nın lehine sonuçlanmış olan bir diğer mesele ise tütün tekelinin kaldırılmasıdır. Haşhaş ekim yasağında olduğu gibi Ecevit ve Demirel tütün tekelinin kaldırılması için yapılan bütün baskılara direnmişlerdir. Fakat darbe gerçekleşikten sonra Bülent Ulusu tarafından kurulmuş olan hükümet, Türkiye'nin yabancı sermayeye açılması yönünde büyük bir adım olan tütün tekeli kaldırılmıştır.⁶¹⁰ Darbenin gerçekleştiği dönemde CIA başkanı olan Stanfield Turner, “ *Çünkü soğuk savaş döneminde Türkiye'yle ilişkilerimiz hep sağlam oldu. Türkiye'yle kurulan dostça ilişkiler, bölgedeki çıkarlarımız açısından çok önemliydi. Bunu insan haklarından daha çok önemsiyorduk. Bizim için öncelik dostça ilişkilerdeydi. İkinci öncelik ise rejimin yapısıydı. Ancak ikisi arasında bir seçim yapmak gerekirse, birincisi öne çıkıyordu.*” sözleriyle gerçekleşecek olan darbenin kendileri açısından önemini ifade etmiştir. Bu ifadeleri destekleyici nitelikte Kenan Evren darbeden sonra yapmış olduğu temaslarda Batılı devletlerin darbe hakkındaki ifadeleri önemlidir. Kenan Evren, “ *12 Eylül'den sonra yaptığım temaslardan sonra anladım ki, Amerikası, İngilteresi, Fransa yani bizim dostlarımız, müttefiklerimiz böyle bir şey beklemişler... Nereden biliyorum? Bunu bana General Haig söyledi. 12 Eylül'den*

⁶⁰⁷ Arcayürek, **a.g.e.**, 2014, s. 337.

⁶⁰⁸ Aslan, **a.g.e.**, s. 174.

⁶⁰⁹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 200.

⁶¹⁰ Bayram, **a.g.m.**, s. 40.

sonra geldi, Dışişleri bakanı olarak geldi, bana dedi ki, Sayın Evren, geç bile kaldınız, dedi.”⁶¹¹ açıklamasında bulunmuştur. Orgeneral Kenan Evren’in 10 Ekim 1980 tarihinde Jimmy Carter’e yazmış olduğu mektup Washington’dan gönderilen mesajın yerine ulaşmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Evren mektubuna 3 Ekim tarihinde Amerikan Büyükelçisi tarafından kendisine ulaştırılmış olan mektuba teşekkür etmekle başlamıştır: “Öncelikle Amerikan Hükümeti tarafından Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Türkiye’nin toplam sorumluluğunu üstlenme kararına gösterilen anlayış için minnettarlığımı ifade etmeme izin verin. İdareyi ele alma sebeplerimiz bütün dostlarımız ve müttefiklerimiz tarafından iyi bilindiği için dikkatinizi Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yakın tarihteki doğuşundan itibaren demokratik yönetime daima bağlı olduğu gerçeğine çekmekle yetineceğim. Bu geleneğe bağlı kalarak, Türk Silahlı Kuvvetleri, değişik vesilelere açıkça işaret ettiğimiz gibi, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alırken milletin ve vatanın birliğini koruyabilecek sivil bir yönetimin yeniden kurulması vazifesini müdürdür. Türkiye’nin hiçbir zaman Yunanistan’ın NATO’nun entegre askeri yapısına dönüşünden desteğini esirgemediğinin altını çizmek isterim. SACEUR, General Rogers ve onun selefi tarafından iyi bilindiği gibi, ben, kendi adıma, bu hedefe ulaşmak için bir formül bulmak üzere hiçbir çabayı esirgemedim. Ümit ederim ki, 6 Ekim’de Ankara’ya yaptığı son ziyaret sırasında General Rogers’la gerçekleşen fikir teatisi yukarıda işaret ettiğim Türk pozisyonunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.” yazmıştır.⁶¹²

Aslında darbe ile birlikte görülen en önemli gelişme darbeden önce önlenemeyen terör ortamının darbenin gerçekleşmesiyle önlenmiş olmasıdır. 11 Eylül günü Ankara’da 23 tane bomba patlamışken 12 Eylül günü hiçbir bombanın patlamamış olması dikkatleri çekmiştir. Her iki ideolojinin basın kolu darbeye olumlu yaklaşmış ve darbenin gerçekleşmesine diğer devletlerin bakışı ise olumlu olduğu gözlemlenmiştir.⁶¹³ 12 Eylül darbesine ABD’nin bakış açısı ise darbenin gerçekleşmesinin ardından hem Carter hem de Reagan hükümetleri döneminde 1983 yılına kadar açıkça ekonomik ve askeri yardım etmek şeklinde olmuştur. Üstelik

⁶¹¹ Birand, a.g.e., 1999, s. 194.

⁶¹² Okur, a.g.m., ss. 62-63.

⁶¹³ Abdulvahap Akıncı, “ Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S. 2, 2013, s. 42.

yapılan bu yardımlar Avrupa Konseyi'ne yapılan yardımlar askıya alınarak gerçekleştirilmiştir. Amerika'nın askeri yönetime yaptığı yardımlar arasında İMF'ye olan borçların bir sonraki yıla kadar ertelenmesi de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ABD, Japonya ve Batı Almanya'ya baskı uygulayarak borçlarda ki faiz oranlarının azaltılmasına onay verilmesini sağlamıştır. Ve sonuç olarak Türkiye, ekonomik krizden büyük ölçüde Amerika'nın olmak üzere ve ABD ile Batı'nın destekleri sayesinde kurtulmuştur.⁶¹⁴

⁶¹⁴ Aslan, **a.g.e.**, ss. 184-186.

SONUÇ

Bu çalışma, ABD ve Rusya'nın Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca her dönem figüranlarını değiştirerek sahneye koymuş olduğu oyunu gözler önüne sermek amacıyla hazırlanmıştır. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar yaklaşık bir asırdır dış güçler, kendi çıkarları doğrultusundaki isteklerini Türkiye Cumhuriyeti'ne uygulatamadıklarında, Türk milleti arasındaki görüş ayrılıklarını kullanarak bu istekleri uygulatmaya çalışmışlardır. 1961 Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra Türkiye'de sol ideoloji gelişme fırsatı bulmuştur. Nitekim 1965 yılında gerçekleşen seçimlerde TİP, 'millî bakiye' usulü sayesinde mecliste 15 milletvekilliği elde etmiş ve sol ideolojinin TBMM'de temsil edilebilme fırsatı doğmuştur. Süleyman Demirel, kendi çıkarları doğrultusunda 1969 seçimlerinden önce 'millî bakiye' usulünden tekrar 'nisbî temsil' usulüne dönülmesini sağlamıştır. 1969 yılında gerçekleşen seçimlerde, 1965 seçimlerinde aldığı oya yakın oy alan TİP 'nisbî temsil' usulünden dolayı mecliste grup kuramamıştır. TİP'in mecliste grup kuramaması ise parti içerisindeki meclis dışı muhalefeti savunanları haklı çıkarmış ve sol ideolojik muhalefet meclis dışına çıkmaya başlamıştır. Muhalefet hareketinin sokaklara inmesinde 1968 yılında dünya çapında meydana gelen öğrenci olaylarının da büyük payı bulunmaktadır. Sol ideolojik muhalefetin sokaklara inmesinden dolayı sağ ideoloji mensupları ile sol ideoloji mensupları karşı karşıya gelmiş ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar ideolojik çatışmalar devam etmiştir. Sağ ve sol ideoloji mensuplarının karşı karşıya gelmesini fırsat bilen ABD ise hem 12 Mart muhtırası hem de 12 Eylül darbesi döneminde Türkiye'de kendi isteklerini uygulatabilmek için hegemonya kurmaya çalışmıştır.

Türk milleti arasındaki görüş ayrılıklarını genel itibariyle dış güçler kullanmış olmasına rağmen kimi zaman ise siyasetçilerimiz iktidarlarını sağlamlaştırmak amacıyla da kullanmıştır. İktidarlarını sağlamlaştırmak için toplumu kamplara bölüp, cepheleşme siyaseti güderek iktidara gelme Türk demokrasi tarihinde adeta bir gelenek gibi devam etmektedir. 1971-1980 yılları arasındaki dönemde özellikle 1975 yılında I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulmasıyla başlayan bu süreç, parti liderlerinin sırf iktidar hırslarından dolayı Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesinin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Dün 'Cumhuriyetçi-Demokrat', 'Sağcı-Solcu' kavramlarıyla tanımlanan bu cepheleşme günümüzde 'Dinci-Laik', 'Alevi-Sünnî', 'Türk-Kürt', 'Laz-Çerkez' vs. kavramları ile devam ettirilmektedir. Yarın ise başka kavramlarla Türk milleti arasındaki görüş farklılıkları bazılarının çıkarları doğrultusunda istenildiği zaman gündeme getirilecektir. Bu süreçte önemli olan, oynanan oyunu defalarca acı tecrübelerle yaşamış olan Türk milletinin oyunu görebilmesidir.

Toplum olarak muhtelif inanış ve düşüncelere 'düşünceye saygı' prensibi çerçevesinde yaklaşabilmeyi öğrenmemiz, millet olarak geleceğimize ipotek koymak isteyen siyasilerin ve dış güçlerin yapmış oldukları planları su yüzüne çıkartabilmemiz için elzemdir. Tarih boyunca muhtelif badireler atlatmış olan milletimiz hem iç hem dış politikada vatan ve millet söz konusu olduğu zaman inanışlara, ideolojik farklılıklara bakmaksızın yekvücut olmayı bilmiş, her zaman sergilemiş olduğu dik duruşundan biran olsun ödün vermemiştir. Nasıl ki, 1974 Kıbrıs Harekâtında topyekûn millet olarak tam kararlılıkla hareket ettiyse, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı operasyonlarında da milletimiz bu kararlılığını devam ettirebilmiştir. Belki de, toplum

olarak kişilerin, ideolojilerin değil önemli olanın vatan olduğunu 15 Temmuz Darbe Kalkışmasında bütün dünyanın aklına Türk milleti nakşetmiştir.

KAYNAKÇA

- AHMAD**, Feroz (2015). **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev. Ahmet Fethi, 5. Baskı, İstanbul: Hil Yayın.
- AKINCI**, Abdulvahap (2013). "Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, S.2, 39-58.
- AKINCI**, Abdulvahap (2014). "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri" **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 9, S.1, 55-72.
- AKINCI**, Türker (2010). **Birinci Milliyetçi Hükümeti ve İzmir Basını**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- AKŞAM**, 27 Nisan 1971.
- AKŞAM**, 22 Mayıs 1971.
- AKŞAM**, 14 Şubat 1975.
- AKŞAM**, 22 Temmuz 1977.
- AKŞİN**, Sina (2005). **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKŞİN**, Sina (2013). **Kısa Türkiye Tarihi**, 17. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ALTAYLI**, Enver (2013). **Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu**, İstanbul: Doğan Egmond Yayıncılık.
- ARCAYÜREK**, Cüneyt (1985). **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965**, 2. Baskı, Ankara: Bigi Yayınevi.
- ARCAYÜREK**, Cüneyt (1992). **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi(1965-1971)**, 3. Baskı, Ankara: Bigi Yayınevi.
- ARCAYÜREK**, Cüneyt (2014). **11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü Çankaya (1923-1980)**, 2. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- ARIKAN** Vural, "Mukden Savaşı ve İkinci MC", Cumhuriyet Gazetesi, 25 Temmuz 1977.
- ARMAOĞLU**, Fahir (2017). **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, 16. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

- ARMAOĞLU**, Fahir (2016). **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)**, 21. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ASLAN**, Ömer (2018). **The United States and Military Coups in Turkey and Pakistan**, Ankara: Palgrave Macmillan.
- ATSIZ**, Hüseyin Nihal (1973). **Türk Ülküsü**, 3. Baskı, Ankara: Afşin Yayınları.
- AVCI**, Ümran (2009). **Kum Saati Suikast Öncesi Son Günler**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AVCIOĞLU**, Doğan (1971). **Devrim Üzerine**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AYDEMİR**, Şevket Süreyya (2000). **Menderes'in Dramı**, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AYDEMİR** Şevket Süreyya, **“Taşlanan Yazılar”**, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Ocak 1971.
- AYDINOĞLU**, Ergun (2011). **Türkiye Solu (1960-1980)**, 3. Baskı, İstanbul: Versus Kitap.
- BABAN** Cihad, **“Oyların Otopsi”**, Dünya Gazetesi, 14 Haziran 1977.
- BABAN**, Cihad (1970). **Politika Galerisi Büstler ve Portreler**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BALCI**, Ali (2013). **Türkiye Dış Politikası**, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- BARLAS**, Mehmet (1996). **Turgut Özal'ın Anıları**, 2. Baskı, İstanbul: Sabah Kitapları.
- BAŞGİL**, Ali Fuat (2011). **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 5. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- BAYRAM**, Mürsel (2015). “Soğuk Savaş Dönemi Türk- Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S. 1, 31-43.
- BEHRAM**, Nihat (2007). **Darağacında Üç Fidan**, 85. Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- BİRAND**, Mehmet Ali, Hikmet Bîla ve Rıdvan Akar (1999). **12 Eylül Türkiye'nin Miladı**, 2. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap.
- BİRAND**, Mehmet Ali, Can Dünder ve Bülent Çaplı (2008). **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 9. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

BORA, Tanıl, Kemal Can (2000a). **Devlet, Ocak, Dergâh (12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket**, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

BORA, Tanıl (2000b). **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin**, 1. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.

CEM, İsmail (1970). **Türkiye Üzerine (Araştırmalar)**, İstanbul: Cem Yayınevi.

CEMAL, Hasan (2013). **Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim**, İstanbul: Everest Yayınları.

CEMAL, Hasan (2016). **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, 2.Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.

CENKÇİ Beyhan, “**Duygusallık Aklı Geride Bırakırsa**”, Dünya Gazetesi, 8 Haziran 1977.

CENKÇİ Beyhan, “**Kucaklaşınız**”, Dünya Gazetesi, 6 Haziran 1977.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.11.1.0.283.16.1.1.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.1.0.0.1.10.2.10.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 030.01.00.00.21.123.14.1.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 030.01.00.00.16.86.10.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.11.1.0.295.34.2.2.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2.230.12.16.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2.317.47.12.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2.369.82.16.16.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2.372.132.17.17.18.5.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.2.377.199.13.1.

CUMHURİYET, 10 Ekim 1971.

CUMHURİYET, 27 Ekim 1971.

CUMHURİYET, 15 Mayıs 1972.

CUMHURİYET, 2 Mayıs 1977.

CUMHURİYET, 25 Aralık 1978.

COŞKUN, Yasin. (2016). "12 Mart Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması", **Tarih Okulu Dergisi** Y. 9, S. 28, 299-309.

COŞKUN, Yasin. (2016). "İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S. 42, 530-535.

ÇALIŞLAR, Oral (2007). **Denizler İdama Giderken**, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

ÇAVDAR, Tevfik (2013). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 5. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

ÇULHAOĞLU, Metin (2002). **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, 1. Baskı, İstanbul: Yazı-Görüntü-Ses Yayınları.

DİLİPAK, Abdurrahman. (1990). **Menderes Dönemi**, I. Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.

DURSUN, Davut. (2000). **Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar (27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül)**, I. Baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.

DÜNYA, 3 Ocak 1971.

DÜNYA, 13 Mart 1971.

DÜNYA, 4 Temmuz 1977.

DÜNYA, 20 Temmuz 1977.

ERDEM, Nuri Sefa (2005). **12 Eylül'ün Yasama Organı Haki Meclis**, Ankara: Piramit Yayıncılık.

ERDOĞAN, Tuğçe. (2017). "Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs'tan 12 Mart'a", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, S. 6, 91-115.

ERMİŞ, Burak Serhat. (2017). "12 Eylül 1980 Öncesinde Darbeyi Hazırlayan Süreçte Neler Yaşandı?(Sadi Somuncuoğlu ile Röportaj)", **Sungur Dergisi**, Azim Matbaacılık, Ankara.

ERTEM, Barış. (2018). "12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 14, ss. 655-676.

FAİK Bedî, "Ama neden?", Dünya Gazetesi, 14 Mart 1971.

FAİK Bedî, "Atatürk Derken", Dünya Gazetesi, 2 Ocak 1971.

- FAİK** Bedî, “**Güldürü**”, Dünya Gazetesi, 26 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Kalkın Ey Ehl-i Vatan!**”, Dünya Gazetesi, 20 Ocak 1971.
- FAİK** Bedî, “**Oyun Bellidir!**”, Dünya Gazetesi, 8 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Son Gülen**”, Dünya Gazetesi, 19 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Türk’ü tanımak!**” Dünya Gazetesi, 10 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Yanlış Yol**”, Dünya Gazetesi, 21 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Yorgan Yakılırken**”, Dünya Gazetesi, 13 Mart 1971.
- FAİK** Bedî, “**Hürriyetçilik Oyunu**”, Dünya Gazetesi, 27 Mayıs 1973.
- FENİK** Mümtaz Faik, “**Ortaya Çıkan Gerçekler**”, 8 Nisan 1973, Son Havadis Gazetesi.
- FEYZİOĞLU**, Turhan (2010). **Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor**, 4. Baskı, İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- GANSER**, Daniele (2005). **Nato'nun Gizli Orduları**, Çev. G. Karadağ, 3. Baskı, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- GÜNAYDIN**, 1 Aralık 1971.
- GÜNAYDIN**, 6 Haziran 1977.
- GÖZE** Ergun, “**İrkçi Komünizm**”, Tercüman Gazetesi, 11 Nisan 1973.
- GÜNDEŞ**, Osman Nuri (2010). **İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı**, İstanbul: Görsel Dizayn Ofset Matbaacılık.
- HALE**, William (2003). **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, Çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik.
- HALE**, William (2014). **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Çev. Ahmet Fethi, I. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- HARRİS**, George S. (2011). “Military Coups and Turkish Democracy, 1960-1980”, **Turkish Studies**, V. 12. N. 2, 203-213.
- HÜRRİYET**, 12 Mart 1971.
- HÜRRİYET**, 18 Mart 1971.
- HÜRRİYET**, 24 Mart 1971.

HÜRRİYET, 18 Mart 1971.

HÜRRİYET, 28 Mart 1972.

HÜRRİYET, 31 Mart 1972.

HÜRRİYET, 26 Aralık 1973.

HÜRRİYET, 15 Ekim 1973.

HÜRRİYET, 19 Temmuz 1974.

HÜRRİYET, 20 Temmuz 1974.

HÜRRİYET, 21 Temmuz 1974.

HÜRRİYET, 31 Temmuz 1974.

HÜRRİYET, 14 Ağustos 1974.

HÜRRİYET, 1 Ocak 1978.

HÜRRİYET, 18 Ocak 1978.

İLİCAK, Nazlı (Tarih yok). **El Yazısı İtirafıyla 12 Mart Cuntaları**, Yayınevi ve Basım Yeri Bilgisi Yok.

İLHAN Attila, “**MHP ‘Başarısının Otopsi’**”, Dünya Gazetesi, 17 Haziran 1977.

İLHAN Attila, “**Sevsinler Böyle Milliyetçiliği**”, Dünya Gazetesi, 20 Haziran 1977.

İPEKÇİ Abdi, “**Erim’in Temasları ve Partiler**”, Milliyet Gazetesi, 21 Mart 1971.

İPEKÇİ Abdi, “**Gerillacılık ve Gerçekler**”, Milliyet Gazetesi, 5 Mart 1971.

İPEKÇİ Abdi, “**Hükümetin Geleceği ve Vatandaşın Beklediği**”, Milliyet Gazetesi, 27 Mart 1971.

İPEKÇİ Abdi, “**Rejimin Yaşamaları İçin**”, Milliyet Gazetesi, 14 Mart 1971.

İPEKÇİ Abdi, “**Tağmaç’ın Hatırlattıkları**”, Milliyet Gazetesi, 4 Mart 1971.

İPEKÇİ Abdi, “**Ümit**”, Milliyet Gazetesi, 8 Nisan 1971.

İSTANBUL, 3 Temmuz 1980.

- KABAKLI** Ahmet, “**Hürriyetten Sıkılanlar**”, Tercüman Gazetesi, 2 Mart 1971.
- KARPAT**, Kemal H.(2016). **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, 6. Baskı, İstanbul:Timaş Yayınları.
- KARPAT**, Kemal H. (2010). **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KAYA**, Yakup ve Hüseyin Şahin (2018). “Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi” **Tarihin Peşinde**, S. 19, 515-540.
- KAYALI**, Kurtuluş (2015). **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KENGER**, Ökkeş (1989). **Kahraman Maraş Olaylarının Perde Arkası**, Ankara: Doğu Yayınları.
- KIRKPINAR** Dilek (2009). **12 Eylül Askeri Darbesi'nin Gençliğin Üzerine Etkileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- KISAKÜREK**, Necip Fazıl (1993). **Benim Gözümde Menderes**, 3. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- KOCAŞ**, Sadi (1977). **Atatürk'ten 12 Mart'a**, İstanbul: Er-Tu Matbaası.
- KÖSE** Serdar (2010) **Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- LANDAU**, Jacob M. (1979). **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Çev. Erdinç Baykal, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- MANİRUZZAMAN**, Talukder. (1992). “Arms Transfers, Military Coups, and Military Rule in Developing States”, **The Journal of Conflict Resolution**, C. 36, S. 4, ss. 733-755.
- “Maraş Olayları 12 Eylül'e Giden Son Viraj(Ökkeş Şendiller İle Röportaj)” **Sungur Dergisi**, (2017). Ankara: Azim Matabaacılık.
- MERİÇ**, Cemil (2016). **Bu Ülke**, 50. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 2, Cilt: 9, Toplantı: 2, Birleşim 6, 16.11.1966, Oturum: 1.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi**; Dönem: 2, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 50, 09.02.1967, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 2, Cilt: 28, Toplantı: 3, Birleşim 78, 19.06.1968, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 2, Cilt: 28, Toplantı: 3, Birleşim 81, 26.06.1968, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 3, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 81, 05.04.1971, Oturum: 2.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 3, Cilt: 12, Toplantı: 2, Birleşim 81, 05.04.1971, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 3, Cilt: 24, Toplantı: 3, Birleşim 77, 24.4.1972, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 4, Cilt: 6, Toplantı: 1, Birleşim 104, 02.07.1974, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 4, Cilt: 7, Toplantı: 2, Birleşim 10, 27.11.1974, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 4, Cilt: 11, Toplantı: 2, Birleşim 63, 09.04.1975, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 4, Cilt: 13, Toplantı: 2, Birleşim 92, 24.06.1975, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 5, Cilt: 8, Toplantı: 2, Birleşim 31, 04.01.1979, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 5, Cilt: 16, Toplantı: 3, Birleşim 99, 24.06.1980, Oturum: 1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi; Dönem: 5, Cilt: 16, Toplantı: 3, Birleşim 123, 21.08.1980, Oturum: 1.

MİLLİYET, 4 Mart 1971.

MİLLİYET, 19 Mart 1971.

MİLLİYET, 22 Mart 1971.

MİLLİYET, 5 Kasım 1972.

MİLLİYET, 16 Temmuz 1974.

MİLLİYET, 17 Ağustos 1974.

MİLLİYET, 27 Nisan 1977.

MİLLİYET, 25 Mayıs 1977.

MİLLİYET, 18 Nisan 1978.

MİLLİYET, 2 Şubat 1979.

MUMCU, Uğur (2014). **Bir Pulsuz Dilekçe**, 29. Baskı, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.

OKUR, Mehmet Âkif. (2017). “ABD 12 Eylül'den Haberdar mıydı? Beyaz Saray Darbeyi Nasıl Yorumladı?” **Sungur Dergisi**.

ORAN, Baskın (1989). **Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ORAN, Baskın (2016). **Türk Dış Politikası I (1919-1980)**, 21. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ORHON Orhan Seyfi, “**Anayasaya Tapanlar**”, Son Havadis Gazetesi, 28 Şubat 1971.

ORHON Orhan Seyfi, “**Millet Sağ Olsun**”, Son Havadis Gazetesi, 16 Mart 1971.

ORHON Orhan Seyfi, “**Suçlu Biziz**”, Son Havadis Gazetesi, 8 Mart 1971.

ORHON Orhan Seyfi, “**Ah, Keşke!**”, Son Havadis Gazetesi, 5 Ocak 1971.

PARLAR, Suat (2005). **Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet**, 3. Baskı, İstanbul: Mephist.

PARLAR, Suat (2006). **Kontrgerilla Kışkıncında Türkiye**, 2. Baskı, İstanbul: Mephist.

SELÇUK, İlhan (2007). **İskele Sancak (Sol-Sağ-Şeriat)**, 4. Baskı, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

SON HAVADİS, 1 Ocak 1971.

SON HAVADİS, 5 Mart 1971.

SON HAVADİS, 7 Nisan 1973.

SOYSAL, İlhami (1975). **Günün İçinden**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

SUNAY, Cengiz. (2017). "27 Mayıs'tan 12 Mart'a Süleyman Demirel", **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 12, 23-36.

TACHAU, Frank, ve Metin Heper (1983). "The State, Politics, and the Military in Turkey" **Comparative Politics**, C.16, S. 1, 17-33.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Gizli Oturum); Dönem: 13, Cilt: 13/1, Toplantı: 13, Birleşim, 2, 18.07.1974, Oturum: 2.

TANÖR, Bülent (2015). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 25. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEK, Hayati (2007). **Darbeler ve Türk Basımı**, 3. Baskı, Ankara: Elips Kitap.

TERCÜMAN, 20 Mart 1971.

TERCÜMAN, 8 Şubat 1974.

TERCÜMAN, 13 Nisan 1975.

TERCÜMAN, 14 Mayıs 1975.

TUFAN, Tarkan (2008). **Deniz Gezmiş Fırtınalı Yıllar**, 10. Baskı, İstanbul: Nokta Kitap.

TUNAYA Tarık Zafer, "Bağımsız Ölebilmek", Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ocak 1971.

TUNAYA Tarık Zafer, "Taşradaki Deprem", Cumhuriyet Gazetesi, 21 Şubat 1971.

TURAN, Osman (1964). **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Ankara: Şark Matbaası.

TÜRKEŞ, Alparslan (1975). **Dokuz Işık**, 12 Baskı, İstanbul: Kutluğ Yayınları.

TÜRKEŞ, Alparslan (1975). **Türkiye'nin Meseleleri**, 5. Baskı, İstanbul: Kutluğ Yayınları.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara, 2012.

TÜRKÖNE, Mümtaz Er (2012). **Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı**, İstanbul: Nesil Yayınları.

ULUS, 14 Mart 1971.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, "Dikkat Gerektiren Önemli Günler", Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mart 1971.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, “**Kurban Yası**”, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1975.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1976). **Sağsız Solsuz Demokrasi**, 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, “**Savunmak mı? Yıkılmak mı?**”, Cumhuriyet, 3 Temmuz 1977.

YENİ İSTANBUL, 6 Mayıs 1972.

YENİ İSTANBUL, 6 Mayıs 1972.

YETKİN, Çetin (2011). **Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika (27 Mayıs 1960-12 Mart 1971- 12 Eylül 1980)**, 5. Baskı, Ankara: Kilit Yayınları.

YILDIZ, Ahmet (2001). **İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

YILMAZ, Hakan (2014). **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, 7. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

YURTSEVER, Haluk (2008). **Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960-1980**, İstanbul: Yordam Kitap.

EKLER

	Sayfa
Ek 1: 27 Mayıs İnkılap Hareketinin Yapılma Sebepleri.....	193
Ek 2: İsmet İnönü'nün 27 Mayıs'ın Yıldönümü İçin Radyo Konuşması.....	194
Ek 3: 18 Mart 1971 Tarihli Hürriyet Gazetesi.....	195
Ek 4: 20 Mart 1971 Tarihli Tercüman Gazetesi.....	196
Ek 5: 27 Mart 1971 Tarihli Son Havadis Gazetesi.....	197
Ek 6: 6 Mayıs 1972 Tarihli Yeni İstanbul Gazetesi.....	198
Ek 7: 2 Mayıs 1977 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi.....	199
Ek 8: 11 Haziran 1977 Tarihli Günaydın Gazetesi.....	200
Ek 9: 4 Temmuz Tarihli Dünya Gazetesi.....	201
Ek 10: 2 Şubat 1979 Tarihli Milliyet Gazetesi.....	202
Ek 11: 12 Eylül 1980 Tarihli Milliyet Gazetesi.....	203

EK 1

27 Mayıs İnkılap Hareketinin Yapılma Sebepleri

- 10 -

ki partizanca baskı hareketlerine ve seçim hilelerine son verilmiştir. Bundan sonra Vatandaş hiç bir endişeye kapılmaksızın sandık başına gidecek ve yalnız vicdanının sesini duyarak dilediğine "Oy" unu verebilecektir.

Özet :
=====

Yukarıda izah olunan hakikatları ^{Özetlemek} ~~hülasa etmek~~ istersek diyebiliriz ki İnkılâp İdaresi;

1 - Memlekette Demokrasiyi bütün müesseseleriyle yeniden ~~kuracaktır.~~ ^{kurmak.}

2 - Keyfi ve partizan İdarenin yerine kanunlar karşısında Vatandaşlara eşit muamele tatbik eden bir Hukuk Devleti nizamı tesis ~~edecektir.~~ ^{etmek.}

3 - Suiistimalleri tamamen ortadan kaldırıp Millet'in tek bir kuruluşunbile israfına ~~müsaade ve müsaaha~~ ^{etmemek.} ~~etmiyecektir.~~

4 - Her Vatandaş, kabiliyeti ve sâ-y-ü gayreti nisbetinde para kazanarak refaha erişmeyi mümkün kılan bir çalışma ve kazanma serbestisine sahip ~~kalecektir.~~ ^{kalacaktır.}

5 - Türk parasının dahilde ve hariçte kıymetini yükselterek vatandaşın satın alma gücünü artıran bir malî politikanın tedbirlerini ~~bulacaktır.~~ ^{bulmak.}

6 - Halkın ~~umumiyetinde~~ ^{umumiyetinde} ~~ilim aldatmasını~~ ^{ilim aldatmasını} ~~imkanları~~ ^{imkanları} ~~filhanıyetle~~ ^{filhanıyetle} her hususta ~~pland~~ ^{pland} ~~kurulmuş~~ ^{kurulmuş} ~~olarak~~ ^{olarak} ~~halkal~~ ^{halkal} ~~etmek~~ ^{etmek} ~~ruhunda~~ ^{ruhunda} ~~ve~~ ^{ve} ~~çalışmada~~ ^{çalışmada}

M. E. B. Talim ve
Tersüha Üyesi
Tariik Asak

İSİS leri Bakanlığı
Temsilcisi
Em. um. Md. ü. Daire
Reisi

Ali Şankaya

Ali Şankaya

030 01 10 2

EK 2

Başbakan İsmet İnönü'nün 27 Mayıs'ın Yıldönümü İçin Radyo Konuşması

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DİKKAT : 26 Mayıs, 1962 Cumartesi saat 19.30 için ANKARA'DA

Başbakan İsmet İnönü'nün 27 Mayıs'ın yıldönümü için
radyo konuşması

ANKARA:

Başbakan İsmet İnönü, 27 Mayıs inkilâbının ikinci yıldönümü münasebetiyle Türkiye radyolarından bugün saat 19.30'da şu konuşmayı yapmıştır :

" 27 Mayıs'ın yıldönümünü kutluyoruz .

27 Mayıs umumi huzuru bozulmuş cemiyetimizin kısa zamanda demokratik rejime geçmesini hazırlamış ve başarmış olan bir inkilâbın sembolüdür .

Bunu gönül birliğiyle Milletçe kutluyoruz .

Aziz Atatürk'ün hatırasını bugün de gönüllerimizin engin sevgisi ile anıyoruz .

27 Mayıs'ın geniş vatandaş kitleleri tarafından huzur içinde geçirileceğinden eminim . Karma Hükümet, geçmiş olaylardan ders almasını bilen ve geçmiş olayların iztiraplarını unutturmağa çalışan bir zihniyet içindedir . Bu Karma Hükümet , istikrarlı , kuvvetli ve üyeleri arasında tam beraberlik halindedir.

Memleketin çok önemli iktisadi ve içtimai meseleleri Hükümetin esas meşguliyetini teşkil etmektedir . Bu çalışmaların neticeleri yakında görülecektir . Ferah günler ufuktedir .

Vatandaşlarıma 27 Mayıs gününü saygılar ve tımitlerle kutlamaya vazife bilirim .

039	01			16	26	10
-----	----	--	--	----	----	----

EK 3

18 Mart 1971 Tarihli Hürriyet Gazetesi

Hürriyet Pazar - 18 Mart 1971
DÜNYA GÖRÜŞÜ
DÜNYA HABERLERİ
DÜNYA GÖRÜŞÜ

2 İKİ KAPALI

Yakalandığı an oradaydık

GEZMİŞ:
"İstesem yüzlerce kişiyi vururdum."

DEMİREL Sunay'la görüştü
Partilerin tekleri: Ya tarafsız beklerken, ya AP-CHP koalisyonu

Deniz Gezmiş: "Yusuf vurulunca herşey bitti,"

Ağır yaralı Yusuf konuştu: "Yurt dışına kaçacaktık"

SON SAYFADA

MARULAT
17-2-71

TERCÜMAN'IN İKİNCİ GAZETESİ

İNÇİ'Yİ İSTEYİNİZ

Başbakan Nihat Erim ve yeni kuracağı kabine için

Sunay şartsız destek istedi

ERİM İLK BASIN TOPLANTISINDA.

- Seçim kanunları değiştirilecektir.
- Partiler bütçe şerhleri sürülecektir.
- Tasarruflar, eğitim, vergi reformu yapılacaktır.
- Anayısı için mevcut kanunlar yeterli olmaması, yeni düzenlemeler yapılacaktır.
- Başbakanlığından güvenlik ve parlamento düzenli yürümlü olacaktır.

SUNAY'IN PARTİ BAŞKANLARINA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

"Yeni Bakanlar Kurulunun, Anayasanın 102 maddesi ne göre bağımız Prof. Dr. Nihat Erim'i Başbakan olarak görevlendirdim. Partiler istediği bir anayasa ve parti durum şartlarına uygun bir tutumla çalışmasını istediğim Bakanlar Kurulu'nun, Prof. Erim tarafından güven altına alınması şartıyla Anayasa gerekleri çerçevesinde yapılacak yarımcı görevlerinin de partinin desteklediği CEVDET SUNAY Cumhurbaşkanı"

Barbaros meydanı oto mezarlığına döndü

Deniz Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış
Kaçmaması için tedbir alınan sanık 20 kızla sevişiyormuş

Yarım milyonluk soygun suçluları tesbit edilemedi

9 vasıtanın hurdahas olduğu kazada 1 avukat öldü

Freni patlayan 25 yolculu otobüsün şoförü, direksiyonu bırakıp arka kapıdan atladı

ERİM İLK BASIN TOPLANTISINDA.

SUNAY'IN PARTİ BAŞKANLARINA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Barbaros meydanı oto mezarlığına döndü

Deniz Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış
Kaçmaması için tedbir alınan sanık 20 kızla sevişiyormuş

Yarım milyonluk soygun suçluları tesbit edilemedi

9 vasıtanın hurdahas olduğu kazada 1 avukat öldü

Freni patlayan 25 yolculu otobüsün şoförü, direksiyonu bırakıp arka kapıdan atladı

ERİM İLK BASIN TOPLANTISINDA.

SUNAY'IN PARTİ BAŞKANLARINA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Barbaros meydanı oto mezarlığına döndü

Deniz Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış
Kaçmaması için tedbir alınan sanık 20 kızla sevişiyormuş

Yarım milyonluk soygun suçluları tesbit edilemedi

9 vasıtanın hurdahas olduğu kazada 1 avukat öldü

Freni patlayan 25 yolculu otobüsün şoförü, direksiyonu bırakıp arka kapıdan atladı

ERİM İLK BASIN TOPLANTISINDA.

SUNAY'IN PARTİ BAŞKANLARINA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Barbaros meydanı oto mezarlığına döndü

Deniz Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış
Kaçmaması için tedbir alınan sanık 20 kızla sevişiyormuş

Yarım milyonluk soygun suçluları tesbit edilemedi

9 vasıtanın hurdahas olduğu kazada 1 avukat öldü

Freni patlayan 25 yolculu otobüsün şoförü, direksiyonu bırakıp arka kapıdan atladı

ERİM İLK BASIN TOPLANTISINDA.

SUNAY'IN PARTİ BAŞKANLARINA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Barbaros meydanı oto mezarlığına döndü

Deniz Gezmiş ODTÜ'de harem hayatı yaşamış
Kaçmaması için tedbir alınan sanık 20 kızla sevişiyormuş

Yarım milyonluk soygun suçluları tesbit edilemedi

9 vasıtanın hurdahas olduğu kazada 1 avukat öldü

Freni patlayan 25 yolculu otobüsün şoförü, direksiyonu bırakıp arka kapıdan atladı

EK 5

27 Mart 1971 Tarihli Son Havadis Gazetesi

MAHREMİN MAHREMI

Son Havadis

HAZİRAN 1971

27 MART 1971

YERİ: 27.000 KİLOMETRE KARE

YERİ: 27.000 KİLOMETRE KARE

YERİ: 27.000 KİLOMETRE KARE

Prof. Nihat Erim'in «Genç beyinler» kabinesinin yaş ortalaması: 49.5

KABİNE AÇIKLANDI

14 bakan dışardan, 51 AP'nin 3'ü CHP'li MGP'nin 1'i bağımsız, 1'i tabii seçildi

Erim: «En güzel seçim sistemini getireceğiz»

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Başbakan Nihat Erim'in «Genç beyinler» kabinesinin yaş ortalamasının 49.5 olduğu bildirildi. Erim, «En güzel seçim sistemini getireceğiz» dedi.

BAŞBAKAN Nihat Erim 1927 de İstanbul da doğdu. İktisat Fakültesi mezunudur. 1950'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1954'te Ankara'da çalışmaya başladı. 1958'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1960'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1962'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1964'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1966'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1968'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1970'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1972'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1974'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1976'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1978'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1980'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1982'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1984'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1986'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1988'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1990'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1992'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1994'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1996'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1998'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2000'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2002'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2004'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2006'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2008'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2010'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2012'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2014'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2016'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2018'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2020'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2022'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2024'de Ankara'da çalışmaya başladı.	BAŞBAKAN S. Koçak 1929 da İstanbul da doğdu. İktisat Fakültesi mezunudur. 1950'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1954'te Ankara'da çalışmaya başladı. 1958'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1960'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1962'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1964'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1966'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1968'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1970'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1972'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1974'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1976'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1978'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1980'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1982'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1984'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1986'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1988'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1990'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1992'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1994'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1996'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1998'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2000'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2002'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2004'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2006'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2008'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2010'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2012'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2014'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2016'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2018'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2020'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2022'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2024'de Ankara'da çalışmaya başladı.	BAŞBAKAN A. Karaoğlan 1927 de İstanbul da doğdu. İktisat Fakültesi mezunudur. 1950'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1954'te Ankara'da çalışmaya başladı. 1958'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1960'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1962'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1964'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1966'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1968'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1970'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1972'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1974'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1976'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1978'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1980'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1982'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1984'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1986'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1988'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1990'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1992'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1994'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1996'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1998'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2000'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2002'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2004'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2006'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2008'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2010'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2012'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2014'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2016'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2018'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2020'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2022'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2024'de Ankara'da çalışmaya başladı.	BAŞBAKAN M. Özgenç 1927 de İstanbul da doğdu. İktisat Fakültesi mezunudur. 1950'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1954'te Ankara'da çalışmaya başladı. 1958'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1960'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1962'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1964'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1966'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1968'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1970'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1972'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1974'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1976'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1978'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1980'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1982'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1984'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1986'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1988'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1990'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1992'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1994'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1996'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1998'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2000'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2002'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2004'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2006'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2008'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2010'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2012'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2014'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2016'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2018'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2020'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2022'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2024'de Ankara'da çalışmaya başladı.	BAŞBAKAN D. Kılıç 1927 de İstanbul da doğdu. İktisat Fakültesi mezunudur. 1950'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1954'te Ankara'da çalışmaya başladı. 1958'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1960'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1962'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1964'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1966'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1968'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1970'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1972'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1974'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1976'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1978'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1980'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1982'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1984'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1986'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1988'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1990'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1992'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1994'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1996'de Ankara'da çalışmaya başladı. 1998'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2000'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2002'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2004'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2006'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2008'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2010'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2012'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2014'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2016'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2018'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2020'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2022'de Ankara'da çalışmaya başladı. 2024'de Ankara'da çalışmaya başladı.
--	--	--	---	--

Pakistan'da iç savaş

Ordu idareye el koydu

M. RAHMAN D. PAKİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI İLÂN ETTİ

19 BİN PAKİSTAN ASKERİ GÜZLÜKLERİ BAŞTAN HAK İYİN DOĞRU PAKİSTAN'A GÖZETİLMELİ DİR. BİRİNCİ VE İKİNCİ PAKİSTAN BAĞIMSIZLIĞI İLÂN ETTİ. İKİNCİ PAKİSTAN BAĞIMSIZLIĞI İLÂN ETTİ.

KOR KOÇALAK TESLİM OLDU

SÖZGÜCÜLERLE GÖRÜŞEN PROF. AKSOY İÇİN TAHRİKAT AĞLIĞI AÇIKLANDI

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, kor koçalak, 26 Mart'ta İstanbul'da polisler tarafından yakalandı. Kor koçalak, 26 Mart'ta İstanbul'da polisler tarafından yakalandı. Kor koçalak, 26 Mart'ta İstanbul'da polisler tarafından yakalandı.

Hükümette mühendisler çoğunlukta

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Başbakan Nihat Erim'in «Genç beyinler» kabinesinde mühendislerin çoğunlukta olduğu bildirildi. Erim, «En güzel seçim sistemini getireceğiz» dedi.

Anayasa Mahkemesi tarafından Özel Okulların kapatılması ile ilgili gerekçe açıklandı

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Anayasa Mahkemesi tarafından özel okulların kapatılması ile ilgili gerekçe açıklandı. Mahkeme, özel okulların kapatılması ile ilgili gerekçe açıkladı.

Geçir Vergisi birinci taksidinin ödeme süresinin 15 gün uzatılması istendi

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Maliye Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, geçir vergisi birinci taksidinin ödeme süresinin 15 gün uzatılması istendi. Maliye Bakanlığı, geçir vergisi birinci taksidinin ödeme süresinin 15 gün uzatılması istendi.

Nazım Planı tamamlandı

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Nazım Planı tamamlandı. Nazım Planı, 26 Mart'ta tamamlandı. Nazım Planı, 26 Mart'ta tamamlandı.

Kırköy ve Üstündağ CHP G. Sekreter Yardımcısı oldu

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Kırköy ve Üstündağ CHP G. Sekreter Yardımcısı oldu. Kırköy ve Üstündağ CHP G. Sekreter Yardımcısı, 26 Mart'ta oldu.

3 solcu militan dün tevkif edildi

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — 3 solcu militan dün tevkif edildi. 3 solcu militan, 26 Mart'ta tevkif edildi.

Aslan bütün suçlarını itiraf etti

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Aslan bütün suçlarını itiraf etti. Aslan, 26 Mart'ta bütün suçlarını itiraf etti.

KOLEKSİYON

Abdullah

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Koleksiyon. Koleksiyon, 26 Mart'ta yapıldı.

REJİME İTHAF...

MUKİMİNDOLU

ANKARA, 26 Mart (Havadis) — Rejime ithaf. Rejime, 26 Mart'ta ithaf edildi.

EK 6

6 Mayıs 1972 Tarihli Yeni İstanbul Gazetesi

İKİNCİ BASKI **İnfazlar sabaha karşı 03'de yapıldı**

Gezmiş, İnan, Aslan İDAM EDİLDİ

Yeni **İstanbul** 6 Mayıs 1972, Cumartesi - 73 kuruş

BOS YOK 12. Sayısı

CHP bücü Batıdanla Kerkatay'ın gös orleledi

İnönü kalb krizi geçirdi

İSTANBUL - ÇEMAL İYİBAĞCI, ANKARA

CHP'nin İstanbul'da yapılan toplantısında, parti yönetimi, İnönü'nün kalb krizi geçirdiği ve hastaneye kaldırıldığı öğrenildi. İnönü'nün kalb krizi geçirdiği ve hastaneye kaldırıldığı öğrenildi. İnönü'nün kalb krizi geçirdiği ve hastaneye kaldırıldığı öğrenildi.

GERÇEK

Günahların kefareti

Çocukların eğitimi, ahlakın ahlakı, insanın insanlığı, bunlar hep aynı şeylerdir. Bunlar hep aynı şeylerdir. Bunlar hep aynı şeylerdir.

Ürgüplü hükümet için çalışmalar devam ediyor

Bülgaristan'daki ve enarist D.Alan'ya girmek istedi

Ürgüplü hükümet için çalışmalar devam ediyor. Bülgaristan'daki ve enarist D.Alan'ya girmek istedi.

Üç kişinin idamı Ankara Merkez cezaevinde aynı sehpa ve birbirlerinin peşisıra infaz edildi

(İkinci Yaratın) ANKARA

Üç kişinin idamı Ankara Merkez cezaevinde aynı sehpa ve birbirlerinin peşisıra infaz edildi.

Birbirini görmediler

Dişerü gün geldi

İnfazeden çareksiz İstendi

Üç kişinin idamı Ankara Merkez cezaevinde aynı sehpa ve birbirlerinin peşisıra infaz edildi.

Ey Türk Uyan!

Kalkın ey ehl-i vatan

Büyük bir mücadele, büyük bir mücadele, büyük bir mücadele. Kalkın ey ehl-i vatan, kalkın ey ehl-i vatan.

İstanbul

Orgeneral Eken'e girişilen suikast fail'i ediyor Org.Eken ve yaveri iyi, er Mustafa Baş ise öldü

Londra'daki THY Bürosu da bombalanmış İstendi

Orgeneral Eken'e girişilen suikast fail'i ediyor Org.Eken ve yaveri iyi, er Mustafa Baş ise öldü.

EK 7

2 Mayıs 1977 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

EDEBİYAT
NURİ PAKDİL

Cumhuriyet

1977 YILI 100. SAYI

1977 YILI 100. SAYI

Törene yüzbinlerce kişi katıldı

Öğle saatlerinde başlayan tören, saatlerce sürdü. Katılımcıların büyük bir kısmı, törenin sonuna kadar ayakta kaldı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı.

ÖĞLE SAATLERİNDE BAŞLANAN TÖREN, SAATLERCE SÜRDÜ. KATILIMCILARIN BÜYÜK BİR KISMI, TÖRENİN SONUNA KADAR AYAKTA KALDI. TÖRENİN SONUNDA, KATILIMCILAR ARASINDA BÜYÜK BİR COŞKU YAŞANDI.

1 Mayıs kanlı bitti: 33 ölü

(İSTANBUL HABER SERVİSİ)

1 Mayıs töreni İstanbul'da kanlı bir şekilde sonuçlandı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı.

1 Mayıs töreni İstanbul'da kanlı bir şekilde sonuçlandı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı.

İstanbul'da düzenlenen 1 Mayıs töreni, saatlerce sürdü. Katılımcıların büyük bir kısmı, törenin sonuna kadar ayakta kaldı. Törenin sonunda, katılımcılar arasında büyük bir coşku yaşandı.

HÜKÜMET OLAĞANÜSTÜ TOPLANDI

1 Mayıs töreni sırasında yaşanan olayların sonucu olarak meydana gelen can kayıplarının bir kısmı. Fotoğraf, törenin sonuna kadar ayakta kalan katılımcıların bir kısmını göstermektedir.

■ Başbakan Demirel toplantılardan önce «Sıkıyönetim söz konusu değil» dedi; Ecevit: «Seçimler yaklaşıktıkça tertipler yoğunlaşıyor, kısırtılmaları kapılmamak gerektiğini söyledi»

ANKARA (Cumhuriyet Halkın Gazetesi)
Başbakan Demirel, 1 Mayıs töreni sırasında yaşanan olayların sonucu olarak meydana gelen can kayıplarının bir kısmını göstermektedir.

BAŞKANLIK KURULU TOPLANDI
Başbakan Demirel, 1 Mayıs töreni sırasında yaşanan olayların sonucu olarak meydana gelen can kayıplarının bir kısmını göstermektedir.

Kanlı olayın diğer fotoğrafları haberleri 8-9 ve 12. sayfalarda

EK 8

11 Haziran 1977 Tarihli Günaydın Gazetesi

GÜNAYDIN FOTO HABER BÖLÜM 1

Ayrıntılı haber ve yorumlar 2. Sitede

Ermenilerin son vahşeti!

Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın katilleri Viyana ve Paris elçilerimizi öldüren örgüte mensup

AYRILIK KARBAN ROMA'dan öldürüyor

Ayrıntılı haber ve yorumlar 2. Sitede

GÜNAYDIN 1000'ün üzerinde abonemizin popolaritesi arttı

5 abonemize G 83 41 2355

10 abonemize H 56 095 872

20 abonemize D 42 041 369

50 abonemize A 65 247 738

200 abonemize İ 41 366 309

AYRILIK BÜYÜKLELİ FANTAZİ YOKUNDA: Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın katilleri Viyana ve Paris elçilerimizi öldüren örgüte mensup

Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın katilleri Viyana ve Paris elçilerimizi öldüren örgüte mensup

EK 9

4 Temmuz 1977 Tarihli Dünya Gazetesi

256

GÜVEN OYU ALAMADI

29 RED 217 EVET 2 ÇEKİMSER

DÜNYA

4 TEMMUZ 1977 PARAGRAF: 120 KURUŞ

CEVİT FENALIK GEÇİRDİ

Günlerdenberi merakla beklenen güvenoylaması nedeni ile sınırlar iyice gerilmiştir. Liderler ve parlamentaların çoğu geceyi uykusuz geçirmişlerdi. Ecevit oylama sonuçları açıklandıktan sonra hafif bir fenalık geçirdi. Fakat öündeki bardaktan bir yudum su içerek durumu çevresindekilere belli etmeden geçiştirirdi

Oylamadan sonra görüşlerini açıkladılar

<p>DEMİREL: "Demokrasi önünde yeni ufuklar açıldı"</p> <p>ANKARA 15.11.77 Millet Meclisi dün öğle saatinde güven oylamasını yapmış ve Ecevit hükümeti 217 evet, 29 red ve 2 çekimses oylayarak desteklemiştir. Demirel, oylama sonrası yaptığı konuşmada "Halkın güveni, millet ve bayrakla birlikte CHP Genel Başkanını desteklemiştir. 80 yıllık Türk Demokrasisinin önünde yeni ufuklar açmıştır. İşleri Çankaya'da bulunanlar için, işgaline adı verilmeyecektir. Gelecekteki görüşlerimi 15. sayıya..."</p>	<p>ECEVİT: "CHP'siz bir hükümet gerçekçi olamaz"</p> <p>ANKARA 15.11.77 Başbakan Ecevit, Kuvvetler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, "CHP'nin Türkiye için gerçekçi bir hükümet için hükümetin inandırıcı, güvenilir ve sorumlu olması gerekir. Türkiye'nin geleceği için, inandırıcı ve sorumlu bir hükümetin olması gerekir. Türkiye'nin geleceği için, inandırıcı ve sorumlu bir hükümetin olması gerekir." (Devran 15. sayıya)</p>	<p>TÜRKEŞ: "Meclis'i stadyum farzetmek yanlıştir"</p> <p>ANKARA 15.11.77 CHP Genel Başkanı Ecevit'in Meclis'te güven oylamasını yapmasını eleştiren Türkeş, "Meclis'i stadyum farzetmek yanlıştir. Meclis'in görevi, Türkiye'nin geleceği için en iyi hükümeti seçmektir. Ecevit'in bu görevi yerine getirmesi için Meclis'in görevini yerine getirmesi gerekir." (Devran 15. sayıya)</p>
---	--	--

Ecevit hükümetinin bakanları oylamadan sonra düşüncelidiler

MECLİS'TEN NOTLAR

"Güven" ve "Umut..."

Kazım Dığın

Dün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir önceki gün yapılan güven oylaması, Meclis'in güven oylamasını ilk defa yapmış olduğu bir oylama oldu. Meclis'in güven oylamasını ilk defa yapmış olduğu bir oylama oldu. Meclis'in güven oylamasını ilk defa yapmış olduğu bir oylama oldu.

Hüseyin Demirel'in de kapalı salona gelen parlamentolarının, neyse de Meclis'in en üst yereye yerleştiği oylamada, Meclis'in güven oylamasını ilk defa yapmış olduğu bir oylama oldu. Meclis'in güven oylamasını ilk defa yapmış olduğu bir oylama oldu.

(Devran 15. sayıya)

Güven oylaması ile ilgili haberler 15. sayıya

EK 11

12 Eylül 1980 Tarihli Milliyet Gazetesi

Milliyet Halk Gazetesi

13 SAYFA 18 LİRA

12 EYLÜL 1980

Parlamento ve hükümet feshedildi, bütün yurttta sıkıyönetim ilan edildi...

SİLAHLI KUVVETLER YÖNETİME EL KOYDU

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 1 NUMARALI BİLDİRİSİ:

YÜCE Türk milleti: Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti son yıllarda izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahrikiyle varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır.

Boylece yitici ve bölücü mübrikler, faaliyetlerini akıldılığına arttırmışlar ve vatandaşlara can ve mal güvenliği tehlikeye düşürmüşlerdir. Atatürkçülük yerine irtical ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkökullardan, üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Millî Güvenlik Konseyi kuruldu...

nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak, bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir.

Kısaca, devlet güçsüz bırakılmış ve işte düşürülmüştür.

Aziz Türk milleti, işte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyetini Koruma ve Kollama görevini yüce Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen hareketin amacı ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kayıpla kavuşmuş olmak, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırıl-

mıştır. Bütün yurttta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma hareketi hakkındaki teferuatlı açıklama bugün saat 13.00'deki Türkiye radyoları ve TV'nin haber bültenlerinde tarafından yapılacaktır.

Vatandaşların sükûnet içinde, radyo ve TV'lerinin başında yayımlanacak bildirimleri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenlerini beklerim.

Kenan Evren
Orgeneral

Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 2 NUMARALI BİLDİRİSİ:

1. Ordu Komutanı Orgeneral Necdet Uruğ, İstanbul İli Sıkıyönetim Komutanlığına.

2. Ordu Komutanı Orgeneral Bedrettin Demirel, Konya, Niğde, KAYSERİ, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat illeri sıkıyönetim komutanlığına.

3. Ordu Komutanı Orgeneral Selâhattin Demircioğlu, Erzurum, Gümüşhane, Giresun, Trabzon, Rize, Ordu, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Samsun, Sinop illeri sıkıyönetim komutanlığına.

Ege Ordu Komutanı Orgeneral Süreyya Yüksel, İzmir, Manisa, Aydın, Uşak, Denizli, Muğla, Isparta, Burdur, Antalya illeri sıkıyönetim komutanlığına.

Donanma Komutanı Koramiral Nejat Serin, Kocaeli, Bursa, Bilecik/Sakarya, Bolu, Zonguldak illeri sıkıyönetim komutanlığına.

2. Kolordu Komutanı Orgeneral Hüsnü Çelenker, Çanakkale, Balıkesir illeri sıkıyönetim komutanlığına.

4. Kolordu Komutanı Korgeneral Recep Ergun, Ankara, Çankırı, Kastamonu illeri sıkıyönetim komutanlığına.

5. Kolordu Komutanı Korgeneral Adnan Doğu, T Tekirdağ, Kırklareli, Edirne illeri sıkıyönetim komutanlığına.

6. Kolordu Komutanı Korgeneral Nevzat Bölöğüray, Adana, Mersin, Kahramanmaraş, Adıyaman, Gaziantep, Hatay illeri sıkıyönetim komutanlığına.

7. Kolordu Komutanı Korgeneral Kemal Yamak, Diyarbakır, Urfa, Mardin, Siirt, Hakkâri, Van illeri sıkıyönetim komutanlığına.

8. Kolordu Komutanı Korgeneral Sabri Gelic, Elazığ, Malatya, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis illeri sıkıyönetim komutanlığına.

9. Kolordu Komutanı Korgeneral Selâhattin Canbaz-

oğlu, Erzurum, Ağrı, Kars, Artvin illeri sıkıyönetim komutanlığına.

1. Taktik Hava Kuvvet Komutanı Korgeneral Tevfik Alpaslan, Eskişehir, Kütahya, Afyon illeri sıkıyönetim komutanlığına atanmışlardır.

2. Sıkıyönetim komutanlıkları ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin sağlanması için lüzum göreceklere her türlü tertip ve tedbir almayı yetkili kılınmışlardır.

3. Bütün vatandaşlar, ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin kısa sürede sağlanması için sıkıyönetim komutanlıklarının aldığı ve alacağı kararlara, tedbirlere ve yayımlanacak bildirimlere titizlikle uyacaklardır.

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ'NİN 3 NUMARALI BİLDİRİSİ:

1. Kuruluşunda belediye teşkilatı bulunan tüm yerleşme merkezlerinde vatandaşların birlik, düzen ve sağlığının korunmasından birinci dercede belediyeler sorumludur.

2. Vatandaşların zaruri ihtiyaçlarını teşkil eden gıda maddelerinin satışı, elektrik, su, havagazı ve toplu taşıma hizmetleriyle sağlık ve temizlik faaliyetleri düzenli bir şekilde yürütülecek, itfaiye ekipleri teçhizat ve personeliyle her an görev olacak tarzda hazır bulunacaktır.

Belirtilen faaliyet sahalarında çalışan görevli ve

hizmetlilerle müessese amirleri, sokağa çıkma yasağı süresi içinde sıkıyönetim veya garnizon komutanlıklarından izin belgesi alarak çalışmaya devam edeceklerdir.

3. Özellikle bütün fırınlar ve un fabrikaları tam kapasiteyle çalışacak ve halkın ekmeğe ihtiyacını karşılayacaklardır. Bu sahada hizmet veren vatandaşlara gerekli izin belgeleri sıkıyönetim veya garnizon komutanlıklarınca verilecektir.

4. Gıda maddelerinin satışlarında panig ve istifiliğe fırsat verilmeyecektir.

5. Belediyelerde ve diğer sağlık kuruluşlarında çalışan bütün sağlık personeli görev yerlerinde bulunacak acil durumda vatandaşlar, hasta tahliyesi için belediye

tabipliklerine başvuracaklardır.

6. Gıda ve yakacak gibi halkın zaruri ihtiyaç maddelerini taşımakla görevli kamu ve özel kara, deniz ulaştırma araçları, şehirlerarası ve şehir içi nakliyatında sokağa çıkma yasağı süreleri içinde de normal seferlerini yapabileceklerdir. Bu gibi araçlar için garnizon komutanlıkların gereken müsaadeyi vereceklerdir.

7. Askeri servis araçları günlük seferlerine normal şekilde devam edeceklerdir. Bütün vatandaşlarımızın görevlilere yardımcı olmalarını beklerim.

Kenan Evren
Orgeneral

Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi Başkanı

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	---	--

Öz Geçmiş

Türkiye’de Sağ ve Sol İdeolojik Rekabetin Gelişimi (12 Mart 1971-12 Eylül 1980) başlıklı tezi hazırlayan Hüseyin Şahin, İstanbul doğumludur. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’un Sultanbeyli ilçesinde tamamlayan Şahin, lisans öğrenimini Konya’da tamamlamıştır. Konya’da birçok özel okulda tarih öğretmenliği yapmış ve halen iki özel okulda öğretmenliğe devam etmektedir. Yüksek lisans öğrenimi ile birlikte Selçuk Üniversitesi’nde Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü okumaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli uluslararası dergilere makale yazmaktadır.